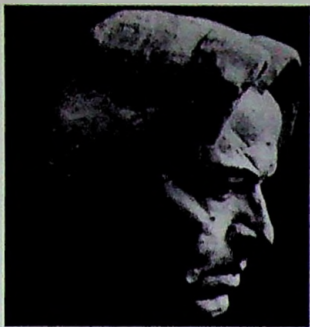

osma

George Enescu
Concertul de adio

„Enescu îmi apare mai mult decât un mare simbol al unei minunate personalități. Pe măsură ce trec anii de la despărțirea definitivă, înțeleg tot mai bine rostul și însemnătatea profilului său în istoria artei noastre. Gigantică plămădă a modestiei și geniului artistic, floare sănătoasă, crescută în pajiștea umplută de aromele câmpiei românești, arta lui George Enescu rămâne alături de arta nemuritorilor Eminescu, Luchian, Brâncuși, Sadoveanu, Arghezi - o esență înaltă în răzoarele bogate ale culturii noastre.”

Mihail Jora

„Enescu va rămâne pentru mine, întotdeauna, *Absolutul*, etalonul cu ajutorul căruia îi judec pe ceilalți... Enescu m-a purtat pe piscurile concepției sale despre muzică.”

Yehudi Menuhin

„George Enescu este nu numai cel mai mare compozitor al României. Este muzica însăși.”

Gustav Samazeuilh

„Enesco m'a toujours inspiré une tendre affection et je le place sans la moindre hésitation dans le tout premier rang des compositeurs de notre époque... Enesco a été le musicien, parmi ceux que j'ai connus, qui m'a donné l'impression d'être le plus complet, celui qui voyait en grand et qui atteignait, dans ses créations artistiques, les hauteurs de la perfection.”

Pablo Casals

„Ceea ce pune Enescu în muzica lui sunt măreția sa liniștită, belșugul fără iubire de sine, al firii proprii, întemeiate pe adevăr și pe o tărie nedesmințită față de idealuri... Modestia lui înăscută și neașteptată l-a scăpat de primejdia îngâmfării. Valoarea lui era prea temeinică. Eu însă, obosită de a fi silită să admir pe rând atâtea fințe fără nici o însușire, nu-mi dădui seama că în George Enescu era aur adevărat.”

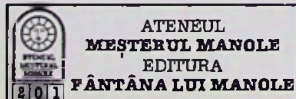
Regina Maria a României

„Enescu avea un enorm talent. Era un geniu muzical, *Oedipul* lui e o operă minunată, pur și simplu uluitoare.”

William Saroyan

„George Enescu a fost ceea ce se poate numi în cea mai înaltă accepție a cuvântului: un artist complet, unic... Trebuia să-l fi ascultat, ca să-i realizezi genialitatea.”

Corneliu Baba

ISBN
973-87314-1-0

Viorel Cosma

George Enescu Concertul de adio

George Enescu
Concertul de adio

Viorel Cosma

George Enescu. Concertul de adio

Viorel Cosma

George Enescu

Concertul de adio

Studiu introductiv și antologie de texte

Editura Fântâna lui Manole
Râmnicu Vâlcea 2005

Redactor: **Gheorghe Deaconu**

Culegere computerizată: **Diana Boboșa, George Apostolescu**

Tehnoredactare: **Camelia Demetra Asprița, Cezarina Tomulescu,
Gabriel Floarea**

Coperta: **Cristian Popescu**

Ilustrații: **Colecția autorului, Muzeul Național George Enescu,
Ilinca Dumitrescu**

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Cosma Viorel

George Enescu: concertul de adio / Viorel

Cosma. – Golești: Fântâna lui Manole, 2005

Bibliogr.

ISBN 973-87314-1-0

78(498) Enescu, G.

929 Enescu, G.

*Editorul aduce mulțumiri
Doamnei și Domnului
Rodica și Dumitru Șteflea
pentru profesionalitatea cu care au realizat
tipărirea acestei cărți.*

Tiparul: S.C. CONPHYS S.R.L. – Râmnicu Vâlcea

Argument – prefață „Concertul de adio”, o posibilă sintagmă

Ideea unei suite de cărți, sub genericul „*Concertul de adio*”, s-a născut după ce am citit volumul lui H. C. Robbins Landon intitulat *1791 Mozart's Letztes Jahr*, publicat de Editura Bärenreiter din Kassel în 1991. Era traducerea de succes în limba germană a cărții marelui muzicolog englez, apărută cu trei ani mai devreme la Londra, *1791 – Mozart's Last Year / 1791 – Ultimul an al lui Mozart*, unde autorul urmărise pas cu pas viața agitată a genialului compozitor german din ultimele 12 luni, încheiată tragic la numai 35 de ani. De fapt, H. C. Robbins a dorit să risipească legenda potrivit căreia Mozart a murit „otrăvit” de compozitorul Antonio Salieri, stabilind pe bază de documente de arhivă autentice, surse medicale, presă, scrisori, etc. cauza exactă a decesului, locul și ora precisă a morții, slujba înmormântării, cheltuielile îngropării de la cimitir, nemailăsând loc nici unei speculații pe această temă. Aceiași suită de confuzii se petrecuse cu o jumătate de secol în urmă (1955) și cu George Enescu, data morții sale fiind socotită când 3 mai 1955, când 4 mai și chiar 5 mai 1955, iar înmormântarea în Cimitirul *Père Lachaise* din Paris oscila când în ziua de 7, când în 8 mai 1955! Certitudinea că asemenea cărți cu semnificație istorică pentru posteritate devin strict necesare ca instrument de valoare peste timp, mai ales în cazul personalităților de prestigiu internațional, mi-a apărut în momentul când, la moartea dirijorului Sergiu Celibidache, s-a produs un *boom* mediatic mondial (presă, radio, televiziune) atât de puternic, încât parcă dimensiunea muzicianului a depășit limitele întregii sale existențe! Sute de emisiuni și articole răspândite pe toate meridianele lumii i-au fost consacrate acestui „vrăjitor în frac” al Filarmonicii din München, încât nici două-trei volume nu ar fi putut cuprinde acele necroloage care au încercat să creioneze portretul maestrului român în cele mai inedite (pro și contra!) ipostaze umane și profesionale. *Sergiu Celibidache – concertul de adio* s-a transformat într-un tulburător document, deschizător de serial în literatura muzicologică românească, menit să atragă atenția generațiilor următoare asupra impactului muzicianului în clipa când a dispărut de pe scena vieții publice.

În istoria muzicii noastre au existat câteva șocuri de larg ecou în sufletele melomanilor și nu numai ale acestora, cum au fost, de pildă, moartea celui mai îndrăgit tenor de operetă de la începutul sec XX, Leonard (1928), dispariția popularului lăutar Grigoraș Dinicu (1949), dramatica moarte a cântăreței Maria Tănase (1963), surprinzătoarea plecare din această lume a dirijorului George Georgescu chiar în pragul deschiderii Festivalului Internațional „George Enescu” (1964), dureroasa despărțire de îndrăgitul cântăreț de muzică ușoară Dan Spătaru (2005). Impactul cel mai puternic asupra publicului românesc l-a atins însă despărțirea de muzicologul Iosif Sava (1998), cel mai prețuit și adorat teleast român din „epoca de aur”, care a alintat milioane de spectatori cu memorabilele sale „serate muzicale”. Cred că nu a existat ziar, revistă și publicație de orice specialitate din România care să nu fi anunțat și comentat despărțirea de acest critic muzical!

Au existat din păcate și mari personalități care, datorită fie modestiei lor exagerate, fie adversităților colegilor de breaslă, – precum compozitorul Marțian Negrea și prolificul Dimitrie Cuclin – nu s-au bucurat nici măcar de banalul necrolog oficial de câteva rânduri la *România liberă* din partea Uniunii Compozitorilor... Tocmai asemenea discrepanțe (sic!) de lumini și umbre, pe care le-a înregistrat istoria de-a lungul secolelor, merită să fie puse în evidență de aceste semnificative cărți, grupate sub genericul „concertul de adio”, atunci când există materiale suficiente capabile să cântărească importanța unor personalități. Așa s-au născut deja (și așteaptă tipărirea) volumele de necroloage ale lui Ciprian Porumbescu (1882), Ion Vidu (1931) și Dinu Lipatti (1950), semnificative pentru felul cum au reacționat bucovinenii, bănățenii și „străinii” (căci Dinu Lipatti a murit în Elveția, unde se exilase spre a-și trata nemiloasa boală a secolului, ecoul restrâns al presei românești fiind invers proporțional cu valoarea excepționalului pianist).

Originalitatea acestor tipuri de antologii de texte, limitate exclusiv la anul morții muzicianului, oferă uneori surprize de proporții pe măsura scurgerii timpului, exemplul cel mai concludent constituindu-l chiar George Enescu, privit de cercetători la clipa decesului doar ca un genial violonist, un virtuoz unic al sec. XX, ca – după o jumătate de veac – interpretul să intre într-un con de umbră, iar genialul creator, un adevărat enciclopedist al artei sunetelor, să se impună ca un om de statură intelectuală de tip renaștător, rătăcit într-o lume modernă. Dificultatea adunării materialelor de pe întregul mapamond (în cazul celor cu o carieră internațională), rămâne practic de necuprins, viitorul oferind speranța acoperirii golurilor de informație actuală. Totuși, etapa primară de surse locale se poate socoti

suficientă pentru concluziile esențiale, restul materialelor ivite pe parcurs având darul de a colora sau nuanța primele concluzii.

Pentru George Enescu, plecarea definitivă din patrie în toamna anului 1946 nu a însemnat doar un trecător exil dureros, apăsător peste întreaga perioadă dinaintea morții, ci un îndelungat preludiu de tăcute suferințe fizice și de umilințe profesionale și morale. Timp de aproape un deceniu, autorul lui *Oedipe* s-a identificat cu eroul tragediei antice, socotindu-se alungat din cetate și despărțit de cetățenii pe care i-a iubit cu adevărat, scăpându-i de... "ciumă". Din păcate, ciuma regimului totalitarist a pierit după ce Enescu se afla în câmpiile Elizec...

După reîntoarcerea muzicianului din turneul în URSS „a început trierea lucrurilor ce urmau să fie luate cu dânsul în străinătate – relata Romeo Drăghici într-o emisiune radiofonică din 1982, publicată în volumul *George Enescu în lumea muzicii și în familie* de George Cosmovici (1990, p. 180) – și a acelora care rămăneau acasă. La un moment dat, Enescu a dat peste un teanc de scrisori, cu tot felul de felicitări, care nu-și mai aveau nici un rost să rămână. Atunci am decis ca să le ardem pe loc. Zis și făcut.” Era un semn că muzicianul nu mai avea de gând să revină înapoi în patrie. Dacă se poate da crezare mărturiei lui Victor Eschenazy, fiul compozitorului Eschenazy și redactor la Radio *Europa Liberă* din Praga, se pare că maestrul a luat decizia vinderii anumitor mobile din casă prin comisionar, încă din vara anului 1946: „Tatăl meu mi-a povestit că, în 1946, întors de la Moscova și înainte de a pleca la Paris, George Enescu a însărcinat un samsar (comisionar, misit) să-i vândă toate bunurile. Deci știa de la bun început, că nu se va întoarce!” „Eu am fost întâmplător – declara președintele dr. Petru Groza, în ședința Prezidiului Marii Adunări Naționale din 6 mai 1955 – persoana care a prezidat Guvernul care i-a organizat plecarea. Aveam și atunci, contact permanent, personal, cu el.” Așadar, viza de plecare din țară către SUA din 1946 i-a acordat-o dr. Petru Groza (revista *Muzica*, nr. 4, 1999, p. 131).

Enescu a dispus de pașaport diplomatic, cu drept de prelungire automată, a mărturisit în memoriile sale (în curs de publicare în *Jurnalul Literar* din București, 2005) juristul și procuratorul Corneliu Bedițeanu. Singurul gest care contrazice atitudinea de revenire în patrie, rămâne testamentul din 15 iulie 1946: „*Ultimele dorințe*. Subsemnatul George Enescu din București, strada General Manu nr. 16, îmi exprim dorința ca să fiu înmormântat la Tescani, județul Bacău, alături de soția mea. George Enescu, Tescani, în 15 iulie 1946.” Întrebat de Ilie Kogălniceanu cum s-a născut acest act surprinzător, muzecograful Romeo Drăghici i-a răspuns: „Eu

Ultime dorințe

Subsemnatul George Enescu
din București, gradă General Major
îmi exprim dorința ca să fiu
înmormântat la Tescani, județul
Bacău alături de soția mea.

George Enescu
Tescani, în 11 Iulie 1946

i-am cerut maestrului să redacteze acest testament cu alegerea locului de veci la Tescani. Dacă n-o făcea, risca să i se confişte lui Coana Măruca casa și pământul!" Din păcate, peste 8 ani, Enescu a anulat acest document.

Preludiul tragediei

Etapă anilor 1950 – 1955 a anunțat pas cu pas apropierea sfârșitului. Îl supăra îngrozitor coloana vertebrală, spondiloza se accentua vizibil de la o zi la alta. Enescu era încovoiat ca un echer. Ieșea în oraș sprijinit de prietenii apropiați, de elevii săi. Spre a trăi decent, închiriasse Vila *Les Cityses* de la marginea Parisului. Banii câștigați prin lecțiile de vioară nu îi ajungeau de la o lună la alta. Participa la cursurile de vară de la Palatul *Chigi* din Siena / Italia (1950 – 1954). „În anul 1950 s-a dus la Bryanston, nu departe de Londra, unde se afla o Academie muzicală de vară – mărturisea compozitorul Marcel Mihalovici într-un interviu acordat lui Valeriu Râpeanu (*Amintiri despre Enescu, Brâncuși și alți prieteni*, București, Edit. Eminescu, 1987, p. 74). Era acolo mulți elevi. Enescu predă cursuri, dădea și dirija concerte. A cântat cu Monique [Hass – n.n.] și cu Orchestra *Boyd Neel*, celebră în Anglia, *Concertul pentru pian și orchestră* de Mozart în Mi bemol, KV 449. Primul accident cerebral l-a avut Enescu după ce a dirijat aceeași orchestră la Radio Londra. A căzut de pe podium și cei prezenți au crezut că s-a terminat cu el. I-au telefonat lui Menuhin care imediat a închiriat un avion ca să-l ducă la Paris. Enescu nu mai putea vorbi, dar ca să-i facă pe cei din jur să înțeleagă că mai are încă mintea întreagă, a fluierat teme lucrării lui Bach pe care tocmai o dirijase. A fost internat la Paris într-o clinică, unde a fost reanimat.” Se pare totuși că Enescu nu era suficient de conștient, fiindcă altfel nu ar mai fi acceptat să fie deplasat cu avionul (unicul mijloc de transport pe care l-a respins cu îndârjire de-a lungul întregii vieți, preferând oboseala trenului de la București până la Moscova, spre a nu mai aminti de repetatele călătorii până la Paris, Lausanne, etc.). Jacques Thibaud murise în 1953 în urma unui accident de avion, fapt care l-a marcat foarte puternic pe bunul său prieten din tinerețe, George Enescu.

Veștile îngrijorătoare despre sănătatea precară a maestrului din ce în ce mai numeroase și contradictorii pe de o parte, iar apropierea *Săptămânii muzicii românești* de la București (când se intenționa aducerea lui George Enescu să patroneze acest eveniment din 1951) pe de altă parte, au determinat forurile noastre oficiale să ia legătura directă cu Parisul. Șeful Legației Române, dr. E. Charap, a redactat un amplu raport, publicat de Pavel Țugui în revista *Muzica*, nr. 3, 2003. Documentul (purtând mențiunea „Confidențial”) se adresa Anei Pauker, ministru de externe al României, fiind datat 29 martie 1951, trimis din Paris la 21 martie 1951. Omul de legătură între George Enescu și partea română (Legația României în Franța) era sculptorița Margareta Cosăceanu, căsătorită Lavrilier și devenită astfel

„cetățean francez”, care îi executa bustul maestrului și avea să-i ia masca mortuară și mâinile, după clipa decesului muzicianului în 1955. „Soții Lavrilier au vorbit acolo (la Legația română – n.n.) despre viața grea a maestrului, despre mizeria în care trăiește”, despre refuzul lui Enescu de a lua cetățenie americană și franceză, iar în ce privește condițiile de existență ale lui Enescu – continuă nota oficială a dr. Charap – „vă informăm că el locuiește într-o casă cu două camere, iar baia o folosește și ca bucătărie.” Era apartamentul din Rue de Clichy nr. 26.

Formula de invitare a lui George Enescu la *Săptămâna muzicii românești* din 1951 a iscat numeroase controverse la cele mai înalte foruri oficiale (Guvern, Academia Română, Comitetul Central al Partidului). Uniunea Compozitorilor a propus ca invitația să fie înmănată personal maestrului de către o delegație de compozitori în frunte cu Alfred Alessandrescu și Constantin Silvestri. Șeful secției de propagandă a Comitetului Central al P.C.R. a sugerat ca un reprezentant al Legației Române de la Paris să-l informeze pe maestru despre organizarea *Săptămânii* sub patronajul muzicianului, iar acesta – în cazul în care acceptă deplasarea la București – să formuleze condițiile de colaborare, invitația oficială fiind trimisă din partea Guvernului. Maestrul a acceptat patronarea evenimentului artistic, dar a sugerat ca Academia Română să reprimească printre membrii înaltului for pe „epurații” Dimitrie Gusti și Constantin Rădulescu – Motru și Ministerul de Interne să o elibereze din închisoare pe soția compozitorului Mihail Jora. Dr. Petru Groza a socotit propunerile maestrului „întrutotul justificate” și „rezonabile”, asigurându-i pe conducătorii Uniunii Compozitorilor (Matei Socor, Mihail Andricu și Sabin Drăgoi) că va supune Consiliului de Miniștri cererile lui George Enescu, urmând ca delegația muzicienilor să plece la Paris spre a înmâna maestrului invitația oficială. Din păcate, Guvernul a respins propunerile, președintele Uniunii Compozitorilor, Matei Socor, le-a acceptat, însă s-a grăbit să expedieze scrisori personale lui Jacques Thibaud, Pablo Casals, Roger Desormière, Stan Golestan și ... George Enescu!

La 19 mai 1951, Alexandru Lăzăreanu a fost numit ministru plenipotențiar la Legația R.P.R. din Paris, asigurându-se astfel un om de legătură eficient cu muzicienii români din diasporă stabiliți în Franța: Stan Golestan, Marcel Mihalovici, Nicolae Caravia și George Enescu. Noul diplomat achiziționează discurile și tipăriturile enesciene din librăriile pariziene spre a le expedia în țară, achită în franci elvețieni toate drepturile de autor ale lui Enescu, dar mai ales devine cel mai autorizat și convingător purtător de cuvânt al compatrioților români pe lângă maestru.

Spre a-și asigura mai multă greutate în invitarea oficială a autorului *Rapsodiilor la Săptămâna muzicii românești*, Matei Socor – în calitate de

Cu Serge Blanc în recitalul din 1952.

Cu Yehudi Menuhin în 1950.

Cu Ovidiu Fenster la Paris.

În gara Victoria din Londra.

președinte – și l-a alăturat la semnătură și pe bunul prieten al lui Enescu, Mihail Andricu – vicepreședinte al Uniunii Compozitorilor. Iată textul epistolei:

„Uniunea Compozitorilor din RPR

Iulie 1951

Iubite Maestre,

După cum, poate, ați aflat, ne găsim în toiul pregătirilor pentru „Săptămâna Muzicii Românești”, care va avea loc la București în ultima săptămână a lunii septembrie.

Programul acestei săptămâni, pe care vi-l trimitem alăturat, cuprinde concerte, dezbateri publice, un concurs național și unul internațional. Sunt invitați muzicieni dintr-un mare număr de țări. Această manifestare va fi o dovadă a progreselor pe care le-a făcut muzica noastră în domeniul creației și al interpretării. De asemenea, ea va fi un prilej pentru afirmarea prieteniei dintre muzicienii noștri și cei din alte țări.

La această sărbătoare a muzicii noastre, am fi foarte bucuroși să salutăm prezența D-voastră, iar în cazul când sănătatea vă va permite, sperăm că veți fi de acord să dați câteva concerte. „Săptămâna Muzicii Românești” ar căpăta astfel o strălucire și mai mare.

Ce proiecte aveți pentru vara aceasta?

N-ați vrea să veniți împreună cu Doamna încă de pe acum, să vă odihniți în vila D-voastră de la Cumpătu, sau în altă parte în țară? Noi am dori-o și am face totul ca șederea să vă fie foarte agreabilă.

În ce privește formalitățile de călătorie, se înțelege că vom asigura tot ce e necesar, inclusiv viza de intrare și de ieșire din țară. Vă rugăm să ne scrieți dacă preferați trenul sau avionul și să ne informați asupra oricăror chestiuni de ordin practic în legătură cu călătoria, pentru a le rezolva.

Așteptând răspunsul D-voastră, Vă urăm D-voastră și Doamnei multă sănătate și Vă rugăm, scumpe maestre, să primiți asigurarea sentimentelor noastre de adâncă prețuire.

*Președinte,
Matei Socor*

*Vicepreședinte,
M. G. Andricu”*

Cu eleganța sa binecunoscută, George Enescu a răspuns *separat*, atât președintelui Uniunii Compozitorilor, cât și vicepreședintelui Mihail Andricu, motivându-și regretul de a nu putea veni la București, din motive de sănătate.

"26 Rue de Clichy – Paris (9-e)
Ce Août 1951

Cher Monsieur Socor,

*Merçi pour votre aimable lettre. Je suis enchanté d'apprendre le projet de la **Semaine de Musique Roumaine**.*

*Ç'a toujours été mon souhait, surtout dans le domaine de la **création musicale**.*

*Malheureusement ma santé m'interdit toute activité autre que purement mentale. Les très rares fois où je monte au pupitre sont entourées de milles précautions fastidieuses, telles que des journées entières passées au lit presque sans bouger, contrôle sévère du pouls tous les quarts d'heure, etc. Dans ces conditions, les grandes distances à parcourir me sont interdites. Veuillez, je vous prie, dire à mes collègues musiciens que je suis avec eux de tout coeur, que je souhaite que la musique, la **vraie musique**, soit partout honorée comme elle doit l'être pour le plus grand bien de l'humanité.*

Veuillez croire, je vous prie, à mes sentiments collégiaux et dévoués.

*Georges Enesco
Monsieur Matei Socor - Bucarest"*

*
* *

„26 Rue de Clichy – Paris (9-e)
Ce 3 Août 1951

Bien cher ami,

Je m'excuse d'avoir en si longtemps la plume nickelée. Elle rebouge pour vous dire toute ma vieille et fidèle affection et mes vœux pour vos compositions. Je viens moi-même de terminer mon 2-d quatuor à cordes commencé il y a un an au sanatorium malgré les défenses drastiques du médecin.

Je ne viendrai pas à la Semaine musicale roumaine, à cause des milles précautions pour bouger et la route Paris-Bucarest étant trop longue pour mon état actuel. Mais je serai présent, en pensée, avec toute ma sollicitude pour mes collègues qui fond œuvre de beauté, par conséquent de bonté pour la pauvre humanité.

Je vous serre affectueusement les mains.

George Enesco.

Prière dire à Misouka (Mihail Jora -n.n.) toute ma profonde affection qu'il sait.

G. Enescu

Monsieur Michel Andrico – Bucarest

Et tant de fidèle amitié de Misouka"

(Caligrafiat de altă mână, probabil Maruca Enescu)

Toți ceilalți invitați (Pablo Casals, Jacques Thibaud, Roger Desormière, Stan Golestan) au refuzat plecarea din Paris, în mod solidar cu Enescu, deși au invocat motive de suprapunerii de concerte, obligații profesionale în stagiune, sănătate, etc. Dincolo de timpul foarte scurt în care s-au expediat invitațiile, realitatea se afla de fapt în refuzul autorităților politice de la București de a da curs favorabil cererilor lui George Enescu în problemele lăsate în suspensie din 1950 (cazul Jora și al soției sale, reabilitarea profesorilor universitari excluși din Academia Română, etc.). Refuzul a avut însă efecte benefice mai târziu, fiindcă, după numirea Constanței Crăciun ca ministru al Culturii și a lui Pavel Țugui ca locțiitor, s-a reparat casa natală a maestrului de la Liveni – Vârnav, s-au întărit – prin secretarul particular al maestrului, Romeo Drăghici – problemele administrative bilaterale, dr. Petru Groza – președintele Prezidiului Marii Adunări Naționale – i-a trimis prin Ministerul de Externe o invitație de a reveni în patrie, ș.a.

Data fiind importanța scrisorii dr. Petru Groza, documentul a fost expediat ministrului de Externe, Simion Bughici, cu rugămintea să fie transferat prin curier diplomatic la Paris, direct ministrului plenipotențiar Alexandru Lăzăreanu la Legația României, spre a fi înmănat personal lui George Enescu. Deși scrisoarea a fost redactată la 23 noiembrie 1953, abia în ianuarie 1954 i-a parvenit muzicianului, care trecuse prin grave probleme de sănătate, ascunse de familie chiar și prietenilor lui apropiați. Enescu continua să dea lecții, susținea chiar și un dificil recital (11 octombrie 1952) cu elevul său Serge Blanc, răspundea solicitărilor Contelui Guido Saracini de a merge la cursurile de perfecționare de la Siena în Italia (1950, 1951, 1952, 1953, 1954), primea acasă la lecții de perfecționare pe Christian Ferras, Ivry Gitlis, Marie Claude-Theuvenic, Davys Erlih (Ehrlich), Blaise Calame, pe copilul-minune al Italiei, Uto Ughi, lucra la definitivarea propriilor partituri cu Marcel Mihalovici, avea întâlniri colegiale cu cei mai apropiați muzicieni (Yehudi Menuhin, George Boskoff) – într-un cuvânt încerca să facă față multor obligații pe care atât vârsta înaintată, cât mai ales starea precară a sănătății i-ar fi dat dreptul să le refuze. Cine privește fotografiile lui Roger Hauert din albumul lui Bernard Gavoty, intitulat *Yehudi Menuhin – George Enescu*, publicat la Geneva (1955), încearcă un sentiment de milă față de muzicianul încovoiat și apăsător de boală, cocoșat, întreaga suferință a omului citindu-se pe figura sa pierdută, crispată. „Prima întâlnire, în mod ciudat, a fost o dezamăgire pentru mine – nota violonistul armean Manoug Parikian. BBC îmi solicitase, cred că în 1950, să cânt *Concertul Brandenburgic nr. 3* cu George Malcom și John Francis, împreună cu *Orchestra Boyd Neel* sub conducerea lui Enescu... Doi ani mai târziu, am mers la cursurile sale de la Școala de vară din Bryanston (înainte de a se muta la Dartington) pentru a cânta *Concertul* de Beethoven. Enescu era deja bolnav, iar doctorii îi interziceau să se cânte cu vioara în preajma sa, cu greu fiind permisă și prezența pianului. Când am ajuns în sala de curs era deja așezat la pian și încerca, fără succes, să se întoarcă spre mine și să mă întrebe ce concert am ales, intrând totodată în execuția muzicală cu o autoritate magistrală. Nu a întrebat numele meu, nici nu a consultat lista de studenți din acea zi. A fost o lecție memorabilă” (*Ararat*, București, 12, nr. 17 (230), I IX 2001).

În lumina unor asemenea mărturii, devine credibilă scrisoarea pe care i-a adresat-o dr. Petru Groza la începutul anului 1954, pusă sub semnul întrebării de mulți sceptici, neîncredători în sinceritatea maestrului, privind starea jalnică a sănătății sale. Iată textul epistolei muzicianului, adresată președintelui Prezidiului Marii Adunări Naționale:

Paris în 26 Ianuarie 1954

Mult stimat Domnule Președinte,
Am primit scrisoarea Dmniei Voastre din 23 Noembrie pentru care vă mulțumesc călduros și am citit-o cu mult interes. Din nefericire Dumnezeu nu mi-a dăruit robusta Dmniei - Voastre sănătate. De doi ani forțele mele fizice au declinat considerabil și în momentul de față este cu totul peste puterile mele fizice de-a întreprinde drumul până acasă. Este și dorința mea cea mai statornică de-a mă întoarce în țară și pe căi

„Paris în 26 ianuarie 1954

Mult stimat Domnule Președinte,

Am primit scrisoarea Dmniei Voastre din 23 noiembrie, pentru care vă mulțumesc călduros și am citit-o cu mult interes. Din nefericire Dumnezeu nu mi-a dăruit robusta Dmniei - Voastre sănătate. De doi ani forțele mele fizice au declinat considerabil și în momentul de față este cu totul peste puterile mele fizice de-a întreprinde drumul până acasă.

Este și dorința mea cea mai statornică de-a mă întoarce în țară și sper că cu ajutorul lui Dumnezeu, și chiar al doctorilor, va veni și ziua aceasta pe care o doresc și o aștept.

Pentru moment, tot ce mi-a rămas ca forță și energie le consacru pentru creațiunile mele muzicale, cu care am înțeles să slujesc neamul nostru românesc.

Vă sunt foarte recunoscător și Dmniei Voastre și tuturor acelor care vor să mă revadă din nou în mijlocul alor noștri și vă rog să credeți că nu văd în aceasta decât mărturisirea legăturilor sufletești dintre Țară și mine, așa cum a fost în de-a lungul întregii mele vieți.

Reînnoindu-vă expresia gratitudinii mele, vă rog a primi, Domnule Președinte, asigurarea sentimentelor mele cele mai alese.

George Enescu

Fiind dat marea gentileță a Domniei Voastre îmi permit să vă rog să binevoiți a dispune ca mai marii noștri prieteni, Domnul și Doamna Romeo Drăghici, oameni admirabili, să aibă tot concursul de care au nevoie, lucru pentru care vă mulțumesc încă foarte mult.

George Enescu"

Există un amănunt în această scrisoare pe care nimeni nu l-a comentat în cunoștință de cauză: „De doi ani, forțele mele fizice au declinat considerabil...” Acesta este momentul în care George Enescu a luat o hotărâre gravă, cu consecințe necunoscute de nimeni până la moartea sa: a conceput un nou testament olograf, prin care *anula* toate înscrisurile similare anterioare! Muzicianul nu mai putea fi transferat după moarte la Tescani, spre a fi înmormântat în patrie. Maruca Enescu devenea unicul „legator universal” al averii bunurilor materiale și spirituale ale maestrului! Iată textul original, în limba franceză, datat 1 iunie 1952 (adică exact cu doi ani înaintea scrisorii adresate dr. Petru Groza):

7
a. g. unguin
M 7 52002

Ceci est mon testament

J'Je soussigné Georges Enesco, membre
à titre étranger de l'Académie des
Beaux-Arts de France, domicilié Avenue
de la Gloire, Bellouze, Seine-et-Oise, France
Déclare instituer ma femme Marie Enesco
née Rosette Tescano ma légataire universelle
et par ce testament j'annule tout acte
antérieur de ce genre fait en France ou ailleurs.

— Georges Enesco

Fait le 1er Juin 1952 - 26 Rue de Clugny - Paris (9e)

Signé par moi-même
après avoir lu et entendu
la lecture de ce testament
par un notaire public
et deux témoins

Ceci est mon testament

Je soussigné Georges Enesco, membre à titre étranger de l'Académie des Beaux Arts de France, domicilié Avenue de la Glacière, Bellevue Seine et Oise France, déclare instituer ma femme Marie Enesco, née Rosetti-Tetcano, ma légataire universelle et par ce testament j'annule tout autre acte antérieure de ce genre fait en France ou ailleurs.

Georges Enesco

Fait le 1er Juin 1952 – 26 Rue de Clichy – Paris 9^e

Ilie Kogălniceanu se întreba în cartea *Destăinuiri despre George Enescu* (1996), dacă acest testament era ultimul. Marcel Mihalovici afirmase că – în afara celui din 1946 lăsat lui Romeo Drăghici la plecare din țară – mai știa de un testament în care Enescu îl numise pe el „executor – testamentar”. Deci, în fapt au existat *trei* testamente în posesia lui Romeo Drăghici, Marcel Mihalovici și Maria Enescu. „Care era ultimul – se întreba Ilie Kogălniceanu – care anula total sau parțial pe cel precedent? Marcel Mihalovici nu dă lămuriri. Singurul testament în vigoare, care a produs efectele, este cel din 1952.”

În dimineața zilei de 5 mai 1955, când muzicianul zăcea mort în apartamentul din Hotelul *Atala* din Paris, Maria Enescu a depus în mâinile notarului Lefevre testamentul olograf în limba franceză din 1 iunie 1952, spre autentificare. În colțul din dreapta, jos, se află parafa notarului francez, prin care se recunoștea titlul de unic moștenitor pentru soția compozitorului, notarul Lefevre confirmându-i Mariei Enescu prin ordonanța Tribunalului Civil din 29 iunie 1955, toate drepturile. Aici – constată Ilie Kogălniceanu – se impunea o obiecție: „calitatea de «executor testamentar» nu implica, eliminarea «legatarului universal», ci doar îl obliga să execute dispozițiile testamentare, calitate din care, credem – conchide Ilie Kogălniceanu – Mihalovici a fost înlăturat *după decesul lui Enescu* (sublinierea noastră)”.

Compozitorul Marcel Mihalovici era plecat în Australia când George Enescu a murit în 4 mai 1955. Poate că de aici, a venit și graba Mariei Enescu de a autentifica testamentul din 1952. „Nu mai știu din ce motive sordide care n-aveau nimic de-a face cu muzica – scria Mihalovici în cartea *Amintiri despre Enescu, Brâncuși și alți prieteni* – am fost împiedicat însă de a împlini dorințele maestrului, precum am fost împiedicat de a continua a inventaria și așeza în mod cronologic manuscrisele sale din cele două lăzi care se aflau la el, pline de manuscrise din întreaga viață. Începusem a face această treabă chiar sub îndrumarea maestrului bolnav, însă totuși extrem de lucid, pentru a putea identifica file fără titlu, aflate în prima și singura ladă

de care m-am putut ocupa.” Ceva mai mult: când a solicitat manuscrisul *Sonata a doua pentru violoncel* în vederea corecturii de tipar, familia (sau poate doar Maria Enescu) l-a refuzat. „Nu știu de ce. Nu voiam să-l pun pe Enescu, grav bolnav, să se ocupe de toate aceste chestiuni meschine...” Cert rămâne faptul că Marcel Mihalovici a fost îndepărtat treplat, treplat, de moștenirea spirituală a maestrului, pe măsură ce starea sa de sănătate se agrava.

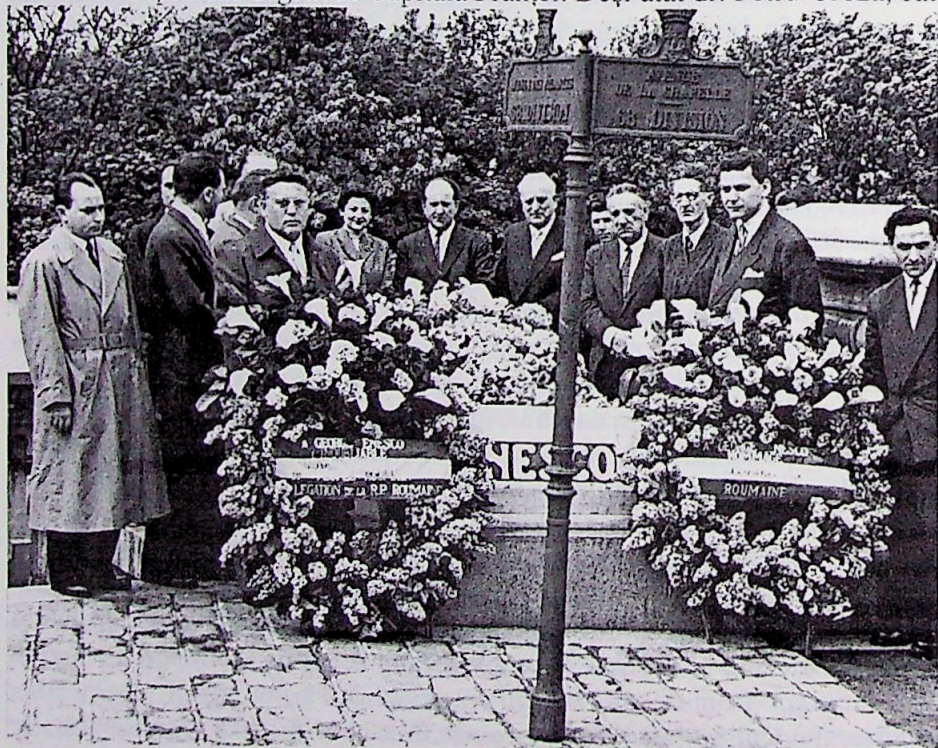
La mijlocul lunii iulie 1954, în timpul unei lecții, a intervenit un atac cerebral devastator, care i-a paralizat corpul pe jumătate. În *Mențiunile cronologice* ale lui Nicolae Missir și Mircea Voicana se precizează la p. 262 următoarele: „13 spre 14 iulie. Suferă, în cursul nopții, un atac de congestie cerebrală, în apartamentul său din Paris, rue de Clichy nr. 26.” Compozitorul George Cosmovici („văr după mamă” – după cum singur mărturisește în volumul *George Enescu în lumea muzicii și în familie*), propune altă versiune: „la 14 iulie 1954 Enescu avusese o comoție cerebrală, în urma căreia a rămas parțial paralizat.” (p. 182). În sfârșit, majoritatea cercetătorilor susțin că accidentul cerebral a avut loc la 15 iulie 1954. Dar să-l lăsăm pe însuși Enescu să descrie momentul dramatic, așa cum i l-a redat lui Marcel Mihalovici: „Mi s-a întâmplat azi. Dădeam o lecție. Am simțit ceva în brațul stâng. Am fugit și m-am întins pe pat. Și iată, s-a terminat cu mine. Nu mai pot vorbi. Cu atât mai bine, voi spune mai puține prostii.” Iar Marcel Mihalovici, care a povestit episodul, completează: „Umorul nu-l părăsise, nici în acel moment tragic.”

Deci atacul cerebral nu s-a petrecut *noaptea*, ci *ziua*, în timpul unei lecții! „A zăcut aproape un an – continuă Marcel Mihalovici în amintirile sale (p. 80) – mai întâi la el acasă, apoi la *Hotelul Atala*.” De acum înainte, începe degringolada fizică a lui George Enescu. Știrile sunt tot mai confuze și mai derutante. „L-am văzut dând în 1953 sau 1954 (sic!) o lecție lui Menuhin.” Când s-a petrecut întâlnirea mult discutată, ce a dus la încredințarea unei viori (sau două!), spre a fi vândută? Când a restituit Yehudi Menuhin vioara în cauză? Cine l-a vizitat pe maestru între anii 1954 – 1955 (după accidentul cerebral)? A mai avut capacitatea fizică (după minimala revenire) să mai predea lecții?

„La începutul lui decembrie 1954, după anevoioase tratative, - precizează Pavel Țugu în revista *Muzica* nr. 3/2003, p. 88 – reprezentanții Ministerului de Externe francez au acceptat ca Ansamblul de Căntece și Dansuri din București să facă un turneu în Franța. S-a hotărât ca ansamblul să fie condus de profesorul și violoncelistul Serafim Antropov și tânărul dirijor Sergiu Comissiona. Ambii muzicieni au primit de la conducerea Ministerului Culturii misiunea de onoare de a-l vizita pe George Enescu. Se știe că maestrul i-a primit pe cei doi muzicieni, sosiți de la București, la un

spital din Paris.” În convorbirile cu Despina Petecel, violoncelistul Serafim Antropov mărturisea: „Un moment impresionant din viața mea este și acela că am fost *ultimul* (sic!) artist român care, în anul 1955, l-am vizitat pe maestrul Enescu la Paris, înaintea morții. Maestrul a transmis atunci un mesaj istoric tuturor muzicienilor și artiștilor români, rugându-i să creeze de la inimă la inimă, urându-le sănătate și putere de muncă. Enescu și-a exprimat dorința fierbinte de a veni în țară, pentru a-i săruta și îmbrățișa pe toți prietenii, pe tot poporul român pentru care a trăit, a cântat și a creat nemuritoarele sale opere.” Greu de crezut și de acceptat asemenea slogane de tip comunist, asezonate cu citate din... Beethoven („să creeze de la inimă la inimă”) și mai ales promisiunea „să vină în țară”, când el era în spital, într-o stare jalnică... Îl refuzase pe dr. Petru Groza prin binecunoscuta scrisoare din 1954, fiind invitat personal – după întoarcerea la Paris – să-i confirme starea precară de sănătate.

În urma raportului celor doi muzicieni trimiși să-l vadă pe George Enescu, Ministerul Culturii și Uniunea Compozitorilor au propus alcătuirea unei delegații de muzicieni – compusă din Mihail Jora, Alfred Alessandrescu, Mihail Andricu, Ion Dumitrescu și Constantin Silvestri – care să se deplaseze urgent în Capitala Franței. Deși atât dr. Petru Groza, cât

și Gheorghe Gheorghiu-Dej, șeful Guvernului, au aprobat acțiunea și componența delegației, iar Ministerul de Externe a solicitat părții franceze vize de intrare în Franța, totuși aceștia au amânat viza delegației române până la moartea maestrului. Ceva mai mult: autoritățile franceze au respins și cererea autorităților românești ca muzicienii noștri să fie prezenți la înmormântarea lui Enescu din ziua de 7 mai 1955 în cimitirul *Père Lachaise*! Abia în 1956, după ce delegația de muzicieni români a participat la premiera tragediei lirice *Oedipe la Théâtre Royal de la Monnaie* din Bruxelles, li s-a permis să vină în Franța, ocazie cu care au depus coroane de flori la mormântul lui George Enescu...

Curând, maestrul a fost mutat din locuința personală din rue de Clichy nr. 26 într-un apartament din Hotelul *Atala* din Paris, atât pentru a-l izola și apăra de vizitele inoportune, de elevii dornici să mai ia lecții cu el, dar și pentru a se bucura de unele facilități administrative (personal ajutător, infirmieră permanentă, masă gratuită, etc.). Se pare că regina Elisabeta a Belgiei, care îl venera pe genialul muzician, a contribuit esențial la această strămutare de locuință. Nici Yehudi Menuhin nu a rămas în afara problemei. „Înainte accidentului său – mărturisea Marcel Mihalovici în interviul acordat lui Valeriu Râpeanu, reprodus în volumul amintit (*Amintiri despre Enescu...*) – Menuhin și cu mine am hotărât să-l instalăm la Valeé aux Loups, în fostul castel al lui Chateaubriand, devenit sanatoriu. Casa a rămas intactă, plină de amintiri și documente lăsate de Chateaubriand. Am stat de vorbă cu doctorul care conducea acel sanatoriu. Menuhin și-a asumat toate cheltuielile. S-a ocupat până și de instalarea unui pian. Enescu însă, delicat cum era, a refuzat, căci ar fi însemnat să se ducă acolo fără soția sa.” (p. 78)

În volumul *Destăinuiiri despre Enescu*, Ilie Kogălniceanu oferă amănunte complete despre locul în care a murit maestrul, la Hotelul *Atala*. L-am rugat să fotografieze apartamentul și să-mi pună la dispoziție câteva imagini semnificative. Hotelul fusese renovat de trei români care îl luaseră în proprietate (Constantin Florescu, avocații Bercovici și Samuel), aducându-l – după modernizare – la categoria 4 stele. Maestrul ocupa apartamentul 40, de la etajul 4, cu vedere la stradă, compus din două camere, un antreu, o baie și un lavabou, cu WC separat. Enescu cu soția sa au locuit în Hotelul *Atala* de trei ori, după cele două accidente cerebrale și după atacul de cord (decî între 1950 – 1954). Directorul Constantin Florescu luase hotărârea ca oaspeții români să fie găzduiți gratuit, suportându-le chiar cheltuielile necesare personalului administrativ (15% din tariful apartamentului). Chiar și consultațiile doctorului cardiolog Meșianu le-a suportat tot patronul, fără ca maestrul să cunoască aceste facilități. S-a vorbit la București că însăși regina Elisabeta a contribuit la unele cheltuieli (infirmiera). Menajera hotelului, Louise Angibaut, remarcase în convorbirile

Fașada imobilului din rue de
Clichy 26, unde a locuit Enescu.
Colecția Ilie Kogălniceanu

Poarta din fier forjat a intrării în
clădirea din rue de Clichy 26, Paris
Colecția Ilie Kogălniceanu

Interior din camera lui George
Enescu din rue de Clichy 26.
Colecția Ilie Kogălniceanu

Odaia lui George Enescu văzută
din curtea interioară a clădirii din
rue de Clichy 26.
Colecția Ilie Kogălniceanu

cu Ilie Kogălniceanu că soții Enescu „erau foarte puțin exigenți în decursul traiului lor la hotel.” Cred că mai degrabă era vorba de Maruca, o fire prin excelență excentrică.

Singurele bucurii ale maestrului în ultimele luni de viață petrecute în apartamentul din Hotelul *Atala* au fost audiția înregistrării *Simfoniei de cameră* (adusă de Marcel Mihalovici), apariția volumului *Les souvenirs de Georges Enesco* de Bernard Gavoty (predată personal chiar de autor) și vestea că în mai 1955 va avea loc o nouă înregistrare din concert a tragediei lirice *Oedipe*, efectuată de Radioteleviziunea Franceză, sub bagheta lui Charles Brück cu baritonul Xavier Depraz în rolul titular. Din păcate, opera în concert s-a executat la 18 mai 1955, când Enescu murise!

Moartea ca un spectacol

S-a afirmat că muzicianul a avut o premoniție a morții care l-a urmărit încă de multă vreme, cu 36 de ani înaintea momentului fatal, când scrisese *Simfonia nr. 3*. Într-o scară, după prezentarea în concert a noii sale lucrări, compozitorul venise obosit, înfometat, să supeze la tante Olga Duca „pe care o numea *Ma reine* sau *marraïne*, nu s-a știut niciodată.” Și Zoe Cămărășescu continuă în *Amintirile* sale: „Își depăna amintirile vieții de la Paris. Seratele cu Boskoff, cu Thibaud; expedițiile prin provincie în Franța, nesfârșitele scene comice ale Ninettei. Ne vorbea de *Oedipe*, opera vieții sale, care, poate, era dispărută în Rusia. Într-o seară de aprilie, cam rece, se aprinsese în salon o sobiță cu petrol. Enescu, așezat pe fotoliul său, și-a întins mâna peste ea, și *parcă având o viziune, ne-a spus: «Je finirai comme cela, vieux, paralysé, gâteux»* (sublinierea noastră). Multe, foarte multe au trecut prin viața lui, iar într-o zi, a murit așa cum se văzuse, *vieux, paralysé*. Atunci, am râs de scena aceea care părea caricatura unui sfârșit ce trebuia să fie cu totul altfel. Tante Olga, indignată, l-a certat: «Maică Precistă, Pynx, *qu'est-ce qui vous prend?*» M-a urmărit această stranie evocare și, când s-a adevărit, după 36 de ani – conchidea Zoe Bengescu-Cămărășescu – mă întrebam dacă își amintea, în negura care-i cuprinsese creierul, de seara aceea când, fără motiv, avusese viziunea sfârșitului său.” (p. 380 – 381)

Și Romeo Drăghici, când povestește ultima întâlnire dintre George Enescu și elevul său, violonistul Serge Blanc, lasă să se înțeleagă același gând pesimist ce îl apăsa pe muzicianul slăbit de suferințe: „Marți spre miercuri, în seara zilei de 3 mai, venind Serge Blanc, el a întrebat în șoaptă: Est-ce qu'il est encore *lucide*? (Mai este lucid?) Cuvintele șoptite au fost însă auzite de George Enescu din camera de alături, care a răspuns pe dat, făcând ultimul său calambur, în limba franceză. Un dublu calambur, fantastic, care suna astfel: *Luci-de Lammermour*, respectiv *Lucide, de la Mer Morte!* Adică: *Lucia de Lammermoor* (operă de Donizetti) sau *Lucid, de la Marea Moartă!* Puțin după aceea, a închis ochii în dimineața zilei de 3 mai 1954.” (sic!)

Premoniția morții i-a exprimat-o maestrul și lui Marcel Mihalovici, înainte de a cădea bolnav (1954): „În partitura manuscrisă a *Suitei Sătești* el vroia să refacă unele acorduri; dacă nu mă înșel, toate corecturile priveau latura armonică a unor fragmente din numita suită, ba și câteva modificări pe plan instrumental. Mi-a spus de *parcă ar fi avut o premoniție a celor ce trebuiau să se întâmple* (s.n.): *Dacă nu pot eu ca să termin corecturile, te însărcinez pe dunnneata să le faci într-o zi.*” Cât privește luciditatea lui

Apartamentul nr. 40 în care a murit
George Enescu în hotelul *Atala* din
Paris

Balconul și privirea spre stradă a
locuinței lui George Enescu din
hotelul *Atala* din Paris.
Colecția Ilie Kogălniceanu

Fațada hotelului *Atala* din Paris.

Fotografie nocturnă a hotelului *Atala* din Paris, unde a murit George Enescu.
Colecția Ilie Kogălniceanu

Enescu din ultimul an de viață, același Marcel Mihalovici mărturisea în interviul cu Valeriu Râpeanu: „Lucra la o versiune definitivă a lui *Vox Maris*. Lărgise partitura, structura ei morfologică. Și schimbase multe, multe. Vreo cincizeci de pagini erau gata reorchestrate. Seria schițele pe foi mici, când termina una o întorcea și, cu pixuri de diverse culori, continua să scrie pe aceeași pagină, însă, dacă pot spune, pe de-a-ndoaselea. Erau pagini – multe – pe care de fapt, numai el le putea descifra. Mă inițiasse în misterul lor tot pentru a termina eu lucrarea.” (p. 82)

Capacitatea de lucru a lui Enescu până în ultima clipă și forța sa de gândire muzicală, în ciuda paraliziei care îl ținuse la pat, confirmă faptul că muzicianul a sfârșit în urma unui infarct miocardic. „În noaptea de 4 spre 5 mai 1955, în apartamentul 40, la etajul IV al acestui Hotel (*Atala* – n.n.), inima lui George Enescu a încetat să bată. O criză cardiacă – scria Ilie Kogălniceanu în *Destăinuiiri despre Enescu* (p. 87) – a pus capăt suferințelor marelui compozitor. Slăbit, imobilizat la pat, pe jumătate paralizat, a fost totuși lucid până în ultima clipă a vieții sale. Încă din 1951 mărturisea că zilele îi sunt numărate.”

Cum decesul a intervenit noaptea, în mod subit, socotim că, exceptând-o pe Maruca și pe infirmiera care îl îngrijea permanent, nimeni altcineva nu l-a privegheat în clipa „marii treceri”. Printre ultimii vizitatori se pare că au fost regina Elisabeta a Belgiei, juristul Corneliu Bedițeanu, violonistul Serge Blanc, pianistul și prietenul său de o viață „Koff” (George Boskoff). „Când s-a prăpădit Enescu – îi mărturisea compozitorul Marcel Mihalovici lui Valeriu Râpeanu – noi eram în Australia și vestea ne-a parvenit la Melbourne.” (p. 85) Înghesuiala de a fi fost „ultimul” martor din preajma muribundului Enescu (chiar și mărturia lui Serafim Antropov că s-a numărat printre „ultimii” români ce l-au văzut și a vorbit cu compozitorul, nu rezistă în fața unui argument esențial: violoncelistul l-a vizitat la *spital* în 1954, nu în apartamentul din Hotelul *Atala*! Deci cu cinci luni înaintea decesului, timp în care muzicianul a primit destule vizite cu români).

Emoționantă totuși ni se pare mărturia scrisă a pianistului George Boskoff: „Există un alt soare care strălucește pentru morți... George Enescu le va adăuga razele geniului său! El ne-a revenit din București, precum un titan care trăsnește, însă totdeauna minunat, prin tripla sa măiestrie de creator, interpret și șef de orchestră! Singur mare compozitor, Român din Moldova, ce glorios prestigiu consolator îi oferă țării mele! Făcea parte din acei muritori care luptă pentru cauzele celor nemuritori. Dedicându-se unei arte eterne, participa în același timp la propria sa eternitate! George Boskoff.

C'est un autre soleil qui brille pour
 les morts... Georges Enescu y ajoutera
 les rayons de son génie!
 Il nous était revenu de Bukarest
 tel un tuteur goudronné... mais ^{Toujours} goudronné,
 par sa triple maîtrise de créateur, d'in-
 terprète et de chef d'orchestre! Seul
 grand compositeur Roumain de M.O.L-
 devie, quel glorieux prestige ^{complètement} il confère
 à mon pays! Il était de ces mortels
 qui combattent pour les causes immortelles.
 En se vouant à un art éternel il per-
 ténace maintenant à son éternité!

Georges Boskoff

P.S. Am avut emoționanta onoare de a fi ultimul (om) ce i-au deschis propriul pian de la picioarele patului său..."

Devotat prieten și colaborator artistic vreme de aproape o jumătate de secol, pianistul „Koff” (cum îl alinta Enescu pe Boskoff) s-a aflat în preajma maestrului în întreaga sa perioadă pariziană de exil (după 1946). Chiar dacă nu a fost „ultimul” român ce i-a străjuit deznodământul fatal, totuși George Boskoff nu și-a părăsit colegul din tinerețe după ambele atacuri cerebrale. Marcel Mihalovici mi-a confirmat în lungile convorbiri de la Paris (1975) că prezența lui Boskoff îi înșenina atmosfera întunecată, ori de câte ori se afla în preajma maestrului.

În noaptea de 4 spre 5 mai 1955, la orele 23,45 (deci cu un sfert de oră înainte de miezul nopții), George Enescu a murit în apartamentul său nr. 40 de la etajul IV al Hotelului Atala din Paris. Nu se știe cine i-a ținut lumânarea... Poate doar infirmiera să fi fost aproape, fiindcă Maruca nu dormea în aceeași cameră cu bolnavul. Până astăzi nu am aflat detalii asupra clipei fatale. L-am rugat pe prietenul meu Ilie Kogălniceanu să cerceteze acel important moment, întrucât s-au lansat o mulțime de versiuni asupra

La masa de lucru, cu ochelari și toc cu peniță, scriind la *Vox Maris*.

În repetiție la Londra, stând pe scaun și cu ochelarii pe nas, după 1950.

Pe patul de suferință, după primul atac de congestie cerebrală, alături de credinciosul său câine. În mână cu paleta de ping-pong, spre a se apăra de insecte.

Fațada Bisericii Ortodoxe Române din Paris, unde s-a ținut slujba înmormântării lui George Enescu (7 mai 1955).

morții lui George Enescu, însă, din păcate, investigațiile sale s-au dovedit contradictorii, insuficiente. Singurul element esențial, care a precizat *definitiv* data exactă a morții l-a constituit ora decesului: „În noaptea de 4 spre 5 mai, înainte de miezul nopții, Enescu a murit pentru a intra în nemurire” – scria Ilie Kogălniceanu în volumul *Destăinuiri despre Enescu* (p. 90)

Îndelung discutată și controversată de cercetători, moartea lui Wolfgang Amadeus Mozart a stat sub semnul legendei „otrăvirii” compozitorului de către rivalul său, Antonio Salieri. După 200 de ani de la decesul autorului *Flautului fermecat*, Joseph Heinz Eibel preciza, în volumul *Wolfgang Amadeus Mozart: Chronik eines Lebens / W. A. Mozart: Cronica unei vieți* (1991, ed. II, Kassel), următoarele: „5 Decembrie 1791. Mozart a murit cu 5 minute înainte de ora 1 noaptea. La moartea sa, se aflau Constanze, sora ei Sofia și dr. Closset. În registrul de decese al cancelariei Domului Sf. Ștefan [din Viena – n.n.] se afla menționată cauza morții «o febră acută cu frisoane». După noile cercetări, Mozart a murit în urma unei come ureice, după o lungă boală de rinichi. 6 Decembrie 1791. La ora 3 după-amiază, cadavrul lui Mozart a fost sfințit în Capela *Crucifixului* din Domul Sf. Ștefan, condus apoi prin poarta Stuben spre cimitirul Sf. Marx și înmormântat la groapa comună. Transportul a costat 8 florini și 56 de creișari, dricul 3 florini. Mormântul a dispărut.” (p. 114). Amănuntele sunt surprinzătoare prin precizia informației. În volumul intitulat *1791. Ultimul an al lui Mozart / 1791 Mozarts letztes Jahr* de H. C. Robbins Landon (tipărit la aceeași editură din Kassel, în anul 1991, într-o versiune prescurtată față de originalul în limba engleză din 1989), ni se dau amănunte suplimentare. În condaica de protocol a morților se scria că Mozart a murit la 36 (sic!) de ani, când în realitate avea vârsta de 35! „Era ora 55 de minute după miezul nopții, în ziua de luni 5 decembrie 1791, când a murit compozitorul.” Informația provine dintr-o scrisoare autografă a Mariei Anna (Nannerl), sora lui Mozart, din aprilie 1792. Se mai precizează că a fost înmormântare de clasa a III-a, cea mai ieftină. Vremea era blândă, ceață, nu sufla vântul. Ultimul drum a fost grăbit pentru că temperatura era blândă. A fost binecuvântat în aer liber. Cimitirul Sf. Marx era situat în afara Vienei, cam la distanță de o oră de centrul orașului. Detaliile încearcă să înlăture multe din fanteziile lansate după moartea compozitorului.

Am citat aceste două cărți, spre a fi oferite două modele de cercetare exemplară privind moartea unui mare compozitor. Din păcate, în ciuda tuturor eforturilor de investigare a morții lui George Enescu, condaica de protocol a morților de la Capela Română din Paris (1955) nu am descoperit-o încă, arhiva bisericii aflându-se într-o regretabilă neglijență. Consecințele s-au văzut pe parcursul anilor, data exactă a dispariției

maestrului nostru fiind – deocamdată – stabilită după documente secundare, mărturii literare, necrologe din presă, etc. Vehicularea a trei date diferite (3, 4 și 5 mai 1955) nu trebuie să surprindă, chiar dacă această carte pledează pentru acceptarea zilei de 4 mai 1955 ca dată definitivă! Puțină „istorie” a confuziei merită a fi evocată, spre a se rectifica măcar inexactitățile strecurate în diverse studii, articole și volume din trecut, când actuala documentație nu a stat la îndemâna autorilor, iar cititorii, limitându-se doar la o singură sursă, preluată automat dintr-un calendar, au căzut în capcana confuziei.

În excelenta cronologie *Viața și activitatea lui George Enescu* de Nicolae Missir și Mircea Voicana, putem citi: „1955. 3 spre 4 mai (sic!) Încetează din viață la Paris, în rue de Clichy nr. 26” (p. 262). În monografia în 2 volume *George Enescu* (Edit. Academiei Române, 1971), realizată de un colectiv de autori în cadrul Institutului de Istoria Artei, se poate citi: „Moartea sa survine doar câteva luni mai târziu, în urma unui atac de congestie, în noaptea dintre 3 și 4 mai 1955” (p. 1137), în „rue de Clichy nr. 26”. Se reia eroarea din *Mențiuni cronologice*, citată anterior. „Puțin după aceea (vizita violonistului Serge Blanc la Enescu la Hotelul Atala – n.n.), a închis ochii în dimineața (sic!) zilei de 4 mai 1955” – afirma Romeo Drăghici într-o înregistrare pe bandă magnetică, transcrisă și publicată în *George Enescu în lumea muzicii și în familie* de George Cosmovici (1990, p. 183). În cunoscuta rubrică *Zilele mele de calendar* din revista *Muzica*, nr. 3/2002, p. 122, compozitorul Ion Dumitrescu nota: „Marți 5 mai 1955. Se împlinesc azi 32 de ani de la moartea lui George Enescu, în acel 5 mai 1955.” Chiar și în anul 2005, într-un articol semnat de Eugen Todea, autorul își începea articolul comemorativ din ziarul *România liberă* (8 aprilie 2005) cu afirmația următoare: „La 5 mai 2005 se împlinesc 50 de ani de la trecerea în neființă, la Paris, a lui George Enescu.”

Din fericire, o notă apărută în *Newsweek* din 4 mai 1955 („Destinul a voit ca George Enescu să moară departe de țară”) a confirmat data exactă a decesului pentru întreaga străinătate, după cum necrologul oficial semnat de Prezidiul Academiei RPR, Uniunea Compozitorilor din RPR, Ministerul Culturii, Ministerul Învățământului, Direcția Generală a Radiodifuziunii, Uniunea Scriitorilor din RPR, Filarmonica de Stat „George Enescu” din București, Conservatorul „Ciprian Porumbescu” din București, Teatrul de Operă și Balet al RPR, debuta în formulă clasică: „S-a stins din viață, miercuri 4 mai 1955, George Enescu, cel mai mare muzician român și unul dintre cei mai de seamă muzicieni ai vremurilor noastre.” Textul – redactat de Constanța Crăciun, Ion Pas, George Georgescu, Ion Dumitrescu, etc. – a fost reluat de toată presa românească, ziua de 4 mai 1955 fiind acceptată de majoritatea cercetătorilor, istoricilor, muzicologilor, etc.

Cântărețele Operei Române din București, Maria Șindilaru și Iulia Buciucanu, cu prilejul turneului trupei lirice românești la Paris cu tragedia *Oedipe* de G. Enescu

Doi români din Israel, în pelerinaj la mormântul lui George Enescu de la Paris.

maestrului nostru fiind – deocamdată – stabilită după documente secundare, mărturii literare, necroloage din presă, etc. Vehicularea a trei date diferite (3, 4 și 5 mai 1955) nu trebuie să surprindă, chiar dacă această carte pledează pentru acceptarea zilei de 4 mai 1955 ca dată definitivă! Puțină „istorie” a confuziei merită a fi evocată, spre a se rectifica măcar inexactitățile strecurate în diverse studii, articole și volume din trecut, când actuala documentație nu a stat la îndemâna autorilor, iar cititorii, limitându-se doar la o singură sursă, preluată automat dintr-un calendar, au căzut în capcana confuziei.

În excelenta cronologie *Viața și activitatea lui George Enescu* de Nicolae Missir și Mircea Voicana, putem citi: „1955. 3 spre 4 mai (sic!) Încetează din viață la Paris, în rue de Clichy nr. 26” (p. 262). În monografia în 2 volume *George Enescu* (Edit. Academiei Române, 1971), realizată de un colectiv de autori în cadrul Institutului de Istoria Artei, se poate citi: „Moartea sa survine doar câteva luni mai târziu, în urma unui atac de congestie, în noaptea dintre 3 și 4 mai 1955” (p. 1137), în „rue de Clichy nr. 26”. Se reia eroarea din *Mențiuni cronologice*, citată anterior. „Puțin după aceea (vizita violonistului Serge Blanc la Enescu la Hotelul Atala – n.n.), a închis ochii în dimineața (sic!) zilei de 4 mai 1955” – afirma Romeo Drăghici într-o înregistrare pe bandă magnetică, transcrisă și publicată în *George Enescu în lumea muzicii și în familie* de George Cosmovici (1990, p. 183). În cunoscuta rubrică *Zilele mele de calendar* din revista *Muzica*, nr. 3/2002, p. 122, compozitorul Ion Dumitrescu nota: „Marți 5 mai 1955. Se împlinesc azi 32 de ani de la moartea lui George Enescu, în acel 5 mai 1955.” Chiar și în anul 2005, într-un articol semnat de Eugen Todea, autorul își începea articolul comemorativ din ziarul *România liberă* (8 aprilie 2005) cu afirmația următoare: „La 5 mai 2005 se împlinesc 50 de ani de la trecerea în neființă, la Paris, a lui George Enescu.”

Din fericire, o notă apărută în *Newsweek* din 4 mai 1955 („Destinul a voit ca George Enescu să moară departe de țară”) a confirmat data exactă a decesului pentru întreaga străinătate, după cum necrologul oficial semnat de Prezidiul Academiei RPR, Uniunea Compozitorilor din RPR, Ministerul Culturii, Ministerul Învățământului, Direcția Generală a Radiodifuziunii, Uniunea Scriitorilor din RPR, Filarmonica de Stat „George Enescu” din București, Conservatorul „Ciprian Porumbescu” din București, Teatrul de Operă și Balet al RPR, debuta în formulă clasică: „S-a stins din viață, miercuri 4 mai 1955, George Enescu, cel mai mare muzician român și unul dintre cei mai de seamă muzicieni ai vremurilor noastre.” Textul – redactat de Constanța Crăciun, Ion Pas, George Georgescu, Ion Dumitrescu, etc. – a fost reluat de toată presa românească, ziua de 4 mai 1955 fiind acceptată de majoritatea cercetătorilor, istoricilor, muzicologilor, etc.

Cântărețele Operei Române din București, Maria Șindilaru și Iulia Buciuccanu, cu prilejul turneului trupei lirice românești la Paris cu tragedia *Oedipe* de G. Enescu

Doi români din Israel, în pelerinaj la mormântul lui George Enescu de la Paris.

În ziua de 6 mai 1955, la sediul Prezidiului Marii Adunări Naționale, sub președinția dr. Petru Groza, s-a desfășurat o importantă ședință legată de măsurile imediate pentru „comemorarea Maestrului George Enescu”, la care au participat Constanța Crăciun, ministrul Culturii, tov. Pavel Țugui, reprezentantul secției culturale a Comitetului Central PMR, tov. Dumitrescu de la AGERPRES, muzicienii George Georgescu, Ion Dumitrescu, Paul Constantinescu, Ioan D. Chirescu, Gheorghe Dumitrescu, Sabin Drăgoi, Tiberiu Brediceanu, Alfred Mendelsohn, George Breazul și Iosif Prunner. Se remarcă absența celor mai apropiați prieteni ai lui Enescu (căzuți în dizgrația oficialităților sau refuzând participarea – nu se precizează atitudinea de către Pavel Țugui, autorul amplei consemnări a consfăturii oficiale, publicată de revista *Muzica*, nr. 4/1999, p. 140 – 143), compozitorii Mihail Jora și Mihail Andricu! Pentru unele explicații juridice, testamentare, administrative, privind familia Enescu, a fost invitat și Romeo Drăghici, viitorul muzeograf al colecțiilor maestrului. Dar surpriză: în stenogramă apare și o intervenție a lui Mihail Jora!

S-a vorbit mult, s-a făcut politică, s-au lansat propuneri fanteziste, unele extravagante, dar s-au luat și câteva decizii eficiente, cu bătaie lungă peste timp, ale căror roade s-au cules după multe decenii. Mai ales s-a discutat „care este situația la Paris în jurul înmormântării lui.” Indiscutabil, discursul președintelui dr. Petru Groza a fost cel mai sincer și substanțial. „În clipele acestea, când rămășițele pământești ale maestrului Enescu – nu din vina lui și nici a noastră – sunt coborâte în mormânt străin, noi să facem ca, pe de o parte, poporul nostru să cunoască totul, iar pe de altă parte, cei ce sunt dușmanii noștri din țările imperialiste și care vor să denatureze lucrurile, impietând asupra memoriei marelui Enescu, exploataând moartea lui pentru a face propagandă politică din simplul fapt că el a decedat în străinătate, să-i facem să înțeleagă că ei încearcă un lucru zadarnic... Faceți ca să fie multă lumină în jurul lui și a memoriei lui, dincolo de întunericul mormântului, cât mai multă lumină. Muiati condeiele în cerneală, vorbiți, aveți la îndemână instrumentele tehnice, radio, să vorbiți lumii și dincolo de graniță. Puteți să manifestați și colectiv ceea ce se petrece și în sufletele Dvs. ca să zguduim și pe dușmani, care impietând grosolan asupra memoriei lui, vor să facă propagandă meschină. Faceți în așa fel ca poporul nostru să aibă sentimentul că toți am fost de veghe la moartea lui, la sicriul lui care nu este aici, care va fi pogorât în mormânt străin, cunoscând că noi nu vom dezarma până nu vom aduce acasă, rămășițele lui pământești.” (p. 131 – 132).

O atitudine superioară față de Enescu, grav lovit de atacul cerebral care i-a adus hemiplegia, a manifestat Constanța Crăciun, ministrul Culturii. Aflând că maestrul dorește să-și vândă șapte viori, a dat dispoziție să fie

imediat achiziționate la prețul fixat de el la Paris. „Nu se poate, e prea pușin” – a replicat ministrul. Când a aflat de la lutierul Polak ce valoare aveau viorile, Constanța Crăciun a continuat: „Să plătim diferența.” Statul român a achiziționat toate cele 7 viori pe care George Enescu a dorit să le vândă, omul de legătură fiind Corneliu Bedițeanu, secretarul particular al muzicianului.

În cadrul dezbaterilor de la Marca Adunare Națională, Romeo Drăghici a susținut o amplă informare asupra ultimelor evenimente (de-a dreptul dramatice, după cartea lui Ilie Kogălniceanu) petrecute la Hotelul *Atala*. „La convorbirea telefonică avută acum cu Parisul, i-am spus lui Bedițeanu că trebuie să fie limpezită situația și Maestrul trebuie înmormântat în pământul lui natal. Mi-a răspuns că sunt nevoiți să-l îngroape provizoriu, sâmbătă 7 mai, la Cimitirul *Père Lachaise*. Aseară am avut iarăși o lungă convorbire cu ei. Mi-au comunicat: *Nu știi ce situație este aici, nu ne mai necăjiți.*” (p. 135) În ce constau dificultățile cu înmormântarea de la Paris? Drăghici nu știa nimic de Testamentul din 1952 prin care se anulau toate dispozițiile lăsate la plecarea lui Enescu din țară (1946), inclusiv dorința ultimă de a fi înmormântat la Tescani. Care au fost consecințele acelui act testamentar despre care Romeo Drăghici nu a suflat nici un cuvânt?

În noaptea morții lui Enescu, patronul Hotelului *Atala*, Constantin Florescu l-a convocat imediat pe doctorul cardiolog Meșianu, spre a constata decesul și a întocmi actul oficial. „După normele în vigoare – scria Ilie Kogălniceanu în volumul său memorialistic – cei care mor altundeva decât la domiciliul lor, sunt transportați la Institutul Medico-Legal pentru a se stabili cauza morții prin autopsie. Enescu avea domiciliul său nu la hotel, ci în Rue de Clichy.” Prin intervenția lui Constantin Florescu la organele de poliție, s-a evitat operația penibilă pentru o mare personalitate, Enescu urmând să fie depus la Capela Română și apoi înmormântat la *Père Lachaise*. „Dar a intervenit un lucru neprevăzut! Vestea morții lui Enescu s-a răspândit foarte repede. Nu știm dacă Ambasada Română a fost avertizată de familie sau a aflat de deces prin alte căi. Fapt este că s-au prezentat la Hotelul *Atala* doi membri ai Ambasadei Românei la Paris, cerând să li se predea corpul neînsuflit al lui Enescu, argumentând că face parte din patrimoniul României. Au fost discuții aprinse, familia cu Maruca în frunte susținând că Enescu plecase definitiv din țară din cauza instaurării dictaturii și că nici după moarte n-ar fi dorit să i se întoarcă rămășițele pământești sub un regim dictatorial, mult înăsprit de la plecarea sa (stenograma dezbaterilor de la București conținea exact contrariul! – n.n.) ... Au fost argumente care n-au convins, nici n-au satisfăcut trimișii Ambasadei, care continuau să rămână la Hotel. În aceste condiții, hotelul, care nu avea un personal anume

pentru securitatea clienților, a chemat poliția. Nici transportul coșciugului la biserică nu era posibil, căci exista temerea că, în drum sau chiar la biserică, coșciugul să fie luat. Cum trimișii Ambasadei nu se îndepărtaseră de Hotel, poliția a rămas în hotel până în 8 mai, zi și noapte.” Cum hotelul se mai confruntase cu două sinucideri anterioare (care provocaseră scandal, anchete, îndepărtarea clienților, ș.a.), directorul Constantin Florescu a încercat să limpezească situația cât mai repede. „În 8 mai, dimineața, corpul neînsuflețit al lui George Enescu a fost transportat la Biserica Ortodoxă Română, unde îndată a avut loc un serviciu religios. Manifestațiile coloniei române s-au desfășurat în fața bisericii, cu lozinci potrivnice regimului comunist din țară. După slujba religioasă, rămășițele pământești au fost transportate la cimitirul *Père Lachaise*.”

Dincolo de unele confuzii (Enescu a fost înhumat în ziua de 7 mai 1955, nu 8 mai 1955) și anumite exagerări politizante (absente din extrase), Ilie Kogălniceanu a oferit posterității câteva amănunte interesante, justificative la replica telefonică dură a lui Corneliu Bedițeanu (reprodusă în ședința Marii Adunări Naționale de Romeo Drăghici). Tentativa de preluare prin forță a lui Enescu de către membrii Ambasadei Române a pornit de la București, însă clauzele ultimului testament au împiedicat finalizarea solicitată de oficialii din țară.

Sculptorița Margareta Cosăceanu – Lavrillier a luat masca mortuară și mulajul mâinilor interpretului, relicve atât de semnificative pentru posteritate. Ele se află astăzi la Muzeul Național „George Enescu” din București, constituind unele dintre cele mai prețioase documente muzeistice dintre toate exponatele. S-a afirmat – chiar de maestru – că dispunea „de mâini mult mai mari pentru o vioară obișnuită”, adeseori simțindu-se în largul său, atunci când prelua partida de ... violă de pildă, într-o formație camerală. Ceva mai mult: mâna stângă era mai dezvoltată decât cea dreaptă!

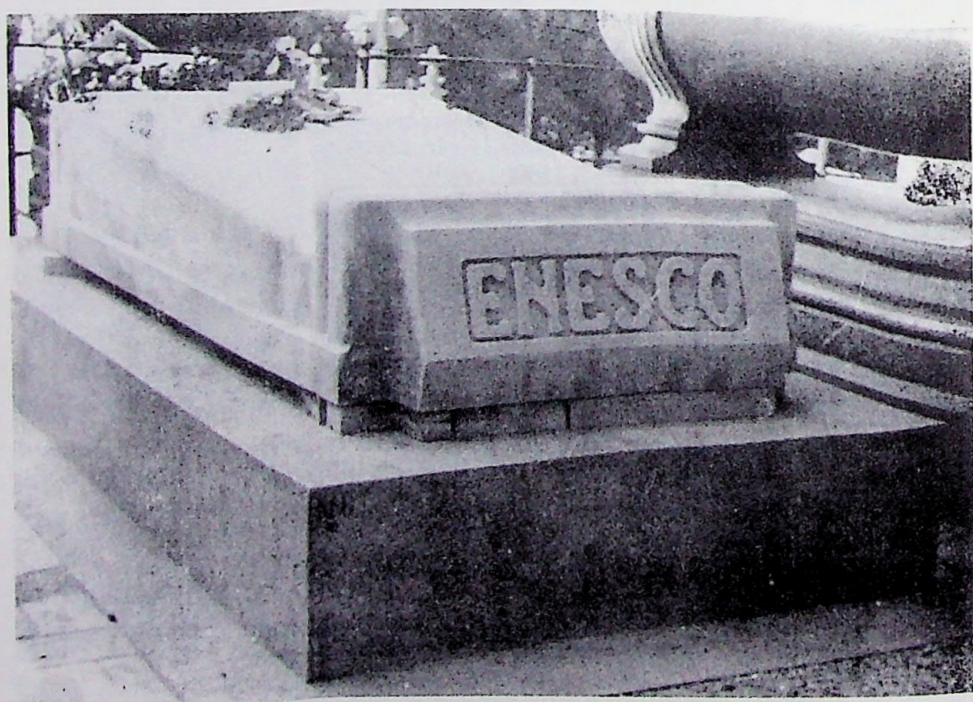
Mulajele confirmă adevărul inegalității celor două membre ale virtuozului violonist. De asemenea, nu ne poate scăpa observației atente și faptul că încheietura palmei de la antebrațul stâng era mai pronunțată (rezultat al poziției clasice de prindere a gâtului instrumentului) decât la cealaltă mână. În fotografia cu Dimitri Șostakovici la Moscova (1946), alături de Maruca, la masa festivă, Enescu își susținea bărbia cu ambele mâini, în poziția identică a mulajelor sculptoriței Cosăceanu – Lavrillier! Asemănarea pare izbitoare, după cum și degetele mâinii stângi din fotografie, seamănă perfect cu mulajele din Muzeul Național „George Enescu” de la București.

Pe placa de mormânt din Cimitirul Père Lachaise s-a aflat inițial următorul text:

Georges Enesco
Compositeur
Membre de l'Institut
Commandeur
De
La Legion D'Honneur
1881 – 1995

Din păcate, nici o mențiune că a fost român! Nu ar fi singura nemulțumire, dacă ne gândim că în planul general (schema monumentelor și mormintelor) al Cimitirului *Père Lachaise* figurează Gioacchino Rossini, Adelina Patti, Frédéric Chopin, Georges Bizet, Luigi Cherubini, dar nu există ... Enescu. Prin amabilitatea sculptorului Gheorghe Adoc, am obținut o schiță a aleii și locului unde se situează mormântul muzicianului român (arondismentul 68), pe aceeași „stradă” cu Georges Bizet. După decesul Marucăi în Elveția (1968), odată cu înhumarea sa alături de soțul ei la Paris (1972), placa de marmură a fost înlocuită cu una din piatră, pe care s-a gravat: „*Maruca Enescu, născută Rosetti – Tescanu*” (apud Ilie Kogălniceanu).

Astfel s-a scris una din cele mai tragice pagini din viața unui geniu, pedepsit pe nedrept pentru că a refuzat să facă compromisurile politice ale unui regim totalitar și duplicitar.

Placa de marmură de pe mormântul lui George Enescu din Cimitirul *Père Lachaise* din Paris și cripta de piatră, înainte de moartea Mariei Enescu, soția maestrului.

Imaginea trunchiată a unui muzician singular (1955/1958)

Cine răsfoiește cu atenție toate comunicatele de presă și necrologul oficial de la București, lexicoanele, dicționarele și enciclopediile străine din etapa imediată morții lui George Enescu (1955 – 1958) rămâne surprins cât de trunchiată, deficitară, inexactă și departe de realitate apărea imaginea omului și artistului de geniu care era muzicianul român în urmă cu o jumătate de veac. Deși premiera dramei lirice *Oedipe* din 1936 la Paris a avut darul de a-l scoate pe George Enescu din categoria compozitorilor de rang secundar, autor de suite și rapsodii, totuși, aproape la unison, exegeții îl considerau doar un fabulos violonist al sec. XX, fotografia cea mai vehiculată în lume rămânând aceea de visător în transă, cu vioara la gât, tălmăcind *Poema* de Chausson... Lucrările lexicografice îl reținuseră doar ca instrumentist, rareori (la francezi și la români) și ca profesor, dirijor și compozitor. Unde era marele simfonist (autor de cinci simfonii, trei suite simfonice și poeme simfonice), dar și excelentul creator de muzică de cameră? Câte sonate pentru vioară și pian s-au scris în acest zbruciumat veac XX, ridicându-se la înălțimea capodoperei genului „în caracter popular românesc” (nr. 3 în la minor)? Iată întrebările deschise pe care și le-au pus imediat, pe bună dreptate, biografii și exegeții operei integrale a lui George Enescu. Dar mai întâi, să vedem cum au reacționat conducătorii noștri în faimoasa consfătuire de la Marea Adunare Națională din 6 mai 1955.

Chiar președintele Dr. *Petru Groza* puneă întrebarea, dincolo de „ceea ce facem noi oficialii” devenită chiar mai mult decât o invitație: „Ce face lumea artelor noastre? Ce fac foștii elevi ai maestrului? Maeștrii noștri, vârfurile artei muzicale? Trec ca pe lângă un fapt divers sau manifestă ceea ce îi preocupă adânc, tristețea pentru pierderea lui și mândria pentru opera pe care ne-a lăsat-o nouă?” Iar Dr. *Petru Groza* încheia printr-un apel patetic: „Este cazul să ne mobilizăm cu toții, în primul rând frații de profesiune ai Maestrului. Apoi să ne gândim la Uniunea Scriitorilor, la Academie, pășind cu toții pe teren.”

Au început să curgă propunerile celor de față la ședință. Acad. *Mihail Ralea*: „Părerea mea este că ar trebui făcut un plan de răspuns acestor calomnii” (venite din partea familiei, diasporei românești, poliției franceze). Compozitorul *Ion Dumitrescu*: „Noi trebuie să restabilim în fața istoriei țării noastre și în fața culturii și omenirii cinstea și modestia acestui om, care nu și-a renegat niciodată patria lui sau pe oamenii care au rămas în țară... De mâine trebuie să existe în presă articole, amintiri, lucruri inedite, să fie folosit acest material minunat – scrisoarea maestrului către Tov. Groza. Și rog pe tovarășii compozitori să-și însușească această datorie față

de poporul nostru.” Compozitorul *Alfred Mendelssohn* își lua chiar un „angajament” concret: „Voi scrie în curând într-un articol mare (despre „gălăgiile moderniste trecătoare” – respinse de Enescu – n.n.). Vreau să fac o propunere practică tovarășilor de la presă. Azi dimineață, până la ora 11 am primit 6 telefoane de la ziarele *Munca*, *Steagul Roșu*, *România Liberă*, *Roumanie Nouvelle* și altele care mi-au cerut articole. Am o propunere: pentru a nu se lucra în debandadă, să facem o conferință rapidă, azi după masă dacă se poate, cu Direcția Presei, să punem pe o listă pe compozitorii care ar putea să scrie, să distribuim sarcini, ca să nu se întâmple o încălecare și un iureș. Toți să vorbească de Enescu. Să facem lucru calm, operativ, însă fără debandadă.” Secretarul de Partid al Uniunii Compozitorilor „lucra” temeinic!... Compozitorul *Ioan D. Chirescu*: „Aș fi de părere ca – concomitent cu această acțiune care se duce acum – să se organizeze întocmirea unui volum în care să se arate patriotismul Maestrului Enescu și dorința lui de a se întoarce în țară.” Prof. *George Breazu*: „Toată lumea întreabă: când îl aducem? Îl aducem în țară, îl înmormântăm aici? La lucrul acesta nu trebuie să rămânem surzi. Noi nu avem nevoie în țară să facem nici un fel de polemică, dar ne interesează să facem o muncă organizată, pentru străinătate într-un fel, pentru opinia publică internă într-alt fel (sic!) Asupra lucrului va trebui să ne sfătuim.” *Romeo Drăghici*: „I-am cerut lui Casals să-mi spună ce părere are de omul Enescu. Mi-a răspuns, și acest răspuns va face cinste Academiei.” *Constanța Crăciun*, ministrul Culturii, a vorbit de Hotărârea Consiliului de Miniștri și măsurile luate de Partid, de necesitatea continuării editării operei lui Enescu, de monografia academică. În încheiere, președintele Dr. *Petru Groza* a concluzionat: „Eu sunt de părere ca această acțiune, în întregimea ei, să vină în primul rând din partea compozitorilor, nu a Guvernului, noi oficial nu ne amestecăm, noi nu discutăm nici cu America. Încheiem consfătuirea, urmând să ne facem datoria, fiecare la locul lui, cu devotamentul cuvenit omului și operei.” Acestea au fost – în rezumat – dezbaterile de la București, în timp ce trupul lui George Enescu era încă pe catafalc la Paris. A existat totuși un glas aparte, al cărui discurs politic a căpătat astăzi, după 50 de ani de la moartea lui George Enescu, o semnificație particulară, tocmai fiindcă surprinzător a venit de la un om al Partidului Comunist Român, om cu larg orizont politic, uman, deosebit de echilibrat și controlat în afirmații, dar mai presus de toate cu un spirit vizionar greu de anticipat în 1955. A fost *Constanța Crăciun*, femeia-cetățean care l-a înțeles pe George Enescu, așa cum puțini s-au străduit să-l cunoască cu adevărat și mai ales să-l apere în clipa când muzicianul nu se mai putea singur apăra.

„Enescu a fost una dintre figurile cele mai mari ale poporului nostru și în același timp, de fapt, a luminat viața artistică culturală mondială în

această jumătate de veac. Încă nu a coborât în pământ străin – remarcă în ziua de 6 mai 1955 la susnumita consfătuire de lucru – unde trebuie să fie îngropat acum...și unele cercuri din străinătate au și început să bată monedă, să acopere figura luminoasă de artist, de mare om al poporului nostru și de om de artă de anvergură universală, încercând să lovească în țara noastră. Iar în momentul de față, noi n-am povestit poporului adevărul, nici asupra vieții și nici asupra gândurilor lui Enescu și suntem obligați să facem acest lucru.” Există oare vreun om politic, important ca funcție oficială, care să fi avut curajul să recunoască deschis că în problema Enescu regimul totalitar de la București a mințit în permanență? „Enescu nu trebuie să fie răpit nici poporului nostru, nici culturii universale... Sunt oameni (din străinătate – n.n.) care l-au iubit și prețuit și care se uită spre țara noastră și ne judecă: Cum, voi l-ați gonit pe Enescu? Ce fel de cultură aveți? Cel fel de regim este acesta? Cum susțineți cultura? Pe cel mai prețios fiu în domeniul artei și culturii l-ați izgonit?... Eu nu sunt de acord cu ceea ce s-a spus, că noi am dat ajutor material lui Enescu. Ceea ce am dat noi, a fost întotdeauna sub valoarea a ceea ce ne-a dat el, și aceasta nu este o cinste.” Asemenea cuvinte de dojană, rostite de un ministru al culturii, nu mai țin de culoarea politică a omului, ci de conștiința unui spirit superior ce a înțeles perfect că geniile au alt statut de judecată pentru orice regim politic, pentru orice stat, pentru orice epocă!

„Cine-l știe pe Enescu (iar Constanța Crăciun și-l apropiase bine prin legăturile ministeriale de colegii săi de breaslă, fusese în casa maestrului din spatele Palatului Cantacuzino – n.n.), cunoaște că el stătea în cămăruța aceea și nu-i păsa prea mult de problemele materiale și nu primea și nici n-ar fi primit din partea noastră ceva dat cu generozitate. A primit drepturile sale de autor, chiar viorile i s-au plătit mai mult decât ceruse, dar mai puțin decât valorau.” Asemenea aprecieri cu greu puteau fi auzite din gura oficialilor regimului totalitar și aproape deloc din mărturiile conducătorilor din Comitetul Central al PRM la vremea aceea! Să se fi produs oare o schimbare diametral opusă, în numai o zi după moartea maestrului (!), să fi asistat toți muzicienii chemați la consfătuirea de taină la o nouă atitudine? Este greu de răspuns în cazul Constanței Crăciun, date fiind demersurile anilor 1953 – 1955. Totuși, chiar în ziua de 4 mai 1955 a apărut Hotărârea Consiliului de Miniștri (pe care a anunțat-o însuși ministrul Culturii în luarea sa de cuvânt) care suna oarecum surprinzător față de muzicianul „proscris” până atunci:

Pentru a cinsti memoria marelui muzician George Enescu, Consiliul de Miniștri al Republicii Populare Române hotărăște:

1. Se instituie Concursul internațional „George Enescu” pentru tinerii interpreți, care va avea loc la București, periodic, la fiecare trei ani.

2. Ministerul Culturii va organiza un concurs pentru statuia și bustul lui George Enescu.

Statuia va fi așezată în fața Ateneului Republicii Populare Române, iar bustul în comuna Liveni.

3. Se instituie cinci burse „George Enescu” care se vor acorda studenților compozitori și interpreți, din ultimii ani ai Conservatoarelor.

4. Casa din Liveni în care s-a născut compozitorul George Enescu va fi restaurată și transformată în casă memorială.

București, 4 mai 1955.

Președintele Consiliului de Miniștri,

ss. Gh. Gheorghiu-Dej,

Directorul general al Treburilor Consiliului de Miniștri, nr. 774

ss. Petre Costache

Casa natală din Liveni, înainte de 1955, și cea refăcută după moarte.

Fără îndoială că Hotărârea avea două merite: 1. Preciza data morții lui George Enescu prin datarea „4 mai 1955”. 2. Ateneul Român primea statuia maestrului, consfințind destinația muzicală a edificiului din centrul Capitalei.

Din păcate, lucrurile s-au schimbat pe parcursul anilor, statuia lui Enescu fiind plasată în holul de marmură, la scările monumentale ce duc din rotondă spre primul etaj, iar în fața Ateneului Român s-a așezat statuia unui scriitor de geniu, Mihai Eminescu. Soluția de „împăcare” a literaturii cu muzica ni se pare forțată, fiindcă timpul a demonstrat că marile evenimente care au dat strălucire Ateneului peste timp au fost cele muzicale!

Cele două documente (necrologul oficial publicat în presă și difuzat pe toate posturile de radio din România și de peste hotare și Hotărârea Consiliului de Miniștri) au trasat o linie politică, fără prea multe comentarii contradictorii. Astăzi însă, nu putem să nu observăm în necrolog o forțare a

atitudinii lui Enescu în apropierea faţă de muzica şi opinia publică sovietică. „După 23 august 1944, el a fost printre primii muzicieni români care au interpretat capodoperele muzicii sovietice – se accentua în necrolog – executând, printre altele, în primă audiţie, *Simfonia 7-a* „a Leningradului” de Şostakovici şi *Concertul pentru vioară* de Hacıaturian.” Asemenea sublinieri conjuncturale nu aveau ce căuta într-un necrolog al marelui Enescu, care a executat sute de lucrări din literatura universală (printre care şi piese devenite clasice de Ceaikovski, Rachmaninov, Prokofiev, ş.a.) omise din textul oficial. Nu au lipsit nici crorile: premiul de compoziţie „George Enescu” nu „s-a înfiinţat în anul 1912”, ci în anul 1911! Totuşi, dincolo de asemenea „amănunte”, merită consemnat momentul crucial când numele şi opera maestrului au fost scoase de sub interdicţia avută după părăsirea definitivă a ţării sale din 1946.

Recitalurile, concertele, turneele în străinătate, posturile de radio româneşti, conservatoarele, etc. au trecut la o veritabilă ofensivă de manifestări artistice dedicate lui George Enescu. Revista *Muzica* nr. 5 pe luna mai 1955 a fost integral consacrat memoriei maestrului, numerele care au urmat până la sfârşitul anului 1955 încercând să consemneze concertele din provincie dedicate memoriei lui George Enescu, studii şi articole de analiză a moştenirii enesciene. Avalanşa de concerte a avut darul să sensibilizeze opinia publică asupra importanţei operei compozitorului român.

Evenimentele majore au fost reluarea operei *Oedipe* la Paris imediat după moartea lui Enescu (20 mai 1955), concertul Filarmonicii *George Enescu* din Bucureşti (21/22 mai 1955) sub bagheta lui Alfred Alessandrescu, turneul Filarmonicii noastre în Cehoslovacia (septembrie 1955), unde George Georgescu a dirijat *Simfonia nr. 1* şi *Rapsodia Română nr. 1*, concertul Orchestrei Simfonice Radio sub bagheta lui Constantin Silvestri (20 octombrie 1955), când s-a reluat după o lungă absenţă *Suita simfonică nr. 3* „Săteasca”, culminând cu premiera belgiană la *Théâtre Royale de la Monnaie* din Bruxelles a operei *Oedipe* (6 martie 1956) sub conducerea lui René Defossez cu baritonul Germain Ghislain în rolul titular. Spectacolul belgian a consfinţit efortul Reginei Elisabeta de a vedea capodopera enesciană reprezentată în patria acestei susţinătoare devotate până la ultimele clipe ale muzicianului român. La evenimentul premierei au asistat şi compozitorii români de la Bucureşti (Mihail Jora, Constantin Silvestri, Alfred Alessandrescu, Ion Dumitrescu, Alfred Mendelsohn şi viitorul director al Muzeului „George Enescu”, Romeo Drăghici). După vizita de la Bruxelles, delegaţia noastră a poposit la Paris, spre a aduce un omagiu postum lui Enescu (fiindcă nu au primit viza franceză să fie prezenţi

la ceremonia înmormântării din 7 mai 1955), oficiul de gazdă fiind făcut de compozitorul Marcel Mihalovici și ambasadorul României la Paris.

Necrologia enesciană nu s-a ridicat la înălțimea geniului dispărut. Multe ziare europene și asiatice s-au mulțumit să preia comunicatul oficial de la București (Finlanda, Suedia, Japonia). Surprinzător apare articolul de la Lisabona, confirmând succesul de neuitat al maestrului în Portugalia la invitația Regelui Carol al II-lea, după exilul lui Enescu în Franța.

Articolele franceze rămân singurele care au văzut în George Enescu un compozitor mare al sec. XX, scriind cu căldură despre acest muzician nedreptățit. Nu este cazul să comentăm întreaga necrologie străină și română, fiindcă articolele vorbesc de la sine.

În anul 1958 și-a deschis porțile la București, Muzeul *George Enescu*, iar la scurtă vreme a fost bătut gongul primei ediții a Festivalului internațional „*George Enescu*”. Începea o nouă eră în valorificarea moștenirii artistice a celui mai strălucit creator român din toate timpurile. Surprinzător, marele dispărut devenea acum șef de școală națională, recunoscut în sfârșit de către toți exegeții străini. Visul maestrului de a fi confirmat în primul rând compozitor, și apoi interpret, virtuoz al viorii, începea să devină realitate. Necrologia de față se constituie în documentul esențial, de unde va trebui analizat procesul de confirmare a unui creator excepțional.

Doresc să-mi exprim sentimentele de recunoștință și mulțumire pentru toți care mi-au pus la dispoziție articole, ilustrații, documente, amintiri, etc. spre a contura acest volum.: Marcel Mihalovici (Paris), Anders Edding (Suedia), Ilie Kogălniceanu (Paris), Constantin Sandu (Lisabona), Antoine Golea (Paris), Ilinca Dumitrescu, Gheorghe Firca, Vasile Tomescu, Mircea Bude, Pavel Țugui.

Viorel Cosma

Continuous

L'ensemble de ces renseignements,
 en se rapportant à une possibilité
 d'anticiper, l'expression de nos
 souhaits. Il faut en être adonné.
 L'absence de l'empire, pour la
 situation, de la situation, de la situation
 fond de la situation, pour la
 situation, de la situation, de la situation
 L'ensemble de ces renseignements,
 en se rapportant à une possibilité
 d'anticiper, l'expression de nos
 souhaits. Il faut en être adonné.
 L'absence de l'empire, pour la
 situation, de la situation, de la situation
 fond de la situation, pour la
 situation, de la situation, de la situation

On (1/18/44)

1. *Leaves* *Leaves* *Leaves*
 2. *Leaves* *Leaves* *Leaves*

[illegible]

Put to cards

Dec 1, 1955

Scrisoarea pianistului Alfred Cortot adresată colegului român, după lectura volumului memorialistic *Les souvenirs de Georges Enesco* de Bernard Gavoty (1955)

Scrisoarea violoncelistului Pablo Casals adresată lui George Enescu și forurilor oficiale românești (cu o lună de zile înaintea morții), cu prilejul sărbătoririi celor 75 de ani de la naștere, pe care nu i-a mai putut aniversa.

[Scrisoare de mulțumire după lectura
Aminitiilor lui Bernard Gavoty]

13.II.'55

Bien cher et grand Georges,

Mon passage éphémère sur les routes secondaires de la musique, dans les sillage de chefs d'œuvre dont j'ai tenté de servir l'intention au mieux de mes moyens d'intermédiaire, ne se pouvait souhaiter une plus magnifique consécration, ni plus chère à mon cœur, que celle dont tu me donnes le témoignage dans quelques fragments de tes *Souvenirs*, pieusement et éloquemment recueillis par Bernard Gavoty, et dont je viens de prendre connaissance.

Laisse-moi t'en remercier, en joignant à ma gratitude artistique, l'expression de ma fervente et fraternelle admiration de toujours, pour le musicien selon le vœu profond de la musique que tu représentes à mes yeux depuis le moment où je t'ai connu! Bien affectueusement à toi

ton

A. Cortot

în: *Georges Enescu, Pour le 80e anniversaire de sa naissance*

Préface de Mihail Jora

București, Edit. Les Méridiens, 1961

[Enescu la 75 de ani]

- Text redactat în perspectiva volumului aniversar -

C'est pour moi une grande joie d'apprendre que la nation roumaine s'apprête à rendre hommage à son illustre fils, le maître Georges Enesco, à l'occasion de son 75e anniversaire. Dans le livre „*Conversations avec Pablo Casals*”, récemment paru, l'on peut voir qu'à la question qui m'était posée au sujet de Georges Enesco, je répondais: „Un demi-siècle d'amitié m'unit à lui. Enesco m'a toujours inspiré une tendre affection et je le place, sans la moindre hésitation, dans le tout premier rang des compositeurs de notre époque.” Je n'ai qu'à ratifier cette opinion, en ajoutant qu'elle ne concerne pas seulement l'Enesco compositeur, mais qu'elle s'applique aussi aux multiples faces musicales – comme violoniste, comme pianiste, comme chef d'orchestre, etc. – de cet artiste génial. Enesco a été le musicien, parmi ceux que j'ai connus, qui m'a donné l'impression d'être le plus complet, celui qui voyait en grand et qui atteignait, dans ses créations artistiques, les hauteurs de la perfection.

Et puis, il y a sa dignité, sa modestie, sa force morale, qui ont toujours suscité mon admiration. En des temps où la réclame fait rage, mon cher et grand ami reste l'exemple de l'artiste consciencieux qui continue, imperturbable, son oeuvre, son oeuvre bien à lui, en laissant de côté le tapage des modes passagères et la frivolité prétentieuse de certains so-disant „innovateurs”.

Cet heureux équilibre entre la grande valeur du musicien et la sereine retenue de l'homme font de Georges Enesco l'une des figures les plus admirables et attachantes de notre temps.

Pablo Casals

Prades, avril 1955

în: *Georges Enesco, Pour la 80e anniversaire de sa naissance*

Préface de Mihail Jora

București, Edit. Les Méridiens, 1961

Antologie de texte

Eseuri, articole și necroloage publicate
în țară și peste hotare

George Enescu

S-a stins din viață, miercuri 4 mai 1955, George Enescu, cel mai mare muzician român și unul dintre cei mai de seamă muzicieni ai vremurilor noastre.

Adânc legat de patria și de poporul din mijlocul căruia s-a ridicat, el și-a îndreptat până în ultimele clipe ale vieții gândurile spre patria dorită.

Țintuit de boală pe patul de suferință, cu puțin timp înainte de a se sfârși, el ne-a transmis : "Mă gândesc tot timpul la țară, sunt cu tot sufletul, în fiecare clipă, alături de poporul nostru. După ce mă voi face bine am o singură dorință – să viu în țară". Însă această dorință, exprimată de el în scris către unii oameni de răspundere din țara noastră, nu a mai putut să fie împlinită.

George Enescu a fost un deschizător de drumuri în muzica românească, arătând prin compozițiile sale calea adevăratei dezvoltări a școlii naționale, izbutind să toarne în forme de o înaltă perfecțiune artistică bogăția nepieritoare a muzicii noastre populare.

Născut în 7/19 august 1881 la Liveni, în nordul Moldovei, George Enescu a dovedit o deosebită precocitate muzicală, începând de la vârsta de 4 ani să cânte la vioară și peste puțin timp dând la iveală primele încercări de compoziție. Dezvoltarea aptitudinilor sale creatoare se datorește mult sfaturilor înțelepte ale înaintașului muzicii românești, Eduard Caudella, care îi deschide poarta spre dobândirea unei înalte măiestrii.

Educația muzicală, Enescu și-a desăvârșit-o mai întâi la Conservatorul din Viena, unde ia lecții – începând de la vârsta de 7 ani – cu Georg Hellmesberger (vioară) și R. Fuchs (compoziție), iar apoi – din anul 1892 – la Conservatorul din Paris, unde se bucură de îndrumarea violonistului Martin Pierre Joseph Marsick și a marilor compozitori Jules Massenet și Gabriel Fauré.

La vârsta de 16 ani, Enescu debutează pe târâmul compoziției cu lucrarea sa simfonică *Poema Română*. Chiar din aceste începuturi manifestă atașamentul său pentru folclorul muzical al patriei, care avea să-l călăuzească în făurirea unor lucrări atât de valoroase pentru patrimoniul muzicii românești, ca: cele două rapsodii române – cunoscute și unanim apreciate în toată lumea – *Sonata a treia pentru vioară și pian în stil românesc*, *Suita pentru vioară și pian*, *Impresii din copilărie*, *Suita sâtească pentru orchestră*, *Uvertura pe motive românești* și altele. În opera sa se concentrează tot ceea ce este mai bun și mai înalt în sufletul poporului său.

Entuziast sprijinitor al dezvoltării școlii muzicale naționale, Enescu a înființat în anul 1912 un premiu anual pentru cele mai bune lucrări scrise de tinerii compozitori români, iar sfaturile lui prețioase au contribuit la luminarea orizontului creator al multora dintre muzicienii noștri.

Ca interpret – îndeosebi ca violonist – Enescu a dobândit succese răsunătoare în toate părțile lumii. El este socotit ca unul dintre cei mai mari maeștri contemporani în redarea lucrărilor lui Johann Sebastian Bach. Artă interpretativă a lui Enescu se distinge printr-o neasemuită noblețe și expresivitate poetică. În spiritul principiilor sale interpretative, el a educat generații de muzicieni, unii dintre elevii săi fiind mari virtuozii cu renume mondial.

Aprofundând capodoperele muzicii clasice, Enescu a arătat în același timp în activitatea sa interpretativă, mai cu seamă ca dirijor, dragostea sa pentru creația muzicală națională, popularizând-o atât în țară cât și peste hotare. De asemenea, după 23 august 1944, el a fost printre primii muzicieni români care au interpretat capodoperele muzicii sovietice, executând printre altele, în primă audiție, *Sinfonia a 7-a a Leningradului* de Șostakovici și *Concertul pentru vioară* de Hacıaturian.

Ca membru fondator al Academiei Republicii Populare Române, unanim prețuit și stimat pentru multilaterală sa activitate artistică, Enescu a sprijinit ridicarea culturii noi a patriei noastre.

Ceea ce l-a înălțat în ochii tuturor pe George Enescu a fost dragostea fierbinte de patrie, pe care a cinstit-o printr-o muncă neobosită de peste jumătate de veac și căreia i-a dedicat ultimele sale gânduri. El a ridicat munca la rangul celei mai însemnate îndatoriri a artistului și a răspândit prin creația și activitatea sa în lumea întreagă faima geniului artistic al poporului nostru, care și-a găsit în personalitatea lui Enescu un strălucit exponent al minunatelor sale aptitudini creatoare. Viața de muncă, modestia și probitatea profesională a lui George Enescu sunt și trebuie să fie pilduitoare pentru orice artist conștient de nobila sa misiune.

Creația lui George Enescu va străjui și mai departe înflorirea muzicii noastre, iar prețuirea contribuției sale la tezaurul universal al artei va crește fără încetare.

Figura sa luminoasă va trăi veșnic în inima poporului nostru.

În fața marelui dispărut ne înclinăm cu adâncă durere și cu hotărârea de a duce mai departe moștenirea sa spirituală, servind astfel poporul nostru pe care George Enescu l-a iubit și slujit până în ultima clipă a vieții sale.

Prezidiul Academiei R.P.R.,
Uniunea Compozitorilor din R.P.R.,
Ministerul Culturii,
Ministerul Învățământului,

Direcția Generală a Radiodifuziunii,
Uniunea Scriitorilor din R.P.R.
Filarmonica de Stat "George Enescu"
din București,
Conservatorul "Ciprian Porumbescu"
din București,
Teatrul de Operă și Balet al R.P.R.

în: *Scânteia*, nr. 3276, 6.V.1955.

Hotărârea Consiliului de Miniștri al R.P.R. privind unele măsuri pentru cinstirea memoriei lui George Enescu

Pentru a cinsti memoria marelui muzician George Enescu, Consiliul de Miniștri al Republicii Populare Române, hotărăște:

- 1) Se instituie concursul internațional *George Enescu* pentru tinerii interpreți, care va avea loc la București, periodic, la fiecare trei ani.
- 2) Ministerul Culturii va organiza un concurs pentru statuia și bustul lui George Enescu.
Statuia va fi așezată în fața Ateneului Republicii Populare Române, iar bustul în comuna Liveni.
- 3) Se instituie cinci burse *George Enescu* care se vor acorda studenților compozitori și interpreți, din ultimii ani ai conservatoarelor.
- 4) Casa din Liveni în care s-a născut compozitorul va fi restaurată și transformată în casă memorială.

București, 4 mai 1955
Președintele Consiliului de Miniștri,
ss. Gh. Gheorghiu – Dej

Directorul General al Treburilor
Consiliului de Miniștri
ss. Petre Costache

Requiem

4 mai 1955

Ultimul acord s-a stins în vioară...
Degetele-au alunecat de pe strune
prelungi în veșnicie,
împietrind ca aripi de ceară,
în boarea de gheață,
srăvezie...

În noaptea-aceea,
moartea ca un funigel,
ca o umbră a umbrei,
cu mantia-i lungă,
s-a atins de el,
dar fără să-l ajungă,
fără să-l ajungă.

Nicolae Tăutu

în : *Itinerar liric : George Enescu*,
București, Edit. pentru Literatură, 1961

Mâinile

În muzeul *George Enescu*

Tăcere, prieteni. Azurul se-nclină
în ora amiezii cu trup de lumină.

Privesc în crivata de sticlă și-mi pare
că ora se-neacă în timp ca-ntr-o mare.

Cum stau tupilate în ghips și cuvântă
încet spre vitralii cu aripa frântă!

Și-abia pot pricepe : visând îngerește
pe struna viorii, mulajul grăiește?

Când calde-s ca zorii în tremur pe ape,
pianul tresare cu spuza-i de clape

Vibrând de-ncordare, prin gol când se-aruncă
simfonice valuri îi stau sub poruncă ?

Și blând încrustate, ca nuferii-n undă,
cu harul iubirii adânci te inundă!

Vasile Nicolescu

în: *Enescu - suită lirică*,

București, Edit. de Stat pentru Literatură și Artă, 1958

Mulajul mâinilor (I)

Mâinile sale doreau să dezghioace știuleți de păpușoi,
să mânuiască țapinele sau plutele-n aprilinul puhoi,
să mulgă viile de soarele amiezilor nesfârșite,
să dea bici armăsarilor năvăliți, cu stele în copite,
să pescuiască în Siret pești argintii ca solzii de lună,
să împartă răcoarea fântânelor nisipului din dună,
să zămislească păsări sau fluieri din lut,
să sculpteze pe ulcioare șarpe în țințe bătut,
să spargă adâncimea ocnelor în bulgări de sare,
să vâneze șoimii săgetători prin zare,
să cultive livezi de mere și pere pergamute,
să alinte obrajii rotunzi și să-i sărute,
prea le-a iubit pe toate, n-a vrut a le împarte,
de-aceea pe vioara-i le strânse fără moarte !

Nicolae Tăutu

în : *Itinerar liric : George Enescu*,
București, Edit. pentru Literatură, 1961

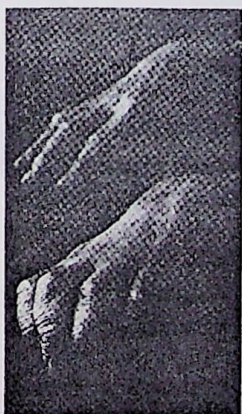
Mulajul mâinilor (II)

Se odihnesc ca două aripi ostenite de înălțime,
ca două frunze cărămizii desprinse din toamna nescfârșirii,
ca două petale uscate peste care-a trecut
roiul de albine cunoscut
al notelor muzicale,
două aripi, două frunze, două petale,
prizoniere sub cristalul transparent al nemuririi...

Mâna stângă mai încearcă tonurile cerești pe strune,
degetele apasă chircite pe coardele imaginare,
mâna dreaptă strânge un arcuș invizibil,
și-amândouă au trezit bronzul din mulaj,
stârnind vioara din vitrină să sune
acordurile unei simfonii fără de hotare!

Nicolae Tăutu

în : *Itinerar liric: George Enescu*,
București, Edit. pentru Literatură, 1961

George Enescu, renumit compozitor și violonist român, a murit la Paris

Paris, 4. – A murit astăzi de dimineață la Paris celebrul violonist și compozitor George Enescu – (F.P.).

George Enescu s-a născut la 19 august 1881, în Liveni, Dorohoi, în Moldova. La 5 ani a compus prima sa lucrare *Pământ Românesc*, pentru pian și vioară. Cinci ani mai târziu, a plecat să studieze la Conservatorul din Viena, pe care l-a frecventat între 1888 și 1893. Apoi, a mers la Paris, unde i-a avut ca maeștri pe Massenet, Fauré, Gédalge și Marsick. Cu ocazia primei vizite la Conservator, i-a impresionat pe viitorii colegi, între care Cortot, Thibaud, Ravel, Ducasse, Schmidt și Auber. Succesul ce a urmat primei audiții a *Poemei Române* a provocat invidia maeștrilor și, la fel ca Ravel, a trebuit să lupte pentru a se impune.

După terminarea studiilor, și deja celebru în lumea muzicală, Enescu s-a căsătorit cu prințesa Cantacuzino, moștenitoarea unuia dintre cele mai însemnate nume ale României. În compania soției, a străbătut globul, realizând recitaluri și făcând cunoscute propriile compoziții, dirijând în același timp cele mai mari formații muzicale din America și Europa.

Îndepărtat de patria românească după ultimul război, s-a dedicat în totalitate compoziției. Chiar pe patul de boală a compus o *Simfonie de cameră*.

Pentru Enescu, prodigios solist și compozitor, muzica nu era o stare, ci o acțiune, adică un ansamblu de fraze care exprimă idei și de mișcări ce proiectează ideile în diverse direcții.

George Enescu lasă o vastă și valoroasă operă, în care se evidențiază opera *Oedipe*, inspirată din tragedia lui Sofocle.

în: *Jornal de noticias*, Lisabona, 5 mai 1955

P.S. Traducerea nu a corectat inexactitățile biografice ale articolului, lăsându-l exact cum a apărut în ziarul portughez (Constantin Sandu, pianist, Lisabona).

Depunerea unor coroane la catafalcul lui George Enescu de către ministrul R.P.R. la Paris

PARIS – În ziua de 6 mai la ora 13.30, ministrul Republicii Populare Române la Paris, Ion Drâncăanu, însoțit de principalii săi colaboratori, au depus la catafalcul lui George Enescu o coroană din partea Prezidiului Marii Adunări Naționale și a Consiliului de Miniștri al Republicii Populare Române.

Au fost depuse de asemenea coroane din partea Academiei Republicii Populare Române, a Uniunii Compozitorilor din Republica Populară Română și a legației Republicii Populare Române la Paris.

Agerpres

în: *Scânteia tineretului*, București, 11, Seria II, nr. 1872, 7 V 1955

Mormântul

Marmoră caldă, în adânc or să vină
doina valahă, talanga și cerbii,
ce vor călca pe-ntunecimea străină
ca pe amintirea ierbii.
Și marmora rece va mirosi
a busuioc și sulfină,
sau cum miroase
aerul pe Siret,
când ne dezgropăm la soare
din adâncuri viile !

Nicolae Tăutu

în : *Itinerar liric : George Enescu*,
București, dit. pentru Literatură, 1961

Père Lachaise

În cimitirul Parisului avem în păstrare
un pumn de pământ românesc,
o scoică de aur în care a fremătat,
copleșitoare,
inima unui ocean omenesc !

Pe sub pământ rădăcinile
stejarilor străvechi din Dorohoi
străbat subterane drumuri,
s-aducă lutul,
ce-a zămislit luminile,
înapoi.

Nicolae Tăutu

în : *Itinerar liric : George Enescu*,
București, dit. pentru Literatură, 1961

INSTITUT DE FRANCE

ACADÉMIE DES BEAUX-ARTS

Paris, le 13 février 1995.

23, QUAI DE CONTI - 75270 PARIS CEDEX 06

Téléphone: 43.26.22.47

Télécopie: 40.51.76.09

Monsieur Kogălniceanu

8, rue Maurice Genevois
78018 Paris.

AH

Monsieur,

Comme suite à nos entretiens téléphoniques, je vous communique ci-après les renseignements concernant le compositeur Georges ENESCO.

M. ENESCO, né a Bucarest le 19 avril 1881 (sic !), a été nommé Correspondant de l'Académie des Beaux-Arts le 18 mai 1929 et est décédé à Paris le 4 mai 1955.

L'Académie des Beaux-Arts, une des cinq classes de l'Institut de France, comprend 50 Membres français, 15 Associés étrangers et 50 Correspondants.

Les Membres et Associés étrangers ont le droit de revêtir le costume d'Académicien et ont le titre de "Membre de l'Institut". Seuls, les Membres ont le droit de vote.

Pour leur part, les Correspondants sont choisis parmi les personnalités françaises ou étrangères qui, par leurs connaissances, leur talent, leurs ouvrages, sont propres à seconder l'Académie dans ses travaux. Ils peuvent assister aux séances hebdomadaires et prendre part aux débats sur les Arts mais ne peuvent ni voter ni porter l'habit d'Académicien.

En espérant que ces renseignements vous seront utiles, je vous prie d'agréer, Monsieur, l'expression de ma considération distinguée.

Le Secréariat
Annie HIRSIG

O uriașă operă creatoare închinată adevărului, frumosului și binelui

Genialul nostru rapsod George Enescu a pășit pragul porții de ieșire a vieții!

Val năpraznic de durere lovește inima poporului al cărui fiu credincios și iubitor a fost până în clipa morții. Vlăstar ridicat din pământul bogat și sub soarele cald și luminos al țării lui, crescut falnic din seva virtuților pe care o istorie plină de vifore nu le-a putut împiedica să răzbată peste veacuri și împrejurări, Enescu s-a simțit legat prin toate fibrele ființei de patria lui. Alături de artă, față de care nu și-a îngăduit uitare sau abatere, țara și poporul i-au fost temeiul, datoria, rostul vieții lui îmbelșugate în realizări datorite cu inimă largă oamenilor, oriunde i-a întâlnit, și care la rândul lor l-au răsplătit cu iubire și venerație.

Calitățile înnăscute ale lui Enescu s-au perfecționat printr-o muncă ce i-a fost crez și o râvnă înfrigurată după perfecțiune. Compozitor, violonist, dirijor, pianist, în toate aceste multiple forme de manifestare a atins sublimul și a deșteptat în cei care l-au ascultat ecoul generozității, iubirii, dreptății, binelui, toate resorturile care-l ridică pe om.

Arta lui George Enescu, compozitor și interpret, a fost pătrunsă de cel mai autentic spirit realist.

Pentru George Enescu orice percepție a simțurilor se transforma în muzică. Tot ce a văzut, forme și culori, tot ce a cunoscut – de la oameni și locuri și până la parfumul florilor, se transforma în sunet, devenea melodie. Cu mijloacele lui proprii a reflectat lumea epocii sale.

George Enescu a fost un realist, iar conținutul original și durabil al artei lui este oglindirea artistică, creatoare a patriei și poporului român. Realismul lui George Enescu nu și-a răsfirat rădăcinile la suprafață, ci le-a înfipt în adânc și departe în trecut; în același timp el a fost larg deschis spre viitor. Expresia cea mai potrivită pentru caracterizarea operei de creație a lui Enescu mi se pare a fi aceea de realism îmbibat de avânt romantic. George Enescu nu a apreciat virtuozitatea pentru virtuozitate și nici nu a afișat-o în execuțiile sale, ci a supus-o interpretării conținutului de idei și sentimente al muzicii, scoțând efecte care nu impresionau, ci care mișcau.

A cutreierat globul împărțind ca un pontif darurile artei lui fără pereche, semănând în fiecare loc acorduri din armonia plaiurilor moldovene, duioșia sufletului oamenilor din mijlocul cărora s-a înălțat.

În timpurile de răgaz a fost îndrumător pasionat al tinerilor talentați. Dacă avem astăzi compozitori, violoniști, pianiști și dirijori de seamă, care

s-au impus prin măiestria lor, aceasta se datorește, direct sau indirect, lui George Enescu, care i-a îndrumat, i-a ajutat, așa cum numai el știa s-o facă.

Prin arta sa Enescu nu numai că a desfătat pe cei ce-l ascultau, făcându-i să vibreze de cele mai curate emoții, dar i-a și educat. Dacă avem astăzi un public numeros, înțelegător al celor mai subtile creații muzicale, dacă simfoniile și cvartetele lui Beethoven, dacă simfoniile lui Ceaikovski, Șostakovici, Hacıaturian sunt cunoscute în frumusețea lor desăvârșită marilor mase, nimeni nu poate contesta că aceasta se datorește foarte mult lui George Enescu.

Gigant printre marii creatori contemporani, contopit cu arta lui, a cucerit gloria nepieritoare nu cu ușurință, nici prin victoria asupra altora, ci prin biruirea lui însuși, printr-o muncă de istov, rămânând în orice împrejurare un exemplu de noblețe, de demnitate, de mândrie omenească, de sinceritate seducătoare. Cu câtă simplitate împărtășea el prietenilor și elevilor din țară crezul lui despre artă în cel mai fermecător grai moldovenesc. Cu câtă putere de evocare a risipit el, în toate cercurile pe unde a cutreierat, mărgăritarele prodigioasei lui cariere, încununată de cel mai desăvârșit succes. A cucerit gloria mondială pentru că a învăluit opera sa artistică în lumina celor mai înalte simțăminte și a răsrânt-o asupra celor care-l ascultau. Omenescul din el nu a fost întunecat de invidie, de interes personal sau răutate, ci a strălucit în veșmântul celor mai autentice virtuți ale poporului nostru harnic, cu sufletul dăltuit de suferințe milenare, dar care și-a păstrat neatinsă puterea de a înțelege adevărul, de a simți frumosul, de a voi binele.

Cu smerenie și pătruns de venerație și profundă admirație mă apropii de figura marelui nostru Enescu și în fața ei plec fruntea mea cu recunoștință. Existența lui a fost pentru mine și pentru miile de oameni care l-au ascultat măcar o singură dată, izvor de fericire.

Enescu și-a început cariera de compozitor cu *Rapsodiile* și *Poema Română* inspirate din cântecul poporului, din ecoul apelor, din ciripitul păsărilor și vuietul munților țării lui și a terminat-o, gândind în singurătate la ai lui, cu *Fantezia Română*. A fost mare și s-a impus admirației universale pentru că a fost, înainte de toate, fiu al poporului său. *Simfonia I-a* a intrat în repertoriul universal prin coloritul ei autohton, românesc. *Sonata a treia*, scrisă în stil popular este, cum se exprimă A. Honneger, o manifestare capitală în repertoriul vioarei în ultimii 30 de ani. Hrănit din izvoarele curate ale folclorului, el a putut ajunge la crearea lui *Oedipe* pe care marele său prieten Pablo Casals a caracterizat-o ca "o operă absolut originală și de o putere dramatică formidabilă". Această operă a stârnit nu numai admirația muzicienilor, dar și a publicului larg. Evocând figura strălucită a lui George Enescu nu pot să nu subliniez că precursorii lui nu sunt cutare sau cutare

maestru de la care a învățat meșteșugul și pentru care le purta o mare admirație. Precursorii lui sunt buciumașii de pe colnice, sunt barzii anonimi ai *Mioriței*, sunt minunații zugravi de icoane pe sticlă și ai frescelor de la Voroneț și Gura Humorului, sunt desăvârșiții sculptori în lemn de la Probota. Talent excepțional de puternic, a înfățișat pe Bach în tot sublimul lui, iar pe Beethoven în toată grandoarea lui.

Creator din categoria marilor creatori de frumos, a refuzat să îngenuncheze geniul său unei lumi străine și dușmane poporului lui, străine și dușmane idealurilor nobile ale umanității și artei.

Într-o declarație publicată în anul 1936 în "Gazeta românească" – publicație a luptătorilor democrați antifasciști români din Franța, George Enescu scria cu amărăciune despre situația artei în lumea capitalistă: *Cu durere trebuie să constat că arta este considerabil frânată de formele crizelor economice ... Nu se poate vorbi ... de asanarea manifestărilor frumosului atâta vreme cât omenirea nu are ce mânca*". În declarația sa marele interpret al creației lui Bach, Beethoven, Brahms constata efectele pustiitoare ale barbariei hitleriste care-și începuse pregătirile de război înălțându-l pe poporul german, înăbușându-i forțele creatoare, călcându-i în picioare cultura, tradițiile înaintate: *Germania de azi atât de redusă din punct de vedere artistic e departe de a aminti adevărata noblețe a acestui popor. Nu recunosc în Germania de azi nimic din măreția celor ce au sfințit geniul omenesc în secolul trecut. Cât de actual răsună aceste cuvinte, acum, când Germania occidentală este împinsă pe același drum nefast!*

Credincios idealurilor democratice, Enescu salută în 1936 înfăptuirea Frontului popular în Franța și dădea adeziunea sa forțelor democratice din România, care luptau pentru realizarea Frontului popular antihitlerist, menit să stăvilească fascismul și războiul: *Exemplul Franței, unde au biruit forțele democrației, e de dorit să fie urmat și de țara noastră. Poporul nostru, artiștii noștri n-au decât de câștigat de pe urma unirii forțelor democratice. Eu salut cu bucurie o asemenea acțiune. Spuneți tuturor că eu sunt pentru victoria rațiunii asupra forțelor care vor să țină țara noastră în întuneric și ignoranță*.

Cunoscut și admirat în toate țările pe care le-a cutreierat și care s-ar fi mândrit să-l prenumere printre cetățenii lor, a refuzat demn orice propunere de cetățenie străină când aceasta i s-a oferit pentru a-l înstrăina de ai săi. Dorul și iubirea de țară au clocotit în inima lui curată până în clipa din urmă. Arta lui Enescu a fost indisolubil legată de patriotismul lui viu. Acest sentiment l-a înălțat la nivelul unei morale intransigente și al unui umanitarism de cea mai curată speță. Oriunde datorita lui de propăvăduitor al artei i-a îndrumat pașii, oriunde a împrăștiat cu dărnicie din comoara sufletului lui efluvii de frumos, el a trăit cu amintirea veșnic trează a

peisajului țării și a fost înfiorat de duiosia sufletului moșilor și strămoșilor, de suferințele și frământările celor mulți și vrednici care l-au zămislit ca artist.

În cursul celor două războaie, când sângele curgea șuvoi din rănilor feciorilor noștri, când doliul cernise sute de mii de familii, Enescu cu vioara lui a alinat dureri, strecurându-se modest prin spitale și lagăre, doldora de suferințe acumulate.

Sensibil la tot ce era puternic, adevărat, colorat viu, s-a perfecționat năzuind să redea tot ce creierul și inima lui înregistraseră, de la bucuriile copilăriei petrecute în colinele Livenilor Dorohoiului și până la suferința nemărginită a zălogirii lui de cei care i-au refuzat cu cinism dreptul de a-și îngriji sănătatea zdruncinată cu medicii în care avea încredere, cecca ce i-ar fi îngăduit, odată restabilit, să-și împlinească dorința sa fierbinte de a se reîntoarce în țară.

Trupul lui George Enescu a fost dat cimitirului Père-Lachaise din Paris, unde a fost înmormântat alături de atâtea glorii ale marelui popor francez. Dar locul lui nu este acolo. George Enescu este al țării pe care el a cântat-o. El trăiește și va trăi veșnic în panteonul sufletului poporului român, de unde nici o samavolnicie nu-l poate smulge.

Mă doare că străini haini și clica de fugari care l-au amărât până în ultimele clipe au dovedit atâtea cruzime cu cel mai bun și mai generos om pe care l-am cunoscut, refuzându-i bucuria – pe care el a intonat-o de atâtea ori în finalul *Sinfoniei a IX-a* de Beethoven – de a reveni în patrie și de a vedea pe semenii săi înfrățiți în muncă, în bună înțelegere, doritori de pace, doritori de bine și frumos – principii care i-au fost crezul vieții lui.

Traian Săvulescu

președintele Academiei R.P.R.

în: *Muzica*, București, nr. 5, V 1955

Caracterul popular al operei lui George Enescu

Mărturisesc că atunci când încerc să evoc măreața figură a lui George Enescu mă cuprinde o sfială. Și mă întreb dacă slabele mele puteri de exprimare sunt de ajuns ca să-l zugrăvesc așa cum îl simt, cum îl văd și cum este el într-adevăr. Prea e larg cuprinzător. Atâtea momente petrecute în preajma lui, convorbirile noastre despre școala națională, care dădea primele roade, despre mijloacele cele mai bune și puțința de a o călăuzi spre culmile dorite, toate se canalizau întotdeauna spre cântecul popular, atât de drag amândorura. Iată de ce socot că pe marginea acestei preocupări comune între noi, aş putea înfățișa pe bază de documente această latură merituosă și pilduitoare a lui George Enescu – una din cele multe – iubitorul, înțelegătorul, prețuitorul și valorificatorul tezaurului nostru folcloric.

Dragostea lui George Enescu pentru cântecul nostru popular este cunoscută tuturor. Despre ea ne vorbește *Poema română*, *Rapsodiile*, *Impresiile din copilărie*, *Suita sătească* și, în modul cel mai desăvârșit, *Sonata a III-a română pentru vioară și pian*.

Puțini sunt însă aceia care știu cât de adânc era el preocupat de prețuirea folclorului nostru, de culegerea lui și de îndrumarea compozitorilor spre izvorul nesecat al creației populare.

Pentru noi, cei ce ne-am ocupat de culegerea și valorificarea cântecului popular, George Enescu a fost întotdeauna un sprijin și un minunat sfătuitor. Îndrumările lui în legătură cu prelucrarea cântecului popular mi-au fost deosebit de prețioase în creația mea și valabilitatea lor este și azi neclintită. Iată de pildă ce-mi scria în iunie 1942 în legătură cu armonizarea cântecului popular:

O melodie și în special o melodie populară are o armonie a ei, firească, singura care o completează. Orice altă armonie riscă să-i altereze caracterul, să-i schimbe semnificația. După mine, armonia naturală a unei melodii care este a tuturor, este și ea a tuturor. Singurele originalități care nu amenință să desfigureze melodia sunt transcrierile acesteia pentru anumite grupuri de voci sau de instrumente, sau de voci și instrumente, precum și introducerea extrem de prudentă și discretă a unor ornamentații contrapunctice în caracterul melodiei, cu condiția ca acestea să nu îngreuneze îmbrăcăminte armonică ce o învăluie. Cu cât o melodie populară e prezentată mai simplu, cu atât mai viu strălucește în toată frumusețea ei.

Câtă înțelepciune în aceste cuvinte și ce minunată dezlegare a unei probleme de atâtea ori discutată și azi de către compozitorii noștri. Din ele

se vede grija lui George Enescu pentru frumusețea de cristal a cântecului popular.

Accastă grijă a manifestat-o el ori de câte ori a avut prilejul și în convorbiri particulare și în public.

În trecut, când arta și îndeosebi muzica decadentă a Occidentului se răspândeau în țară, când nu numai în orașe dar și în satele noastre începuseră să pătrundă tot felul de *șlagăre* cosmopolite, George Enescu își afirma adesea încrederea lui nestrămutată în trăinicia artei populare și a creatorilor ei anonimi. Iată ce spunea el – în anul 1934 – unui redactor al revistei *Cuvântul liber*: *Dacă masele mici-burgheze s-au complăcut, în genere, mai întotdeauna, într-o comodă mediocritate a gustului, satul a rămas, de-a lungul tuturor timpurilor și vitregiilor, sursa inepuizabilă de creație pură și originală. Țăranul este poetul și creatorul prin excelență ... Salvarea satului de formele artei mecanice: iată un deziderat care se impune cu osebire.*

Dar ceva ce grăiește mai limpede despre prețuirea lui George Enescu pentru cântecul popular este faptul că în anii când era președinte al Societății compozitorilor români a înființat o arhivă de folclor, în care cu mari jertfe și cu o muncă îndârjită de ani de zile s-a adunat o mare colecție de înregistrări de muzică populară, colecție care cuprinde un material neprețuit și care stă la temelia colecțiilor de azi ale Institutului de folclor.

Muzica populară, aprofundată și înnobilită de un creator de geniu, strălucește într-adevăr în toată frumusețea ei în opera lui George Enescu. Dar caracterul profund popular este o trăsătură nu numai a lucrărilor de inspirație direct folclorică scrise de George Enescu, ci a întregii sale opere. Strâns legat prin toate fibrele simțirii sale de viața și arta poporului, Enescu a creat o operă vastă ce se caracterizează printr-o largă accesibilitate, o operă de o rară frumusețe melodică, bogată în imagini și sentimente înălțătoare.

Această operă, în care tradițiile creației populare se îmbină cu cele mai bune tradiții ale muzicii clasice este opusă muzicii formaliste, decadente. Enescu iubea prea mult viața și oamenii, poporul și patria sa, inspirația sa creatoare era prea bogată în idei generoase pentru a-și putea permite să-și irosească știința și talentul în căutări sterile pe drumul ce nu duce nicăieri al *artei pentru artă*. De altfel, într-o convorbire avută nu de mult cu muzicieni români care – în trecere prin capitala Franței – l-au vizitat, George Enescu a ținut să-și precizeze din nou atitudinea față de muzica modernistă, față de atonalism: Nu este muzică! – a spus el. Se poate vorbi de tehnicitate înaltă, de coloristică orchestrală, dar nu de muzică. Muzica trebuie să pornească de la inimă și să se adreseze inimii ... Să nu uităm că scopul artei este: către mai bine!

Cuvintele acestea – rezumând înaltele principii ale artei lui, – îl caracterizează pe George Enescu, așa cum l-am cunoscut întotdeauna. *De la inimă și către inimă ... spre mai bine* – așa este muzica lui Enescu și de aceea ea este atât de apropiată de sufletul, de inima poporului, atât de iubită de noi toți.

Sabin Drăgoi

membru corespondent al Academiei R.P.R.,

maestru emerit al artei din R.P.R.

laureat al Premiului de Stat,

vicepreședinte al Uniunii Compozitorilor din R.P.R.

în: *Scânteia*, București, 25, nr. 3281, 12.V 1955

în: *Muzica*, București, nr. 5, V 1955

George Enescu, așa cum l-am cunoscut

Amintirea lui George Enescu va rămâne mereu vie în memoria tuturor celor care l-au cunoscut, tuturor celor care au avut fericirea să trăiască în preajma lui.

L-am cunoscut pe George Enescu prin anii 1913 – 1914. Ceea ce m-a atras la el, de la început, au fost modestia, bunătatea și extraordinara lui putere de a munci. După 12 ore de lucru se ducea să facă o repetiție de orchestră și chiar când avea un moment liber se gândea la o nouă compoziție. Toată viața și-a închinat-o muncii, muncii în folosul patriei, în folosul poporului din care se trăgea. Concerta pretutindeni, în toate colțurile țării, mâncând și dormind pe unde se găsea.

Îmi aduc aminte ca acum. Luasem trenul spre Roșiorii de Vede. Pe culoarul clasei a II-a văd un om înalt, în picioare, ținând strâns vioara sub braț. Mă apropii de el și-l recunosci: era George Enescu. Trebuia să dea în dimineața aceea, după o noapte albă, un concert.

Avea în felul lui de a se purta, de a vorbi, ceva din molcomul firii moldovenilor, din poezia plaiurilor moldovenesti. Orice tânăr compozitor îi bătea la ușă, găsea la el un prețios ajutor moral și material chiar. Modestia sinceră era una din laturile caracteristice ale personalității sale; era un om care nu pretindea nimic altceva decât să muncească pe ogorul artei și să ajute pe toți cei care-i cereau sprijinul. Scrisesem în 1922, o suită pentru orchestră. I-am trimis maestrului Enescu câteva rânduri prin care îi spuneam că aș vrea foarte mult ca înainte de a prezenta lucrarea la concurs, să i-o supun lui. Mi-a răspuns că va veni la mine. A venit, a citit lucrarea și mi-a

făcut câteva observații de detaliu. Am primit apoi pentru ca premiul *George Enescu*.

Zeci de concerte a dat George Enescu un an de zile, în toată țara, pentru a strânge fondurile necesare instituirii premiului care-i purta numele și la care ținea atât de mult. Era un premiu de încurajare și ajutor material în același timp, oferit compozitorilor merituoși.

În afară de caldă înțelegere pentru tinerii compozitori, George Enescu păstrase o tinerețe veșnică – aproape că nu înțelegeai cum a putut să îmbătrânească – o sensibilitate și o facultate de a se entuziasma de tot ce-i frumos. Dacă îi găseai calea sufletului, nu exista prieten mai devotat, coleg mai desăvârșit care să-ți dăruiască tot ce știa, tot ce avea mai bun.

George Enescu și-a iubit mult țara, poporul. În timpul primului război mondial, marele muzician a stat la Iași, suferind toate mizeriile și toate lipsurile retragerii. În acest timp de grea restriște, George Enescu dădea concerte în spitalele și casele de convalescență moldovene, aducând cu măiestritul lui arcuș o alinare celor cu obraji arși de fierbințeală.

Sufletul lui vibra la unison cu suferințele țării bânuite de pojarul războiului.

Una din rarele mele fericiri este că din 1940 până în 1946 am fost aproape mereu împreună. Ne vedeam în fiecare zi, făceam muzică, ne arătam lucrările unul altuia și ne făceam observațiile respective. Deși era un geniu multilateral și își cucerise o faimă mondială, ținea întotdeauna seamă de modestele mele păreri.

Sfatul lui venea direct de la inimă, era sincer și prețios. M-aș fi crezut nedemn de prietenia lui dacă nu i-aș fi spus și eu cu aceeași dragoste și sinceritate tot ce nu-mi plăcea. O critică făcută competent și prietenește îi făcea mai multă plăcere decât zece complimente convenționale. Și ceea ce este foarte interesant, este că atunci când critica o compoziție, nu o făcea din punctul lui de vedere. El ținea absolut seama de estetica, temperamentul și sensibilitatea compozitorului respectiv, respectându-i întru totul personalitatea. Puterea lui de înțelegere era așa de mare încât știa să pătrundă în sufletul compozitorului, să-i înțeleagă perfect concepția, să se transpună în momentul creației. Același respect pentru personalitatea autorului îl avea Enescu și ca dirijor. Deși era unul din cei mai mari șefi de orchestră, el ținea să exprime fidel gândurile compozitorului interpretat. Când mi-a dirijat prima mea lucrare, *Serenada pentru orchestră*, Enescu a redat în modul cel mai fidel și complex modesta mea gândire. Cea mai mare calitate a unui interpret constă tocmai în aceea că știe să pună în valoare lucrarea așa cum a visat-o și a gândit-o compozitorul. Ceea ce se spune despre Enescu dirijorul, același lucru se poate afirma și despre Enescu,

violonistul. Nici un muzician nu era așa de aproape de tradiția lui Beethoven și Bach.

O altă mare calitate a acestui gigant al muzicii românești este conștiinciozitatea cu care își migălea compozițiile. Opera *Oedipe – lucrarea vieții lui*, cum îi plăcea s-o numească – l-a costat cele mai mari eforturi, muncind la ea neîntrerupt, aproape un sfert de veac.

Enescu a fost întotdeauna legat prin toate fibrele lui de pământul și poporul său. Oriunde îl întâlneam, la Paris sau în America, totdeauna îmi vorbea cu mult patos de țară. Chiar acum, când era departe de țară, gândul lui era mereu la patria sa, la momentul când va păși din nou pe pământul ei. În toate scrisorile mă întreba de colegii mai tineri, de prieteni, de Uniunea Compozitorilor pe care a creat-o, de tinerele talente apărute în ultimii ani, de progresele muzicii noastre, de tot ce înseamnă pulsația vieții noastre muzicale.

Deși cunoștea multe limbi și trăise mulți ani printre alte popoare, George Enescu nu se înstrăinase câtuși de puțin; el păstrase nealterate firea, sfătoșenia graiului moldovenesc și modul nostru de a simți. Strălucit mesager al muzicii românești în cele două emisfere, George Enescu a rămas legat de poporul pe care l-a iubit nespus de mult.

Dragostea profundă față de popor și creațiile lui și-a arătat-o puternic și în genialele sale lucrări. Pentru *Sonata 3-a*, scrisă în 1926, Enescu a muncit foarte mult, culegând teme diverse și, întrebuintând vioara și ca flaut și ca țambal, a căutat să creeze astfel un fel de atmosferă orchestrală care să amintească taraful național. Și a reușit. Sonata aceasta evocă un tablou autentic de viață câmpenească. În această lucrare, care are ca subtitlu *În satul românesc*, George Enescu a stilizat și turnat în tiparul celei mai înalte arte pitorescul și bogăția artei populare românești.

Pentru noi, compozitorii, vârstnici și tineri, prodigioasa activitate de peste șase decenii a marelui Enescu, bogata moștenire artistică și pilda vieții lui modeste și laborioase reprezintă o culme pentru atingerea căreia trebuie să ne consacram toată capacitatea noastră și întregul nostru elan creator.

Mihail Andricu

academician,

maestru emerit al artei din R.P.R.,

vicepreședinte al Uniunii Compozitorilor din R.P.R.

în: *Muzica*, București, nr. 5, V 1955

Amintiri despre George Enescu

Sunt ani de atunci. Eram copil, trimis la învățătură într-un orașel oltean. Din mărinimia maichi-mi, am plecat din satul natal strângând la piept un vis care acum se împlinise – o vioară.

Încet și cu greutate coardele au început să prindă viață și să vorbească. Eram cuprins de bucurie fără seamăn când colegii opriți de la joacă ascultau în tăcere conturul simplu al vreunui cântec.

Dar mai bucuros am fost într-o zi când din bănușii economisiți am cumpărat o carte de muzică. Uitând de alte lucruri m-am aruncat cu nesaț asupra paginilor ei. Cugetări despre arta muzicală, noțiuni de teoria muzicii, informații istorice, dar mai cu seamă biografii și portrete de compozitori și muzicieni iluștri.

M-am oprit însă de îndată și pentru multă vreme asupra unui capitol. Acesta vorbea despre George Enescu. Un portret înfățișa pe maestru cântând la vioară: tânăr, înalt, frumos, într-o ținută inspirată.

Reciteam mereu povestirea minunată a vieții lui, adânc impresionat de extraordinara dezvoltare muzicală a fiului de răzeș plecat de pe plaiurile Moldovei să vorbească lumii întregi despre geniul poporului român.

Repetam cu nesaț în gând împrejurările în care a fost compusă *Poema română*: Într-o zi, la Paris, profesorii i-au cerut să le vorbească ceva despre țara lui îndepărtată și neștiută; ca răspuns, băiatul – Enescu avea atunci abia 16 ani – le-a prezentat peste puțin timp această compoziție, care prin graiul său le-a povestit despre plaiurile românești. Mai târziu, tot despre țara sa a vorbit lumii întregi compozitorul prin rapsodiile și celelalte lucrări ale sale.

Cu cât reciteam povestirea vieții lui George Enescu, deveneam mai pasionat pentru muzică; primele mele încercări de compoziție le-am făcut cu gândul la George Enescu. Imaginea marelui muzician mă aducea la modestie ori de câte ori îndrăzneam să fiu mulțumit de mine, iar exemplul lui de muncă m-a făcut de multe ori să uit de osteneală. Și astfel George Enescu mi-a fost un îndrumător, un dascăl din depărtare, unul dintre cei mai mari învățători ai mei.

Au trecut câțiva ani și într-o bună zi gardurile orașelului în care creșteam s-au umplut de afișe: George Enescu venea aici să concerteze. În ziua în care trebuia să sosească am fugit la gară. Era pe-nserate și burnița mărunț. Din vagonul de clasa a II-a a coborât întâi un bătrânel cu părul lung, care din profil semăna cu Liszt. Era cunoscutul pianist R. Fuchs și după el s-a desprins silueta impunătoare a maestrului.

Mulțimea aplauda, o fanfară cânta din *Rapsodia Română*. Marele Enescu era cunoscut și iubit în fiecare colțișor al țării și fiecare inimă bătea cu mândrie la auzul numelui său.

Ceea ce m-a impresionat însă mai mult a fost faptul că maestrul, cu vioara sub braț, a pornit-o încet, pe jos, prin burnița rece, până la modestul teatru al orașului.

Am ascultat în seara aceea cu sfințenie concertul și nu m-am săturat privind pe omul pe care-l iubeam atât fără să-l fi văzut până atunci.

Un singur lucru nu înțelegeam atunci și l-am înțeles abia mai târziu, când am început să-l cunosc pe maestrul Enescu: Ce dor îl mâna pe marele maestru, așteptat și aplaudat în toate marile capitale ale lumii, să viziteze în fiecare an fiecare colțișor din țară și să cânte oamenilor simpli? Ce-l făcea pe acest om mare să stea de vorbă permanent cu poporul său?

George Enescu a fost un mare patriot, un luptător pentru ridicarea celor mulți, conștient de marile comori care zac în sufletul poporului său, încrezător în viitorul lui și mândru de a-l putea sluji. Și mi-amintesc că tot în cartea copilăriei mele scria în rânduri emoționante cum în timpul primului război mondial, la Iași, maestrul, alături de suferințele poporului său, a îmbărbătat prin arta sa oameni și a mângâiat suferințe.

Scria în paginile acelei cărți cum Enescu veghea la căpătâiul răniților sfărtecați de obuzele prusacilor, cum căuta să le aline durerile cântând cu vioara sa vrăjită. Trecând din salon în salon, maestrul s-a oprit la patul unui rănit; a rămas mai multă vreme la căpătâiul acestuia, și prietenia s-a legat pentru totdeauna. Rănitul era maestrul Mihail Jora.

Îl revăd pe George Enescu și în vremea celui de-al doilea război mondial, calm, încrezător în viitor, gata să dea ajutor celor năpăstuiți. Impunea cu dârzenie prin arta sa, peste toate răutățile și nemerniciile, dorința de pace și dreptate înscrisă în operele marilor creatori muzicali.

... Deși au trecut atâția ani de atunci, parcă îl revăd în sala Conservatorului din str. Câmpineanu, distrus mai apoi de bombele aruncate la întâmplare. Cânta vioara întâia în cvartet, alături de un grup de muzicieni din Filarmonică. Venea special să cânte pentru studenți și obișnuia să intre în vorbă cu acești tineri care îl simțeau așa de aproape de ei. Atunci am ascultat toate cvartetele de Beethoven, și n-am să uit niciodată înalta expresie în interpretare care mi-a dezvăluit extraordinarul conținut muzical al acestor capodopere ale muzicii.

Mi-aduc aminte de o vorbă pe care a spus-o o dată înfiorat de emoție. Terminaseră de cântat *Cvartetul nr. 14, op. 131 în do diez minor*. Ultima parte fusese cântată la o tensiune nemaîntâlnită. Se vedea acest lucru și de pe fața maestrului. De-abia răsuflând, a spus: *Sunt atât de*

emoționat când cânt cvartetele de Beethoven și în special pe acesta. Am întotdeauna impresia că nu pot să-l ajung cu interpretarea mea ...

În 1945, cu prilejul concertului aniversar al Societății compozitorilor, am avut ocazia să ascult mai bine vorbele lui George Enescu, părerile sale asupra problemelor de compoziție ale școlii românești.

La prima vizită pe care i-am făcut-o m-a întâmpinat fredonând, cu un aer de umor, o melodie ce-mi părea cunoscută dar pe care – cu toate că era un motiv din Suita mea simfonică nr. 1 pe care maestrul o auzise cu doi, trei ani înainte – n-am reușit s-o identific în primul moment. Despre prodigioasa memorie a lui George Enescu știam multe, dar acest lucru m-a făcut să râd cu poftă, mai ales când mi-a spus că așa obișnuiește el să păcălească pe mulți compozitori, care de multe ori nu-și recunosc din prima clipă propriile teme.

Cu o glumă maestrul deschidea inimile și apoi sfătos ca un răzeș moldovean începea vorba. Atunci mi-a vorbit mult de marea lui dorință de a putea să se exprime în muzică cu aceeași ușurință, prospețime și simplitate cu care se exprimă poporul nostru, dar cu mijloacele tehnice de care se simțea capabil și pentru desăvârșirea cărora totuși era permanent preocupat. *Ce fericiți sunteți voi, tinerii, că veți putea să împliniți ceea ce noi n-am ajuns să înfăptuim.* M-au înfiorat aceste cuvinte spuse cu o modestie fără seamăn.

La plecare a ținut să-mi facă altă surpriză: mi-a arătat cum ștersese cu briceagul o pagină întreagă dintr-un cvartet pe care-l transcrisese pe curat cu o zi înainte. *Ștergeți mereu și cizelați opera voastră până la perfecțiune* – mi-a spus cu voce gravă.

Fie acasă sau în călătorie de turneu, din douăzecișipatru de ore maestrul lucra șaisprezece. Studia la vioară, până-n ultimii ani, cu același calm și pasiune ca în tinerețe, citea la pian, compunea ...

Pentru el compoziția era suprema vocație. Întotdeauna se plângea că nu găsește atât timp cât i-ar fi trebuit să compună. Opera sa cuprinde aproape toate genurile: cântece, sonate instrumentale (pian, vioară, violoncel), cvartete, rapsodii, simfonii, operă.

Bogate în idei, scrise cu un deosebit avânt tineresc și cu măiestria unui mare clasic al muzicii, operele lui George Enescu poartă în ele filonul muzicii populare românești și dovedesc personalitatea creatorului lor. Maestrul n-a rupt niciodată legătura cu muzica poporului său. Așa îmi va rămâne întipărit în minte pentru totdeauna marele maestru George Enescu.

Moartea l-a răpit departe de țară, departe de poporul său pe care-l iubea și în mijlocul căruia a dorit întotdeauna să se întoarcă.

Ne rămân însă pentru totdeauna exemplul vieții sale închinată artei și opera sa minunată, pe care trebuie să o cunoaștem mereu mai adânc.

Ion Dumitrescu

maestru emerit al artei din R.P.R.,
laureat al Premiului de Stat,
secretar al Uniunii Compozitorilor din R.P.R.
în: *Muzica*, București, nr. 5, V 1955

Marelui nostru artist

George Enescu ne-a părăsit cu ochii ațintiți spre țara care i-a fost dragă, pe care a cântat-o cu nespusă dragoste.

S-a stins ultimul acord al unei mărețe simfonii, în care s-a împletit iubirea pentru omenire, pentru muzică, pentru viață, pentru frumusețe, cu amintirea vie a solului natal, cu oamenii săi, cu necazurile și bucuriile lor.

Întreaga operă a lui George Enescu, este pătrunsă de o stăruitoare năzuință spre desăvârșire. Ca nimeni altul, a lucrat asupra sa însuși spre a ajunge să exprime cu pregnanță și sensibilitate, noianul de gânduri ce-l legau de țară și de oameni.

Legătura sa organică, firească, cu sufletul poporului, constituie temeiul gloriei sale universale.

Această trăsătură nespus de atrăgătoare a firii și a personalității sale, se manifesta de-a lungul întregii activități creatoare, îmbrăcând aspecte mereu noi, crescând în intensitate de la lucrare la lucrare și răspândind asupra întregii sale opere componistice o puternică lumină.

Muzica poporului este întretesută cu o măiestrie fără seamăn în cele mai subtile detalii ale marilor sale lucrări. Prezența ei se resimte la fiecare pas, fie că este vorba de prelucrări directe ale unor melodii cunoscute, fie că intră structural în procesul de invențiune a temelor și ideilor muzicale.

Până și în frazarea notată cu nespusă migală se reflectă simțirea muzicală specific românească.

În construcția impunătoare a suitelor, sonatelor, cvartetelor, rapsodiilor, în marile sale lucrări simfonice, se reliefează grandioasa viziune a izbânzilor pe care acest patriot înflăcărat le hărăzește poporului său.

Și astfel, plecând de la zugrăvirea imaginilor vieții din Patria sa, George Enescu devine unul dintre cei mai mari artiști contemporani, un artist al umanității.

Muzica sa se înalță și ne înalță spre culmile gândirii omenești, tocmai pentru că ne vorbește într-o limbă pe care o cunoaștem, o simțim, o iubim. Este o limbă cizelată, nuanțată, cu umbre întunecate ca ale pădurilor seculare, cu sclipiri ca ale apelor de munte, cu nesfârșitul azur al cerului Patriei. Această limbă izvorăște din același izvor ca aceea a poporului trudit, are aceeași dulceață, aceeași tărie, dar este și mai frumoasă și mai pătrunzătoare, pentru că la ea a lucrat un mare artist, un muzician, un om de cultură. În această limbă muzicală s-a produs acea fericită întâlnire între simțirea românească, unică în felul ei și ceea ce a dat mai bun cultura muzicală universală, cuprinsă larg, generos și selectiv de un gânditor al zilelor noastre.

Putea oare un asemenea artist a cărui măreție cu greu începem să o măsurăm, să nu fie în același timp un om cu însușiri deosebite?

Noi l-am cunoscut și l-am avut aproape, i-am auzit cuvântul cald și înaripat; asupra noastră s-a îndreptat deseori privirea sa, care venea din depărtări, dar pe care o simțai pătrunzând până în miezul ființei, limpezind și arzând cu focul nestins al entuziasmului creator, – privirea sa care porunca să devii mai bun.

De unde această forță, această prospețime, care ne făcea să iubim mai mult viața, s-o iubim mai mult prin arta noastră, de unde acest sentiment de mândrie, de a fi alături de el, un truditor al muzicii, al artei?

Această forță de convingere, de împropătare, îndemnând la depășire de sine, venea din pilda sa personală.

Fiecare idee nouă, valoroasă, găsea în el un ecou puternic, se întorcea din el încărcată cu noi perspective, lua proporții grandioase, dar în același timp le preciza, devenea concretă, devenea un crez, căruia merita să-i închini întreaga capacitate, toată ființa.

Pentru asta, trebuia ca aceste idei să fie curățite de zgura rutinei, de rugina imitației, să strălucească în toată prospețimea lor, în toată noutatea lor. Atunci, George Enescu cu nesfârșită bunătate și răbdare, povestind despre propria sa luptă împotriva imperfecțiunii, participând în mod nemijlocit la frământările noastre, ne ajuta să vedem mai clar, să înaintăm și să învingem.

Așa l-am cunoscut noi pe George Enescu, așa l-au cunoscut toți acei care s-au apropiat de dânsul și acei cu nădejdea primilor pași în muzică și acei cu tâmplele ninse.

Neuitate sunt pentru oricare dintre noi clipele petrecute în preajma maestrului.

George Enescu, acest titan al muncii, lucrător fără răgaz, găsea timp pentru a analiza și corecta lucrări de începători – compoziții, uneori neînsemnate, porniri deseori stângace – pe drumul greu al creației. El găsea

resurse de convingere pentru a pune și rezolva la cel mai înalt nivel problemele ce se iveau în creația unor maeștri ai compoziției. Ca dintr-o baie de apă tare, ieșeau la iveală impuritățile, se topea în fața lui vanitatea, revers al nesiguranței, apăreau golurile dar și valorile reale.

O singură privire, un zâmbet, o trăsătură de condei, câteva cuvinte care nimereau în inima problemei, erau de ajuns să determine îndreptări, revizuirii uneori fundamentale, nădejdi și forțe noi.

Cu atât mai mare era fericirea pe care o comunica oricui, un cuvânt de îmbărbătare, o apreciere caldă, din partea maestrului. El însuși era fericit când putea să dăruiască altora din prea plinul său.

Asemenea clipe au rămas multora, ca razele unui soare ce-i însoțește în întreaga lor viață artistică, amintiri scumpe ce-i ajuta să biruie greutățile muncii de creație.

A fost dascălul nostru, dascălul dascălilor noștri și va fi farul călăuzitor viitoarelor generații de muzicieni români.

Alfred Mendelsohn

maestru emerit al artei din R.P.R.,

laureat al Premiului de Stat,

secretar al Uniunii Compozitorilor din R.P.R.

în: *Muzica*, București, nr. 5, V 1955

George Enescu – prieten al Uniunii Sovietice

Pierderea lui George Enescu – interpretul și creatorul genial care vreme de peste o jumătate de veac s-a dăruit cu râvnă pe tărâmul artei sale – este dureros resimțită nu numai de oamenii muzicii, ci și de masa largă a amatorilor de pretutindeni.

Exponent strălucit al virtuților ce fac podoaba poporului nostru, Enescu a fost astrul care s-a ridicat din mijlocul poporului, ca să lumineze pe deasupra anilor trecători – atât prin tălmăcirile-i neasemuite cât, și mai ales, prin creația genială pe care a lăsat-o – căile artei românești.

Pluralitatea însușirilor acestui mare artist, datorită căruia muzica noastră s-a înscris la începutul acestui veac în rândul școlilor naționale ale lumii, va fi îndelung și adânc cercetată de cei îndreptățiți să o facă, pentru ca generația noastră și cele ce îi vor urma să valorifice cât mai deplin înalta sa experiență creatoare.

Dar alături de genialul creator de valori artistice, se cuvine să relevăm, înfățișându-l în adevărata sa lumină, omul care a fost George Enescu.

S-a vorbit mult despre proverbiala sa modestie pe care nu a arătat-o niciodată cu atitudinea aceluia ce se simte puternic ci însuflețit de sentimentul sincer că tot ceea ce face este omenesc și cu convingerea, deseori exprimată, că *s-ar putea face și mai bine*.

Depănând firul amintirilor, ne revine în minte imaginea lui George Enescu, concertistul de reputație universală care, încărcat de glorie, nu pregeta să colinde târgurile noastre de odinioară, pline de glod, cu săli adesea improprii și pianе totdeauna dezacordate, pentru a împărtăși din arta sa măiestră și celor din îndepărtatele colțuri ale țării, care nu ar fi avut putința să îl asculte în alt chip. Peregrinările acestea reprezintă un înalt act de umanitate, care luminează figura de adevărat apostol a marelui Enescu.

George Enescu a dat sprijinul său printr-o participare activă și directă, tuturor formațiilor orchestrale și de muzică de cameră care s-au înfiripat în țara noastră, la o epocă în care oficialitatea privea cu nepăsare ridicarea către artă și cultură a oamenilor muncii. Astfel îl vedem alături chiar de cei mai modești instrumentiști, ajutându-i, îndrumându-i, dând exemplu îndeosebi cu fapta, cu munca sa artistică creatoare. Pe podiumul sălilor de concert, George Enescu se retrăgea, în asemenea împrejurări, în ovațiile ascultătorilor, pentru a lăsa să fie apreciați și ceilalți participanți, dorind din tot sufletul ca tineretul să se bucure de succes, de sărbătoarea la care luase parte. Și stăruie, fără îndoială, în amintirea tuturor, dragostea cu care marele artist îl ridica pe tânărul său acompaniator Nicolae Caravia la sfârșitul concertelor date cu decenii în urmă la Ateneu, indicându-l pe el aplauzelor entuziaste ale publicului.

Toate acestea Enescu le făcea cu sinceritate și convingere, cucerind dragostea nesfârșită a celor veniți să se împărtășească din arta sa minunată.

George Enescu avea o sensibilitate extrem de ascuțită și sufletul său era deschis pentru toți cei aflați în suferință. Vizita pe care a făcut-o odinioară lui Luchian aflat pe patul de suferință, vizitele sale printre răniții războiului, cărora prin muzică încerca să le aline durerile, sunt manifestările unei rare distincții sufletești.

Și tot el, însuflețit de un înalt sentiment patriotic, a concertat în timpul primului război mondial, când se afla la Iași, pentru răniți și soldați, adunând un important fond de ajutor. În timpul războiului antihitlerist a dat de asemenea concerte pentru ajutorarea soldaților noștri care luptau alături de ostașii sovietici pe frontul de vest și este cunoscută, de asemenea, mărinimia cu care a concertat pentru a putea veni în ajutorul scumpilor săi moldoveni, atât de încercați de cumplita secetă a anului 1946.

Amintim de asemenea că Enescu este cel care a inițiat premiul de compoziție ce-i poartă numele, dând o seamă de concerte pentru constituirea fondului bănesc necesar – premiu care a avut un mare rol în dezvoltarea creației muzicale culte cu caracter național.

George Enescu a avut cultul artei și al muncii. Pornit din modestul cătun al Livenilor cu imensele daruri ce îi fuseseră hărăzite de natură, el s-a ridicat pe cele mai înalte culmi ale artei și gloriei printr-o muncă îndârjită pe care a dus-o fără preget până la sfârșitul vieții. Una din devizele sale: *Să te odihnești de muncă prin muncă* a însemnat și va însemna un prețios îndreptar nu numai pentru cei ce se străduiesc în artă, ci în oricare alt domeniu de activitate. Aceste virtuți ce conturează profilul moral al lui George Enescu, patriotismul său luminat și dragostea sa fierbinte față de popor, explică într-o largă măsură chipul firesc prin care marele muzician a făcut una cu simțămintele generale, de caldă prietenie și recunoștință ale poporului nostru față de marele popor sovietic.

Spirit larg cuprinzător, având o înaltă viziune asupra artei și culturii, George Enescu s-a apropiat mai de mult cu o caldă simpatie de muzica lui Glinka, Musorgski, Ceaikovski, Borodin și Rimski-Korsakov, de muzica poporului rus, în care a găsit întotdeauna izvorul unor vii satisfacții. El i-a cunoscut personal pe Rimski-Korsakov, pe Rahmaninov și pe Prokofiev, iar în anii 1909 și 1917 a întreprins turnee de concerte la Petrograd și Moscova.

George Enescu s-a aflat în primele rânduri ale acelor care, acum mai bine de două decenii, au preconizat apropierea de Uniunea Sovietică și de cultura cea nouă din Patria Socialismului, iar după eiberarea Patriei noastre a fost cel dintâi care a semnat istoricul act al constituirii Asociației A.R.L.U.S.

Iată ce gândea George Enescu la 1 Mai 1945, despre aceasta:

ARLUS-ul , această asociație pentru strângerea legăturilor cu Rusia Sovietică, având ca scop cunoașterea mutuală a însușirilor popoarelor rus și român, va putea, de acord cu marea noastră vecină, să ajute la ridicarea nivelului moral, la dezvoltarea setimentelor de bunătate activă, bazată pe înțelegerea nevoilor și suferințelor oamenilor, la îndrumarea maselor spre înaltul cult al frumosului care aduce alinare.

ARLUS-ul are o nobilă menire.

George Enescu

În calitatea sa de președinte al secției muzicale A.R.L.U.S., marele muzician a desfășurat o înaltă și intensă acțiune de cunoaștere și răspândire a muzicii ruse și sovietice, în cele mai largi rânduri ale ascultătorilor.

Au rămas viu întipărite, în mintea tuturor iubitorilor de muzică, concertele dirijate de maestrul Enescu când, după eliberarea patriei noastre, a prezentat lucrări ca *Simfonia a IV-a* de Ceaikovski, poemul *Tamara* de Balakirev și, în primă audiție, *Simfonia a VII-a a Leningradului*, de Dimitrii Șostakovici (martie 1945).

Solii artei sovietice care au început atunci a ne vizita țara au aflat lângă maestrul Enescu satisfacții artistice neuitate, mărturisite în nenumărate ocazii și care au cimentat trainica prietenie dintre noi și poporul sovietic. Impresionat puternic de arta maestrului, marele violonist sovietic David Oistrach a spus atunci: *George Enescu este un mare, un foarte mare artist, un uriaș al interpretării.*

Cu ocazia aceleiași vizite, David Oistrach și pianistul Lev Oborin i-au oferit maestrului Enescu partitura *Concertului pentru vioară și orchestră* de Hacıaturian. Atunci maestrul a citit, după obiceiul său, întreg concertul la pian, însoțind cu vocea sa partea de vioară. Câteva zile de la această întâlnire memorabilă, maestrul cânta în public, pe de rost, într-o interpretare magistrală, *Concertul* de Hacıaturian. Membrii cunoscutului Cvartet de coarde *Vuillaume* din Kiev, virtuozul violoncelist Daniil Șafran – precum și alți artiști sovietici care l-au cunoscut atunci pe maestru, i-au prețuit cu dragoste arta și au popularizat, întorcându-se în patrie, figura marelui muzician român. Acest fapt a contribuit mult la strângerea relațiilor de prietenie dintre noi și Uniunea Sovietică. Daniil Șafran care a avut prilejul să-l cunoască pe maestru atât la Ateneul R.P.R. unde au cântat împreună precum și în cadrul neuitatelor ședințe de muzică de cameră făcute la maestru acasă, – a scris următoarele rânduri, apărute, la acea vreme (aprilie 1946), în presa noastră:

Părăsind România trebuie să mărturisesc că cea mai mare impresie aici mi-a făcut-o maestrul Enescu. Întrevederile, muzica lui, muzica noastră în comun au fost în totul revelatoare. Enescu va fi – (Șafran se referea aici la apropiata plecare a maestrului în U.R.S.S.) – un ambasador al artei românești și mă bucur că oamenii de la noi vor putea să audă pe acest mare muzician.

Maestrul care număra atâția prieteni la Moscova, s-a simțit în timpul acelei vizite într-adevăr ca acasă, iar concertele pe care le-a dat au avut un rol de seamă la adâncirea legăturilor de prietenie dintre poporul nostru și poporul sovietic. Interpretarea magistrală pe care George Enescu a dat-o atunci *Concertului* de Hacıaturian a lăsat o impresie neștersă asupra autorului lucrării, care a făcut următoarele calde aprecieri despre arta și munca marelui nostru maestru:

Să studiezi un nou concert la venerabila dv. vârstă este într-adevăr o sarcină eroică. Concepția dv. este foarte originală și convingătoare și sunt

sigur că mulți dintre tinerii violoniști vă vor urma exemplul. E atât de multă poezie și tot atât de mult avânt romantic! V-am ascultat ieri cu multă emoție și aș vrea ca urmare să compun o nouă lucrare pentru vioară și orchestră.

Zilele petrecute la Moscova au rămas neșterse în amintirea tuturor celor care l-au cunoscut acolo pe George Enescu iar la întoarcerea sa din Uniunea Sovietică, maestrul a declarat cu prilejul recepției din 17 mai 1946, dată de Asociația A.R.L.U.S. în cinstea reîntoarcerii triumfale a președintelui secției ei de muzică:

Mi s-a făcut o primire cum poate nici nu meritam... Am apreciat în mod deosebit disciplina orchestrei, dorința sa de a face tot ce i se indica, puterea ei de pătrundere și sprijinul pe care mi l-a acordat în toate concertele.

Am fost deosebit de impresionat de cultul frumosului care se practică pe scară largă în U.R.S.S., în mod serios, bazat pe merite și muncă. Cât privește Vocș-ul, el m-a copleșit prin primirea făcută, punându-ne la dispoziție ceea ce nici măcar n-am visat.

George Enescu a împărtășit tuturor la întoarcerea sa, bucuria de a se fi aflat la Moscova între prietenii săi dragi! Într-o convorbire avută cu un redactor al ziarului *Grai Nou* el a declarat în această privință: *Am avut o plăcere nespusă să reîntâlnesc la Moscova o seamă de colegi, care au avut amabilitatea să mă viziteze și la București. I-am revăzut pe Oistrăh și Oborin, cu care de altfel am și făcut un recital, am revăzut pe atâția alții și mai ales am făcut cunoștințe noi cu prieteni vechi: l-am cunoscut pe Șostakovici cu care m-am împrietenit prin Simfonia a VII-a și prin sonata cântată la mine acasă cu violoncelistul Șafran. L-am revăzut pe Prokofiev, întâlnit în urmă cu ani, în America. Am dat mâna cu Hacıaturian al cărui concert de vioară l-am primit prin Oistrăh și pe care l-am cântat la Ateneu încă înaintea plecării mele la Moscova. Am mai avut prilejul, la o recepție dată de Asociația Compozitorilor Sovietici, să-l întâlnesc pe Miaskovski, pe Glier, pe Vlasov, pe compozitoarea Nina Makarova, soția lui Hacıaturian și pe atâția alții, printre care și violonistul Sibor, pe care îl cunosc de 37 de ani, de pe vremea primei mele vizite la Moscova.*

Cu același prilej George Enescu și-a reamintit că *Rapsodia Română* nu a întâlnit decât o slabă adeziune a publicului ce popula sălile de concert pe vremea țarilor. Era în 1909. De data aceasta însă, în anii puterii sovietice, *Rapsodia* a înregistrat un succes cum rar îi fusese dat să aibă: *Am fost aplaudat – relata maestrul Enescu – cu atâta căldură, cu atâta dragoste, la concertele mele, încât am fost obligat, în ciuda oboselii și a vârstei mele, să dau câte două și trei bisuri. Dacă ar fi numai atât, și simt nevoia să-mi exprim gratitudinea și calda amintire ce o păstrez generosului public de la*

Moscova și colegilor mei, compozitorii și artiștii sovietici, precum și membrilor acelei minunate orchestre simfonice de stat din Moscova.

Ce ar putea să se spună mai mult pentru simțămintele și gândurile marelui muzician față de Marea Patrie a Socialismului?

Ambasador glorios al poporului român, George Enescu a fost în sufletele de acele înalte sentimente care l-au făcut să se apropie cu dragoste de viața și năzuințele către bine, către adevăr și frumos ale tuturor oamenilor, să caute și să afle punțile de înțelegere între popoare pe calea artei, pe care a slujit-o cu fervoare, de pe pozițiile patriotului luminat și ale artistului-cetățean, până în ultimele clipe ale vieții sale.

Enescu a murit departe, cu gândul către plaiurile țării sale scumpe, cu dorul, în atâtea rânduri exprimat, de a se întoarce cât mai grabnic în mijlocul poporului său drag. Dar dacă oameni haini, străni de năzuințele sale și ale poporului nostru, l-au împiedicat să-și împlinească această supremă dorință, avem datoria sacră să-l aducem în mijlocul nostru. Să odihnească marele bard al poporului la umbra codrului bătrân și în susurul molcom al izvoarelor pe care le-a cântat cu atâta măiestrie în muzica sa minunată. Pilda vieții și a artei sale va străluci mai luminoasă ca oricând, călăuzind pașii și încălzind inimile tuturor celor însetați de adevăr, de frumos, de mai bine.

Acad. Ștefan Vencov

în: *Muzica*, București, nr. 5, V 1955

Numele lui George Enescu va trăi în amintirea muzicienilor din toată lumea

Am aflat cu mare durere știrea morții eminentului compozitor, dirijor și pedagog român George Enescu.

Arta muzicală română a pierdut un maestru strălucit, unul din întemeietorii muzicii naționale românești. Uriașul și multilateralul talent al lui Enescu i-a permis să se afirme ca remarcabil compozitor, dirijor, pedagog și eminent violonist.

Ascultătorii și compozitorii sovietici cunosc bine opera lui Enescu. Lucrările lui simfonice, de cameră și vocale, poartă pecetea stilului său propriu, al manierei sale componistice.

Compozitorii și muzicologii români contemporani vor studia, desigur în adâncime, întreaga moștenire creatoare a lui Enescu, pentru că, după părerea mea, prin ea se trasează căile de dezvoltare ale muzicii României noi și libere.

De un uriaș succes s-a bucurat turneul lui Enescu la Moscova, care a avut loc puțin timp după sfârșitul războiului. Enescu și-a cucerit simpatia caldă a iubitorilor de muzică sovietici. În programele concertelor lui, el a inclus concertul meu pentru vioară, al cărui interpret talentat era.

Lumea muzicală sovietică își amintește și cunoaște creația lui Enescu și este adânc îndurerată de moartea lui. Fără îndoială că numele lui Enescu va trăi mult timp în amintirea poporului său drag, în amintirea muzicienilor din toată lumea.

Aram Hacıaturian

artist al poporului al U.R.S.S.,

laureat al Premiului *Stalin*

în: *Muzica*, București, nr. 5, V 1955

Pierderea lui Enescu ne doare și pe noi

Moartea mult apreciatului meu coleg a fost o surpriză dureroasă pentru mine, deoarece nu de mult am văzut ultima lui fotografie, luată la Paris, în timp ce lucra la o înregistrare. Știam că se luptă cu boala de ani de zile, dar a înfruntat-o cu o energie nemaiauzită.

Ultima oară ne-am întâlnit la Chicago, în 1947. A dirijat propriile sale lucrări și în aceeași seară a interpretat concertul de Brahms. A făcut deci munca a doi oameni. Cu această ocazie, am văzut că *Rapsodia Română* este atât de populară în America, încât publicul a început să fredoneze tema ei. Pe mine m-a interesat cu atât mai mult această popularitate, cu cât această temă este răspândită și în rândurile poporului maghiar. Originea unei melodii care este cântată de două sau mai multe popoare este greu de stabilit. Această problemă poate fi abordată cu șanse de succes numai de o cercetare folclorică obiectivă, lipsită de orice șovinism.

Noi am ajuns deja până aici, și pierderea lui Enescu ne doare de două ori mai mult, deoarece multilateralitatea lui universală, calitățile lui excepționale muzicale și umane, l-au ridicat deasupra oricărui șovinism. Înțelegerea și prietenia dintre popoare poate fi slujită numai prin asemenea sentimente, iar viața și personalitatea lui Enescu poate fi un exemplu pentru toți acei care luptă pentru țeluri asemănătoare.

Zóltan Kodály

laureat al Premiului *Kossuth*,

președinte de onoare al Uniunii Compozitorilor din R.P. Ungară

în: *Muzica*, București, nr. 5, V 1955

Îi păstrez o amintire credincioasă

Ca și România, Franța poartă doliul celebrului George Enescu. În Franța și-a făcut el studiile muzicale fiind elev în clasa de compoziție a marelui nostru Gabriel Fauré. L-am cunoscut după aceea și am avut bucuria să cânt cu el prima sonată de Gabriel Fauré. Acestui prilej îi păstrez o amintire credincioasă și emoționantă. Felicit România pentru că înființează în amintirea sa un concurs internațional de vioară și pentru că ia toate inițiativele menite a eterniza marele și gloriosul nume al lui George Enescu. Nădăjduiesc că la acest concurs vor putea lua parte candidați francezi și că, astfel, schimburile culturale vor fi în măsură să se dezvolte tot mai mult.

Margueritte Long

Paris

în: *Muzica*, București, nr. 5, V 1955

Enescu – un patriot care și-a slujit poporul

Cu profundă durere am aflat acum câteva zile că la Paris a încetat din viață cel mai de seamă reprezentant al culturii muzicale românești, cel mai mare compozitor, violonist și dirijor român, George Enescu. Moartea lui este o grea pierdere nu numai pentru poporul român, ci și pentru viața muzicală mondială.

Prețuind imensa erudiție și marele talent al lui Enescu, îți pui fără să vrei întrebarea: ce anume se cuvine să admiri mai mult în el: pe violonistul minunat, interpretul de înaltă clasă al renumitelor opere clasice, romantice și moderne, pedagogul înțelept care a creat o pleiadă de violoniști renumiți, compozitorul care întruchipa muzica românească, și a cărui creație a dobândit o însemnătate și o prețuire internațională, dirijorul avântat, energic, profund și viguros, maestrul pianist, care cucerea prin temperamentul și căldura lui, în special când interpreta operele proprii, sau minunatul om cu inimă de adevărat artist?

George Enescu a lăsat o amintire de neuitat, nu numai în țara lui. Compozitor, el a creat opere de o excepțională valoare. El va trăi în minunatele lui *Rapsodii Românești*, în cele două suite, în simfoniile și în *Poema Română*, în muzica de cameră, în numeroasele cântece și piese instrumentale, opera *Oedipe*.

Pentru noua generație de compozitori români, Enescu trebuie să constituie pilda unui muzician care-și iubește nemărginit patria și folclorul ei din care el a făurit opere muzicale de mare preț.

Mulțumită lui George Enescu, România a putut să-și aducă aportul ei la tezaurul muzical mondial. El a fost un patriot, care până în ultima zi a vieții și-a slujit poporul, spiritul și cultura lui; el se bucura de marile succese ale Republicii Populare Române pe drumul socialismului.

Eu personal am nutrit sentimentul unei mari simpatii și admirație pentru strălucitul muzician Enescu. M-a fermecat atât ca și compozitor, prin creațiile sale puternice, cât și ca violonist, prin interpretarea adâncă a operelor pe care le executa. Întrevederile pe care le-am avut cu el erau pentru mine întotdeauna o sărbătoare, sunt un sincer admirator al lui.

Ca semn al mării mele simpatii și recunoștințe pentru interesul pe care-l manifesta întotdeauna pentru muzica bulgară și pentru creația mea, i-am dedicat lui Enescu două schițe simfonice românești, aria și dansul pentru orchestră mare simfonică, opus 39.

Enescu a arătat mult interes pentru creațiile tinerilor compozitori și interpreți – în special violoniști. El urmărea dezvoltarea lor și le dădea prețioase indicații creatoare.

La noi în Bulgaria, prima și a doua rapsodie pentru orchestră sunt bine cunoscute și se bucură de multă dragoste, fiind adesea interpretate de dirijori bulgari și de dirijorii români care ne-au vizitat.

Cercurile noastre muzicale trebuie să facă larg cunoscută publicului bulgar bogata moștenire a lui George Enescu, cel mai de seamă muzician al poporului frate.

Pancio Vladigherov

artist al poporului din R.P. Bulgaria,

laureat al Premiului *Dimitrov*

în: *Muzica*, București, nr. 5, V 1955

Amintindu-mi de George Enescu

Era, cred, către sfârșitul anului 1932, în timpul uneia din vizitele mele obișnuite pe care le făceam în Europa venind din Africa de Sud, când am fost invitat să asist la un concert radiodifuzat, în Studioul Maida Vale al Soc. de Radio (B.B.C.). Concertul cuprindea trei lucrări, mai întâi uvertura *Visul unei nopți de vară* de Mendelssohn-Bartholdy, executată de orchestra Radiodifuziunii engleze dirijată de Sir Adrian Boult, apoi un concert de

vioară descoperit recent, atribuit lui Mozart, interpretat de Enescu cu orchestra condusă de Boult și la sfârșit, după o scurtă pauză, *Rapsodia Română* de Enescu (după câte mi-amintesc în Re major), dirijată de compozitor.

Orchestra era foarte mare și, înainte de a începe uvertura, Enescu liniștit, și-a tras un scaun în spatele ultimului pupitru al primilor violoniști și a cântat împreună cu aceștia întreaga uvertură – un gest minunat, după părerea mea. Apoi, bine *încălzit*, a dat o tălmăcire strălucitoare Concertului.

În timpul pauzei i-am fost prezentat de către Sir Adrian care m-a întrebat dacă socoteam că lucrarea era într-adevăr a lui Mozart. Nu credeam acest lucru cu toate că era o lucrare minunată.

Dar cea mai interesantă întâmplare de-abia acum avea să vină. Enescu s-a ridicat pentru a dirija *Rapsodia*, care a fost cântată superb sub conducerea sa (nici n-ar fi putut fi altfel); și, către sfârșit, unde e un pasaj în care întreaga orchestră se oprește din cântat și lasă *descoperit* un mic grup de instrumente, conduse de viola solo, cântând un dans popular plin de caracter, Enescu și-a schimbat trăsăturile feței, de obicei atât de frumoasă (părul său căzuse acum șuvițe deasupra frunții), iar efectul asupra interpreților a fost uimitor căci ei au executat micile melodii legănate, cu toată dăruirea nereștinută ce caracterizează pe muzicantul popular.

Scena ne-a rămas de-a pururi în amintire.

Percivale P. Kuby

Graham – Africa de Sud

în: *Muzica*, București, nr. 5, V 1955

Omagii lui George Enescu

Nu-l vom uita

Membrii Comitetului Organizației pentru Pace a Muzicienilor, adunându-se la 25 mai 1955, doresc să exprime Uniunii Compozitorilor din R.P.R. regretul lor sincer cu ocazia morții lui George Enescu. Era cunoscut și iubit aici ca un mare violonist, compozitor și dirijor. Aceia dintre noi care au ascultat ultimul său recital de vioară în sala Wigmore în 1951, nu vor uita niciodată impresia adâncă pe care a făcut-o asupra noastră.

De atunci Enescu a apărut în mod regulat ca dirijor, cântând adesea la Radio. Deosebit de frumoase au fost interpretările date la radio tuturor concertelor brandenburgice de Bach în programul 3 al Soc. de Radio, cu

orchestra *Boyd Neel*. El era de asemenea figura muzicală de frunte a Școlii muzicale de vară, vreme de mulți ani.

Muzicienii englezi sunt bucușori la gândul că Enescu și-a petrecut o bună parte din ultimii săi ani, aici. Cu siguranță că muzica din Anglia a cules roade din munca și influența acestui mare și unic muzician.

Un astfel de artist este într-adevăr internațional, adresându-se tuturor dintre noi, înălșând înțelegerea noastră muzicală.

Pierderea sa va fi adânc simșită în Anglia și muzicienii englezi vor fi desigur bucușori să cunoască măsurile pe care le va lua poporul român pentru a onora memoria sa.

Membrii Comitetului M.O.P. (Organizația pentru Pace a Muzicienilor) doresc de asemenea să mulțumească membrilor Uniunii Compozitorilor din R.P.R. pentru mesajul lor binevenit de prietenie trimis toamna trecută și să-i asigure că noi continuăm să muncim pentru cauza prieteniei și înțelegerii internaționale.

Comitetul Organizației pentru Pace
a Muzicienilor din Marea Britanie
în: *Muzica*, București, nr. 5, V 1955

Gânduri despre George Enescu

Renumele de mare virtuos la vioară al lui George Enescu se răspândise în Transilvania cu mult înainte de a fi avut posibilitatea să descindă la noi compatrioții de peste munți.

Cu dorința în inimile noastre de a-l cunoaște cât mai degrabă, veneam pe vremea aceea deseori la București, împreună cu tineri scriitori ardeleni și iubitori de artă aleasă, luând parte cu vie bucurie la manifestări culturale mai de seamă: la câte o premieră de-a Teatrului Național, la expozițiile Grigorescu, Luchian, ș.a.

George Enescu aflându-se atunci în străinătate, abia pe la mijlocul întâiului deceniu al veacului nostru am putut avea rara bucurie de a-l întâlni și de a-l admira, mai deseori, cu prilejul concertelor sale de vioară sau dirijând cu magistrala sa artă capodopere de ale clasicilor universali sau unele din mărețele sale compoziții.

Personal l-am cunoscut în anul 1909, când maestrul, după concert, m-a prezentat și tatălui său.

Se făcuse Unirea. Era în martie 1919, când venisem în Capitală cu însărcinarea de a organiza primul turneu oficial prin Ardeal și Banat al

Teatrului Național și aveam și alte preocupări în legătură cu viitoarea mișcare artistică ce trebuia să se desfășoare în ținuturile noastre. Cu un astfel de prilej, întâlnindu-l la Ministerul Cultelor și Instrucției Publice, i-am arătat, cât de binevenită ar fi hotărârea sa, de-a ne onora cu câteva concerte, în orașele noastre.

Mi s-a părut că i-a surâs ideea, fără să-mi dea atunci momentan un răspuns precis.

Cu atât mai vesel am fost însă a doua zi, când am citit într-un ziar, următoarea știre:

George Enescu, întâlnindu-se la București cu un cunoscut din Ardeal, l-a întâmpinat pe acesta cu cuvintele:

- Ni s-a mărit țara și s-au înmulțit greutățile ei, dar mie nu-mi pasă, că am umeri largi și ca dovadă, în iunie am să viu în Transilvania să dau mai multe concerte.

Și maestrul s-a ținut de cuvânt!

Mai cu seamă în primii ani după Unire, George Enescu a răzbătut lungi drumuri artistice prin Ardeal și Banat, ovaționat pretutindeni cu cea mai mare căldură sufletească și un nețărmurit entuziasm.

Pe lângă concertele sale de vioară, Brașovul de atunci a avut excepționalul noroc, de a-l putea admira și în calitatea de dirijor al orchestrei simfonice a orașului.

O altă amintire a mea despre George Enescu datează din timpul directoratului meu la Opera Română din București, când legătura mea cu maestrul a devenit mai apropiată și mai strânsă.

La una din neuitatele audii de muzică de cameră ce aveau loc la dânsul acasă, i-am adus la cunoștință vestea că, clădirea *Teatrului Liric* a fost achiziționată pentru Opera Română și că s-au găsit și mijloacele bănești, pentru ca această clădire să poată fi restaurată și amenajată sub toate raporturile conform cerințelor unui teatru modern de operă.

Tot atunci i-am transmis maestrului rugămintea conducerii operei: de a admite, ca inaugurarea teatrului să se facă cu opera sa *Oedipe* de el însuși dirijată în premieră.

George Enescu a acceptat, exprimându-și și dorința ca, în continuare, opera sa să fie dirijată de maestrul George Georgescu.

Totuși, rămăsese să mai fie soluționată o problemă dificilă: cum să ajungem în posesia materialului orchestral al operei, care nu era în țară.

Eu îmi închipuiam că-l vom putea primi cu destulă ușurință, împrumutându-ni-l Opera din Paris, unde lucrarea maestrului se reprezentase de mai multe ori.

Enescu însă mi-a propus altceva: să fotocopiem pentru trebuințele noastre partitura originală a lui *Oedipe*, care pe atunci era depozitată în locuința sa, cu condiția ca fotografierea să se execute la fața locului.

Depunând eforturi cu totul excepționale, am fost fericiți să putem îndeplini această condiție a maestrului.

Eram aproape de începerea lucrărilor de reconstrucție a teatrului și pregătisem punerea în studiu a operei *Oedipe*, când Nemesis a hotărât brusc zădărnicierea tuturor speranțelor noastre: *Teatrul Liric* fiind, după 23 August 1944, bombardat și distrus de către inamic.

Dacă acum un deceniu, planul reprezentării lui *Oedipe* a căzut, astăzi, când astfel de piedici nu mai pot surveni, Teatrul nostru de operă și balet din Capitală, prin valoroasele sale mijloace artistice și tehnice de care dispune, e în stare să realizeze, în condiții optime, această dorință a noastră, a tuturor: un suprem omagiu adus memoriei marelui nostru George Enescu.

Tiberiu Brediceanu

maestru emerit al artei din R.P.R.

în: *Muzica*, București, nr. 5, V 1955

Lui George Enescu

Deși atât de suferind – și în acea stare de *rămâi cu bine scumpă imagine a mea, vremea ți-a trecut* pe care o exprima George Enescu în frumosul său capitol *În șoaptă* – voi reîmprespăta cântând aici memoria acestei mari ființe a muzicii, cu suflet bogat, pe care am cunoscut-o și admirat-o atât de mult. Sunt două amintiri (sinonime cu emoții) din viața mea: În prima, revăd pe tânărul meu compatriot la douăzeci de ani; arcușul său deja celebru, plin de inspirație și atât de fermecător, reda în primă audiție *Sonata mea pentru pian și vioară*; aceasta se petrecea în cadrul uneia din acele *Seri de artă* foarte gustate în 1900 ...

A doua amintire, este imaginea fidelă a uneia din ultimele repetiții, la Operă, a lui *Oedipe*, despre care îmi vorbise de atâtea ori ca fiind unul din marile sale țeluri, visul său tainic; celălalt prieten al meu, Philippe Gaubert, și el dispărut, anima cu arta sa, sufletul liric al lui George Enescu iar pe de altă parte pateticul Pernet – *Oedipe* care pierduse lumina zilei ...

Azi mă unesc cu Enescu în dragostea pentru Patria noastră și pentru toată poezia de care este atât de bogată România, glia sa, folclorul său.

Stan Golestan

în: *Muzica*, București, nr. 5, V 1955

Marele nostru îndrumător

Astăzi, când bunul, blândul și sfătosul maestru al nostru, al tuturor, nu mai este, gândurile zboară pe firul anilor scurși, răscolind unele amintiri scumpe pe care le țineam tainic, în adâncul sufletelor noastre. Mai toți l-am cunoscut pe marele Enescu, în primele decenii ale veacului. Îl revăd în cetatea banilor craioveni unde venea să împărtășească tuturor câte ceva din arta sa vrăjită așa cum făcea pretutindeni în țară, cu simplitate și noblețe, cu dezinteresare și pasiune. Eram tineri încă pe băncile școlii și din clipa în care îl primeam cu entuziasm, la gară, îl urmăream sfioși și credincioși, veghind cu nețărmită dragoste asupra sa, sorbindu-i fiecare cuvânt, ascultându-i povața sa plină de înțelepciune.

Îl revăd, de asemenea, în anii grei ai Iașului din primul război mondial, când se dăruia neprecupețit pentru alinarea suferințelor ostașilor răniți din spitale, pentru înjghebarea orchestrei simfonice *Moldova*.

După aceea, mai târziu, aproape de zilele noastre, toți am bătut cu nădejde la lăcașul său – oh! niciodată ferecat – adăstând un sfat, așteptând îndrumarea sa atât de valoroasă atunci când i-am prezentat o lucrare.

Și toți am primit, pe rând, din mâinile sale, talismanul, viaticul prețios, care ne-a îmbărbătat și ne-a călăuzit către adevăratele căi ale artei.

Dacă marele cântăreț al poporului român nu mai este, a rămas pentru noi și pentru cei ce vor veni după noi, opera sa minunată, mereu vie, plină de învățăminte profunde și nenumărate. Pe aceasta avem datoria să ne-o apropiem ca pe o carte de căpătâi. Să adâncim învățătura marelui nostru maestru, așa cum ne-a lăsat-o în cele câteva zeci de lucrări de o neprețuită valoare și în care vom afla adevăratele temeuri ale creației noastre muzicale – îndreptar neprețuit pentru toți cei ce și-au închinat viața artei, muzicii românești.

Ion Vasilescu

laureat al Premiului de Stat

în: *Muzica*, București, nr. 5, V 1955

George Enescu violonist

În istoria muzicii universale, George Enescu reprezintă una din figurile cele mai complexe, mai luminoase și mai adânc umane.

Pentru noi, muzicienii români, George Enescu este maestrul nostru drag, care, într-o viață de muncă titanică, plin de elan, de caldă generozitate și noblețe sufletească, a ridicat muzica românească pe culmile cele mai înalte, a dus cântecul românesc în toate colțurile lumii și a aprins flacăra vie a artei noastre muzicale.

Trebuie să mărturisesc că scriind aceste rânduri simt o vie emoție. E greu să scrii despre George Enescu; cuvintele sunt prea sărace și nu pot exprima suficient tot golul pe care-l simțim acum când maestrul nostru ne-a părăsit departe de noi, de țara pe care a iubit-o, căreia i-a dedicat și ultimele lui cuvinte.

A vorbi despre violonistul George Enescu este aproape un lucru imposibil. Ca și cum ai încerca să explici unui orb ce e lumina. Pentru că vioara în mâna lui Enescu, era o revărsare caldă de lumini scânteietoare.

Cei care l-au ascultat pe George Enescu nu pot uita niciodată sonoritatea aceea plină de poezie și lirism, cu totul deosebită, de o calitate perfectă și un sunet specific. Era suficient să-l auzi fără să-l fi văzut sau fără să-l fi știut dinainte. Tonul viorii avea un ceva personal, un vibrato cald și tușeul arcușului era de o finețe rar întâlnită. Maestrul anima instrumentul, imprima întregii ambianțe marea sa personalitate, te fascina și crea o atmosferă de mare înălțare artistică.

Jocul lui reda un colorit cald, nobil și expresiv, indiferent dacă ar fi cântat la vioară sau la pian. Cu toate acestea, maestrul era, în execuția lucrărilor, de o conștiinciozitate demnă de marele său geniu. Nu numai în operele clasice, pe care le cunoștea în cele mai mici amănunte, dar chiar și în interpretarea lucrărilor de debut ale tinerilor compozitori, avea atâta respect, atâta modestie față de orice creație.

Tehnica violonistică a maestrului era de o perfecțiune excepțională. Din execuția degajată, lipsită de orice încordare, emana o superioară muzicalitate și putere de expresie.

În mâna lui vioara pierdea parcă conținutul spațial, devenind nu scopul ci mijlocul de a topi totul într-un fluviu luminos de sonorități înălțătoare. Digația era spontană și adecvată piesei interpretate. Poseda acea tehnică înăscută care te transpune într-o lume de sublimă frumusețe. Va rămâne neîntrecută interpretarea celor șase sonate de Bach pentru vioară solo, astfel încât ne va fi cu neputință să ne gândim la aceste sonate fără să auzim în mintea noastră sonoritatea nemuritoare a viorii lui Enescu. Puritya sa absolută de stil avea infinite gradații în dinamica interpretării, dispunând de o cantitate fonică inepuizabilă și reușind prin trecerile de la pianissimo la fortissimo, să marcheze punctele culminante și să evidențieze esențialul creației muzicale.

Sunt de neuitat concertele de Bach, Mozart, Beethoven sau Brahms, cu care maestrul avea afinități puternice. Muzica franceză, pe care George Enescu a cunoscut-o profund atât de la maeștrii săi Marsick, Gédalge, Massenet și Fauré cât și în timpul șederii la Paris, era interpretată de Enescu magistral. În special Concertul de Saint Saëns cu care a debutat la Colonne în 1900, *Poema* de Chausson și *Sonata* de Franck despre care criticii francezi în frunte cu Marcel Proust s-au exprimat în cuvinte entuziaste.

De altfel nu există concert sau sonată, piese mici sau mari din întregul repertoriu al viorii, de la cele mai vechi la *Concertul* de Haciaturian, în care George Enescu să nu se fi dăruit generos, cu înfinita sa sensibilitate.

Și acest vast repertoriu rar întâlnit la marii virtuozii ai viorii, era memorizat în întregime cu toate amănuntele de nuanțare și tehnică.

Este într-adevăr surprinzătoare ușurința cu care maestrul memoriza orice piesă muzicală.

Îmi amintesc, cu multă emoție, de interpretarea în primă audiție a *Sonatei* mele pentru pian premiată în anul 1915 cu premiul *George Enescu* pe care maestrul a interpretat-o în public după câteva zile de studiu, pe dinafară. Nu mai spun că ascultând sonata mea, aveam impresia unei revelații, într-atât știa maestrul să descopere frumuseți și să răspândească în jurul său încredere și entuziasm.

Nenumărate pot fi exemplele de prodigioasa memorie a maestrului. *Concertul* lui Haciaturian l-a memorizat în două zile, iar interpretarea acestui concert a stârnit entuziasmul unanim atât al nostru, cât și al publicului de la Moscova.

Maestrul Enescu se interioriza și se identifica cu sensibilitatea compozitorului pe care-l cânta, realizând acea unitate indisolubilă cu creatorul operei și luând parte activă la realizarea operei de artă de cea mai perfectă formă estetică.

Cânta de obicei cu ochii pe jumătate închiși, cu capul aplecat pe vioară, pe care o ridica puțin în sus în dreptul urechii. Întreaga figură căpăta impresia unei comunicări directe cu esența sublimă a artei. În vasta sa activitate a fost preocupat în mod constant de educația și formarea atât a tinerilor muzicieni cât și a marelui public.

Este unică în istoria violonisticii, organizarea acelor concerte istorice din 1916 când, într-o serie de 20 de concerte, a trecut în revistă aproape întreg repertoriul acestui instrument.

În 1919 continuă seria concertelor istorice cu 28 de ședințe de sonate pentru vioară și pian împreună cu Alfred Alessandrescu.

Muzica de cameră îi plăcea îndeosebi maestrului.

Sunt celebre în lumea întreagă formațiile în care maestrul Enescu apărea cu virtuozii ca Ysaye, Kreisler, Thibaud, Cortot, Casals, Oistrach, Menuhin ș.a.

La noi în țară a cântat aproape cu toți interpreții noștri.

Concertele de muzică de cameră, organizate în cicluri, împreună cu pianiști ca: Dinu Lipatti, A. Alessandrescu, N. Caravia, C. Delavrancea, M.G. Ciomac, I. Filionescu, M. Andricu etc. au rămas vii în memoria publicului nostru muzical.

În formația de cvartet de coarde a interpretat întreaga serie de cvartete de Beethoven cu C. Bobescu, Al. Rădulescu și Th. Lupu. Sub conducerea maestrului, ansamblul căpăta omogenitate în execuție, imprimând și aici atmosfera și stilul personalității sale.

Este interesant de subliniat că repetițiile generale ale acestor concerte, care de fapt erau adevărate concerte, le-a făcut la Conservator, arătând prin aceasta încă o dată, profunda lui dragoste și sollicitudine față de formarea tinerei generații de muzicieni.

Această grijă adevărat părintească a arătat-o în orice ocazie. A organizat nenumărate concerte de binefacere, concerte pentru construirea orgii din sala Ateneului, iar în anul 1912 a organizat seria de concerte cu care s-a strâns fondul destinat creării premiului național de compoziție *George Enescu* datorită căruia s-au pus bazele școlii românești de compoziție din acea vreme, reunind în jurul său pe cei mai valoroși exponenți ai muzicii noastre.

Îmi amintesc de asemenea de ședințele care se țineau sub președenția maestrului la Casa Școalelor pentru decernarea acestui premiu.

Maestrul se așeza la pian și cu o ușurință nemaipomenită reducea la prima citire partiturile de orchestră ale candidaților, nuanțând cu măiestrie și scoțând în relief tot ce era valoros în lucrarea prezentată.

Pianul suna ca o orchestră, iar pe alocuri pentru o ilustrare mai bună, fluiera sau imita instrumentele din partitură.

Tot ce făcea, întreaga lui atitudine, în gesturi sau în vorbă, arăta pretutindeni și cu oricine, aceeași blândețe, simplitate și voie bună.

Niciodată supărat, plictisit sau obosit, de o seninătate olimpică, avea darul de a crea în jurul lui buna dispoziție care ne prindea și pe noi și ne dădea aripi.

Ca pedagog de vioară, se oferea oriunde se ivea un talent, cu aceeași nobilă dezinteresare și generozitate pe care o arăta în orice activitate a sa. Printre elevii lui cei mai cunoscuți se află Yehudi Menuhin, iar în ultimul timp Cristian Féras.

Dintre violoniștii români s-a ocupat îndeosebi de Vasile Filip, pe care maestrul l-a descoperit la Iași în timpul refugiului și l-a ajutat să-și continue cu mult succes studiile în străinătate.

Îndrumările sale aveau darul de a indica nota esențială a lipsurilor sau a calităților, erau adevărate cursuri de perfecționare și nu arareori maestrul lua el însuși vioara pentru a exemplifica frazarea naturală și justă.

În refugiul de la Iași din timpul războiului 1916 – 1919 a reunit pe toți muzicienii aflați în țară animând viața culturală și artistică. Sunt memorabile acele zile triste și îngrijorătoare când Enescu împărțea peste tot prin spitale sau prin orașele pustiite ale Moldovei, îmbărbătare, curaj și încredere.

Înainte de război, am avut fericirea să fiu mai mult în apropierea maestrului, iar prețioasele lui sfaturi mi-au fost de un real folos în cursul carierei mele artistice.

Mă primea de obicei cu plăcere, la ore matinale; îl găseam totdeauna lucrând, chiar dacă în ajun avusese concert.

Lucra încontinuu, cu o putere de muncă supraomenească. Față de muncă avea un cult: *Să te odihnești de muncă prin muncă* – spunea dânsul.

Aceasta era profesiunea sa de credință și îndemnul său de neobosit muncitor, care considera munca nu ca o efortare, ci *ca un liniștit izvor de fericire*.

Așa îl găseam, aplecat peste partitura lui, scriind și corectând, veșnic nemulțumit de sine și tinzând mereu spre o cât mai mare perfecțiune.

Văzându-mă, mă întâmpina cu nesfârșita lui voce bună: *Je suis un raseur de premier ordre,*^{*)} se scuza el și-mi arăta partitura plină de ștersături.

Muzica fășnea din enorma lui personalitate și se revărsa în valuri abundente.

Marele Enescu rămâne imaginea concretizată a înseși noțiunii de muzică. Bunătatea și sublima lui seninătate erau la înălțimea geniului său.

George Enacovici

în: *Muzica*, București, nr. 5, V 1955

^{*)} Joc de cuvinte intraductibil: cuvântul *raseur* înseamnă deopotrivă *om care rade*, *care răzuiește o hârtie* și *pisălog* (n. n.).

Gând despre Enescu interpret

Covârșitoarea personalitate muzicală a maestrului Enescu îl confundă cu muzica însăși și muzica nu moare.

Compozitor și interpret, aceste două aspecte ale creației muzicale au fost duse de Enescu spre cele mai înalte culmi. Firea sa excepțională se dăruia în toată bogăția ei în neuitatele sale interpretări.

Tot ce cuvântul nu poate cuprinde și a fost să fie gândit și rostit prin muzică numai, Enescu a știut să-l exprime până în cele mai imponderabile nuanțe, fie că era la pian, la pupitru sau cu vioara în mână. Cu o intuiție hărăzită numai muzicienilor de cea mai înaltă clasă, el descătușa înțelesul adânc al operei muzicale, se identifica cu el, dându-i viață din viața lui, pentru ca apoi să-l împărtășească cu dărnicie semenilor.

Intensa trăire interioară a interpretului modela materialul sonor cu o plasticitate și subtilitate așa de firească în înlănțuirea și redarea frazelor muzicale, că te făcea pe tine ascultător să trăiești clipe de neuitat. Emoția pe care o trezea era atât de puternică încât, înainte de admirație, erai copleșit de recunoștință pentru artistul care-ți putea dezvălui atâtea comori de gândire și de simțire.

Fiecare interpretare a lui Enescu era o înălțare și o lecție pe care le păstrăm cu evlavie, în amintire.

Din noianul de amintiri desprindem una singură, aceea a unui moment doar, moment care tocmai prin scurtimea sa dă măsură imensității geniului creator al lui Enescu. Nimeni, cred, din acei care l-au auzit interpretând concertul pentru vioară de Beethoven nu poate uita cum făcea el trecerea de la cadență la tema inițială din partea I-a: în acea clipă aveai impresia că fuziunea Beethoven-Enescu își atinge culmea, iar tu, ascultător, trăiești o veșnicie. Enescu era muzica însăși și muzica nu poate muri.

Florica Musicescu

artistă emerită a R.P.R.

în: *Muzica*, București, nr. 5, V 1955

În memoria marelui muzician

Admirație am avut pentru Enescu încă din copilărie. Era prin 1907. Aveam numai cu patru ani mai puțin decât dânsul; dar mi-o luase înaintea cu patruzeci. Venise de la Paris. Castaldi, care predă la Conservator

contrapunctul și fuga și, pare-mi-se neoficial compoziția, îl invită ca să-i prezinte pe câte ceva din elevii lui din ultimul an. Păcatul căzu pe mine. Tocmai terminasem o Sonată pentru pian și vioară în mi minor, o uvertură pentru orchestră intitulată *Nitocris* și începusem un Concert în sol minor, pentru vioară și orchestră, lucrări rămase în manuscris cine știe pe unde, la Paris, dacă vor mai fi rămase. Prezint sonata. Enescu o parcurge pe nerăsuflăte de la un capăt la altul. Trecea cu manifestă surpriză din măsură în măsură, din disonanță în disonanță, până când isprăvi pe un acord ... în sfârșit consonant. Își fixă privirea asupra noastră. Și izbucnirăm în râs deodată cu toții. Apoi căzu pe gânduri.

– Spuneți-i ceva! – făcu Castaldi.

– Da!

Și Enescu se sculă, mă luă la o parte și-mi comunică ultimele secrete tehnice de ultimă oră.

Îl adoram. Dar nu eram obișnuit să-mi exteriorizez lăuntricul. Mă arătam timid cu o indiferență punctată uneori de gesturi bruște. Dar o sensibilitate deosebită înfrânge rezistența aparențelor. Când, prin 1915, mi-a dirijat la Ateneu *Scherzo* pe care-l cinstise, cu doi ani mai înainte, cu premiul ce-i purta numele și pe care tocmai îl înființase, Enescu l-a interpretat în așa fel ca să nu iasă zdrobit de vecinătatea mării sale *Suite* în Do major și a *Simfoniei* sale, a doua, în primă audiție.

Nu-i plăcea nici să audă, nici să spuie *vorbe* multe. De aceea rog să mi se permită să continui și să termin în propria sa limbă, *a muzicii*:

(Partitură muzicală, pag. 10,11,12 / *Muzica*, nr. 5. 1955)

Dimitrie Cuclin

în: *Muzica*, București, nr. 5, V 1955

Pilda unei munci neobosite

Să vorbești de George Enescu, e foarte greu.

Nu poți reliefa la el unilateral o calitate de violonist, pianist, compozitor, dirijor sau pedagog fără să-l nedreptățești.

George Enescu a fost deopotrivă de mare creator și interpret, a întruchipat un *tot*, care atingea perfecțiunea în artă.

Geniul său muzical și activitatea artistică variată au fost cunoscute și prețuite de toți marii muzicieni contemporani de pretutindeni; iar în plus pentru poporul nostru a fost și un creator de școală.

L-am cunoscut ca om în anul 1915 la Iași; eram elev la conservator și cântam în orchestra simfonică înființată de el, iar mai bine, când am locuit împreună timp de șase luni la Paris, în anul 1919. Era sobru, modest, dezinteresat și neobosit muncitor în domeniul artei. Odihna la el consta din varietatea muncii.

L-am iubit ca profesor, pentru neprețuitele-i calități pedagogice.

L-am admirat ca muzician de excepțională valoare și ca un omagiu, am căutat ca în toată cariera mea didactică să transmit tinerelor cadre, ceea ce am învățat eu de la el.

George Enescu știa acest lucru.

Știa că la absolvirea studiilor mele în 1923 din Franța (premiul I la Conservatorul din Paris) mi s-a propus numirea la catedra de vioară de la Conservatorul din Peau și că eu am ales conservatorul din țară, pentru a continua curentul creat de maestrul meu.

George Enescu n-a fost profesor și pedagog în accepțiunea cuvântului, ci pur și simplu un mare muzician. De la el, se învăța frumosul, arta. Genialitatea lui se răsfrângea asupra acelor care-l ascultau și pe care-i îndruma.

În domeniul tehnicii, de asemenea, multe puteai învăța de la George Enescu.

Mi-amintesc cum îmi arăta cu vioara în mână dublele armonice din concertul de Paganini, pe care l-am cântat împreună (aveam 18 ani), la fel și de lecțiile date lui Menuhin la vârsta de 14 ani, când lucra *Capriciul nr. 6* de Paganini.

Marile lui calități pedagogice au fost cunoscute nu numai de un număr restrâns de elevi cu care a lucrat, ci de toți acei care au venit în contact cu acest geniu.

Toate manifestările lui publice ca interpret sau dirijor erau adevărate lecții. Învățați la repetiție, învățați la concerte. A știut să stimuleze elementele tinere și a îndrumat cu marea lui autoritate pedagogică spre perfecțiune, cu discreția care-l caracteriza, și pe artiștii chiar consacrați.

Nimeni nu va putea uita personalitatea ilustrului nostru muzician George Enescu care a reprezentat deopotrivă geniul artistic și cultura muzicală din țara noastră.

Cel mai frumos omagiu care poate fi adus maestrului George Enescu constă în valorificarea moștenirii sale artistice, în cercetarea interpretărilor pe discuri care ne-au rămas de la el, a adnotărilor sale pe marginea diferitelor partituri, în reconstituirea cursurilor sale de interpretare, a părerilor exprimate unora și altora despre arta violonistică.

Tinerii noștri muzicieni au datoria de onoare să adâncească neconținut studiul patrimoniului artistic lăsat de George Enescu, nepieritorul geniu al muzicii noastre.

Vasile Filip

în: *Muzica*, București, nr. 5, V 1955

George Enescu, geniu al muzicii românești

S-a stins din viață geniul muzicii românești, făclie a culturii neamului nostru, *George Enescu*.

Inima se strânge, gura amuțește și ochii minții îmi aduc în față figura de vis, trupul de munte povârnat, lărgimea zărilor nemărginite ale privirii, bătaia caldă a inimii, așa cum erau nu demult. Omul te atrăgea și te încânta, artistul te umplea de toată bucuria vieții, descuind cătușele sufletului, turnând în el putere nouă și mireasmă sănătoasă. *Era un dăruit!*

Fântâna prea plină a sufletului se revărsa în râuri adânci și limpezi, se lărgea cuprinzând zarea și se umfla în valuri largi, care te purtau către țarmuri luminoase o dată cu satisfacția lucrului împlinit.

Vrăjitor stăpân pe toate mijloacele și-a risipit darurile cu lărgimea mărinimiei și conștiința înăscută a misiunii. Arcușul cânta direct pe strunele inimii, brațele larg deschise cuprindeau orchestra ca pe un singur și vast instrument, din care doineau suspinele și veselia neamului, ca din caval.

În mâna sa, o frântură de ritm devenea izvor de viață, o boare de melodie, cascadă tumultuoasă; de la cântecul firav al pământului său, până la opera impunătoare și clocotitoare, drumul era parcurs, țelul atins. Ca să iei lucrul de la capăt, să-l prefaci și să-l porți până la culmile înalte, nu e ușor! Povara e grea, munca devine crez!

Străbătând lumea în lung și-n lat, faima se întinde și împreună cu ea, virtuțile neamului se fac auzite. O dată cu tălmăcirea vie a monumentelor muzicale, George Enescu strecoară ceva și din firea pământului care l-a născut, ceva din sufletul țaranului din Livenii Dorohoiului. Mai întâi, străinul se miră, apoi fluieră cântecul și află că există pe pământ un colț de lume dăruit și el cu puteri de viață nouă și proaspătă.

Apoi, călătorul se întoarce la ai săi, ca să-i învețe tainele meșteșugului, să le deschidă ochii la viață, iar tinerii aleargă să-i audă cuvântul și-i așteaptă cu înfrigurare sfatul. Premiul *Enescu* este o consacrare și intrare în viața muzicii pe poarta cea mare.

Neobosit, îmbrăcat în haina simplă a modestiei, se perindă apoi prin târgurile și târgușoarele țării, de multe ori neînvățate cu vasul fragil al muzicii, ca să le împingă orizontul mai departe, ca să-i înalțe în proprii lor ochi. Marele sărbătorit al capitalelor lumii devine aci dascăl de țară; nepriceperea nu-l supără, piedicile nu-i stăvilesc râvna.

Durerile patriei l-au făcut de două ori să-și pună balsamul artei sale pe rănile aburind de sângele tânăr al fraților, împinși în măceluri pe care ei nu le-au dorit.

Din frământare, din durere și zbucium, din încrederea nețărmurită în om și în viață, George Enescu a dăruit patriei, poporului său și omenirii, perfecțiunea sufletului, năvala vieții și credința spre bine, dăltuite în piatra tare a operei, făurită cu trudă și grijă.

Ultima lui lucrare, este jertfa celor din urmă puteri, oferite patriei : o *fantezie română*.

De aci drumul se încheie și ținut în patul suferinței, a fost lipsit de împlinirea ultimei dorințe : revederea țării.

Pentru noi și pentru toți, George Enescu rămâne un *om*, o culme și un simbol.

Paul Constantinescu

maestru emerit al artei din R.P.R.,
laureat al Premiului de Stat

în: *România liberă*, București, 13, nr. 3293, 8.V 1955

în: *Muzica*, București, nr. 5, V 1955

Amintiri despre George Enescu

Cu decenii în urmă a trecut prin orașul Lugoj un șir de măestri renumiți ai muzicii instrumentale.

În 1911, când împreună cu câțiva prieteni am înființat în orașul nostru Societatea pentru Muzică de Cameră, ne-am străduit ca aceste vizite să se desfășoare cu cât mai multă continuitate.

După concertul din 1912 al celebrului Cvartet de coarde, *Waldbauer* – *Kerpely*, cel dintâi pe care l-am invitat a fost George Enescu, care l-a adus cu sine de la Paris pe eminentul acompaniator G. Tivadar. Pe atunci artistul abia trecuse de 30 de ani, dar cucerise deja publicul parizian și vienez, cei mai pretențioși critici aplecându-se în fața artei sale. Enescu a prezentat publicului lugojean un program cu adevărat ales. Însă ne-a cucerit chiar mai

înainte de a fi cântat programul până la capăt, prin atitudinea sa de o fermecătoare modestie și totuși atât de plină de căldură.

Nici nu poate fi imaginat ceva mai nepretențios, mai modest, decât Enescu pe podium. Frac uzat, ghete, cămașă simplă (nu era preocupat de efectul exteriorului său). Dar când, cu ochii închiși și cu o simplitate nemaiauzită, lăsându-se purtat pe aripi de extaz a cântat *Chaconna* de Bach, ne-a vrăjit pe toți cu magia viorii sale. Seara a devenit de neuitat pentru noi, dar și dânsul a avut parte de o surpriză plăcută: în timpul pauzei l-am condus într-o cameră rezervată special pentru acest scop, în care-l așteptau compatrioți ai săi, în frunte cu Ion Vidu. Ce-au discutat nu știu nici astăzi, căci nu le-am tulburat discuția.

Încă în acea seară, maestrul a plecat și am făcut ochi mari auzindu-l că-și scoate bilet de clasa II-a pentru accelerat, până la Paris. Nici nu se gândise că ar trebui să se întindă puțin în timpul unui drum atât de lung. Desigur că era impunător de bine zidit, totuși ar fi fost foarte bine chiar de la început să-și fi menajat mai mult organismul.

Numai după ce a plecat din cercul nostru, am putut aprecia la justa ei valoare influența vizitei unui artist atât de mare. Ici și acolo se întruneau muzicanții spre a stabili în ce nume trebuie căutată vraja deosebită cu care vioara lui Enescu îl farmecă pe auditor; poate singur Casals cu violoncelul său să ne mai fi dat emoții similare cu cele pe care le-am avut ascultându-l pe Enescu: sunetul viorii sale pare că ar fi venit din adânc, alunecând prin arcușul său; nimic care să afecteze auzul, nici o urmă a vreunei ieftine goane după efect, numai ton cu rezonanță profundă, de nobilă simplitate.

Subtilitățile și liniștea înăscută pe care cu atâta ușurință le transmitea urechii și sufletului, ne ridicau în sferile frumuseții desăvârșite. Este posibil ca tehnica sa întotdeauna sigură, strălucită, să fi fost cizelată până la perfecțiune de către Hellmesberger, dar această artă atât de desăvârșit echilibrată nu poate fi decât rodul cugetării mature, dusă până la extaz, a geniului. Așa se legau unul de altul gândurile, impresiile noastre și poate nici nu ne-am dat seama că ne străduiam să mânuim arcușul altfel decât înainte de Enescu. Iar auditorii au avut prilejul ca plini de stimă să-și aplece capul în fața acestui mare și modest artist, hotărându-se să frecventeze mai des concertele.

*

În noiembrie 1923, când Béla Bartók cu ocazia turneului artistic făcut în România a cinstit și căminul meu din Lugoj cu un popas de o săptămână, fiecare zi a devenit de neuitat prin faptul că în cercuri de prieteni, a cântat la pian în chip minunat. O spun, pentru că azi desigur e mic

numărul acelor care știu că Bartók a fost unul dintre cei mai distinși maeștri ai pianului. Tot atât de puternice urme, sau poate chiar mai puternice, au lăsat în mintea noastră constatările sale spuse încet, dar cu clarviziune, despre muzica contemporană. A rămas foarte surprins când i-am pus în mână suplimentul numărului din decembrie 1920 al publicației pariziene *Revue Musicale* care sub titlul *Le tombeau de Debussy* – închinat comemorării cunoscutului compozitor francez – publica portretele muzicale a zece compozitori moderni printre care se afla și Bartók, alături de Dukas, Roussel, Fl. Schmidt, Ravel, de Falla, E. Satie etc. Succinte caracterizări, câteva acorduri în fugă și datorită bunăvoinței lui Bartók, aveam în fața noastră figurile acestor muzicieni, cu toate trăsăturile lor specifice. Așa am alunecat de la amintirile cunoștinței noastre de 20 de ani, din Budapesta, la realizările măștrilor prezentului. I-am rezervat lui Bartók prezentarea celui ce devenise mândria noastră, pe Enescu, aducând elogii memoriei lui uimitoare, pot zice, unică. I-am povestit că maestrul a fost din nou în Lugoj în 1921, executând pe dinafară și Sonata *Kreutzer* a lui Beethoven, fapt ce nu-și prea găsește precedent.

Béla Bartók zâmbea și a povestit următoarele despre Enescu:

– *Mi-ar fi greu să povestesc ceva nou despre memoria lui Enescu; dacă nu mi s-ar fi întâmplat chiar mie, nici n-aș crede-o și nici n-aș mai spune altora. Dar fiind vorba de experiență proprie, vă pot relata cu toată autenticitatea, fantastica surpriză pe care i-o datorez marelui maestru român:*

Anul trecut fiind în drum spre București, pe peronul gării de la frontieră, îl zăresc, cu bucurie – ușor de înțeles – pe Enescu care venise în întâmpinarea mea, spre a mă însoți în capitală. Deoarece Enescu era mare atât ca dirijor cât și ca interpret și compozitor, el a fost ales să dirijeze concertul prin care a fost prezentată lucrarea mea pentru orchestră, intitulată *Két Kép* (Două tablouri), pe care el imediat a pus-o pe genunchi, așezându-se apoi în studierea ei. Din mimica, sâsăiturile, fredonările și fluieratul lui încet, mi-am dat seama că de la prima privire a absorbit în sine cele mai complicate țesături armonice și nuanțe în orchestrare. Și-a cerut scuze, însă dânsul trebuie să răsfoiască încă o dată, chiar acum imediat, partitura, ca să-i rămână în minte cele mai mici amănunte.

– *N-ai decât să răsfoiești amice, – îmi ziceam – dar să mă picuri cu ceară dacă-ș putea crede că din muzica aceasta să-ți rămână prea multe în minte!*

După al doilea răsfoit, mi-a restituit partitura, pe care a doua zi am adus-o eu însumi la repetiție. Arhivarul partiturilor a preluat lucrarea așezând-o pe pupitrul dirijorului. Repede s-a urcat la pupitru și primul său gest a fost să pună partitura în sertarul pupitrului. Pot zice că de atâta

mirare și spaimă mai-mai să cascade gura. Dar când maestrul a dirijat pe dinafară cele două tablouri, neuitând nimic, absolut nimic, nici cel mai mic amănunt, reliefând în mod atât de plastic toate intențiile realizate și incluse de mine în valorile de note, atât de bine încât eu însumi n-am mai găsit nimic de adăugat, am fost atât de impresionat, cum rar mi s-a mai întâmplat. Nu i-am spus multe, dar din îndelungata și muta mea strângere de mână, ființa aceasta aleasă a putut simți că am închis-o pentru totdeauna în inimă, aliniindu-mă în rândul admiratorilor lui.

Nu mai adaug decât două mici amănunte la sfârșitul acestor amintiri, care să înfățișeze sufletul bun și modestia marelui maestru ajuns pe culmile gloriei.

În 1926 concerta în Brașov (azi Orașul Stalin). Pe atunci eram dirijorul unor asociații maghiare și săsești de muzică vocală și instrumentală, de asemenea membru al Cvartetului de vioară brașovean – împreună cu prietenul Biemel Sámuel, concert-maestru al Filarmonicii și Cvartetului; am căutat între culise pe ilustrul oaspe exprimându-i omagiile noastre. Convorbirii noastre vioaie i-a pus capăt clopoțelul, iar noi am vrut să ne luăm adio de la maestru spre a ne ocupa locurile în staturi:

– Mi-ar face mai multă plăcere – a spus maestrul Enescu – dacă ați rămâne aici în apropierea mea. Și cu asta, trecând în mâna stângă arcușul, a luat cu dreapta două scaune confortabile punându-le în imediata apropiere a scenei:

– Vă rog să luați loc pe aceste scaune – de aici puteți observa netulburați cum cânt.

Câte false *mărimi*, pline de sine n-ar putea învăța din acest singur gest, ce s-a întâmpărit în minte pentru totdeauna!

*

Cealaltă istorioară ne-a povestit-o însuși maestrul, în București, la reîntoarcerea de la penultimul concert dat în Lugoj pe la sfârșitul anului 1930. L-am rugat să-mi spună impresiile de la concert.

– Am avut parte de o sărbătorire cu adevărat entuziastă și n-au lipsit nici discursurile, însă, vedeți, unui oarecare exces de zel al femeilor din orașul dumneavoastră, care au fost nețărnut de amabile, ar fi bine să i se aplice surdina. Când am pășit pe scenă, s-a precipitat asupra mea o adevărată ploaie de flori. A fost foarte frumos și desigur am fost impresionat. Din păcate însă printre micile petale ale florilor s-au rătăcit și destui țepi ai unor crenguțe de brad; pianul deschis nu l-am mai putut salva, dar m-am străduit ca măcar vioara s-o țin în așa fel încât să nu cadă în deschizătura ei

frunzulițele de brad. E drept că aceasta mi-a reușit, dar în vreme ce-mi apăram vioara, am fost nevoit să țin gâtul mai lejer încât drăcușorii de țepi n-au influențat în modul cel mai avantajos ambițiile mele artistice. Însă cu toate acestea concertul a decurs bine.

Acum, când mă gândesc la impresiile din Lugoj, îmi rămâne în memorie doar interesul fierbinte cu care publicul acesta cu inimă de aur a urmărit concertul.

*

Poate că niciodată nu voi mai auzi o interpretare a *Ariei* lui Bach, nici una mai desăvârșită a *Sonatei* lui Haendel.

Ultima dată l-am ascultat la radio. Tocmai sosisem la București și voiam să-i cer portarului hotelului o cameră. Acest om cumsecade a dus degetul la gură și s-a aplecat cu evlavie asupra aparatului. Vedeam cum soarbe cu nesaț cântecul. Curios, pe vârfuri, m-am apropiat să văd ce-l extaziază atât de mult, ce-i confiscă în așa măsură atenția. Imediat am recunoscut tonul robitor de inimi al maestrului: cânta *Concertul de vioară* al lui Beethoven. Istovit, totuși – ca întotdeauna – inegalabil.

Dr. Iosif Willer

în: *Muzica*, București, nr. 5, V 1955

La moartea marelui muzician

A încetat să mai bată inima celui mai mare maestru al muzicii românești – George Enescu. Tristă și copleșitoare veste, pe care mintea nu vrea parcă să o creadă, inima nu vrea să o accepte. Moartea nu ne poate răpi pe vigurosul, dinamicul, mereu tânărul George Enescu. El va trăi veșnic în sufletele noastre, însuflețindu-ne și luminându-ne drumul creator.

Pentru cei care au avut fericirea să-l asculte pe Enescu interpretând pe marii titani ai muzicii, el a apărut din prima clipă ca un artist avântat, ca un desăvârșit virtuoz animat de sentimente nobile, profund umane. Artistul Enescu se contopea în mod desăvârșit cu Enescu omul, cu idei generoase și suflet larg, iubind arta românească și pe creatorul acesteia – poporul român.

Contribuția pe care George Enescu, artistul și omul, a adus-o la dezvoltarea muzicii românești, la afirmarea acesteia în tezaurul culturii mondiale, nu poate fi îndeajuns de apreciată. Lui Enescu îi datorăm minunatele rapsodii române care duc în sălile de concert din întreaga lume

intonația și ritmurile muzicii noastre, prelucrate și orchestrate cu o rară măiestrie. Lui Enescu îi datorăm în același timp educarea în ultima jumătate de veac a numeroși muzicieni români în spiritul dragostei profunde pentru arta națională, pentru popor.

Ca magistral interpret al lui Bach, ca mare violonist, pianist și dirijor al vremurilor noastre, Enescu a dus gloria țării sale în numeroase capitale ale Europei și ale Americii. Dar, chiar departe fiind, el purta cu sine marea lui dragoste de patrie, de popor, care îl însuflețea și îi dădea o nesecată vitalitate.

Cei care l-au cunoscut personal pe George Enescu și au avut norocul să lucreze sub conducerea lui, au simțit din prima clipă în el un maestru talentat, un îndrumător plin de dragoste, un prieten sincer și credincios. Personal, de colaborarea cu George Enescu se leagă cele mai pline și mai emoționante clipe ale vieții mele. N-am să uit niciodată grija pentru perfecționare pe care mi-o arăta mie – tânăr interpret – el, maestrul acoperit de glorie. Exigența lui era izvorâtă din marea sa modestie, dintr-o profundă înțelegere a rolului artei. „Să nu uităm – spunea el adesea – scopul muzicii este: către mai bine.” Talent viguros, recunoscut unanim ca atare, Enescu își făcuse din muncă susținută și perseverență însuși scopul vieții. „În muzică – ne avertiza el – este desigur nevoie de talent. Cam 30 la sută; restul de 70 la sută este muncă. Trebuie să ajungem să fim conștienți de faptul că munca este unul din lucrurile cele mai importante, trebuie să fim conștienți că munca este o fericire.”

Înalt exemplu de modestie și muncă, muncă continuă, perseverență – așa l-am cunoscut pe maestru, care obișnuia să spună supărat celor ce-i vorbeau despre geniul său: „nu sunt decât un modest muncitor conștiincios pe tărâmul artei.”

După 23 August, Enescu a vizitat Uniunea Sovietică unde a dat concerte triumfătoare. El a dat o înaltă apreciere muzicii și artiștilor sovietici. În cadrul turneului în Uniunea Sovietică el a executat cu măiestrie *Concertul pentru vioară și orchestră* de Hacıaturian. Emoționat, autorul i-a scris maestrului a doua zi după concert: „Din pricina necunoașterii limbii nu am avut posibilitatea să vă exprim ieri într-o măsură suficientă admirația mea față de interpretarea dvs. minunată și mulțumirile mele pentru plăcerea produsă... În interpretarea dvs. este multă poezie și avânt romantic. Ieri v-am ascultat cu profundă emoție...”

Aceeași emoție au simțit-o toți acei mari muzicieni ai lumii, de la Oistrach la Menuhin și de la Haifet la Pablo Casals care în compania sau sub bagheta lui Enescu au atins cele mai înalte culmi ale măiestriei artistice.

Datorită muncii perseverente și plină de dragoste a lui George Enescu noi am putut auzi executându-se la noi după 23 August 1944, mari

lucrări ale compozitorilor sovietici, cum sunt *Simfonia Leningradului* de Șostakovici sau *Concertul* de Hacıaturian despre care am vorbit mai sus. Vârsta înaintată nu l-a împiedicat pe Enescu să studieze cu perseverență aceste lucrări – noi pentru repertoriul său – și să le dea interpretări magistrale. Ceea ce îl anima era dragostea pentru muzică, dragostea pentru ascultători, dorința de a lărgi mereu orizontul compatrioților săi.

Această dragoste pentru poporul, pentru patria sa, am avut prilejul s-o văd la fel de vie, de înfocată, acum câteva luni, când am vizitat Parisul. Țintuit la pat de boala care l-a mistuit nemiloasă, maestrul nu primea vizite. Ceea ce nu l-a împiedicat să ne primească pe noi, care venind din patrie îi aduceam salutul poporului nostru pe care îl iubea atât. Enescu era îmbătrânit și încărunit, dar ochii, minunații lui ochi, erau la fel de pătrunzători ca pe vremuri. Dornic să afle cât mai multe din cele ce se petrec în țară, ne-a pus o mulțime de întrebări. Ne-a întrebat despre activitatea compozitorilor Mihail Jora, Paul Constantinescu, Mihail Andricu, Constantin Silvestri și alții, despre ultimele lor creații. Acum când marele Enescu s-a stins – îmi răsună emoționant în urechi, mesajul transmis de el prin noi, muzicienilor din țară: „Să compună! Să compună cât mai mult! Compozițiile sunt cele care rămân după moarte, ele te continuă.” Pe patul de suferință, maestrul se gândea la viitorul muzicii românești.

La dorința noastră de a-i vedea operele editate în țară, Enescu a zâmbit amar. El ne-a vorbit de contractul încheiat cu ani în urmă cu o casă de editură care îl împiedică să-și tipărească lucrările în țară. El ne-a vorbit apoi emoționat de cea mai fierbinte năzuință a sa, aceea de a veni în țară. „Mă gândesc tot timpul la țară, sunt cu tot sufletul în fiecare clipă, alături de poporul nostru – ne-a asigurat maestrul Enescu. După ce mă voi face bine, am o singură dorință – să viu în țară. Până atunci vă rog să transmiteți tuturor celor din țară sănătate și putere de muncă.” Emoționante cuvinte! Dorul de țară îl ardea pe Enescu. Dorința de a se întoarce el și-a exprimat-o de altfel în scrisorile trimise în țară. Moartea crudă l-a împiedicat să-și mai poată vedea locurile natale, dragele plaiuri moldovene despre care n-a pregetat să vorbească și pe care le-a purtat în suflet până în ultima clipă.

Moartea ne-a despărțit de un mare om, o pildă de putere creatoare pusă fără preget în slujba poporului. La durerea noastră participă nenumărați iubitori de muzică din toate colțurile lumii, pentru care numele lui Enescu a fost nu numai acela al unui mare interpret, ci și al celui care a așezat muzica românească în loc de cinste în tezaurul culturii mondiale. De aceea, cel mai potrivit prinos de recunoștință în memoria marelui dispărut este hotărârea noastră de a lupta neobosiți pentru afirmarea mai departe a muzicii românești, pentru crearea de noi opere de valoare care să însuflețească

munca și lupta poporului nostru, așa cum însuși maestrul, al cărui nume va rămâne pe veci în inimile noastre, ar fi făcut-o.

Serafim Antropov

în: *România liberă*, București, 13, nr. 3292, 7 V 1955

George Enescu – marele maestru al muzicii românești

Dispariția maestrului George Enescu reprezintă una dintre cele mai grele pierderi nu numai pentru noi compozitorii, ci pentru întreg poporul român.

A murit departe de noi, ținut de boală, pus în neputința de a reveni – așa cum în atâtea rânduri și-a exprimat dorința-i fierbinte – pe pământul natal, pe care l-a iubit mai presus de orice. Dar de acolo, de unde se afla, flacăra nestinsă a cugetului său, a artei sale neprețuite, se îndrepta neconținut către noi toți, luminându-ne, îndrumându-ne.

Fiecare dintre cei ce muncim pe ogorul artei, al muzicii, îi datorăm marelui nostru maestru o povață, o îndrumare. Și mai presus de orice, exemplul muncii sale necurmăte și atât de bogată în roade.

De la George Enescu am învățat să scriem muzică românească și el este acela care întotdeauna ne-a încurajat, ne-a sprijinit, ne-a ajutat.

Personal, am avut marea cinste ca lucrările mele să fie distinse în trei rânduri cu „*Premiul Enescu*”, instituit ca încurajare pentru munca tineretului artistic; am avut bucuria, de asemenea, ca și prima reprezentare a poemului simfonic „*Amurg*” să fie făcută, la Filarmonică, de către George Enescu.

El ne-a dat totdeauna pilda înălțătoare a dragostei față de popor și față de arta acestuia, obligația morală de a dăruii poporului, de la care ne sorbim puterile, tot ce aveam mai bun în noi.

George Enescu pentru nimeni dintre noi nu a murit, căci el a lăsat o operă măreață. Muzica sa este cunoscută și iubită astăzi pretutindeni în lume. Nu numai noi, dar și cei ce vor veni după noi vor avea de învățat din neprețuitul tezaur pe care îl lasă omenirii veneratul maestru care a întruchipat cele mai înalte daruri ale poporului nostru.

Gheorghe Dumitrescu

în: *Informația Bucureștiului*, București, 2, nr. 550, 7 V 1955

La moartea lui George Enescu

Eminentul dascăl al generației noastre de muzicieni

S-a stins din viață marele artist, George Enescu, care a trezit prin cântecul său înalte sentimente în sufletele atâtor oameni ce l-au iubit și i-au ascultat cu însuflețire versul muzical.

Enescu! Compozitor, dirijor, violonist, pianist, pedagog, sprijinitor al dezvoltării școlii muzicale naționale și animator al vieții muzicale. Cu câtă bogăție omenească a putut înzestra natura și viața pe acest mare artist! Câtă putere de dăruire pentru oameni, ce muncă entuziastă și neobosită pentru a putea turna în forme măiestre simțămintele de bucurie și de durere ale unui artist care a crescut în mijlocul poporului său și căruia i-a dedicat întregul său geniu creator!

De la primele sale lucrări din tinerețe și până la cele de maturitate, Enescu se dovedește a fi legat prin mii de fire de folclorul muzical al poporului nostru, ceea ce a dus faima atâtor minunate compoziții, nu numai în patria noastră, dar și dincolo de hotarele ei.

Pentru poporul nostru, ca și pentru toți cei care au avut vreodată fericirea să-l audă, amintirea marelui Enescu va rămâne neștearsă.

Pildă grăitoare pentru fiecare muzician, va rămâne viața și activitatea însuflețită a maestrului, care până la apusul vieții a muncit fără odihnă, dăruind cu noblețe sufletească și cu generozitatea ce-l caracterizau, atâtea prețioase învățăminte muzicienilor mai vârstnici sau mai tineri din jurul său.

Nemuritoare va rămâne în inimile noastre imaginea caldă a celui care reprezintă pentru generația noastră de muzicieni, cel mai mare dascăl.

Hilda Jerea

compozitoare, laureată a Premiului de Stat

în: *Scânteia tineretului*, București 11, nr. 1872, 7.V 1955

Înălțătoarea pildă a artei lui Enescu

Vestea năpraznică a morții lui George Enescu a îndurerat inimile întregului nostru popor, care a pierdut pe cel mai mare muzician al său. Iar pentru toți cei care l-au cunoscut îndeaproape și au conlucrat adesea cu el – printre care mă număr și eu – durerea este cu atât mai covârșitoare.

Enescu a fost învățătorul compozitorilor români, arătând cât de minunate roade se pot obține prin prelucrarea muzicii noastre populare cu

mijloacele artistice cele mai desăvârșite. În același timp el a fost apreciat de către lumea muzicală de pretutindeni, atât ca violonist, cât și ca dirijor, drept unul dintre cei mai desăvârșiți interpreți ai vremii noastre. La aceste însușiri s-au adăugat farmecul personal, nesfârșita bunătate și generozitate care l-au caracterizat pe omul Enescu.

Posedând o cultură și o memorie muzicală neobișnuit de vastă, Enescu stăpânea un repertoriu imens de muzică simfonică și de cameră, din toate epocile istoriei muzicii universale.

Neuitate vor rămâne în sufletele noastre creațiile lui Enescu în tălmăcirea operelor lui Bach, Beethoven și Brahms. Îmi amintesc și acum de minunata serie de peste 50 de concerte date între anii 1919 – 1945, în care am avut fericirea să fiu, la pian, partenerul maestrului în interpretarea celor mai frumoase sonate din literatura muzicală universală. Gama de emoții, de stări sufletești, pe care știa să o deștepte în sufletul ascultătorilor sunetul vibrant al viorii lui Enescu, cu greu se poate descrie. Marele muzician părea că povestește despre nesfârșit de bogatele aspecte ale vieții; nici un moment interpretarea lui nu-și pierdea din acea forță de expresie intensă și pătrunzătoare, care era secretul minunat al artei sale violonistice.

Nu mai puțin desăvârșite erau și realizările de dirijor ale lui George Enescu. La pupitru el apărea ca un adevărat creator și momentele de emoție pe care ni le dădeau tălmăcirile sale orchestrale ne făceau să uităm câteodată chiar pe violonistul minunat care ne desfăta cu arcușul lui vrăjit.

Puțini sunt acei, dintre marii dirijori ai lumii, care să fi fost înzestrați cu minunatul auz al lui Enescu, cu rarul său simț al echilibrului sentimental, care să fi posedat, ca dânsul, ușurința extraordinară de a limpezi cele mai complexe partituri, pe care le citea cum ar citi altcineva o carte oarecare. El dirija totdeauna pe dinafară, dar nu pentru a demonstra publicului stăpânirea totală a partiturii, ci pentru a se putea identifica cu compozitorul însuși, pentru a re trăi în momentul interpretării aceleași emoții simțite de creator în clipele de inspirație artistică.

Enescu avea o putere unică de sugestie asupra orchestrei, pe care o stăpânea cu putere și autoritate, comunicându-i toate intențiile sale artistice. Interpretările lui purtau pecetea unei puternice personalități, prin respectul profund pentru gândirea compozitorului, pentru stilul autentic al lucrării.

Gestul lui Enescu avea sobrietatea, impetuoșitatea sau blândețea, suplețea necesară; nici o exagerare, nici un gest inutil nu tulbura armonia perfectă a ținutei sale și, deoarece muzica îi trăia în suflet întotdeauna asociată cu timbrele orchestrale pe care compozitorul le folosea, Enescu, fără cea mai mică dificultate, indica cu precizie intrările diverselor instrumente, fără a pierde însă din vedere niciodată linia mare, unitatea organică a piesei muzicale.

Toate aceste însușiri artistice sunt minunat demonstrate de interpretarea pe care Enescu, în fruntea orchestrei *Filarmonica* din București, o dă primei sale simfonii, în Mi bemol major, interpretare care, din fericire, ni s-a păstrat înregistrată pe discuri. Nu putem cinsti mai frumos memoria marelui muzician decât ascultându-l cum tălmăcește această lucrare a sa din tinerețe, plină de clan și frământare victorioasă, o adevărată „Simfonie eroică”, pentru că viața lui George Enescu a însemnat o luptă eroică în slujba muzicii, în slujba artei adevărate.

Alături de întregul nostru popor, noi, care suntem discipolii lui Enescu, nu-l vom uita niciodată. Amintirea lui Enescu va trăi veșnic în inimile noastre și vom ști să urmărim înălțătoarea pildă a artei sale pentru înflorirea muzicii românești.

Alfred Alessandrescu

în: *Scânteia*, București, 24, nr. 3277, 7 V 1955

O minunată muzică închinată patriei și poporului

Cu iuțea fulgerului s-a răspândit vestea că inima generoasă, plină de avânt și dragoste de oameni a unuia din fiii cei mai de seamă ai poporului nostru, George Enescu a încetat să mai bată. S-a stins departe de țara pe care a iubit-o atât de mult, pe care a cântat-o cu toată căldura și căreia i-a închinat o viață de muncă încordată. Dar gândul său până în ultima clipă a fost îndreptat către holdele aurii, către pădurile înverzite și cerul albastru al patriei sale.

Drumul străbătut de George Enescu a fost urcușul greu al biruințelor omului de geniu. Cu răbdare a muncit din fragedă copilărie, iar talentul său ieșit din comun, de-o complexitate deosebită, a fost dublat de o putere de muncă supraomenească.

Cât de mult prețuia marele muzician munca pe care a ridicat-o la rangul de virtute se oglindește în propriile lui cuvinte: *odihnește-te de muncă prin muncă*.

Interpretările violonistului sau ale dirijorului George Enescu purtau în ele claritatea și echilibrul perfecțiunii clasice, pline de lumină și de-o duioșie specifică marelui artist, în sufletul căruia se topeau laolaltă vioiciunea și însufleșirea jocurilor cu timiditatea și nostalgia cântecului de dor auzit pe plaiurile țării noastre.

În muzica românească, creația lui George Enescu este piatră de hotar. De la primele începuturi el își manifesta interesul și dragostea pentru

cântecul patriei. În compozițiile sale el a înmănunchiat cele mai nobile trăsături sufletești ale poporului nostru, redându-le cu măiestria și plinătatea de simțire caracteristice geniului.

Enescu a dăruit muzicii patriei sale un loc de cinste pe care l-a câștigat pentru ea, după o viață de muncă fără preget, în care a servit arta cu abnegație, iar marile biruinți i le-a închinat cu modestia-i ce va rămâne proverbială.

Moartea maestrului George Enescu reprezintă o pierdere grea nu numai pentru țara noastră. Omenirea întregă pierde una din personalitățile muzicale cele mai covârșitoare ale epocii noastre.

Strunele care au încântat pe atâția decenii de-a rândul, au tăcut, lumina ochilor ce au căutat cu atâta bunătate în jur, s-a stins. Dar figura simbolică a marelui George Enescu veghează la drumul larg deschis în viitor muzicii românești. Inima lui vibrândă o vom simți cum bate ori de câte ori în sălile de concert vor răsună nepieritoare rapsodii, suite și întreaga sa muzică, prinos de recunoștință adus de el pământului pe care s-a născut.

Mircea Basarab

dirijor permanent al Filarmonicii de Stat

George Enescu din București

în: *Scânteia tineretului*, București 11, nr. 1872, 7 V 1955

George Enescu – strălucit reprezentant al culturii muzicale românești

După o boală neiertătoare, care l-a ținut pe patul de suferință, împiedicându-l să-și mai revadă țara atât de mult dorită, George Enescu s-a stins din viață, miercuri 4 mai 1955, departe de patrie. Moartea lui George Enescu, cel mai mare muzician român și unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai culturii noastre naționale, înseamnă o grea pierdere pentru muzica românească, pe care a îmbogățit-o prin opera sa și a transmis-o lumii întregi, ducând faima geniului creator al poporului nostru.

Născut la Liveni, în nordul Moldovei, la 7 august 1881, George Enescu a manifestat de copil darurile sale muzicale excepționale. Dar, spre deosebire de atâția copii-minune, conștiința sa artistică, dragostea sa pătimașă pentru artă, nu s-au lăsat amăgite de succesele ușoare ale marelui său talent, de mirajul celebrității. Dublat de o muncă susținută, din anii copilăriei și de-a lungul întregii sale vieți, minunatul său talent s-a format

neîncetat, s-a rotunjit și a crescut până la înaltele culmi ale geniului, atinse de puțini muzicieni contemporani.

După studii strălucite la Viena, cu profesorii Bachrich, Hellmesberger și Robert Fuchs, George Enescu o ia de la început cu învățătura și apoi intră la Conservatorul din Paris, pe care, după studii de vioară cu Pierre Marsick, și de compoziție cu Gédalge, Massenet și Fauré, îl absolvă obținând premiul I la vioară.

Vocația sa de compozitor se manifestă încă de pe băncile școalei și, la 1897 „*Poema română*”, pentru orchestră, este executată la Paris în concerte „*Colonne*”.

De aici, cariera muzicală a lui George Enescu începe să se desfășoare larg, în primul rând ca violonist-interpret, în nenumărate concerte și turnee, care i-au absorbit o mare parte a timpului său. În răgazul ce-i lăsa istovitoarea sa muncă de concertist, în vacanțe, George Enescu s-a consacrat compoziției.

Și nu este lipsit de semnificație faptul că, chiar de la primele lucrări în care încerca să-și făurească un limbaj muzical propriu, George Enescu s-a adresat cântecului patriei sale, folclorului românesc, urmând astfel tradiția înaintașilor săi – Al. Flechtenmacher, Ed. Caudella, Gh. Ștefănescu, etc. Atât „*Poema română*”, cât și cele două „*Rapsodii românești*” – în la major și în re major – sunt pătrunse de melodica și culoarea exuberantă a cântecului și dansului popular românesc, tot astfel cum și „*Sonata a III-a pentru vioară și pian, în caracter popular românesc*”, scrisă mult mai târziu, se reclamă evident de la aceleași izvoare. Aceste prime lucrări, făcând parte din patrimoniul clasic al muzicii românești și intrate azi în repertoriul muzicii universale, au deschis drumul simfonismului românesc.

Dacă lucrările arătate mai sus vădese o inspirație folclorică directă, și în alte lucrări ale sale – cele două *Suite pentru orchestră*, *Sonata în re pentru pian*, opera *Oedipe*, *Suita pentru vioară și pian* „*Amintiri din copilărie*”, etc. – în care limbajul muzical al clasicilor și înaintașilor săi este asimilat într-o expresie personală, – străbat ecouri și intonații din cântecul patriei.

După o muncă neobosită de mai bine de o jumătate de veac, George Enescu lasă o operă destul de redusă ca volum – abia vreo 30 de opusuri, dar fiecare dintre acestea constituie un giuvaier de preț nu numai al muzicii noastre, dar și al literaturii muzicale universale. Fără îndoială că munca concertistică i-a răpit un timp prețios, care putea fi consacrat creației. Dar adevărata cauză pentru care Enescu a scris atât de puțin se află în profunzimea sa conștiință artistică, în probitatea sa profesională, care îl făceau să revină, mereu și mereu, cu mîgălă, asupra unei lucrări, până o socotea vrednică să fie dată publicului. Multe din lucrările lui George Enescu n-au văzut încă

lumina tiparului, tocmai fiindcă maestrul nu le socotea definitive, demne de a fi predate marelui public, căruia dorea să-i dea tot ceea ce avea el mai bun. Un quartet de coarde, care fusese executat cu mare succes în urmă cu 35 de ani de faimosul „*Rosé-Quartet*”, se mai afla încă acum zece ani în cartoanele maestrului, care, nemulțumit încă de lucrarea sa, își propunea să revină asupra partituri.

Este în această muncă fără preget, în această dorință neînfrânată de desăvârșire, în acest travaliu lent și plin de migală asupra operei de artă, un exemplu care ar trebui să stea mereu înaintea artistului.

Respectul pentru propria sa operă de artă, Enescu îl purta și oricărei opere, pe care o interpreta, ca violonist, șef de orchestră sau pianist.

„Epoca noastră este cea a vedetei ambulante – semnul cersei decadențe. Când se acordă interpretului mai mult interes decât autorului, când felul de a executa un tril sau reușita unui arpeggiu provoacă mai mult interes decât geniul de care a fost nevoie să fie cheltuit pentru a scrie o sonată sau o operă, aceasta înseamnă că sfârșitul este aproape...” spune Enescu în „Amintirile” sale recent apărute. Este în aceste rânduri întreaga sa gândire artistică, expresia poziției sale de adevărat slujitor al artei. Socotim ca o adevărată profesiune de credință artistică următoarele rânduri dintr-o scrisoare a sa către Yehudi Menuhin, elevul său:

„În orice compoziție trebuie să ții seama de individualitatea și tendințele autorului. Citește-i biografia, observă cu minuțiozitate trăsăturile caracterului său, încearcă să-i pătrunzi intențiile pentru a înțelege ce constituia compoziția pentru el și ce dorea el să exprime prin ea, pentru alții. Pătrunde-te adânc de ideile și sentimentele lui și tinde să le transmiți ascultătorilor, făcând abstracție de persoana ta, folosindu-ți talentele și cunoștințele cu singurul scop: acela de a exprima just idealul autorului. Pentru a cunoaște un autor nu este de ajuns să-i studiezi numai biografia, trebuie să-i cunoști și creația, pentru a compara diferitele sale lucrări și a le pune în valoare separat. Trebuie de asemenea să cunoști epoca în care a trăit autorul și interdependența ideilor sale cu *spiritul epocii*.”

Această dragoste și credință în slujirea operei de artă străbate în toate interpretările sale, pe care le-am ascultat și pe care avem norocul să le mai putem asculta din imprimările rămase de pe urma marelui nostru artist. Această dragoste pentru opera de artă, căreia îi slujea, am întâlnit-o în atâtea concerte, în care l-am ascultat, fie singur, fie alături de alți mari artiști ai vremii; în acelea în care a cântat alături de artiștii români, în colaborarea sa rodnică cu quartetul „*Vuillaume*”, cu David Oistrach, cu Lev Oborin, sau cu alți artiști sovietici, care ne-au vizitat sau cu care a cântat la Moscova în 1946.

În George Enescu se exprimă cele mai înalte, cele mai nobile trăsături sufletești ale poporului nostru, puternicele sale virtuți creatoare. Opera sa, legată de creația artistică și de aspirațiile cele mai profunde ale poporului nostru, munca sa neobosită pentru desăvârșirea operei de artă, dragostea sa de patrie trebuie să fie un permanent exemplu pentru compozitorii noștri.

Meritele sale excepționale, valoarea sa, l-au situat pe George Enescu – primul muzician membru al Academiei Republicii Populare Române – printre cei mai de seamă muzicieni ai vremii noastre, printre oamenii de frunte ai patriei sale.

Violonist, pianist și șef de orchestră, George Enescu a purtat, în concertele sale, mesajul atâtor mari creatori, pe care s-a străduit să-l înțeleagă, să-l aprofundeze și să-l transmită maselor de ascultători cu aceeași dragoste de viață și de adevăr, care caracterizează pe adevăratul artist.

Și dacă azi George Enescu a încetat să mai existe, opera sa continuă să poarte, în cântecul ei inspirat, marele său mesaj artistic adresat milioanei de ascultători, care iubesc viața și cultura umanității.

Andrei Tudor

în: *Munca*, București, 11, nr. 2348, 7 V 1955

George Enescu – pildă nemuritoare

Vestea morții lui George Enescu a umplut de durere poporul muncitor din țara noastră, care pierde prin el pe cel mai strălucit reprezentant al muzicii românești.

Dar opera lui George Enescu, viața lui, rămâne o minunată pildă pentru tână generație de muzicieni din țara noastră.

Geniul său multilateral, manifestat în activitatea sa de compozitor, violonist, dirijor, pedagog, este apreciat în întreaga lume muzicală.

Nu vom putea uita niciodată concertele maestrului Enescu, în care interpreta cele mai variate pagini ale literaturii muzicale universale, deșteptând emoții autentice artistice.

Echilibrul său moral, limpezimea ideilor, expresivitatea sa intensă, caldă sa bunătate, puterea sa captivantă de convingere, dădeau interpretărilor sale o personalitate puternică care parcă vrăjea pe auditor.

Am avut fericitul prilej să-l pot vedea pe maestrul Enescu încă anul acesta la Paris. Părea îmbătrânit, în ceea ce privește aspectul fizic, era cărunț, mai slab, dar ochii săi pătrunzători își păstrau acel fluid magnetic,

acea căutătură directă cunoscută de noi a avea. Spiritual, făcând neconținut glume, maestrul ne aștepta cu mult interes, pentru a afla noutăți din țară. Era ținut la pat și se simțea lupta grea pe care o ducea împotriva bolii. Căutam să sorb fiecare cuvânt pe care-l spunea, dorind să țin minte fiecare nuanță a vorbelor lui.

Interesându-se îndeaproape de viața noastră muzicală, de creatorii din domeniul muzicii, de tot progresul muzicii românești, s-a vădit o dată mai mult cunoscuta sa modestie. Arătându-i-se că toți compozitorii din țara noastră învață din geniul său, maestrul ne-a răspuns: „Nu sunt un geniu, sunt un modest muncitor conștiincios.”

Cuvintele sale „muzica trebuie să pornească de la inimă și să se adreseze inimii”, sunt un adevărat crez al creației sale și înțelegem de ce opera sa poartă în paginile sale minunat inspirate un adevărat mesaj al vieții.

„Să nu uităm că scopul artei este: către mai bine”, spunea el, iar când a venit vorba de talent, maestrul ne-a spus: „În muzică este desigur nevoie de talent. Cam 30 la sută; restul de 70 la sută este muncă. Trebuie să ajungem să fim conștienți de faptul că munca este un lucru dintre cele mai importante, trebuie să devenim conștienți, că munca este o fericire.” În aceste cuvinte se simțea dorința de desăvârșire în artă, întregul crez artistic al vieții sale.

Ultimele sale cuvinte au fost: „Mă gândesc tot timpul la țară, sunt cu tot sufletul, în fiecare clipă, alături de poporul nostru. După ce mă voi face bine am o singură dorință – să vin în țară. Până atunci vă rog să transmiteți tuturor celor din țară sănătate și putere de muncă.”

Munca neobosită a maestrului George Enescu, gigant al muzicii, trebuie să fie un exemplu pentru toți artiștii țării noastre și pentru întreg poporul muncitor.

Amintirea lui Enescu va trăi veșnic în inimile noastre și-i vom urma pilda închinându-ne toate forțele pentru înflorirea muzicii românești.

Sergiu Comissiona

în: *Munca*, București, 11, nr. 2349, 8 V 1955

George Enescu – geniul muzicii românești

De zeci de ani, numele unui genial artist român strălucește în viața muzicală a lumii, afirmând capacitatea artistică a poporului nostru și contribuția sa la îmbogățirea patrimoniului literaturii muzicale universale.

Numele lui George Enescu, genial muzician al timpurilor noastre, s-a impus atât pe tărâmul creației în interpretarea muzicală, cât și a compoziției.

A fost un interpret desăvârșit al muzicii universale și un inegalabil interpret al muzicii lui Bach și Beethoven. Dar activitatea sa de interpret nu s-a rezumat numai la aceea de violonist, ci și la aceea de pianist și dirijor. În concertele simfonice pe care le-a dirijat cu o simțire artistică ieșită din comun, sublinia linia compozițiilor cu un extraordinar simț al echilibrului tempo-ului și al frazării.

Contribuția lui George Enescu la întemeierea unei școli naționale a creației românești nu poate fi subliniată decât într-un amplu studiu și mai ales de-a lungul timpului în viitor, când se va face și mai mult simțit, în dezvoltarea vieții muzicale, aportul său valoros și hotărâtor.

Compozitorul George Enescu și-a adus marea lui contribuție la gloria poporului său, punând diademe strălucitoare pe fruntea țării. În rapsodiile sale va răsună de-a lungul veacurilor, sufletul poporului nostru.

Bogata și neprețuita creație pe care a lăsat-o, simfoniile, suitele, sonatele, liedurile, etc. vor fi un izvor permanent de înnobilare și înălțare, de învățătură pentru toți acei care vor să slujească poporul și patria în arta muzicală.

Nu numai arta genialului artist va fi un model pentru muzicienii români, ci și întreaga sa viață de muncă, de om și de artist; căci viața lui George Enescu e o pildă de comportare. A fost un titan al muncii artistice. Întreaga sa viață era o neîntreruptă muncă de slujire a artei cu un devotament și o conștiinciozitate ce vor rămâne un exemplu viu. Din cele 24 de ore ale zilei 18 le dedica în mod organizat studiului viorii, al pianului, partiturilor și compoziției. Cuvintele sale prin care aprecia atitudinea artistului față de muncă, exprimă o înaltă concepție de viață și un îndemn pentru orice artist.

Valoarea geniului său s-a impus încă în viață fiind. Dar ori de câte ori i se aduceau elogii și se vorbea despre genialitatea sa, avea întotdeauna răspunsul său cunoscut, exprimat cu o nobilă modestie: „sunt un simplu muncitor al artei”.

George Enescu a iubit întreaga viață poporul și acesta a fost izvorul puternic al activității sale creatoare. În întâlnirea pe care a avut-o în ultimele luni cu o delegație de artiști români și-a exprimat dorința de a se reîntoarce în țară, dorință pe care boala grea l-a împiedicat să și-o realizeze. Cuvintele sale adresate muzicienilor români constituie un scump mesaj pentru creația românească: „muzica trebuie să pornească din inimă și să ajungă la inimă”.

Obligația de onoare a muzicienilor români este să aprofundeze atât creația, cât și viața marelui dispărut care ne-a lăsat o moștenire de neprețuit – piatră de temelie în făurirea culturii muzicale românești.

Mauriciu Vescan

în: *Scânteia tineretului*, București,
11, seria a II-a, nr. 1873, 8 V 1955

Funeraliile lui George Enescu

PARIS – În după amiaza zilei de 7 mai au avut loc funeraliile lui George Enescu.

Un numeros public a condus pe ultimul drum pe marele dispărut. Reprezentanții cercurilor artistice și muzicale pariziene au ținut să aducă omagiu marelui maestru al muzicii. Printre cei de față se aflau cunoscutul compozitor francez Arthur Honegger, muzicienii Florent Schmidt, Nadia Boulanger, Felix Rouget și alții.

Au mai asistat majoritatea criticilor muzicali ai presei pariziene începând cu „*L'Humanité*” și terminând cu „*Figaro*”, precum și delegați ai sindicatelor autorilor și compozitorilor de muzică, ai Federației Naționale a spectacolului, ai Asociației „*Franța-România*” în frunte cu André Langevain și Joseph Ducroux, vicepreședinți ai asociației.

De asemenea, au fost de față ministrul Republicii Populare Române la Paris, Ion Drânceanu, precum și membri ai ambasadei.

După ceremonia funebră, carul funebru acoperit cu numeroase coroane s-a îndreptat spre cimitirul *Père Lachaise*, unde a avut loc înhumarea și unde s-a adus un ultim omagiu memoriei marelui compozitor român.

Agerpres

în: *Scânteia*, București, 28, nr. 3278, 8 V 1955

Articol consacrat marelui maestru al muzicii George Enescu de ziarul „L'Humanité”

Ziarul „L'Humanité” a publicat sub semnătura criticului muzical Georges Léon un articol consacrat marelui maestru al muzicii George Enescu.

Violonist ilustru, pianist de talent, dirijor renumit, acest mare interpret era totodată un mare compozitor, se arată în articol.

După ce amintește principalele date biografice ale marelui maestru al muzicii, „L'Humanité” scrie: „George Enescu n-a uitat niciodată că s-a născut și a trăit în România. Amintirea tradițiilor folcloristice și populare ale țării sale l-a călăuzit în inspirația lui, dar, nevoind să fie doar un simplu traducător, el a căutat totdeauna să-și îmbogățească propriul său limbaj muzical.

Este încă prea devreme pentru a deduce întreaga importanță a operei sale, dar „*Amintiri din copilărie*”, „*Simfonia*”, opera „*Oedipe*”, sonatele pentru pian și vioară precum și cele două rapsodii române, i-au consacrat de pe acum un loc de frunte în muzica contemporană.

Lucrările lui George Enescu sunt foarte deseori executate în România. Dând sfaturi virtuozilor mai tineri, George Enescu le recomandă să cunoască nu numai opera pe care vor să o interpreteze, ci și viața autorului și legătura care există între ideile lui și spiritul epocii. George Enescu a reprezentat într-o mare măsură epoca sa.

El a trăit mulți ani la Paris, dar nu și-a renegat niciodată poporul și era membru fondator al Academiei R.P.R.

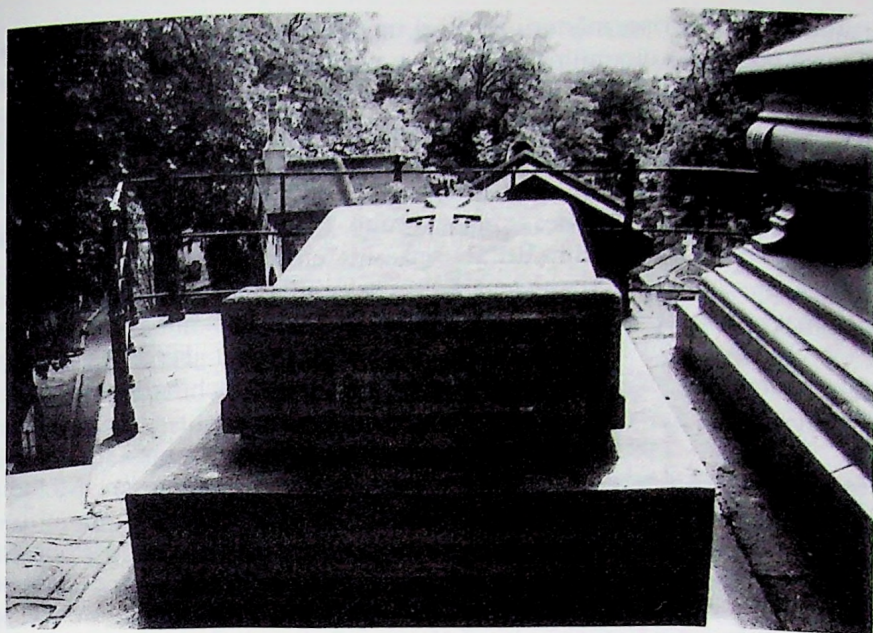
Agerpres

în: *Munca*, București, 11, nr. 2349, 8 V 1955

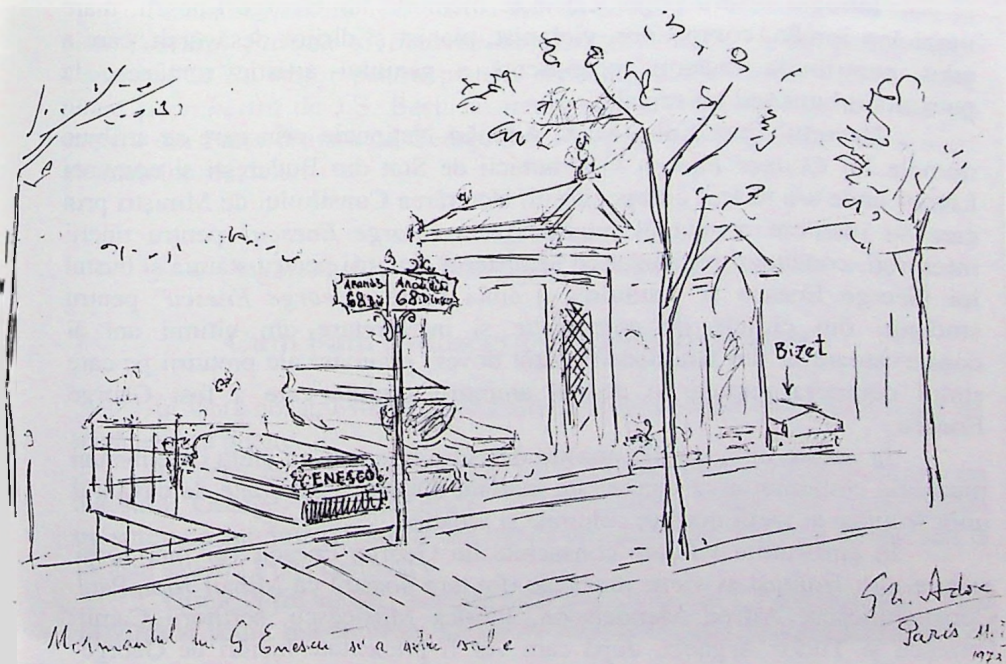
Poporul român cinstește memoria lui George Enescu

Sâmbătă a avut loc la Uniunea Compozitorilor din R.P.R. o adunare solemnă consacrată lui George Enescu.

Clădirea Uniunii Compozitorilor din R.P.R. Drapelul de doliu își pleacă faldurile. În hol, pe un fundal cernit, bustul alb al maestrului George Enescu înconjurat de flori. Alături, o vitrină. Fotografii ale marelui artist.

Mormântul soților George și Maria Enescu, în forma actuală (2005).

Desen în peniță de sculptorul Gheorghe Adoc (1972) al mormântului Enescu din arondismentul 68. Se vede și plasarea (pe aceeași alee) a cripei compozitorului Georges Bizet.

Partituri și manuscrise, mărturii ale unei munci de peste o jumătate de veac închinată poporului din mijlocul căruia s-a ridicat George Enescu.

Artiști ai poporului, măestri emeriți ai artei, artiști emeriți ai R.P.R., compozitori, profesori și studenți ai Conservatorului „Ciprian Porumbescu” din București, vin să aducă omagiul lor marelui maestru al muzicii românești,

Cuvintele simple ale compozitorului Ion Dumitrescu, secretar al Uniunii Compozitorilor din R.P.R., maestru emerit al artei din R.P.R., laureat al Premiului de Stat, evocă figura celui mai mare muzician român, care a fost adânc legat de patria și poporul pe care l-a iubit atât.

Compozitorul Tiberiu Brediceanu, maestru emerit al artei din R.P.R., citește necrologul lui George Enescu. O viață de om închinată progresului patriei.

După ce s-a păstrat un moment de reculegere în memoria lui George Enescu, se cântă *Andantele* din *Sinfonia I-a* de George Enescu. Melodia caldă, profund umană, evocatoare, se răspândește în sală.

În fața marelui dispărut, compozitorii din Republica Populară Română se înclină cu adâncă durere și cu hotărârea de a duce mai departe moștenirea spirituală a lui George Enescu, servind astfel poporul nostru pe care George Enescu l-a iubit și l-a slujit până în ultima clipă a vieții sale.

Întregul nostru popor cinstește memoria lui George Enescu, mare muzician român, compozitor, violonist, pianist și dirijor desăvârșit, care a adus contribuția unanim recunoscută a geniului artistic românesc la patrimoniul muzicii universale.

Decretul Prezidiului Marii Adunări Naționale prin care se atribuie numele lui *George Enescu* Filarmonicii de Stat din București și comunei Liveni unde s-a născut compozitorul, Hotărârea Consiliului de Miniștri prin care se instituie concursul internațional „*George Enescu*” pentru tinerii interpreți, concursul organizat de Ministerul Culturii pentru statuia și bustul lui George Enescu și instituirea a cinci burse „*George Enescu*” pentru studenții din clasele de compoziție și interpretare din ultimii ani ai conservatoarelor din țara noastră, sunt dovezi grăitoare ale prețuirii pe care statul democrat-popular o acordă amintirii aceluia care a fost George Enescu.

În aceste zile, stațiile noastre de radio transmit un ciclu de emisiuni muzicale comemorative consacrate marelui dispărut, precedate de cuvântul unor fruntași ai vieții noastre culturale și artistice.

În emisiunile viitoare consacrate lui George Enescu vor mai vorbi printre alții fruntași ai vieții muzicale din țara noastră ca Mihail Jora, Paul Constantinescu, Alfred Mendelsohn, Florica Musicescu, scriitorii Camil Petrescu și Tudor Arghezi, după care vor fi prezentate lucrări de George

Enescu în interpretarea marelui muzician și a altor soliști de renume mondial și formații instrumentale din țara noastră și din străinătate.

*

Sâmbătă seara a avut loc la Casa Oamenilor de Știință din Capitală o adunare consacrată memoriei lui George Enescu, strălucitul reprezentant al culturii muzicale românești.

La adunare au participat academicieni, membri corespondenți ai Academiei R.P.R., colaboratori ai institutelor de cercetări științifice ale Academiei R.P.R.

Adunarea a fost deschisă de acad. George Oprescu, directorul Institutului de Istoria Artei al Academiei R.P.R., care a evocat personalitatea marelui dispărut.

A luat apoi cuvântul Andrei Tudor, șeful secției de muzică a Institutului de Istoria Artei al Academiei R.P.R., care a arătat că moartea lui George Enescu, cel mai mare muzician român și unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai culturii muzicale a lumii, înseamnă o grea pierdere pentru muzica românească, pe care a îmbogățit-o prin opera sa și a transmis-o lumii întregi, ducând faima geniului creator al poporului nostru.

Pianistul Mândru Katz, artist emerit al R.P.R., a interpretat apoi la pian *Toccata*, *Pavana* și *Bourrée* de George Enescu. S-au audiat apoi *Concertul în Re major* pentru pian și orchestră și *Concertul pentru două pianе și orchestră* de J.S. Bach, în interpretarea Orchestrei de muzică de cameră din Paris dirijată de George Enescu, ultimele imprimări pe discuri ale marelui muzician.

Agerpres

în: *Steagul roșu*, București, 2, nr. 344, 8 V 1955

Cum l-am cunoscut pe maestrul Enescu

În viața noastră stăruie unele amintiri de un neasemuit relief care ne stăpânesc cu putere.

În ceea ce mă privește, nu voi uita niciodată prima întâlnire cu maestrul George Enescu. Eram un copilandru când am suit, acum treisprezece ani, într-o înșorită dimineață de primăvară, treptele ce duceau la lăcașul său din Piața Lahovary.

Urma să fiu audiat. Această întâlnire era tot ce-mi dorisem mai mult în viață și acum mă simțeam gătit de o emoție covârșitoare. Credeam nu

numai că nu voi putea cânta din vioara pe care o luasem cu mine, dar nici că nu voi putea articula vreo vorbă.

Chipul însă în care maestrul Enescu m-a primit, căldura cu care mi-a vorbit, bunătatea, sinceritatea și modestia sa proverbială mi-au învins timiditatea și mi-au alungat emoția. Am cântat. Maestrul m-a urmărit cu atenție, apoi a trecut la pian acompaniindu-mă.

Cine a avut prilejul să îl asculte pe George Enescu cântând la pian, nu va putea uita niciodată arta sa.

Reproduceau din memorie simfonii ori cânta sonate, interpretându-le cu o uimitoare forță de expresie, redând întotdeauna sensul profund al muzicii, tâlcurile ei cele mai adânci, adevărata ei viață.

Era o artă sublimă, înălțătoare, care te cucerea pe de-a-ntregul.

Orele întregi pe care George Enescu le petrecea la pian cântând din marii clasici, rămân neuitate.

În mâinile sale pianul devenea un instrument miraculos, căpăta timbre, culori nemaiîntâlnite, fermecând pe toți cei ce aveau fericirea să îl asculte.

Am avut fericirea ca să îl ascult interpretând parte din marele său repertoriu violonistic.

Maestrul prepara orice concert cu o înaltă conștiință creatoare și cu o minuțiozitate deosebită.

Pasaje întregi din sonata *Kreutzer*, din sonatele de Tartini ca și din concertul de Beethoven erau reluate de nenumărate ori, deși oricare altul decât maestrul, ar fi socotit că a atins culmea desăvârșirii.

„E greu, e greu...” spunea, zâmbind, marele Enescu.

La ședințele de muzică de cameră, când alături de unii membri ai Filarmonicii, cânta la vioara I, maestrul Enescu era cel mai neobosit. După patru ore de muncă susținută, toți ceilalți îl rugau pentru câteva clipe de răgaz. Maestrul le acorda cu dragă inimă, zâmbind, dar continua să lucreze singur, să parafrazeze, să refacă unele pasaje.

Mă simțeam cel mai departe de marea sa artă, de subtilitățile sale interpretative. Dar oricât de departe mă afluam, pilda muncii sale de adevărat titan, imensa și seducătoarea sa personalitate creatoare mi-au deschis perspectivele clare către ceea ce trebuie să tindă un adevărat artist.

Exemplul măreț al lui George Enescu rămâne de neuitat. El va călăuzi generații întregi de muzicieni pe drumul adesea spinos, dar cu atât mai plin de satisfacții, al muncii creatoare, al adevăratei arte.

Mihai Constantinescu

în: *Informația Bucureștiului*, București, 2, nr. 551, 9 V 1955

Geniul interpretativ al lui George Enescu

Disparația marelui și iubitului maestru a consternat nu numai pe oamenii de muzică ori pe cei care l-au cunoscut, ci întreg poporul nostru, de care George Enescu fusese întotdeauna trainic legat, prin arta și creația sa minunată, prin viața sa pasionată pentru bine și pentru frumos.

Cele mai îndepărtate și îndelungi turnee în lume sfârșeau cu serii de concerte în țară, când artistul se dăruia neobosit, cu generozitate.

Cine s-a apropiat cât de cât de marele maestru, a rămas pentru totdeauna cucerit de farmecul său negrăit, de mulțimea darurilor cu care era înzestrat. Unul din multiplele aspecte ale artei lui George Enescu este acela al violonistice sale.

S-a vorbit mai pretutindeni în lume, de uimitorul său talent violonistic. George Enescu se afla într-adevăr în rândul celor mai mari interpreți ai vioarei din primele decenii ale veacului nostru: Kreisler, Thibaud și Flesch.

Enescu însuma o uimitoare virtuozitate a execuției, o frumusețe a tonului vestită (tonul enescian) și totodată o muzicalitate rar întâlnită. Datorită acestor însușiri esențiale, George Enescu atingea acele culmi ale interpretării ce reprezentau cea mai justă pătrundere a operei de artă, operă pe care o împărtășea cu convingere adâncă tuturor și cu un egal succes. Căci fapt este, George Enescu era ascultat cu aceeași profundă reculegere și admirație atât de necunoscătorii în ale muzicii, cât și de cei mai de seamă muzicieni, care oricând aveau de învățat din arta sa cuceritoare. Sunt unele piese muzicale a căror interpretare a intrat în istoria muzicii. Cine a auzit *La Follia* de Corelli, *Tempo di Menueto* de Pugnani-Kreisler, *Melodiile țigănești* de Sarasate, *Cele trei mituri* ale lui Szymanowski, *Tzigane* de Ravel ori *Poemul* de Chausson în interpretarea marelui Enescu, poartă în memorie aceste piese așa cum ele au fost create de personalitatea sa uriașă. Fără să aducă nici cea mai mică atingere textului muzical, George Enescu le împrumuta ceva din viața sa lăuntrică, din adâncă sa înțelegere pentru adevăr și frumos – de unde semnificația nouă pe care o căpăta, prin mijlocirea sa, opera de artă.

Interpretările din Mozart, Beethoven, Brahms, ori Franck, dar mai ales din Bach, sunt celebre azi în lumea întreagă, deși – spre marea părere de rău a tuturor iubitorilor de muzică – puține din acestea au rămas înregistrate pe discuri.

Cine a ascultat *Ciacona* din *Partita a 2-a în re minor pentru violină solo* cântată de George Enescu va purta pentru totdeauna în sufletul său

imaginea nu numai sonoră, dar și vizuală a marelui artist. Aplecat cu o dragoste nestinsă pe vioara sa, George Enescu desfășura *Ciacona* cu ochii adesea închiși, redând geniala operă a lui Bach în tot ce avea ea mai înălțător, mai sublim și în același timp mai profund omenesc. La sfârșit, în aplauzele ce nu mai conteneau, marele maestru mulțumea cu modestia ce îl caracteriza, retrăgându-se încet de pe podiul Ateneului, lăsând pe toți ascultătorii pur și simplu vrăjiți de arta sa neprețuită.

Dar nu numai în recitaluri ori ca solist al concertelor de vioară se manifesta George Enescu. El iubea cu pasiune muzica de cameră care îi da totdeauna mari satisfacții, cântând împreună nu numai cu unii vestiți artiști, prieteni ai săi, ca Pablo Casals și Jaques Thibaud, dar și alături de mai toți instrumentiștii de talent ai noștri. Vor rămâne memorabile ședințele de muzică de cameră de acum un deceniu, în cadrul cărora maestrul Enescu a prezentat – cântând la vioara I-a – cvartetele de Beethoven – lucrări care îl emoționau totdeauna covârșitor.

Pianist, poate tot atât de complet și de genial pe cât era și ca violonist, George Enescu realiza la acest instrument adevărate simfonii, dând pildă strălucită de posibilitățile largi și variate ale pianului în mâinile unui mare artist.

Stăruie în memoria tuturor ce au avut prilejul să îl urmărească, *Sonata Kreutzer* cântată de maestrul Enescu la pian cu Thibaud la vioară și – mai aproape de zilele noastre – *Sonata în La major* de Beethoven și *Variațiunile pe o temă* din „*Flautul fermecat*” de Mozart, cântate cu Daniil Șafran la violoncel.

Cu aceeași profunzime, competență și talent se manifesta George Enescu și la pupitrul dirijoral unde, stăpânind toate lucrările pe care le dirija, pe de rost, stăpânea și orchestra, cu acel magnetism puternic al privirii sale agere, pătrunzătoare, cu gesturile sale de un dinamism și forță de expresie care ieșeau cu totul din comun.

Îi datorăm lui George Enescu prezentarea, în primă audiere, a nenumăratelor lucrări simfonice ale școlii românești ce a înflorit după exemplul creației sale minunate și o seamă de alte lucrări străine printre care *Simfonia a VII-a a Leningradului*, de Dimitri Șostakovici.

Moștenirea artistică pe care George Enescu o lasă în urma sa este uriașă. Încet, se vor aduna toate documentele privitoare la interpretarea și creația sa – ceea ce va da posibilitatea cunoașterii multiplelor resurse ce au sălășluit în omul și artistul George Enescu.

J.V. Pandelescu

în: *Informația Bucureștilui*, București, 2, nr. 552, 10 V 1955

Enescu, marele animator al muzicii românești

Există în București, în fața sălii de concert a Ateneului în care Enescu a dat concerte triumfătoare, un bust al maestrului. Sculptorul i-a imortalizat în piatră chipul cu trăsături nobile, privirea inspirată, plină de poezie. Așa va rămâne neștersă figura lui Enescu în inima și mintea tuturor acelora care au avut fericirea să-l cunoască personal sau să lucreze sub conducerea lui.

Enescu a fost mare, pasionat, multilateral. Opera lui de interpret și de pedagog a fost fericit încununată de creația lui componistică, de operele cu care a îmbogățit tezaurul muzicii românești și universale. De-a lungul anilor, creația lui – de la *Poema Română* scrisă la frageda vârstă de 16 ani – până la lucrările de maturitate, au cucerit publicul. În viața lui bogată, în cele șase decenii de activitate creatoare (dacă ținem seama că a început să compună încă de pe când era copil), Enescu a scris relativ puțin. Numărul opusurilor sale trece cu puțin de 30. Dar câtă bogăție de simțiri dezvăluie ascultătorilor liedurile, celebrele rapsodii române, simfoniile, compozițiile de muzică de cameră. Muzica lui Enescu a emoționat și va emoționa întotdeauna cu aceeași putere. Ea este o muzică, așa cum spunea însuși maestrul, „pornită din inimă pentru inimă.” Ea este o muzică ce va dăinui în veacuri pentru că este profund națională, inspirată din muzica poporului său, al cărui fiu credincios Enescu a fost până în ultima clipă. Pe rapsodul poporului nostru, pe cel care a turnat în forme desăvârșite bogăția cântecului popular, mulți muzicieni l-au comparat cu Liszt. Ca și acesta, el a dat strălucire muzicii poporului, a făcut-o cunoscută departe, peste hotare, spre gloria patriei sale. Ca nimeni altul a știut Enescu să plece urechea spre popor, spre acele pături ale poporului care, în ciuda amărăciunii și opresiunii, au știut să păstreze ca pe un foc viu – la care se încălzeau – muzica bătrânească. Pe vremea când și în muzica românească bântuiau curente formaliste ale Apusului, când cei care disprețuiau poporul negau acestuia vreo legătură cu muzica, Enescu asculta cu inima emoționată pe lăutarii țigani. Despre ei a scris maestrul rânduri tulburătoare: „Lor, ȝiganilor, să le mulțumim că ne-au păstrat muzica, această comoară ce abia acum o prețuim... Dânșii ne-au dezgropat-o, au trecut-o și au dat-o în păstrare din tată-n fiu, cu acea grijă sfântă ce o au pentru ce le e mai scump pe lume, cântecul!”

Cât mai aproape de popor, cât mai aproape de viață, de năzuințele, de cântecele sale, astfel poate fi exprimat crezul artistic al lui Enescu. El a iubit ca nimeni altul muzica populară românească, i-a căutat și i-a găsit haina strălucitoare care i se potrivea cel mai bine.

Ca muzician de geniu, ca mare om, Enescu a influențat în bine întreaga noastră viață muzicală din ultima jumătate de veac. Se poate spune fără greș că muzicii românești în fașă i-a fost părinte cald și devotat. Compozițiile lui Enescu, activitatea sa pedagogică și publicistică, toate au îndemnat pe compozitorii noștri spre izvoarele mereu vii și de nesecat ale muzicii populare.

Trecutele regimuri au fost nevoite să recunoască și să dea prețuire oficială geniului lui George Enescu, mesager și răspânditor al muzicii românești în întreaga lume. Dar marele nostru maestru era departe de a fi mulțumit de stările de lucruri din trecut. El visa la o dezvoltare liberă, neîngrădită, a tuturor domeniilor vieții muzicale din țara noastră.

Situația teatrului liric de pildă, inundată de trupe străine, îi apărea nesatisfăcătoare. El visa (după propriile-i cuvinte reproduse după un articol apărut în presa vremii) la „o operă în care să cântăm în limba noastră, cu cântăreții și muzicanții noștri, marile capodopere de Gluck, Mozart, Beethoven, Weber..., *Boris Godunov*, de Musorgsky..., mai târziu apoi, când vom avea, și lucrări lirice românești bune.”

Cu toate greutățile, Enescu credea în viitorul muzicii românești... În același articol – el avea față de mercantilismul care stăpânea atunci manifestările artistice – cuvinte amare: „cum se poate că publicul nostru, așa de treaz, nu reclamă, nu cere să asculte pe cântăreții săi, cântăreții noștri ai tuturor românilor, care aparțin patriei înainte de a aparține antreprenorilor, să-i asculte în operele nemuritoare care înobilează pe cei ce le ascultă, care ridică la nivel înalt moral și fac parte din adevărata civilizație? Noi avem nevoie de aceasta!”

După 23 August 1944, Enescu a avut fericirea să vadă lucrurile schimbându-se în țara noastră. Un public nou, mult mai numeros, a aplaudat pe marele Enescu, pe cel pe care vârsta nu l-a împiedicat să întreprindă turnee, să viziteze Uniunea Sovietică, să ne aducă un dar neprețuit: prime audiții în țara noastră ale unor lucrări de compozitorii sovietici Șostakovici, Hacıaturian.

Noi, muzicienii români, modești discipoli ai lui Enescu, truditori pe târâmul artei, îi suntem recunoscători maestrului pentru toate: pentru moștenirea componistică pe care ne-a lăsat-o (în mare parte nepublicată, ne vom face o datorie de onoare să o publicăm), pentru clipele înălțătoare pe care ni le-a dăruit dirijând sau cântând, pentru învățăturile sale, pentru generozitatea sa, pentru uriașa lecție de muncă pusă în slujba patriei pe care ne-a dat-o întotdeauna. Exemplul marelui dispărut ne va călăuzi în activitatea noastră. Avem astăzi cântăreții, muzicanții, teatrul liric pe care-l voia Enescu. Muzica pătrunde tot mai adânc în popor. Producția simfonică românească cunoaște succese însemnate. Avem și primele producții ale

teatrului liric românesc. Creatorii de muzică au primit cu emoție și cu recunoștință gândurile și îndemnurile pe care, de departe, maestrul, ținut pe patul de suferință, le-a trimis în țară. Erau gânduri de dragoste și îndemnuri la muncă creatoare, perseverentă, pentru gloria muzicii naționale. În fața mormântului marelui dispărut, noi ne înclinăm cu recunoștință și respect. Nu poți cinsti memoria unui mare om mai bine decât ducând la îndeplinire mesajul lăsat de el. Flacăra vie a geniului lui Enescu, expresie înaltă a capacităților creatoare ale poporului român, va rămâne veșnic nestinsă. Va fi o cinste ca, îndeplinind dorința marelui George Enescu, să mergem neabătut pe drumul luminat de această flacăra.

Sabin V. Drăgoi

în: *România Liberă*, București, 13, nr. 3295, 11 V 1955

În satul unde s-a născut George Enescu

Vaste, cu unduiri largi și molcome, pierdute în orizonturi luminoase, având în negrița lor frumusețe ceva din sufletul cald și sfătos, din dulceața graiului moldovenesc, dealurile Dorohoiului sunt acum din nou îmbrăcate în straiele verzi ale primăverii.

Aici, printre fermecătoarele coline, la aproximativ 15 km, departe de orașul Dorohoi, se află satul în care s-a născut George Enescu. Întemeiată pe la mijlocul secolului trecut, această așezare omenească, ale cărei căsuțe sunt risipite la distanțe mari pe măgura Arborei, după câteva decenii de existență modestă a ieșit din anonimat, dând țării pe cel mai mare muzician român.

Satul Liveni (astăzi George Enescu) este destul de liniștit în ceasul după-amiezii de duminică. Îl străbat cu emoție și, nezărind oameni, încep să cred că locuitorii lui s-au dus cine știe în ce vale, la cine știe ce serbare câmpenească.

În sfârșit, întâlnesc un copil. Îl întreb:

– Nu e nimeni în sat?

– Sunt amu la cămin... Vă duc acolo...

La cămin, o mulțime de oameni stau roată, lângă un aparat de radio și ascultă cu atenție încordată. Vreau să intru în vorbă cu unul dintre oameni. Îmi face semn cu degetul să tac. Nu se aude nici o șoaptă. După o scurtă pauză, răsună vocea crainicului de la radio:

„Sâmbătă a avut loc la Uniunea Compozitorilor din R.P.R., o adunare solemnă consacrată memoriei lui George Enescu...”

Atenția ascultătorilor crește. De câte ori crainicul pronunță numele marelui dispărut, inimile calde ale acestor săteni simpli tresar. În ochii lor sinceri se adună întristare.

Ascultând veștile transmise la radio, ei încep să depene firul amintirilor. Pentru acești oameni a dispărut nu numai un muzician ilustru, cu faimă peste hotare, ci și un consătean drag, un prieten apropiat care a trăit un timp în mijlocul lor, le-a cunoscut și le-a înțeles păsurile, visurile.

Un unchiuș cu plete albe ca moldovenii din vremea lui Ștefan cel Mare, șoptește pentru sine, nostalgic:

– Parcă-l văd când era de-o șchioapă...

Emisiunea se termină dar nimeni nu pleacă. Mă apropiu de moșneag și mă așez lângă el. Din vorbă în vorbă îmi spune că are 74 de ani, că se numește Vasile Gheorghe Sandu și că a copilărit cu Enescu. Cu dar de povestitor, cu un grai minunat de blajin, el continuă fără să-l mai întreb eu:

– Dacă vrei, iaca, să-ți spun toate cele de pe vremile când ne muștruluia duduca Marghiolița, maica dânsului, că prea ne luam la gioacă și ghidușii...

Se strâng toți în jurul nostru. Moșul urmează:

– Pe vremea ceea, aveam amândoi câte 4 anișori. Ne jucam în grădină, băteam ghiomotoacele de bumbac. Când venea duduca, dânsul o sbughea rapide deval. Îl urmam și ne piteam lângă iaz. Acolo, privegheam vreme lungă. Dânsul mă silea să tac și să ascult cu el vîersul păsărilor. Tare-i era drag să le-audă! Apoi, făcea din strujeni de păpușoi o muzicuță. Un strujan ținea drept scripcă, iar celălalt arcuș. După ce se sătura de cântat, zicea băietul: „Așa cântă tătucu...”

De la Vasile Gheorghe Sandu aflu o seamă de fapte din vremea copilăriei lui George Enescu. Tatăl lui cânta la vioară, iar mama la chitară. Adesea copilul îi asculta, simțind fiori prin trușorului plâpând. Cu aceiași fiori asculta la horă scripcarii satului. După aceea, singur, sub nucii bătrâni din fundul grădinii, cânta în lege din hlujani, imitând pe tatăl său și pe scripcarii. Așa l-a surprins tatăl într-o zi. Până atunci, acesta îl socotise prea mic pe fiul său și nu bănuise că băiatul poate să dovedească vreo înclinare la o vîrstă atât de fragedă. A rămas nespus de surprins în ziua când și-a găsit feciorul acolo, în fundul grădinii. Peste câteva zile i-a cumpărat o vioară, George a primit-o fericit și în scurtă vreme a reușit să cânte frânturi din cântecele auzite.

Tatăl i-a adus ca dascăl pe un anume Neculai Chioru din Dorohoi, scripcar vestit pe atunci. De la acest cântăreț popular care cânta după ureche, deoarece nu cunoștea notele, a luat Enescu primele lecții. Fermecat de frumusețea sunetelor viorii, copilul n-o mai lăsa din mână și a izbutit să-și depășească repede profesorul. De acum avea nevoie de lecții superioare.

Tatăl l-a dus la Iași, să-l asculte cunoscutul violonist și profesor de Conservator, Eduard Caudella. Cu mânuțele lui albe, fără emoție, cu o ușurință surprinzătoare, cu gesturi firești, copilul a prins să plimbe arcușul pe coardele viorii.

A fost un moment tulburător. Auzind sunetele viorii, sub impulsul unui tainic imbold, micuțul zâmbea fericit. Adânc impresionat, profesorul Caudella a simțit nevoia să exclame:

– Ce comoară!... Trebuie să înveți imediat notele...

Iar tatăl, îmbrățișându-și feciorul, a grăit:

– De acum, scripca mea trece la pod, cântă tu!

Din ziua aceea, George Enescu a început să urce către culmile artei muzicale. Ascultând mereu de marea chemare care îi fermecase sufletul, a învățat notele. Prietenii de joacă îl vedeau tot mai rar. În schimb, în grădina cu nuci și salcâmi bătrâni, se auzeau în fiecare zi sunetele vrăjite ale viorii lui.

Mai târziu George Enescu a plecat să studieze la Viena, urmând sfatul profesorului Caudella care și-a dat seama că are de-a face cu un talent excepțional.

Ceea ce bănuiau vârstnicii în anii când George Enescu era copil, s-a adeverit mai târziu. El a urcat repede pe culmi nebănuite, dovedindu-se unul dintre cei mai mari muzicieni contemporani. El a adus contribuția unanim recunoscută a geniului artistic românesc la patrimoniul muzicii universale.

Este interesant că toate amănuntele legate de copilăria marelui artist sunt cunoscute de mulți oameni vârstnici și tineri din satul lui George Enescu. Am fost de-a dreptul uimit când, în timp ce moș Vasile povestea, un puștan de vreo zece ani a intervenit:

– Spune, unchiule, și cum a cântat cu scripca lui la Viena când era numai de 10 ani, de a holbat ochii și împăratul... De ce nu spui?

– De unde știi tu? – l-am întrebat.

– Mi-o spus mămuca. Zice să mă fac vrednic să ajung și eu ca el...

De la mămuca lui, acest copil pe nume Toader Luca, cunoștea și el viața lui George Enescu. În sat, părinții povestesc cu dragoste și mândrie copiilor ceea ce știu despre consăteanul lor și, fără îndoială, copiii de astăzi vor povesti celor de mâine. Este în fond o manifestare a dragostei și a prețuirii pe care poporul o arată oamenilor de valoare ieșiți din rândurile sale. Din întâmplarea cu copilul mai reiese ceva: viața lui George Enescu, o viață de om închinată artei, închinată progresului patriei noastre, este o pildă strălucită pentru fiecare.

Mai departe, Vasile Gheorghe Sandu povestește:

– Amu, când o ajuns om mare, nu s-o desprins de noi. Venea în sat și poposea la horă. Asculta cu drag cântecele noastre. Ne întreba de păsur.

Apoi, zicea din scripcă cânteccele lui. O cântat odată de ziceai că-i fermecat. Parcă intrase în sufletul nostru. Ce cânta el, parcă era ca doinele de le știm din moși strămoși.

– Hei, și cum cânta „Ciocârlia” din scripcă! – a adăugat Nicula Sandu.

Auzindu-i vorbind astfel, înțelegi de ce-l iubesc și prețuiesc ei. Aceia care l-au ascultat când cânta fragmente din opera lui muzicală, vedeau în melodiile acelea sufletul lor curat și mărinimos, vedeau frumusețea creațiilor noastre populare pe care George Enescu le-a iubit și din care s-a inspirat.

Ai sta zile întregi să ascuți cuvintele oamenilor din satul lui George Enescu. Ei îți arată mereu alte calități ale ilustrului lor consătean.

– O făcut și o bibliotecă la școală, intervine din nou copilul Toader Luca.

Împreună cu mai mulți săteni, mergem la școală și un timp răsfoim cărțile cumpărate de George Enescu. De acolo, Nicula Sandu mă invită la el acasă, să-mi arate o fotografie de-a lui Enescu. Fotografia care înfățișează pe marele artist la vârsta de 28 de ani, se află înrămată, pusă la loc de cinstă în casă.

– Mai au și alții, spune Nicula, mai ales noi care am fost vecini cu el.

În cursul după-amiezii, de la Dorohoi, sosesc în sat câțiva tovarăși. Sunt de la secția culturală a sfatului popular raional și de la muzeul de acolo. Au mai venit și în alte zile. Ei caută obiecte care au aparținut lui Enescu, pentru a le expune în Casa Memorială.

Seara, sătenii revin la căminul cultural. Din ziare au aflat că la radio se va transmite muzică de George Enescu. Este destul de târziu când începe emisiunea. Sala căminului cultural e plină. Oamenii ascultă mișcați. Inimile lor tresaltă. La radio se transmite *Rapsodia I-a Română*. Au mai auzit-o și altădată. Cu toate acestea, o ascultă și de data aceasta cu aceeași atenție, cu aceeași dragoste. Sunetele melodioase, pline de viață, răzbat până afară și se răspândesc în noaptea senină. Ai impresia că prin ele, George Enescu transmite un emoționant mesaj, satului în care s-a născut. Un ultim mesaj, satului în care a copilărit și a cunoscut întâia oară frumusețea sufletească a poporului nostru, pe care a oglindit-o în lucrările sale, minunatele calități artistice ale acestui popor, cărora, el, ca un mare maestru, le-a dat o strălucire deosebită în opera sa.

Pavel Dumbravă

în: *Steagul roșu*, București, 2, nr. 346, 11 V 1955

Geniul multilateral al lui George Enescu

Întregul nostru popor cinstește memoria lui George Enescu. Artiști ai poporului și academicieni, compozitori și interpreți, pedagogi și studenți, scriitori și artiști plastici, muzicieni și simpli iubitori de muzică aduc omagiul lor marelui dispărut, scoțând la lumină aspecte dintre cele mai diferite ale geniului celui care a făcut să răsunec cântecul românesc în lumea întreagă.

Într-o vreme în care muzica noastră își croia cu anevoie drumul spre lumină, luptând la tot pasul cu mentalitatea mai marilor vremii, cu cei care nu „gustau” decât ceea ce venea din străinătate, tratând arta și muzicienii români cu dispreț și indiferență, s-a impus cu deosebită strălucire marea personalitate a lui George Enescu. El a fost acela care a insuflat iubitorilor de muzică încredere în forțele artistice ale poporului nostru, el a fost acela care a ridicat sus stindardul muzicii patriei sale, ducându-i faima departe peste hotare. Odată cu apariția lui George Enescu și a adevăratului său apostolat pentru muzica românească, pentru educarea muzicală a publicului nostru, începe să se stabilească o legătură și mai trainică între creația românească și marele public.

Este interesant de altfel de arătat că George Enescu nu a fost „descoperit” de cercurile conducătoare din acea vreme, decât după ce primise consacrarea sa la Paris. Acolo reputase succese însemnate ca violonist și compozitor. Se cântase cu mult succes (1898) *Poema Română* (op. 1) la *Concertele Colonne*. *Poema Română* era prima mare lucrare prin care George Enescu, încă înaintea de a împlini 17 ani, înțelesese să slujească cultura patriei noastre. A urmat apoi un lung șir de creații simfonice și de cameră de mare valoare.

Șlefuite cu o neasemuită migală în răgazul lăsat de activitatea sa prodigioasă de interpret, toate aceste lucrări vădesc geniul său, sunt dovada muncii sale de o rară conștiinciozitate, sunt dovada râvnii sale în căutarea perfecțiunii artistice, a respectului său pentru artă și oamenii cărora li se adresează, pentru poporul și patria sa. Unele din ele folosesc direct teme ale cântecelor și jocurilor noastre populare sau teme originale dăltuite în spiritul acestora. Așa sunt, de pildă rapsodiile, *Poema Română*, *Sonata a III-a pentru vioară și pian*, *Suita „Impresii din copilărie”*, *Uvertura Română*, ș.a. Toate celelalte creații se înrudesesc cu acestea și prin prezența unor elemente ale muzicii noastre naționale: o „îtițură” în acompaniament, o melodie aducând cu doinele noastre, într-un loc un procedeu caracteristic muzicii lăutărești, într-un alt loc o intonație, un ritm, un timbru specific. În toate

lucrările își pune pecetea sa uriașă personalitate a maestrului, geniul său puternic legat de viața, forța, sufletul poporului.

Creația lui George Enescu, prin bogăția neasemuită a cuprinsului ei, prin perfecțiunea formei, prin noul pe care-l aduce în idei, stări sufletești și procedee, a însemnat o adevărată piatră de hotar în dezvoltarea muzicii noastre. Dar nu numai prin forța exemplului său personal a înțeles George Enescu să ajute creația românească. Ani de zile a dat concerte pentru a strânge un fond din care a instituit „Premiul Enescu” de compoziție, premiu cu care au fost răsplătite cele mai de seamă lucrări de compozitori români între 1913 – 1946. În 1945 George Enescu scria: „Suntem îndreptățiți să sperăm într-un viitor și mai rodnic și mai bogat în lucrări a căror valoare să se impună lumii întregi.” Speranța maestrului era într-adevăr îndreptățită. Privind în urmă la cei zece ani scurși din acea lună aprilie 1945, ani în care, datorită condițiilor create de regimul democrat-popular, arta noastră muzicală a cunoscut o înflorire fără precedent, maestrul George Enescu se putea bucura. Și s-a bucurat într-adevăr când, nu de mult, a avut ocazia să discute despre dezvoltarea muzicii la noi. Atunci s-a interesat îndeaproape de progresele muzicii noastre, de noile lucrări scrise, și le-a urât celor din țară: „Sănătate și putere de muncă!” Și tot atunci ne-a transmis: „Mă gândesc tot timpul la țară, sunt cu tot sufletul, în fiecare clipă, alături de poporul nostru. După ce mă voi face bine am o singură dorință – să viu în țară.” Maestrul nu și-a putut vedea această dorință împlinită, dar el este mai prezent ca oricând în viața, gândurile și activitatea creatoare a muzicienilor noștri.

Faima de compozitor a lui George Enescu a fost recunoscută în lumea întreagă. Lucrările i se cântă în toate țările, sunt apreciate și interpretate de cei mai mari muzicieni ai lumii. Marele violoncelist democrat Pablo Casals, spunea despre Enescu: „Îl așez – fără nici o ezitare – în absolut primul rând al compozitorilor din vremea noastră!”

O faimă și mai mare a avut George Enescu ca maestru al interpretării muzicale. Nu se poate caracteriza în cuvinte stilul interpretativ al acestui genial violonist, pianist, dirijor. Numai cei ce-au avut fericirea să-l asculte, sau cei ce-l urmăresc ca interpret în puținele imprimări pe care le avem de la el, își pot da seama de profunzimea înțelegerii, cunoașterii, trăirii lucrărilor interpretate. George Enescu spunea ori de câte ori avea prilejul: „În muzică, talentul, inspirația sunt necesare, dar nu suficiente. În artă e nevoie de muncă.” Și, de-a lungul vieții sale, George Enescu a considerat munca o nevoie vitală a sa, o fericire.

Despre felul în care George Enescu înțelegea munca unui interpret stă mărturie o scrisoare trimisă unui elev odată, în care scria printre altele: „În fiecare operă trebuie luată în seamă individualitatea și tendința autorului.

Citește biografia lui, observă trăsăturile lui de caracter, caută să-i pătrunzi ideile, să înțelegi ce reprezenta opera sa pentru el, ce vroia să transmită altora prin mijlocirea ei. Să fii adânc pătruns de ideile și sentimentele lui... Citirea de istorii ale muzicii, studiarea evoluției ei și a rolului compozitorilor sunt indispensabile. Caută să cunoști diferite concepții ale istoriei muzicii; unele din ele păcătuiesc prin informația incompletă, altele exprimă păreri prea personale, compară, generalizează... Crează opera așa cum se construiește un monument – cu fundamentul, soclul și culmea care îl încununează. Să ai o deosebită grijă pentru redarea vieții operci, a bogăției expresiei ei, în chip convingător. Fii inspirat și lucid.”

Acestui crez artistic – pildă pentru oricare artist interpret vârstnic sau tânăr – George Enescu i-a fost credincios de-a lungul întregii sale cariere de dirijor, de violonist, de pianist, izbutind să atingă culmi de artă. Neasemuit interpret al muzicii românești, George Enescu pătrundea într-adevăr în esența lucrărilor interpretate, reda într-adevăr viața lor, bogăția expresiei, stârnind emoția tuturor celor ce aveau fericirea să-l asculte. Ca interpret, George Enescu a fost un neobosit propagandist al muzicii românești în țară și peste hotare. Totodată, George Enescu interpreta, cu inegalabilă artă, cu vraja sa, muzica lui Brahms (pe care a cunoscut-o îndeaproape), a lui Beethoven (tradiția interpretării beethoveniene îi fusese transmisă prin profesorul său vienez Iosef Hellmesberger jr., al cărui tată fusese contemporan cu Beethoven), a lui Bach (operele lui Bach erau lucrări de căpătâi pentru George Enescu; le studia neîncetat, cunoștea toate variantele diferitelor creații pe dinafară, studiasse în amănunțime viața lui Johann Sebastian Bach). Interpretările sale date operelor lui Bach pe care avem fericirea să le putem asculta înregistrate, sunt neîntrecute ca frumusețe, adevăr, profunzime.

George Enescu i-a cunoscut bine pe Gabriel Fauré, Maurice Ravel și pe alți compozitori francezi. El dezvăluia ca nimeni altul lumea cuprinsă în cele mai valoroase creații ale compozitorilor francezi.

După 23 August 1944, George Enescu a fost primul care a făcut cunoscute la noi capodoperele muzicii sovietice. De neuitat vor rămâne pentru cei care au luat parte la ele, repetițiile cu *Simfonia a VII-a a Leningradului* de Șostakovici. Atunci, dificila partitură (scrisă în 1941), care evocă liniștea și seninătatea dinaintea agresiunii hitleriste, invazia dușmană și apoi cântă credința în victorie, a prins viață sub bagheta magică de dirijor a lui George Enescu. El explica membrilor orchestrei sensul simfoniei, dezvăluia viața din fiecare fragment, evoca luptele, tragediile, eroismul din Leningradul asediat.

De neuitat va rămâne și tălmăcirea dată de George Enescu *Concertului de vioară* de Hacıaturian, a cărui partitură de orchestră o

primise în dar de la marii muzicieni sovietici David Oistrach și Lev Oborin. Maestrul „citise” la prima vedere dificilul concert fredonând partea de vioară. Adânc impresionat, David Oistrach a exclamat: „Este un zeu.” Admirația pentru Enescu se oglindea și în articolul în care Oistrach vorbea despre maestru, cititorilor sovietici: „Îmi aduc aminte când după o repetiție, reporteri-ziariști ne-au fotografiat împreună. El mi-a spus: «Iată ce-mi place cel mai puțin în muzică» În aceste cuvinte s-a manifestat într-un chip admirabil atitudinea lui față de artă, o atitudine sublimă, profundă...”

La rândul său, George Enescu observă în legătură cu David Oistrach: „Violonistul Oistrach dispune de o tehnică uimitoare, însă se deosebește de alți tehnicieni prin faptul că posedă un ton dulce și cald, că frazarea este nobilă, denotând o muzicalitate impecabilă.” A. Hacıaturian i-a scris lui George Enescu: „Să studiezi un nou concert la venerabila dvs. vârstă este o sarcină într-adevăr eroică. Concepția dvs. este foarte originală și convingătoare și sunt sigur că mulți dintre tinerii violoniști vă vor urma exemplul. E atât de multă poezie și un atare avânt romantic! V-am ascultat ieri cu multă emoție și aș vrea să compun o nouă lucrare pentru vioară și orchestră.”

George Enescu a fost un strălucit sol al poporului nostru în Uniunea Sovietică, unde a repurtat succese extraordinare. V. Kemenov îi scria atunci maestrului: „Vizita dvs. va fi contribuit cu siguranță la strângerea legăturilor între culturile muzicale ale popoarelor noastre.” Admirația lui George Enescu pentru muzica sovietică nu era decât continuarea dragostei sale pentru muzica rusă, pe care o așeza întotdeauna la un loc de cinste în programele sale.

George Enescu s-a stins din viață. Omul apropiat și atât de îndrăgit de fiecare muzician de la noi, nu mai e. A rămas însă moștenirea sa artistică, atotcuprinzătoare, căreia nimic din muzică nu-i este străin. Ea continuă să trăiască și zi de zi sunt tot mai mulți cei care-i pătrund adâncimile, frumusețile, semnificația. Geniu al poporului român, George Enescu ocupă un loc deosebit în istoria muzicii. Fără zgomot, fără gesturi zadarnice, cu sâng și modestie, el a trasat către zări minunate drumul dezvoltării muzicii românești.

C. Teodoriu

în: *Scânteia tineretului*, București, 11, seria II, nr. 1875, 11 V 1955

George Enescu

Cel mai mare muzician pe care l-a dat poporul nostru a încetat din viață. Dragostea pentru patria sa, pentru tradițiile și poporul său, a fost izvorul de inspirație în creațiile sale muzicale. Faima lui George Enescu în calitate de compozitor și mai ales de violonist a depășit hotarele țării noastre cuprinzând întreaga lume.

Dragostea pentru arta care avea să-i facă un renume mondial a dovedit-o încă din fragedă copilărie. La vârsta de numai 4 ani, în 1885, cânta la vioară, iar puțin mai târziu a scris primele sale compoziții muzicale.

George Enescu și-a făcut pregătirea muzicală la Conservatorul din Viena, apoi la cel din Paris, având ca profesori, renumiți instrumentiști și compozitori ai vremii ca Georg Hellmesberger sau Jules Massenet și alții.

La vârsta de 16 ani, Enescu compune lucrarea simfonică "Poema română" cu care de altfel debutează în literatura muzicală. Încă de pe acum se observă înclinația lui spre folclorul poporului nostru care va căpăta contururi precise în compozițiile ce vor urma. Cele două rapsodii române, *Sonata a treia pentru vioară și pian în stil românesc*, *Suita pentru vioară și pian*, *Impresii din copilărie*, *Suita sătească pentru orchestră*, *Uvertura pe motive românești* și altele scot la iveală cele mai nobile trăsături ale sufletului poporului său. Enescu este unul din cei mai mari sprijinitori ai școlii muzicale naționale.

Ca violonist, Enescu a uimit lumea.

După 23 August 1944 a fost printre primii muzicieni români care au executat capodopere ale muzicii sovietice ca *Simfonia a 7-a a Leningradului* de Șostakovici și *Conceertul pentru vioară* de Hacıaturian.

Ca inițiator al premiului anual pentru cele mai bune compoziții (1912), ca membru fondator al Academiei Republicii Populare Române, prin lucrările sale de o mare valoare artistică etc., George Enescu a contribuit mult la dezvoltarea culturii noastre naționale.

Dragostea pentru patria și poporul său l-a călăuzit până în ultimele clipe ale vieții. Pe patul de suferință fiind, el a scris: "Mă gândesc tot timpul la țară, sunt cu tot sufletul, în fiecare clipă, alături de poporul nostru. După ce mă voi face bine, am o singură dorință - să viu în țară". Moartea, însă, i-a răpit împlinirea acestei dorințe.

Prin încetarea din viață a lui George Enescu, nu numai patria noastră, ci lumea întreagă a pierdut pe unul dintre cei mai mari artiști ai zilelor noastre.

Îndurerat, poporul nostru muncitor va păstra în inimi figura marelui patriot-artist, George Enescu.

în: *Flacăra Sibiului*, Sibiu, nr. 2512, 11 V 1955

Mesajul marelui artist

„Epoca noastră este cea a vedetei ambulante – semnul certe decadențe. Când se acordă interpretului mai mult interes decât autorului, când felul de a executa un tril sau reușita unui arpeggiu provoacă mai mult interes decât geniul de care a fost nevoie să fie cheltuit pentru a scrie o sonată sau o operă, aceasta înseamnă că sfârșitul este aproape.”

Se află exprimată în aceste rânduri din recent apărutele „*Amintiri*” ale lui George Enescu, scrise în atmosfera muzicală a ultimilor ani petrecuți în Apus, gândirea și atitudinea adevăratului artist. Este în această modestie, conștiința sa că geniul pe care îl purta, aparținea poporului său, umanității. Și ea îl caracterizează pe artistul George Enescu, căruia celebritatea – desigur nu prea dorită – de interpret i-a pus adesea în umbră opera sa, demnă de o egală faimă și de dragostea maselor de ascultători.

Fiindcă Enescu este în primul rând compozitor și, ca atare, artistul-interpret Enescu s-a retras totdeauna cu modestie în umbra operelor altor maeștri, cărora le-a dat viață prin arcușul sau prin bagheta sa.

Și cât de plin de tâlc ne apare faptul că, de la primele lucrări, în care maestrul își făurea limbajul său muzical, el s-a inspirat din cântecul patriei. Și drumul său creator, început în 1897 cu *Poema Română* și terminat în 1955, cu *Fantezia Română*, este jalonat, pe parcursul unei munci de mai bine de o jumătate de secol, de *Rapsodiile Române*, de suitele pentru orchestră, de *Suita „Amintiri din copilărie”*, de *Sonata a III-a pentru vioară și pian* – „una dintre cele mai marcante lucrări din literatura violonistică scrisă în ultimii 30 de ani” – de *Oedipe*, *Simfonia I-a*, *Suita pentru pian* și atâtea altele, în care, direct sau aluziv, răsună un ecou din cântecul patriei.

Rezultatul unei munci de mai bine de o jumătate de veac, opera sa este destul de redusă ca volum: abia vreo 30 de opusuri, dar aproape fiecare lucrare este o bijuterie de preț, păstrată în comoara culturii noastre naționale și preluată în patrimoniul artei universale.

Fără îndoială că activitatea concertistică i-a răpit un timp prețios, care putea fi consacrat creației. Dar adevărata cauză pentru care Enescu a scris atât de puțin rezidă în înalta sa conștiință artistică, în probitatea sa profesională, care îl făceau să revină, mereu și mereu, cu mîgală, asupra unei lucrări, până o socotea vrednică să fie dată publicului. Unele dintre lucrările sale n-au văzut încă lumina tiparului, fiindcă maestrul nu le socotea demne de a fi predate publicului, căruia dorea să-i ofere tot ceea ce avea el mai bun. Un quartet de coarde, care fusese executat cu succes în urmă cu vreo 35 de ani de celebrul „*Rosé-Quartet*”, se mai afla acum zece ani în cartoanele maestrului, care, nemulțumit încă de lucrarea sa, își propunea să

revină asupra partiturii. Cei care au văzut manuscrisele lui Enescu își amintesc desigur de acele pagini zgâriate, în tot locul, cu briceagul, acoperite cu pete de guașă, pe care maestrul dăltuia neobosit cu penița. Această dorință neînfrânată de desăvârșire, acest travaliu lent și plin de migală asupra operei de artă, trebuie să fie un permanent exemplu pentru toți artiștii noștri.

Fiindcă respectul pentru opera de artă însemna, pentru Enescu, respectul pentru cei mulți, cărora el le adresa mesajul său artistic. Același respect îl purta Enescu și operei de artă pe care o interpreta. Știm cu toții cât a făcut Enescu pentru a duce peste hotare faima geniului creator al poporului nostru, dar s-a vorbit mai puțin despre ceea ce a făcut el în țară. Turneele îndelungate ale lui Enescu în țara noastră au făcut, pentru răspândirea muzicii în mase, ceea ce nu se gândea să facă oficialitatea. Solicitat de marile centre muzicale ale lumii, Enescu prefera să facă turnee, cutreierând toate orașele țării sale, cu vioara subsuoară, ațipind pe băncile vagonului, între două popasuri muzicale. Și așa – cu „*Folia*” de Corelli, cu „*Sonata Kreutzer*”, cu o *Arie* de Bach sau cu „*Largo*” de Haendel, cu „*Zigeunerweisen*” de Sarasate sau chiar cu „*Liebeslied*” de Kreisler – Enescu a știut să deschidă, în orizontul îngust al multora dintre noi, confinați în orășele și târguri sordide, o poartă de bucurie spre priveliștile fermecătoare ale muzicii.

Interpretările sale – congeniale – nu se datorau numai unei excepționale sensibilități artistice, dar și unui proces creator, minuțios și îndelungat, de pătrundere în intențiile autorului. Aceste rânduri dintr-o scrisoare către Yehudi Menuhin, elevul său – „Pătrunde-te adânc de ideile și sentimentele autorului și tinde să le transmiți ascultătorilor, făcând abstracție de persoana ta, folosindu-ți cunoștințele și talentul cu un singur scop: acela de a exprima just idealul autorului” – constituie o adevărată profesie de credință artistică.

Cine n-a ascultat un Bach, un adagio de Beethoven sau Brahms, *Poemul* de Chausson sau *Sonata* de Franck, cântate de Enescu, nu-și poate da cu adevărat seama de tulburătoarele adâncimi ale sufletului omenesc, pe care le dezvăluia maestrul. De aceea, într-o dedicație către Jaques de Lacretelle scrisă pe prima ediție din „*Du côté de chez Swann*”, autorul – Marcel Proust – mărturisea că „*Sonata*” lui Vinteuil, un personaj al romanului, a avut drept model „*Sonata*” de Franck „surtout jouée par Enesco”, (mai ales cântată de Enescu).

Pianistul Enescu, mai puțin cunoscut fiindcă a apărut foarte puțin în public, era la fel de genial ca violonistul. Ca orice compozitor, ca orice șef de orchestră, el avea o execuție orchestrală, dar, în complexitatea planurilor sonore, muzicalitatea sa atingea o forță de expresie, rară chiar la pianiștii de

profesie. Păstrăm convingerea că nici cele mai bune reprezentatii de la Bayreuth nu ne-ar fi făcut să înțelegem, să simțim mai profund mistuitoarea pasiune tristanescă, așa cum izbutea maestrul când, cântând în intimitate „*Preludiul și moartea Isoldei*”, ne transmitea incandescenta legendarei dragoste a lui Tristan și Isolda.

Asemenea prilejuri, rare, le ofereau acele „miercuri”, când Enescu făcea muzică de cameră în modesta sa locuință din Str. Gen. Manu. Era o adevărată universitate liberă, o înaltă școală de muzică, unde maestrul, împreună cu câțiva prieteni – muzicieni, cânta atâtea lucrări din marea literatură și atâtea altele, ale unor compozitori mai tineri, uneori necunoscuți, pe care curiozitatea artistică a lui Enescu le descoperea în umbra trecutului său sau le discernează sub strălucirile adesea amăgitoare ale prezentului.

Muzica de cameră era, de altfel, o necesitate pentru Enescu. Ea constituia un element funciar al naturii sale muzicale. Puțini sunt acei mari artiști care practică acest gen de muzică, cultivat de Enescu de la cea mai fragedă vârstă. Acum vreo 40 de ani – povestea el odată – „aveam obiceiul să ne reunim la Paris, la un prieten, Reichenberg, pentru a face muzică de cameră. Eram cinci care iubeam muzica: Isaye, vioara întâia, Thibaud, vioara doua, Kreisler, la violă, Casals, violoncelul, iar eu, la pian. Cântam numai pentru bucuria de a cânta. Câțiva prieteni ne ascultau, dar de fapt cântam pentru noi, pentru plăcerea noastră. Acolo, Kreisler, care se ilustrase ca solist, a avut revelația sensului profund al muzicii de cameră. Era fericit ca un copil și entuziast ca un adolescent, când ne mulțumea cu lacrimile în ochi că-i dădusem această bucurie, pe care de altfel o împărtășeam cu toții. Isaye, el, era un uriaș. În muzică mai ales se revela forța titanică a naturii sale. Când cânta un concert de Bach, stilul său nu era poate prea riguros, dar te copleșea prin profunzimea și imensa sa forță emoțională.” Și, încheindu-și povestirea, Enescu a fredonat atunci, cu o voce de o uimitoare precizie, începutul concertului, așa cum îl interpretase Isaye cu 40 de ani în urmă.

Muzica de cameră a constituit, în anii imediat următori eliberării, o punte de prietenie cu artiștii sovietici, care ne-au vizitat în acel timp.

În acele prime luni ale lui 1945, când războiul nu se sfârșise încă, prezența lui Enescu, relațiile sale cordiale cu primii artiști sovietici care au venit la București, au contribuit – nu puțin – la cicatrizarea rănilor încă sângerânde, la risipirea aburilor de sânge care pluteau încă deasupra fostelor câmpuri de luptă.

În ianuarie 1945, când David Oistrach a venit în țară, prima dorință ce și-a exprimat-o a fost aceea de a-l vedea pe Enescu. După prima vizită, în care legătura dintre cei doi artiști s-a stabilit, imediat și profundă, – la plecare, David Oistrach, emoționat, copleșit de personalitatea maestrului, a

șoptit însoțitorului său: „Este un zeu!” Iar partitura, recent apărută, a „*Concertului de vioară*” de Hacıaturian, adusă în dar, era – după 10 zile – învățată pe dinafară de maestrul Enescu, care a cântat-o în primă audiție la București.

De atunci, toți artiștii sovietici care ne-au vizitat cereau să meargă la maestrul Enescu, așa cum, cu un secol în urmă, se mergea la Weimar, la Liszt, sau la Bayreuth, la Wagner. Astfel au trecut prin casa maestrului toți cei care au cântat împreună cu el: și pianistul Oborin, pianistul Briuşkov, violonista Kozalupova, celistul Daniil Şafran, quartetul „*Vuillaume*” din Kiev. Și, în afara concertelor publice, ei mai cântau și în cadru intim, împreună cu maestrul. Acolo, în odaia unde se afla pianul, „*Quartetul Vuillaume*” a cântat *Quartetul în do minor, cu pian* de Fauré, *Sextetul* de Chausson, cu maestrul Enescu la vioară și Mihail Andricu, la pian. Acolo, când violoncelistul Şafran, voind să arate cum interpretează, a început să cânte *Concertul de violoncel* de Saint-Saens, Enescu s-a așezat la pian și a acompaniat întreg concertul, din memorie.

Asemenea legături artistice profunde, stabilite între Enescu și artiștii sovietici, au însemnat o mare contribuție la strângerea relațiilor dintre țările noastre și au deschis un drum larg noii noastre culturi.

Violonist, șef de orchestră, pianist – George Enescu a purtat, în concertele sale, mesajul atâtor mari creatori, străduindu-se să-l înțeleagă, să-l adâncească și să-l transmită maselor de ascultători, cu acea dragoste de viață și adevăr, în care recunoaștem pe adevăratul artist.

Astăzi, drumul său, „început pe plaiurile moldovene și sfârșit în inima Parisului” – cum spune el în amintirile sale – ne-a frânt nădejdea de a-l mai revedea printre noi, așa cum și el dorea.

Dar, dacă astăzi l-am pierdut pe marele nostru Enescu, noi vom regăsi întotdeauna în cântecul inspirat al operei sale, în interpretările ce ne-au mai rămas eternizate pe discuri, - marele său mesaj artistic, consolator și reconfortant, adresat milioanei de ascultători, care iubesc și luptă pentru viața și cultura umanității.

Andrei Tudor

în: *Gazeta literară*, București, 2, nr. 19 (61), 12 V 1955

Maestrul cântecului

Sunt oameni a căror stingere lasă nu numai mahnire, ci și o lumină asemănătoare cu a marilor apusuri de toamnă, ori un răsunet prelung ca al unei căderi de apă însorite.

Stingerea din viață a lui George Enescu, maestrul fără pereche al cântecului românesc, ne-a lăsat, peste amărăciunea care ne-a inundat inimile, freamătul nepieritor al ființei sale trecut în armonii eterne. Ceea ce a vibrat odată sub fruntea sa, unde-și făcuse cuibul arta nemuritoare a cântecului, ceea ce a tresărit sub bagheta sa de mag al melodiilor cu rădăcinile în sufletul poporului nostru, va tresări și va vibra de-a pururi în inimile milioanei de urmași.

Eu l-am cunoscut pe George Enescu atunci când razele gloriei i-au încununat părul cărunt, în Moscova măreață. Sunt ani de-atunci, aproape zece, dar ceasurile mari din viață rămân străine de rugina uitării. Zile întregi, publicul Moscovei, încercat cum arar e altul întru muzică, avar cu aplauzele, îndeobște pe George Enescu l-a sărbătorit entuziast și plin de încântare. Fie că din lăuta sa fermecată grăiau rapsodiile plaiurilor noastre, fie că din cutia vrăjită a pianului el înălța fiorii nemuritoarelor creații beethoveniene, fie că sub gestul mâinii sale lumea instrumentelor muzicale se transfigura în armonia cutremurătoare, – inimile împăcate sub același semn al artei, adunate ca un ghem de lumină solară în inima maestrului și răspândită în curcubeie de cântec peste oameni, se înălțau până pe cele mai înalte culmi ale dragostei de om și de viață.

Emoționat, înaintea începerii concertului, ca un școlar ce intră la întâiul examen, atunci când atingea de coardă arcușul, ori pipăia cu degetele sufletul clapelor, ori urnea cu bagheta simfonia orchestrei, George Enescu rămânea singur și stăpân peste sunete și peste oameni. Tineretul Moscovei l-a poreclit cu dragoste „vrăjitorul”. Un diplomat îl numise „ambasadorul artei”. Entuziasmul era general. Toți, sovietici sau străini, căutau să vadă, să audă pe marele maestru român.

L-am cercetat odată, după ce dirijase orchestra care executase „*Rapsodia română*” a sa. Publicul ridicase cu aplauzele sale sala în sus. A fost o frenezie îndeosebi în rândurile tinerimii, cum rar mi-a fost dat să văd. Era seara când i se dăduse supranumele de vrăjitor. Atunci mi-a povestit cum, cu patruzeci de ani în urmă, în aceeași sală, în fața „înaltei societăți” din Moscova, compusă în mare măsură din nobile, executase aceeași „*Rapsodie română*”. Și maestrul și opera sa fuseseră primiți cu nepăsare

ostilă. Acum iată am cântat pentru popor – spunea George Enescu – și poporul m-a primit cu bucurie.

Nu voi uita niciodată aceste cuvinte ale marelui George Enescu: „Aș dori prin cântecul meu să fac oamenii mai buni și mai iubitori de pace”. Este cel mai frumos testament pe care-l poate lăsa lumii un artist.

Cântecul lui George Enescu, înaripată întruchipare a sufletului poporului nostru, va duce printre oameni, peste tot pământul, mesajul de bunătate și dragoste de pace a artistului, bunătatea și dragostea de pace a poporului nostru.

Iar dacă azi îl jelește codrul străbun și-l plâng apele țării, e pentru că viața lui a fost o viață din viața noastră; iar dacă toți îi pomenim cu recunoștință și cu dragoste numele, e pentru că niciodată nu s-a ridicat mai sus cântecul de pe aceste plaiuri, vestind lumii vigoarea și dragostea de viață a poporului nostru.

Mihai Beniuc

în: *Gazeta literară*, București, 2, nr. 19 (61), 12 V 1955

George Enescu

După îndelungi perioade de zbucium, în căutarea orizonturilor, geniul creator al poporului nostru s-a ridicat monumental în Hyperion; Eminescu a adunat și a sintetizat în perlele poemelor, experiența, durerile și bucuriile colectivității noastre, din mari stadii ale istoriei. În poemele eminesciene, colectivitatea noastră își vede puterea creatoare, măreția și frumusețea, și stă în admirație în fața oglinzii statuare asupra căreia lucește țința nemuritoare a Luceafărului. Dacă geniile sunt într-adevăr sinteze ale epocilor, epoca noastră va trebui să dea naștere unui alt poet de măreție eminesciană, un alt luceafăr în al cărui pâlpâiri să lucească, asemeni șiragurilor de mărgăritare, vremurile în sinteză. Acel poet va avea menirea să dea epoca noastră în primire, altei epoci, la o confluență a timpurilor. Acel poet va trebui să răsfrângă în ștanțe de granit tot ce facem noi azi, înălțimile, scăderile și avânturile; va trebui să ia pildă de la mărghica minusculă care poate cuprinde în ea largurile infinitului și dimensiunile monumentale ale naturii. Acel poet va trebui să ia pildă de la gâze, care prind în reținele microscopice uriașa lumină a soarelui și pâlpâirile luminilor din neant. Într-un cuvânt, trebuie să ne ferim de vorbărie, de facilitate, căci nu vom putea birui și acoperi stadiile timpurilor, cu lungimea miilor de versuri lucrate în trei zile. Trebuie să ascultăm cum sună dalta lui Eminescu, neîncetat, zile și nopți, luni și ani, săpându-l pe Hyperion în marmură. Va

trebui să-l vedem pe meșterul de demult, cu fața albă de nesomn, cu ochii aproape stinși de vegherile îndelungi. Astfel, vom izbuti să strângem tot ce are frumos și de preț epoca noastră și așa vom putea-o da în primire cu mândrie generațiilor ce vin.

George Enescu se numără printre cei care au dat la iveală puterea creatoare a poporului român. În constelația nemuritorilor noștri, ne îngăduim să-l așezăm lângă Ioan Neculce-Hatman, lângă Creangă și Eminescu. El a pătruns tot atât de adânc în adâncul vieții noastre și a scos la lumină valori și tezaure, ca și marii și neuitații lui înaintași. A exprimat în rapsodie și simfonii ceea ce înaintașii lui au exprimat în cuvântul cronicilor, în istorisiri și versuri.

Cântecul nostru popular are o istorie plină de zbucium. Născut din durerile seculare, s-a armonizat după foșnetele pământului, după glasul apelor, după concertele păsărilor. Deseori a fost singurul prieten și singura nădejde a pământeanului. Vorba veche „a-și vărsa focul într-un cântec” – e o dovadă despre aceasta. Prin cântecele lui, poporul și-a lepădat otrava și și-a arătat nădejdlile. Cântecele sunt istoria noastră. Ele au rătăcit mult, cu transhumanțele ciobănești, cu retragerile din fața năvălitorilor. Au stat mult, dese ori, în adâncurile munților, până se potoleau focurile din țară. Apoi s-au revărsat, adause tot cu alte și alte cântece, prin trișcă, prin fluierale simple de alun, ori prin lungile fluier de aramă. Înainte de scornirea țiparniței și înainte de caligrafii care copiau psaltiri, am avut literatura această „ambulantă”, purtată prin care cu coviltir, rostită la focuri de noapte în umbra gorganelor din întinderi, cântate cu glas mare pe câmpuri, la coasă ori la năboirea apelor. Autorii, infinit număr de Ilene și Constantini, au trecut urmașilor această literatură, apropiată de cântecul păsărilor și de vânt. Trebuia să nască pământul nostru un rapsod menit să adune cântecele pribege, să le cearmă cu migală prin dârmonul geniului, să le împreune într-o rapsodie mare, sinteză a tuturor cântecelor de până la el. Lucrul acesta de rapsod i-a revenit lui George Enescu. El a săvârșit lucrul soarelui care adună dimineța roua, sudoarea uriașă a pământului. George Enescu și-a plecat auzul, cu toată adâncă lui dragoste, asupra lăutarului analfabet și genial, i-a ascultat dibla rudimentară, afumată și înnegrită de timpuri, purtând ca pe o pecetie urmele de sudoare de pe obrajii cântăreților. A deslușit în strunele de sârmă plânsul inimii omenеști și a tresărit când arcușul trezea din adâncul lemnului amintirea furtunilor. A săvârșit lucrul lui Eminescu. Și unul și altul, la începutul vieții lor, au ascultat poema naturii noastre, au ascultat bacia și pădurarii, și amândoi s-au înfiorat privind tristețea întinderilor cu câtune umilite, acoperite cu paie; sub acele streșini sărmane, trăia rapsodul modest, desculț și cu căciula spartă; după ce-l usca bine arșița și-l frigea la inimă mujdeiul, se întorcea seara și-și culca tâmpla pe diblă și oftau strunele

exprimând tristeți seculare și nădejdi înalte ca trilurile ciocârlilor când urcă pe scărițele de argint ale văzduhului să întâmpine răsăritul soarelui.

Îndrăznim să afirmăm că și Eminescu și George Enescu s-au dus în lume, unul de la Ipotești Botoșanilor, altul din preajma Dorohoiului, cu bogatul tezaur adunat în sânul simplității. Lucirile de izvoare, codrii, răsăriturile de lună, privite de Eminescu la Ipotești, au primit mai târziu formele artei nepieritoare. Se poate spune despre Enescu că la începutul artei lui stau diblele sărmane, strunele de sârmă, ascultate în mijlocul aceleiași simplități. A adunat tot ce poporul creator avea mai de preț în cântecele lui, a șlefuit cu dragoste și răbdare de geniu, a lepădat multă humă inutilă și multă zgură, lăsând să rămână doar argintul, în stare să înfrunte morile vremurilor. Alăuta lui de vrăjitor n-a făcut niciodată deosebire între Beethoven și Bach, și între rapsodul mirosind a mujdei, care stă desculț și cântă din vioară în pragul veacului nostru. Enescu l-a cântat cu aceeași unică măiestrie și pe Prometeul muzicii, pe Beethoven, și pe Toader – scripcariul de sub streășina de paie, pentru care portativul și cartea erau mistere pecetluite. Adunând melodiile populare, le-a turnat în stane monumentale, precum Eminescu a ridicat cântecul, basmul și graiul popular, la înălțimile lui Hyperion. Prin muzica lui Enescu, s-a făcut cunoscut împrejurul globului pământesc sufletul nostru, cu frumusețile lui creatoare. Vechiul analfabet, care și-a încredințat cântecele acestui rapsod, a stat el însuși uimit, ascultându-se gemând sau râzând de bucurie sub arcușul vrăjitorului; ascultându-se și-a dat mai bine seama de câtă putere are, cât de adânc îi este sufletul și până la ce înălțimi i se poate urca forța creatoare.

II

Mult îi trebuie unui popor, să se muncească din toate fibrele, din toate rădăcinile pământului, din toate sevele, din lumina soarelui și din apc, până să creeze valori ca Eminescu și Enescu. În necontenita prefacere, în necontenit urcuș pe cărările întortocheate ale evoluției, viața leapădă ce-i vechi și caută cu sete arzătoare noutatea, binele. Pe locul satelor de lut, viața clădește cetăți de piatră, pe locul pădurii clădește orașe, iar pe locul orașelor rămase în urma timpului, răsar codrii. Râurile își schimbă cursul, se împutinează, sau capătă putere de fluviu; ce e azi noutate, mâine e depășit și vechi, piere, după legile evoluției neîntrerupte; arta urmează aceleași legi. „Poemele” kilometrice care „sună din coadă” însă lipsite de conținut, pier chiar în ziua de naștere. Schița sau nuvela care nu aduc nimic din sufletul omenesc, au aceeași soartă de morți în fașă. Cântecul lucrat la repezeală, neavând nici o legătură cu bucuriile și durerile inimii noastre, e lepădat îndată la groapa comună a nimicurilor. Însă operele dăltuite cu trudă și cu adâncime, rămân ca niște monumente de munți. Hesiod, Eschil, Anacreon,

sunt printre noi și vor dăinui în sufletul omenirii; oamenii se vor recunoaște oricând în opera lor, pentru că e plină de bucuriile și lacrimile omenești. Oricând vor exista simțăminte, în complicata noastră ființă, ne vor zgudui simfoniile lui Beethoven, ne vom cutremura văzând tragediile lui Shakespeare, și vom cânta culesul viilor, cu Anacreon. Poporul nostru va tresări de bucurie oricând ascultându-și sufletul în rapsodiile lui Enescu.

Marele cântăreț a devenit de mult al întregii lumi. Faima lui e faima noastră, căci pământul acesta l-a zămislit, după îndelungă muncă, pe drumurile dibuirii noastre spre lumină. Oricând se va întoarce la noi, din peregrinările prin lume, cum se întoarce ploaia, după rânduiala ei firească și udă câmpul, dându-i viață și belșug. Muzica lui Enescu e alcătuită din tot ce poporul român are mai nobil. Trăinicia, măreția statuară, i-a dat-o inima noastră, stanele ei sunt săpate din năzuințele noastre. Rapsodiile sunt alcătuite din iarba și din pulberea noastră, din albastrul văzduhului, din codrii și din râurile noastre.

Opera lui George Enescu trebuie să ne fie pildă tuturor, trebuie să ne învedereze că nimic nu convinge și nimic nu rămâne, dacă nu ne legăm cu cea avem mai bun și mai curat în sufletul nostru de năzuințele populare. Ne mai învață, ca și Eminescu, că opera trebuie muncită în adâncime. Că bețiile succeselor ușoare sunt flori la ureche și vânare de vânt. Legea creației e munca și asta trebuie să o ținem minte și să n-o uităm, mai ales în bețiile succeselor. Avem simfonii lucrate la repezeală, avem „divertismente” înșfăcate tot la repezeală, din gura norodului, avem „poeme” întinse pe kilometri, numai în trei zile! Să ne dăm seama, că toate acestea nu înseamnă muncă de creatori, ci ușurătate; mai arată și lipsă de sfială în fața marilor meșteri care au știut să lepede bucuriile și patimile personale, ca Eminescu, și au dăruit în tăcere, veghind luni și ani, la stanele nemuririi; în definitiv, nu e vorba de nemurire... „personală”; ci e vorba să sintetizăm ce are veacul nostru mai bun, mai înaintat și să-l dăm în primire printr-un poem sau printr-o simfonie, veacului viitor. Pentru asta trebuie muncă de titan; facilitatea, trâmbițele de carton poleite cu aur, nu sunt mijloace ale artiștilor adevărați.

Oricând ne așezăm în fața hârtiei albe, să ascultăm cum sună în noaptea timpului dalta lui Eminescu, desăvârșindu-l pe Hyperion; să-l vedem năruind statuia și reîncepând-o de zeci de ori; să-l ascultăm pe Enescu muncind în nopțile vieții lui, plecat asupra viorii, și să-l urmărim adunând melodiile analfabetului genial de la începutul epocii; să luăm mereu pildă de la marii creatori, munca lor neîntreruptă să ne fie călăuză în ceea ce săvârșim, dacă vrem să fim vrednici în a oglindi mărețiile vremii noastre.

Rânduit lângă înaintașii lui, Neculce, Creangă, Eminescu – George Enescu este una dintre mândriile poporului român. Oricând ne vom pleca sfioși în fața umbrei lui și vom afla în opera lui avânt de muncă, bucurii și năzuinți, căci ea înglobează avântul, bucuriile și năzuințele noastre spre o viață din ce în ce mai frumoasă. Suflet din sufletul nostru, această operă înconjură cu faimă globul, devenind un bun al tuturor oamenilor iubitori de frumos, care e totuna cu dreptatea, pacea și adevărul. Țărâna nu poate acoperi inima creatorilor. Căci ele trăiesc și zvâcnesc în inimile infinite ale generațiilor.

Eusebiu Camilar

în: *Gazeta literară*, București, 2, nr. 19 (61), 12 V 1955

Enescu e aici, în popor

Dacă pot să-mi imaginez, măcar pe durata unei clipe, o întrerupere a tot ce este sunet, melodie, armonie, ritm, înglobând și șuierul imperceptibil al respirațiilor și bătaia înfundată a inimilor, – atunci, în această mare și solemnă pauză, izbutesc să accept și realitatea morții lui George Enescu... Dar încercarea de a întocmi o sumă a acestei vieți, – pentru noi, nu pentru el, – e și mai grea.

O sumă a acestei vieți? Nu, ci a acestei morți. Căci prin ea devenim cu adevărat moștenitori, singuri posesori ai bunurilor sale, pe care până mai deunăzi le primeam, niciodată epuizate, din mâna lui. Acum, ciclul creației s-a închis, Enescu a murit... O anumită vioară, cum alta nu s-a mai auzit în secolul nostru, nu va mai răsună niciodată, închisă și ea pentru vecie, în ciudatu-i sicriu de catifea și pluș... un anume pian, ogorul fidel în care el arunca prima sămânță a compozițiilor, va rămâne mut, ca un lucios sarcofag negru... o anumită baghetă, într-adevăr magică, nu va mai arăta galopului orchestrelor acele precise puncte ale văzduhului din care se închea făptura miraculoasă a muzicii lumii...un teanc de hârtie cu portative va îngălbeni și se va fărâmița, virgin...

Aceste patru mari tăceri reprezintă ele oare dimensiunile personalității veșnice a lui Enescu, perimetrul locului pe care-l ocupă în conștiința lumii? Numai atât să fi fost Enescu pentru noi, care suntem poporul din care însuși făcea parte, și țesătura vie a unui moment al istoriei și culturii din care a apărut? E atât de evident că nu, încât gândul, cutremurat, caută...

Am aflat știrea morții lui într-o tutungerie, de la un necunoscut, care mi-a împărtășit-o spontan, trecându-mi, frățește, jalea gândului și un fel de curioasă derută a singurătății, ce cuprindea în lanț, pe fiecare, pe măsură ce afla. Afară se prăvăleau trăsnetele imense ale primei mari furtuni a primăverii (după-amiaza zilei de 4 mai). Fără să vreau mi-a trecut prin minte: Beethoven!... Și m-am îngrozit de obligațiile închise în această apropiere pe care o dicta moartea.

A fost cel mai mare artist pe care l-a avut poporul nostru, alături de Eminescu. De această comparație se va uza și, probabil, se va abuza. E foarte natural. Coincidențe tulburătoare și afinități adânci, substanțiale, impun o apropiere care va constitui un reper de bază în cercetările viitoare ale dezvoltării culturii noastre în ultima sută de ani.

Ei par într-adevăr să fi fost destinați aceleași opere, pe care au desăvârșit-o în planurile celor două arte majore: poezia și muzica. Viețile lor se înlănțuie într-o continuare ciudată, unul născându-se atunci când celălalt, intrat pe făgașul unor eclipse îngrozitoare și al prăbușirii spirituale, putea fi considerat ca și mort. Moartea primului întâlnindu-se aproape perfect cu nașterea celui de-al doilea, anii lor acoperă semnificativ întreg veacul de constituire a culturii române moderne.

Nu numai că trăsăturile lor se asemanau, dar amândouă figurile au un *aer de familie* accentuat și adânc, emoționant la culme: frunți înalte și limpezi sub plete stufoase, guri senzuale dar fine, bărbii de inefabilă delicatețe cu sugestia unei gropițe, paloare senină, translucidă, abstractă. Impresia de marmorean a frumuseții lor se află între-un contrast aproape enigmatic cu văpaia irezistibilă a ochilor: erau niște vulcani cu învelișul de marmură.

Același om pare să fi trăit de două ori, aproape cu același nume, ușor transformat, abia individualizat, prin diferența imperceptibilă a unui simplu *mi*.

Amândouă viețile sunt determinate de o incompatibilitate profundă, repede transformată în ostilitate iremediabilă, cu clasa conducătoare a României, cu societatea de sus, care lua vama culturii și a talentului. Același ghiveci burghezo-moșieresc, de o incultură meschină, de o pretențiozitate grețoasă, de o cruzime fără frâu, a încercat să închidă într-o cușcă strâmtă și rău mirositoare, pe cei doi vulturi ai creației originale. Eminescu a fost terorizat în pâinea de toate zilele, Enescu în demnitatea de artist și de om. Pentru că geniul lui s-a manifestat din vârsta primei copilării, a fost o clipă răsfățat cu cofeturi și cu mângâieri pe creștet. Primul Hohenzollern l-a îngăduit mirat pe covorul palatelor sale, zicându-și că din moment ce în palate e regula să existe și o sală de muzică, ciudatul copil valah, care la zece ani cânta dumnezeiește la vioară, putea fi un element atractiv în

domesticitatea regală. Când însă copilul a devenit om, când misiunea artistică îi apărură limpede ca o forță a umanității și nu ca o servă a regalității, incompatibilitatea se arată în toată adâncimea ei.

Eminescu și Enescu erau oameni prea mari pentru dimensiunile societății burgheze din România. Sau bacerile cu care aceasta căuta să-i înconjoare trebuiau să crape, sau ei trebuiau eliminați cât mai repede. Au fost eliminați. Cu toate deosebirile aparente, soarta lor n-a fost în esență deosebită. Eminescu, legat de limba în care scria (și tocmai de aceea mai ușor de înțeles și deci mai urât de burghezic), a fost eliminat în jos, în zonele mizeriei materiale, ale persecuției veninoase neîncetate, ale cruzimii și batjocurii. Enescu, fericit cu un limbaj universal, dar mai greu de descifrat, a căzut în afară.

Desigur că față de marele și tragicul lui înaintaș, soarta lui pare mai bună. El n-a suferit de foame și frig, el n-a umblat zdrențăros și neras, n-a fost privit de micul burghez ticăit și mărginit din Iași și București ca un fel de histrion inutil și ținut. El a fost din prima clipă violonist celebru în întreaga lume, șef de orchestră solicitat în toate părțile, compozitor cu renume, dar toate acestea nu se datoresc unor moduri diferite de orientare și de adaptare personală, ci diferențelor de epocă și de țară. Punctul de plecare însă este același: Enescu n-a înțeles să rămână „violon du roi”, după cum Eminescu refuzase să mai fie redactor la „foaia pentru vite”. Amândoi au respins servituțile burgheză-moșierimii române. Și au privit cu oroare și revoltă traiul în „cercul strâmt”.

Obligat să plece, efortul de căpetenie al întregii dezvoltări a lui Enescu a fost să descifreze și să citească de la distanță *tema, motivul popular*, să reconstituie printr-un fantastic efort de memorie și imaginație atmosfera patriei și specificul vieții naționale. Partitura lui esențială îi fusese smulsă. Cu timpul, privind mereu în depărtare, încercând să străpungă cu ochiul micșorat, prin spații, prin neguri, spre același punct, fiind mereu cu urechea ațintită spre același sunet îndepărtat, figura lui a prins o anumită crispă, îndârjită și patetică, pe care au observat-o toți cei ce l-au văzut în ultimii douăzeci de ani, și care a rămas, cred, întipărită pe chipul lui, chiar și în moarte. Din punctul de vedere al creației, viața lui Enescu a fost mai grea decât a lui Eminescu.

Acest mare și dureros secret al singurătății artistice explică foarte multe lucruri din viața lui Enescu. În primul rând, disprețul lui pentru situația de „vedetă” internațională a viorii. Deși violonist de geniu, în fața căruia mulțimile din toate țările au delirat, în fața căruia s-au închinat și Kreisler, și Heifetz, și Thibaud, și Oistrach, el n-a vrut niciodată să se mulțumească cu această glorie. Căci știa că ea exprimă cel mai puțin caracterul *național* al muzicii, iar el se considera chemat nu să fie celebru, ci

să dea lumii muzică românească. De aceea a pus toată viața accentul pe munca de compozitor, nu din gelozia unei creațiuni mai durabile, ci din dorința de a valorifica geniul creator național.

Din aceeași cauză Enescu a trăit atâta vreme departe de țară, în medii care exercitau asupra lui toate seducțiunile posibile, n-a devenit niciodată cosmopolit, om fără patrie și fără casă, „metec” superior, cam cum au devenit toți marii soliști ai epocii burgheze. Compoziția a fost neîncetatul lui contact cu pământul strămoșesc și, oricât de departe, casa lui era la Liveni.

Și tot astfel se explică acel neîncetat turneu pe care-l întreprindea, când venea acasă, prin toate colțurile țării și faptul că el cânta cu aceeași emoție la Craiova, ca și la Philadelphia, la Buzău ca și la Paris, și că aplauzele care-l răsplăteau în modestele și neacusticele săli din târguri uitate, îl încântau mai mult decât cele care i se adresau la Pleyel sau la Albert Hall.

Burghezia română, prin spiritul ei vulgar, anticultural și cosmopolit, l-a obligat să trăiască departe și singur. Dar poporul nu l-a lăsat niciodată singur, și el însuși nu și-a abandonat niciodată poporul. În momentele cele mai grave, cele mai dureroase, a fost aici. În timpul primului război mondial, în timpul celui de-al doilea, Enescu s-a întors în patrie, și a cântat, și i-a făcut pe oameni nu să uite, – căci muzica nu e un drog care te scoate anihilat din realitate, – ci să nădăjduiască și să creadă în mai bine, – căci muzica arată, ca nimic altceva, frumusețea și forța omului și a vieții.

Ca și Eminescu el a valorificat în arta sa creația populară. Poezie și cântec, aceste două mari forme ale artei populare, și-au găsit în ei valorificare supremă.

Mai puțin favorizat decât Eminescu, Enescu a găsit o muzică românească abia la începuturi. Căci dacă primul, în opera sa de cristalizare a poeziei române, avea precedentul câtorva poeți excepționali, ca Eliade, Alexandrescu și Alecsandri, Enescu nu afla înaintea lui decât primele articulații timide ale unor pionieri eroici ca Ciprian Porumbescu, Caudella, Ștefănescu. Și aceștia se inspiraseră din cântecul popular, dar el a fost primul care a înțeles deplin două lucruri: valoarea universală a muzicii populare – și obligația compozitorului de a depăși muzica populară, într-o mare creațiune realistă, gândită și construită, cu măiestrie, singura care poate pune în valoare elementul universal al muzicii populare. *Rapsodia Română nr. 1* este documentul cel mai convingător al acestei concepții. Sunetul flautului singur care interpretează melodia populară, exprimă creația colectivă, în stare pură și spontană. Aceeași melodie este reluată apoi, treptat, de toate instrumentele, și în năvala simfonică tema populară capătă adâncimi și proporții nebănuite. Intrarea fluierului popular în ansamblul orchestrei e ca un simbol al pătrunderii artei populare în marea artă

universală. Într-un limbaj care este al întregii lumi, Enescu a demonstrat valoarea concepției eminesciene și a dovedit, prin operă, ce înseamnă aportul unei culturi naționale la patrimoniul cultural al lumii. Prin aceasta, mai ales, opera lui Enescu devine moștenirea și îndreptarul nu numai al muzicanților, dar al tuturor artiștilor români, poeți, romancieri și pictori, – și reprezintă un prag în cultura noastră, care ne obligă deopotrivă pe toți.

„Aștept moartea cu gândul la țara mea îndepărtată”, iată ce scrie Enescu pe ultima pagină a unei cărți de amintiri, pe care a dictat-o, în ultimul an, unui prieten. Imobilizat, despărțit pentru totdeauna de condei, vioară și baghetă, el a vrut totuși să mai fie de folos, lămurind mărețele probleme ale creației...

„...Aștept moartea cu gândul la țara mea îndepărtată.” Cine poate crede că Enescu, marele Enescu, unicul Enescu, odihnește în cimitirul străin din Răsăritul Parisului, singur și departe? Enescu e *aici*, Enescu e *în noi*, în fiecare om care iubește muzica, în fiecare om al patriei sale, care se străduiește să realizeze lecția lui: de la popor, pentru popor, mereu mai sus!

Radu Popescu

în: *Gazeta literară*, București, 2, nr. 19 (61), 12 V 1955

Ascultându-l pe Enescu, învățând de la Enescu

Cât poate cuprinde mintea și simțirea unui copil de opt ani, câți numărăm la acea vreme, când l-am auzit pentru prima oară pe Enescu? Sau cât putea înțelege cetățeanul anonim fără nici o pregătire muzicală care pășea sfios în sala Ateneului pentru a asculta pe marele violonist? Desigur foarte puțin și fiecare în felul lui, dar fiecare găsea în cântul acestui poet al muzicii o poartă prin care să pătrundă în domeniul vrăjit al artei sunetelor.

L-am auzit în acel concert cântând sonata *Kreutzer*, de Beethoven, și până astăzi mă urmărește imaginea cântecului cald și duios al începutului și a primei variațiuni a părții a doua, ca un cântec de leagăn, ca o poveste. Aceasta a fost poarta prin care m-a făcut Enescu să trec pentru a înțelege muzica, prin neobișnuita vibrație și expresivitate a sunetului, prin accentele tulburătoare ale cântului său.

Mulți dintre aceia care veneau la concertele lui Enescu, marele public, mi-au mărturisit că au început prin a frecventa cu regularitate concertele sale deoarece printre piesele pe care le interpreta ca supliment la program, erau *Humoreska* de Dvorak sau *Ariile lăutărești* de Sarasate. Toți

cei care l-am auzit în aceste piese știm cât de puternică era impresia pe care reușea Enescu să o tipărească în sufletul auditorului, dezvăluind nebănuite comori muzicale cu arcușul său fermecat. Aceasta a fost poarta prin care Enescu a adus la înțelegerea muzicii pe toți aceia care astăzi iubesc și înțeleg muzica la noi în țară. În primul rând aceasta se cuvine a spune despre Enescu, slujitor neobosit al artei, artist neobosit în a dăruii oamenilor bucuria emoțiilor muzicale, neodihnit căutător de mijloace tot mai înalte pentru a stârni și a forma în sufletele oamenilor simțămintele cele mai nobile, pentru a arăta cât de frumos și mândru poate fi omul prin aspirațiile și ideile sale.

Public ascultător, compozitori și interpreți, dirijori și instrumentiști, muzicanți de tot felul, trebuie să-i rămânem veșnic recunoscători. Enescu ne-a format gustul artistic, ne-a făcut cunoscută marea tradiție clasică atât în creație, cât și în interpretare, dându-ne o uriașă lecție care s-a desfășurat pe mai bine de jumătate de secol, timp în care a executat întreg repertoriul viorii, al muzicii de cameră, al operei și orchestrei simfonice.

Dar pentru noi toți care am trecut de *mezzo del camin di nostra vita* – cum spune Dante – perioada dintre 1930 – 1940 a fost marea școală a viorii și a înțelegerii muzicii. Atunci Enescu a dat sute de concerte ca violonist, pianist și dirijor. Atunci ne-am format noi în mod temeinic, ne-a ajutat neconștient să găsim calea cea bună, în ciuda influențelor străine sau a șovăielilor în interpretare. Enescu a fost marele pedagog al generației noastre, atât cu vorba cât mai ales cu fapta sa muzicală.

Mai târziu, ca membru al orchestrei *Filarmonica*, l-am cunoscut și l-am putut vedea îndeaproape ca dirijor, în plin proces de creație, i-am putut surprinde mișcările sufletești oglindite deosebit de limpede pe chipul său luminos. Aceasta a fost o adevărată școală, prin răbdarea și modestia cu care lucra cu orchestra în cadrul repetițiilor, prin claritatea și precizia indicațiunilor date muzicanților, prin gesturile sale simple și expresive.

Apoi l-am ascultat pe Enescu în cadrul concertelor de muzică de cameră și al audițiilor interpretând nu numai ca violonist care animă, dar și integrat în ansamblu. L-am auzit descifrând sau executând partituri la pian, completând cu vocea sau fluierând părțile instrumentelor de suflat, astfel încât realiza o audiție care evoca o măiastră orchestră cu întreaga sa bogăție de culori și timbre.

Înțelegerea artei lui Enescu ni s-a dezvăluit încetul cu încetulul de-a lungul anilor, deoarece scolasticismul unora în interpretarea așa-zis clasică precum și ifosele pretențioase ale estetizanților, au căutat să ne abată de la drumul artei lui Enescu.

Această înțelegere în rosturile ei cele mai adânci am avut-o la un concert dat imediat după război și în care interpreta *Sonata* de C. Franck; venisem înarmat cu partitura și condeiul, hotărât și sigur că nu voi pierde

nici o inflexiune a artei maestrului. La sfârșitul piesei mă aflu însă cu partitura deschisă tot la prima pagină și parcă se ridica o vraja de pe mintea mea. Ascultasem tot timpul cu atenție dincolo de muzică murmurul neclar dar, în mod curios, totuși limpede ca sens, al unor voci care vorbeau o limbă muzicală, armonioasă, articulată și pe care n-o mai auzisem până atunci. Aceasta a fost cea mai impresionantă latură a artei violonistului George Enescu, aceea de a face vioara să vorbească aproape în sensul propriu al cuvântului, atât de evident încât în acele momente fiecare se strângea înfiorat pe locul său și întregul auditor asculta cu suflarea tăiată desfășurarea acestui nemaiauzit discurs muzical. Enescu a dus la cea mai înaltă treaptă arta muzicantului popular despre care poporul nostru spune că *o zice* bine, expresie care nu e o simplă metaforă, ci o realitate. La Enescu era vie și plastică înțelepciunea și sufletul poporului său grăiau prin arcușul mânuit de Enescu și întreaga frumusețe a muzicii tuturor popoarelor grăia vers limpede și pentru noi, cei de pe meleagurile acestea. În mâinile sale instrumentul căpăta o uimitoare și emoționantă elocvență, învăluind pe ascultător cu farmecul neasemuit al cântului său.

Așa ne-a apărut nouă Enescu și va rămâne în conștiința noastră ca violonist.

Albert Schweitzer, cunoscutul muzicolog, biograf și interpret al lui J.S. Bach, spune că pentru acesta limbajul muzical găsește cea mai fericită formă de exprimare un instrument care să unească bogăția expresivă a viorii cu varietatea și amploarea orgii. Același ideal l-a urmărit și Enescu, fiindu-i credincios în toate domeniile sale de activitate.

Cât de mare apare însă omul care, în modestia sa, după o viață întreagă de muncă închinată pătrunderii tâlcurilor artei muzicale, a mărturisit nu de mult, unor muzicieni români că de abia acum doi ani, reascultând imprimările *Suitelor* de Bach executate de Pablo Casals, i s-a dezvăluit adevăratul înțeles al operei lui J.S. Bach.

Nu am căderea de a vorbi decât în mică măsură despre Enescu, pianist. Sub mâinile lui pianul devenea o uriașă și bogată orchestră. Enescu făcea cu acest instrument imagini pe care nici orchestrele nu le realizează cu ușurință. Artă cu care atingea clapele și știința pedalei dezvăluiau, chiar pianiștilor de frunte resurse cu totul noi și nebanuite.

Opera componistică a lui Enescu este profundă și simplă, se impune ascultătorului direct, evocând ca o adevărată epopee muzicală viața poporului nostru.

Îmi amintesc din *Suita sătească* tabloul corbilor, care se rotesc deasupra casei sale părintești, evocare sugerată cu ajutorul unui grup de tromboane în culisele scenei și ale căror accente sfâșietoare descriu mai bine

ca orice mizeria și împilarea țăranului, hăituit din toate părțile și căruia corbii de toate soiurile îi sugeau vlaga și sângele.

O mare emoție a stârnit în sufletul nostru interpretarea dirijorului sovietic Niazi, care prin accentele noi pe care le-a dezvoltat în execuția *Rapsodiei* de Enescu, ne-a arătat cât de minunat poate vorbi în limba noastră cei care se apropie cu dragoste de arta noastră muzicală. Cea mai puternică impresie însă am simțit-o pe vremea când cântam în orchestra "Filarmonica" sub bagheta maestrului.

Aș putea să compar arta dirijatului lui Enescu, în privința laturii exterioare a gesturilor lui, cu opera de modelare a unei statui făurită din efluvii sonore ale instrumentelor orchestrei.

Măinile lui Enescu, în timp ce dirija, mângâiau frazele, fiecare sunet, subțiau sau amplificau nuanțele cu mișcări largi și puternice, dar gingașe și atente, având o expresie deosebită pentru fiecare episod muzical, pentru fiecare instrument, fără a-și pierde nici un moment echilibrul, fără a se transforma în gest făcut de dragul de a fi văzut de public.

Gesturile lui se adresau numai orchestrașilor pentru a le reaminti evocările minunate din timpul repetițiilor, în decursul cărora istoria muzicii și estetica ei se îmbinau cu anecdote musicale, cu jocuri de cuvinte și apoi cu vocea maestrului care intona fraze întregi pentru a fi și mai bine înțelese.

Cu adâncă emoție ne reamintim de vocea lui pasionată de bariton prin care pătrundea în conștiința noastră sensul emoțiilor și sentimentelor ascuns de boabele negre ale partiturii.

Cântând sub conducerea dirijorului Enescu, simțeam că în afară de cele studiate la instrument, acasă sau la repetiție, se transmitea prin gesturile și privirea sa, pretutindeni prezentă, o forță deosebită și pe care n-o aveam aiurea, simțeam că acest uriaș izvor de energie muzicală ne transmite o parte din forța sa. Enescu, nu numai că ne dirija, el inspira cântatul nostru.

*

Generația tânără cunoaște însă prea puțin din neprețuita comoară pe care Enescu a risipit-o cu atâta generozitate și strălucire mai bine de o jumătate de secol.

Moștenirea muzicală a maestrului George Enescu se află în cea mai mare parte în conștiința celor care l-au cunoscut, l-au ascultat și l-au înțeles. De aceea este necesar să pășim la o acțiune de strângere și sistematizare a acestui uriaș material, temelie de nădejde a dezvoltării artei muzicale în țara noastră.

Aceasta va fi cel mai trainic monument pe care-l vom înălța memoriei marelui dispărut.

Adia Gherțovici

în : *Gazeta literară*, nr. 19 (61), 12 V 1955

Compozitorul, interpretul, dirijorul...

...Stilul de interpretare a lui Enescu se caracterizează prin sobrietate, prin profunzimea tratării și totodată printr-o ușurință și finețe dezinvoltă...

...Solist excelent, fin cunoscător și executor al muzicii de cameră, el concertează nu numai ca violonist, dar și ca pianist. Dirijor și compozitor talentat, Enescu a câștigat, în scurt timp, renume mondial.

...Vorbind de Enescu interpret, îmi pare potrivită expresia de „artist povestitor”. El expune liber, dacă se poate spune astfel, ca de la „autor”, conținutul compoziției. Enescu nu urmărește să dea compoziției și să impună în același timp auditoriului, interpretarea sa subiectivă și cu orice preț „originală”.

Ca un adevărat artist, el urmărește descoperirea ideii compozitorului. În tot ce interpretează el, se simte pecetea unei gândiri profunde, a unei bogate culturi și distincții.

Enescu se caracterizează printr-o profundă modestie și sinceritate. Îmi aduc aminte când după o repetiție, reporteri-ziaști ne-au fotografiat împreună, el mi-a spus: „Iată ce-mi place cel mai puțin în muzică”.

În aceste cuvinte s-a manifestat într-un chip admirabil atitudinea lui față de artă – o atitudine sublimă, profundă, străină de tot ce este în afară de sfera ei.

David Oistrach

în: *Contemporanul*, București, nr. 19 (449), 13 V 1955

Rolul lui George Enescu în dezvoltarea muzicii românești

Muzica profesională românească avea deja un trecut de peste trei sferturi de veac când George Enescu ridică, chiar cu primele sale creații muzicale, nivelul muzicii românești la nivelul celor mai bune realizări din muzica europeană.

Forța creatoare a compozitorilor români din veacul al XIX-lea a fost consumată – fenomen inerent procesului de făurire a unei culturi muzicale naționale – în munca anevoioasă de formare a unui limbaj muzical evoluat, de adaptare a elementelor populare la exigențele formelor muzicale universale cele mai evolute (simfonie, poem simfonic, uvertură, forme vocal-simfonice, etc.), în procesul de creare a unei tehnici componistice indispensabile pentru valorificarea elementelor populare în formele mari.

Astfel, cu tot talentul, munca și priceperea înaintașilor, importanța creației muzicale românești din veacul al XIX-lea a avut un caracter limitat, neputându-se ridica la o valoare și la un interes internațional.

În muzica rusă apariția lui Glinka, „părintele muzicii ruse”, a fost precedată de câteva generații de compozitori. În muzica maghiară, Liszt a avut și el numeroși înaintași. Chopin a fost precedat de câțiva compozitori de pe la sfârșitul veacului al XVIII-lea. Acești compozitori, ca și alți reprezentanți a altor școli naționale, au dezvoltat și sintetizat realizările înaintașilor. Istoria muzicii ne învață că procesul care s-a petrecut la noi în veacul al XIX-lea s-a petrecut aidoma și în alte părți ale lumii, la unele popoare mai devreme, la altele mai târziu.

De altfel, istoria literaturii noastre arată un exemplu asemănător în munca de șlefuire a limbii literare române de la Cârlova până la Eminescu.

Forța creatoare a celor mai mari genii nu se poate dispensa de munca migăloasă a unor predecesori. Eroarea că o excelentă potență creatoare poate făuri o creație de o înaltă valoare, sprijinindu-se numai pe propriul său talent, s-a putut menține numai datorită faptului că gloria marilor personalități creatoare poate întuneca atât de mult activitatea premurgătorilor, încât aceștia abia se mai întrezăresc în perspectiva vremurilor. Așa s-ar putea ajunge și la concluzia grăbită că George Enescu nu datorează nimic înaintașilor, că chiar și fără aceștia, excepționalul său talent creator s-ar fi ridicat și așa la culmile la care a ajuns.

Desigur, între *Simfonia I-a* a lui George Enescu și prima lucrare simfonică românească „*Uvertura românească*” a lui Flechtenmacher, abia mai zărim vreo legătură. Desigur, ar fi naiv să se susțină că „*Oedip*” reprezintă o continuare directă a operetelor lui Wachmann sau chiar a operelor lui Caudella. Dar, nu poate fi susținut că „*Poema Română*” scrisă de Enescu la 16 ani a fost compusă numai sub influența impresiilor din copilărie și că cel puțin lucrările lui Caudella, care a îndrumat primii săi pași și cu care George Enescu a păstrat cordiale legături, să nu fi avut o înrăurire asupra sa. Acest lucru pare cu atât mai concludent, cu cât Enescu, pe vremea aceea, se afla într-o fază de asimilare a experienței muzicii universale, de clarificare a poziției sale față de moștenirea clasică; stilul celorlalte lucrări ale sale din această perioadă, *Sonata I-a pentru vioară și pian*, *Suita pentru pian în stil vechi*, *Cântece pentru voce și pian*, variațiile pentru două pian, încă tributare stilului clasic, arată lămurit acest lucru.

Cu toate popasurile scurte făcute în țară în perioada studiilor sale și a începutului carierei sale de virtuoz, este imposibil ca marele nostru compozitor să nu fi simțit și apreciat frământările compozitorilor din țară, să nu fi auzit măcar întâmplător vreo lucrare de Stephănescu sau de Caudella.

Cu toate că de la vârsta de șapte ani, Enescu a trăit și s-a format printre străini, sentimentul său patriotic trebuie să se manifestat de timpuriu și astfel ar fi fost cu neputință ca Enescu să nu fi dorit de a deveni pe tărâmul creației muzicale un reprezentant al națiunii sale, să nu fi dorit dezvoltarea și înălțarea unei școli naționale. Or, pentru aceasta n-a fost suficientă pilda altor școli naționale.

Desigur, cercetările muzicologice în această direcție fiind abia la începutul lor, corespondența lui Enescu nefiind încă publicată, nu avem date precise când și în ce măsură a început să cunoască lucrările compozitorilor români mai vârstnici.

Chiar dacă „*Poema Română*” nu are nimic altceva comun cu compozițiile de acest gen ale lui Caudella sau Stephănescu decât folosirea melosului popular, imboldul pentru folosirea acestui melos și mai ales folosirea unui melos popular de un anumit fel, care își are rădăcinile sale în muzica lăutarilor de la orașe, trebuie să-i fi venit lui Enescu din partea compozitorilor români care au trăit și activat pe la sfârșitul veacului trecut.

Continuarea directă a „*Poemei*” o reprezintă cele două rapsodii. Pare foarte verosimil că Enescu, urmărind lucrările de acest gen ale altor compozitori români, a dorit să statornicească prin ele un model de înalt nivel artistic al unui asemenea gen de compoziție, încoronând astfel străduințele înaintașilor.

Prin aceste lucrări ale lui Enescu, pentru prima dată muzica populară românească intră în cele mai pretențioase programe ale orchestrelor simfonice din lumea întreagă. Muzica lăutarilor români savurată până atunci în diferite centre culturale ale lumii ca o creație exotică a unui popor necunoscut până atunci pe tărâm muzical este ridicată la valoarea unei muzici simfonice de înaltă ținută artistică, exprimând vigoarea creatoare a poporului care a dat naștere acestor minunate melodii și ritmuri.

În lucrările care urmează după aceste două rapsodii, substanța populară a muzicii lui George Enescu trece printr-o esențială transformare, în loc de citate autentice din folclor sau material tematic inventat în spiritul muzicii populare, structura melodică a muzicii lui Enescu, păstrând în general intonațiile populare, capătă un caracter mai personal, păstrând însă caracteristicile cele mai esențiale ale muzicii populare. Compozitorul și-a însușit graiul muzical popular și vorbește prin el, cum vorbește poetul limba sa maternă, exprimând într-o formă personală un bogat conținut de idei și sentimente. În lucrările din perioada de maturitate a lui George Enescu legătura organică cu muzica populară poate fi descoperită la unele mai direct, la altele mai puțin direct, elementele ei fiind organic transformate în laboratorul psihic al compozitorului. În privința aceasta ele rămân pentru totdeauna modele de folosire a intonațiilor populare, într-o formă personală,

exemple clasice de legătură organică a creatorului cult cu creația populară, chiar și în cazul în care aceasta lărgeste sfera formei naționale până la limitele ei. Astfel ni se înfățișează minunatul *Adagio* din Simfonia I-a, inegalabilul *Preludiu* din Suita I-a de orchestră, în care structura monodică a cântecului popular capătă o dezvoltare simfonică rar întâlnită până atunci în literatura universală muzicală. Chiar sub înfățișarea unor dansuri clasice, ca de exemplu în cea de-a doua suită a lui Enescu, intonațiile populare rămân totdeauna sesizabile. Iar în ceea ce privește perfecțiunea meșteșugului componistic, înalta lor măiestrie, aceste compoziții ale lui Enescu devin de-acum înainte măsurătoarea de valoare pentru întreaga creație muzicală românească.

Sonata a treia pentru vioară și pian a rămas până azi un model neîntrecut de îndrăzneță invenție armonică, exemplu minunat de creație originală, care dovedește că un compozitor înzestrat cu o deosebită fantezie creatoare, pornind de la folclor, poate ajunge la domenii cu totul necunoscute ale expresiei muzicale. Elementele principale, din care se hrănește substanța expresivă a acestei lucrări, sunt doina și dansul popular. Dar substanța melodică și ritmică-populară capătă o interpretare atât de personală, și totuși atât de strâns legată de caracteristicile simțirii muzicale populare, încât prin aceste caracteristici ale ei ea poate arăta pentru decenii înainte una din căile pe care le poate urma muzica profesională românească, datoare a dezvolta extraordinara moștenire spirituală a maestrului.

Fără a intra într-o analiză mai amănunțită a acestei sonate, putem arăta totuși că nu folosirea anumitor maniere de interpretare specifice lăutarilor, prin care această sonată capătă un colorit și o sonoritate specială greu de întâlnit în muzica altor școli naționale, ori în literatura clasică, nu introducerea de sferturi și de trei sferturi de ton constituie caracteristica esențială a acestei lucrări, ci conținutul expresiv al ei, izvorât din înseși străfundurile simțirii populare. Dorul, noțiune care n-are echivalent în limba nici unui alt popor, suferințele de veacuri ale țăranului român, năzuința lui spre o viață mai frumoasă, adâncă sa legătură cu natura (în primele două părți ale sonatei), vigoarea lui, intensitatea bucuriei lui de a trăi, care se manifestă în orele cele mai fericite ale vieții sale, iată trăsăturile fundamentale ale acestei sonate, conținutul ei emoțional.

Pe un plan și mai înalt, în ceea ce privește bogăția și varietatea conținutului expresiv, poate fi situată, cred, o lucrare mai târzie a lui Enescu scrisă tot pentru vioară și pian, „*Impresiile din copilărie*”. Și această lucrare are mai mult caracterul unui poem simfonic, decât al unei lucrări de muzică de cameră. În această compoziție, marele maestru al muzicii românești caracterizează cu mijloacele muzicii anumite tipuri din popor, ca de exemplu lăutarul și cerșetorul, zugrăvește cu o forță excepțională anumite

stări sufletești pe care natura le trezește în sufletul omului. Prin caracterul ei programatic, prin înalta ei măiestrie de a zugrăvi tipuri omenești, ea rămâne de asemenea un model de urmat pentru școala românească.

Dar forța de caracterizare a unor tipuri și caractere omenești în muzică, de creare a unei atmosfere sugestive a epocii, este și una din însușirile esențiale ale dramei muzicale „*Oedip*” a lui George Enescu. Desigur, Enescu a fost în primul rând un mare simfonist. Dramatismul operei sale rezidă în înalta tensiune a expresiei muzicale, acțiunea desfășurându-se mai mult pe un plan interior, pe un plan muzical, auditiv, decât unul vizual, scenic. Datorită acestor însușiri, „*Oedip*” este mai mult o operă-oratoriu, decât o dramă muzicală în sensul obișnuit al cuvântului. Studiarea acestei partituri este de un imens folos pentru toți compozitorii români, fie că scriu opere sau nu, putând învăța din geniala muzică scrisă de autorul ei, cum poate fi comprimată expresia muzicală în formele cele mai lapidare, fără retorism, fără grandilocvență, fără sonorități asurzitoare.

Nu cunoaștem încă până în prezent lucrările maestrului din ultima sa perioadă de creație, din ultimii ani ai vieții sale. „*Suita sătească*”, și ea cu un conținut programatic, n-a fost cântată la noi decât o singură dată cu mulți ani în urmă. De atunci maestrul a compus o uvertură pe teme populare române, un cvartet pentru instrumente de coarde și pian, cântate cu un deosebit succes în unele țări din apus. Probabil că în ceea ce a lăsat marele dispărut se vor afla și unele lucrări inedite încă. Cunoașterea lor ne va întregi imaginea creației genialului compozitor român. Judecând după faptul că uvertura este compusă pe teme populare române, George Enescu a rămas credincios până la urmă creației populare, din care și-a extras seva atât de viguroasă a muzicii sale, sublimând, potențând această creație populară prin forța propriului său geniu, redând în opera sa muzicală virtuțile poporului din care s-a născut, cântând suferințele și bucuriile sale, întruchipând într-o formă atât de armonioasă geniul creator al poporului.

Moștenirea rămasă de la George Enescu, tezaur neprețuit al culturii noastre naționale, constituie un valoros îndrumător pentru actuala și viitoarele generații de compozitori, un îndemn de a îmbogăți neconținut muzica noastră profesională pe baza creației populare.

Omul, artistul Enescu, minunata sa operă muzicală, rămân pentru totdeauna o pildă vie de slujire a poporului, a progresului societății prin mijlocirea minunatei arte care este muzica.

Zeno Vancea

în: *Contemporanul*, București, nr. 19 (449), 13 V 1955

Compozitorul, interpretul, dirijorul...

„O jumătate de secol de prietenie mă leagă de Enescu. Enescu mi-a inspirat întotdeauna o tandră afecțiune și eu îl situez fără cea mai mică ezitare între compozitorii de prim rang ai epocii noastre...”

...Nu mă îndoiesc de învățătura excelentă a lui Fauré, dar astfel de elevi ca George Enescu ... atinși de-acum de scânteia geniului, n-au fost „formați” de maestrul lor, oricât de eminent a fost acesta. Geniul „se formează” el însuși și măștrii – oricare ar fi ei – nu colaborează decât foarte modest la dezvoltarea lor...

... George Enescu e interpretul genial pentru care admirația mea n-are margini.

Pablo Casals

(Extrase din cartea „*Convorbiri cu Pablo Casals*” de J. Ma. Corredor)
în: *Contemporanul*, București, nr. 19 (449), 13 V 1955

Annonces Liegeoises

A l'Académie belge, la reine Elisabeth a assisté à la réception de la princesse Bibesco.

La reine s'est rendue à Paris pour s'incliner sur la dépouille mortelle du compositeur Georges Enesco. Virtuose du violon, Enesco est décède a l'âge de 74 ans. D'origine roumaine, il a composé notamment „*Rhapsodies Roumaines*”, l'opère „*Oedipe*” et une „*Symphonie de chambre*” pour douze instruments.

în: *Gazette de Liège*, Liège, Belgique 7/13 V 1955

Vraja enesciană

Când în septembrie 1946 maestrul nostru își luă rămas bun de la noi, nimeni și nimic nu putea prevedea dureroasele clipe de astăzi.

Plecaseră din țară după ce ne dăruiseră un lung șir de serbări muzicale, cum nu se pot auzi oriunde. Cu gând bun, cu inima curată, aducea mulțimii

ce venea să-l asculte, belșugul marelui său dar ce-l scutura precum fac florile de zarzăr în adierea primăverii.

Ne-a părăsit apoi, lăsându-ne sufletele grele de rodul zămislit. A colindat țările, a străpuns mările și a cântat noroadelor, cum numai el știa să cânte. Iar acestea i se supuneau și i se închinau, căci n-ar fi știut să facă altfel, atât de mare era vraja ce o revărsa asupra-le.

Și multe au învățat de la el. Dar pe lângă feluritele chipuri de a se împărtăși din arta sa neîntrecută, ele au mai putut afla câte ceva de îndepărtatul neam din care făcea parte, neam de oameni cumsecade, îndrăgostiți de cerul lor străveziu, de plaiurile lor molcome, de ogoarele rodnice și de apele ce șerpuiesc alene printre livezi.

Și istorisind atâtea, i s-a făcut desigur dor de țară – cea mai frumoasă din câte sunt – și s-a gândit să se reîntoarcă. Însă gândul lui nu l-a mai putut împlini. Doborât de o boală grea, ca un stejar lovit de trăznet, a căzut departe în țară străină.

Nimeni nu-l va mai vedea, nici auzi. Dar vraja ce se revărsa din el rămâne; ea nu poate pieri din inimile noastre.

O simt încă, la amintirea apariției maestrului nostru pe scândurile Ateneului. Cu capul plecat, adus puțin din spate, el călca hotărât, spre public, privindu-l ca din vis, cu acea căutătură adâncă ce înfățișează pe iluminatul care farmecă și stăpânește ființele ce-l apropie. Pășește ca pe o apă întinsă, părând că vrea să treacă peste capetele auditorului, ascuns în umbra sălii. Câteva clipe, după care un vuiet clocotitor de aplauze se ridică. Trezit din visul său, maestrul se oprește, spintecând cu ochii întunericul ce i-a oprit avântul. Clocotul se înteește și se întinde haotic. Hotărât să aștepte trecerea furtunii, încercatul navigator o înfruntă resemnat. Și dintr-o dată, când nu te aștepti, se lasă tăcere adâncă și grea, după care arcușul atacă fie o partită de Bach, fie o sonată de Beethoven.

Altă dată apărea sub înfățișarea de dirijor. Maestrul nostru întrebuița bagheta ca o mistrie plină, pe care o mânua cu gesturi precise, hotărâte, plastice, ascuțite, ce zămisleau din nou materialul sonor din partitură. O luptă aprigă se încingea între el și orchestra neobișnuită cu un asemenea adversar. Nici o clipă ea nu se putea deroba din strânsoarea marelui luptător, care o frământa, o biciuia sau o îmbrățișa, storcând cvintesența artistică din ea.

Vraja enesciană se revărsa apoi, când maestrul nostru așezat la pian transforma timbrul uscat al instrumentului fie în harpă eoliană, fie în orchestră wagneriană. Se despăgubea în acele clipe de servitutea ce îl lega de violina lui, *acel mic instrument care-mi risipea o mare parte din forțele mele vii*, cum spunea el undeva.

Numai prin ajutorul pianului, Enescu putea evada neîngrădit în lumea mare a sunetelor, acea lume miraculoasă de vis, care însemna pentru el viața însăși.

Dar vraja interpretului nu poate întuneca pe aceea a creatorului. Enescu interpret prezenta muzica înaintașilor sau a contemporanilor atât pentru bucuria ce-l producea acest proces de re-creare a operelor lor, cât și pentru dorința de a împărtăși tineretului, din punct de vedere artistic-pedagogic, ceea ce socotea el că reprezintă adevăratul lor gând. Dar marea înfăptuire a maestrului nostru, se deslușește mai cu seamă în creația lui care rămâne intactă și definitivă.

Spune tot el: *Florile din grădina mea tainică le rezerv creației. Acolo mă dezvălui întreg: este mărturisirea mea. Se poate ca această mărturisire să nu intre imediat în conștiința societății prezente. Nici chiar cei mari nu pătrund imediat în lume, cu atât mai mult cei care lucrează cu modestie. În muzica mea m-am exprimat cu toate elanurile, bucuriile, entuziasmele, cu toate visurile mele. Dacă această muzică interesează pe alții, sunt cu atât mai fericit.*

Aceste cuvinte înfățișează procesul de gândire a oricărui creator. La început, opera acestuia depășește gradul de înțelegere a ascultătorului. Apropierea se face cu încetul, apoi apare înțelegerea care, la rândul ei, se transformă în admirație – definitivă și fără de rezervă față de muzica maestrului nostru.

Vraja enesciană! Cine n-a fost cuprins de tine de-a lungul jumătății de veac scurs? Cine nu s-a înfiorat la ascultarea partitelor de Bach, a simfoniilor de Beethoven și a acelor de Brahms, în interpretarea maestrului nostru? Cine nu s-a cutremurat auzind suita 2-a, simfonia 3-a, *Oedipe* și suita 3-a *Sătească*? și cine nu s-a simțit mai bun, mai curat, mai senin sufletește după ce i-a ascultat vorba înțeleaptă?

Vraja enesciană! Cuprinde-ne mai departe. Ai pus demult stăpânire pe inimile noastre, le-ai dezvelit tainele frumosului, le-ai îmbogățit simțirea, le-ai luminat ascunzișurile. Fii tot tu aceea care să ne ajuți de azi înainte să suportăm durerea ce ne-a lovit atât de năpraznic și care, o simt, nu va dispărea niciodată.

Mihail Jora

Laureat al Premiului de Stat

în: *Contemporanul*, București, nr. 19 (449), 13 V 1955

Compozitorul, interpretul, dirijorul...

Enescu era un conducător de orchestră, persoana lui întrunea un mare ansamblu, o întreagă simfonie: iată ce am simțit când interpreta o sonată de Beethoven sau de Franck; evident, el depășea cu mult vioara.

Câțiva prieteni mi-au spus atunci că Enescu era „de asemenea” și compozitor. Necunoscând de loc lucrările sale, îmi închipuiam că repertoriul său componistic de violonist este alcătuit din piese strălucitoare sau emotive. Am constatat mai târziu cât de mult mă înșelasem.

Opera lui Enescu ne arată că nu e vorba de un „violonist-compozitor” sau chiar de un „remarcabil muzician”. Ne găsim, fără îndoială, în fața operei unuia dintre cei mai mari maeștri: compozițiile sale se situează pe cele mai înalte culmi ale artei lirice. Opera lui Enescu nu suferă nici o comparație cu imitațiile wagneriene sau cu pastişele făcute după Debussy și Puccini. Ea este de o originalitate absolută și de o forță dramatică într-adevăr excepțională”.

Arthur Honegger

în: *Contemporanul*, București, nr. 19 (449), 13 V 1955

Cel care și-a câștigat nemurirea

... Astfel se răsfrâng asupra figurii marelui muzician propriile cuvinte notate undeva: „Cine nu a muncit azi, nu și-a câștigat odihna de diseară.” Acest „azi” a însemnat pentru George Enescu o viață de om și credința nestrămutată de a fi slujit prin muzică, clipă cu clipă, patria și poporul său. Munca nu a constituit pentru el vreo obligație impusă dinafară, ci a fost imboldul propriului său imbold creator. Într-adevăr, rareori am întâlnit o conștiință etică atât de clară în revărsarea unui torent de talent atâta de complex, ca la George Enescu. Pe strunele viorii, cu bagheta de tălmaci al orchestrei, peste clapele pianului ori în migala notelor scrise cu un tremur de mirare, maestrul cânta aceeași mare iubire pentru semenii săi, pentru poporul său, pentru omenirea întreagă. Dărnicia și gestul său larg aveau ceva din avântul unui Prometeu. Nu în sensul simplei afabulații mitologice de „rapt al focului ceresc” cum îl interpretează, aproape de anecdotă, un Hesiod, ci cu acel accent mai realist al dramei lui Eschyl, în care creatorul (omul-erou) este privit ca un luminător prin cultură al omenirii suferinde. Potolirea acestei suferințe nu trebuie înțeleasă în sens

samaritean, ci în sensul mai pozitiv al însănătoșirii sufletului omului prin cunoașterea adevărului. Și cântul lui George Enescu era un mod de a tălmăci marile adevăruri. Astfel îl vedeam aplecat peste rănile cetățenilor-ostași care și-au apărât țara, tot astfel ni-l închipuiam, modest și necunoscut, căutând ultimele clipe ale altui mare meșter al artei românești: Ștefan Luchian. Dar noi toți cei care am avut norocul să-l ascultăm în atâtea concerte simfonice și de cameră, ne dăm seama, acum, mai mult ca oricând, cât am pătruns în cunoașterea și înțelegerea mai adevărată a marilor clasici, a unui Bach, Beethoven, sau a muzicii moderne, a unui Debussy, Szymanowski, etc. Pe deasupra tuturor detaliilor tehnice, ceea ce ne releva cântul lui Enescu era însăși substanța omenească ridicată la rostul ei cel mai deplin. Și același nivel îl regăsim și în creația lui. Chiar și acolo unde creația lui urmează dăre lăsate de marii lui înaintași germani (Wagner, Brahms) sau francezi (Franck, Fauré, pe alocuri Debussy), pe deasupra străbate un suflu nou, proaspăt, cu vădite amintiri ale pământului său natal. Din când în când, de-a lungul bogatei sale creații muzicale, această amintire apare întreagă și fidelă, întâi sub forma unui penelaj pitoresc ca în celebrele sale rapsodii pentru orchestră, ca apoi, răscolind în adâncuri semnificațiile mai grele să ne dea, trecând peste *Suita 3-a „Sătească”*, acel monument de artă românească ce-l constituie *Sonata 3-a pentru vioară și pian*, scrisă în „caracter popular.” De astă dată, amintirea patriei sale, de pe meleaguri străine, devine o ancorare în însuși sufletul poporului nostru. Nebănuită crește aici forța lui de creație, nebănuite sunt invențiile lui noi pe marginea unor intonații lăutărești, pe care le surprinde în articulațiile esențiale și le ridică, de la specificul lor de taraf, la rangul unui nou limbaj al muzicii culte românești. De aici, de la această lucrare, scrisă în anul 1926, în „*Luminișul*” înconjurat de brădet al Sinaiei, pornește la un drum înnoitor pentru compoziția românească. Măreția și autenticitatea unei muzici inspirate din melosul popular nu a fost niciodată mai convingătoare și hotărâtoare pentru viitorul școalei românești. Ceea ce urmărim noi astăzi, pe firul unei concepții realiste în artă, se înșiruie cu cele mai sigure semne de izbândă pe drumul trasat de George Enescu.

Poate nu avem încă suficientă perspectivă pentru a vedea clar ce pas imens, ce treaptă uriașă a săltat nivelul culturii românești prin creația lui. Este încă prea proaspătă durerea ce ne-a prilejuit moartea sa. Sunt atâtea lucrări ale lui, necunoscute încă de noi (ca ultimele simfonii, cvartetul nou, puternica dramă „*Oedip*”, etc.), sunt atâtea de dezgھیocat și învățat din lucrările sale mai vechi, tipărite, încât abia de acum înainte ne rămâne sfânta datorie de a reclădi, fiecare după știința și priceperea lui, monumentul acestui strălucit reprezentant al muzicii românești.

Slăvindu-i amintirea, urmărindu-i pilda de felul cum a înțeles să fie om și muzician al omenirii, muncind fără preget la adâncirea și continuarea

moștenirii lăsate de el, numai astfel vom merita să ne considerăm modești pioneri ai unei școli românești de muzică pe care George Enescu a zidit-o și a condus-o.

Tudor Ciortea

în: *Contemporanul*, București, nr. 19 (449), 13 V 1955

La moartea lui George Enescu

L-am cunoscut mai bine pe Enescu între anii 1946 – 1949 la New York, când reprezentam interesele Republicii noastre Populare. În noiembrie 1946, se hotărâse primele alegeri parlamentare ale regimului nostru democrat-popular. Guvernul dorea să figureze printre candidați, toți oamenii reprezentativi ai țării. M-am prezentat la hotelul unde locuia și i-am propus maestrului această dorință a guvernului. La început Enescu a ezitat o clipă obiectând lipsa sa de pricepere politică. Când i-am spus că noua candidatură nu are semnificație de vechi politicianism, că ea trebuie să reprezinte simbolul solidarității tuturor bunilor români și al marilor săi oameni, în jurul noului suflu de viață din țară, Enescu a cugetat o clipă și apoi mi-a cerut stiloul și a semnat, hotărât, acceptarea candidaturii.

A urmat apoi o convorbire în care marele muzician n-a vorbit decât de dragostea sa de țară, de melodia invizibilă și misterioasă a câmpiilor noastre, de țăranii noștri blânzi, ironici și înțelepți, de trecutul nostru de suferință și curaj, dar mai ales, de farmecul Moldovei de sus, unde se născuse și unde revenea adesea cu inimă plină de dor. Turneul său de concerte în iarna din 1947, în America, a fost o campanie națională pentru țara noastră. În iarna aceea cumplită, băntuiau aici consecințele celei mai teribile secete. Ne zbuciumam cu toții în străinătate să strângem fonduri pentru a alina suferințele din țară. Enescu a cântat de câteva ori pentru a vărsa rețeta concertelor sale celor care aveau nevoie de ajutor.

Îmi povestea cum, amărât și indignat, la Detroit, la Cleveland, unde existau mari colonii de băștinași români îmbogățiți, a putut auzi cuvinte de critică față de regimul din țară, dar cum el și soția sa au mustrat aspru acești răi români. La anul nou 1947 și 1948, mi-a transmis la legație, ca să le expediez în țară, câteva zeci de telegrame de caldă felicitare, semnate de el și soția sa, pentru conducătorii partidului și ai guvernului. (Din păcate, acele „telegrame” nu le-a văzut nimeni, nu s-au publicat vreodată, deci afirmația, deocamdată, pare gratuită – n.n.)

Într-o altă împrejurare, Enescu a dovedit și mai limpede solidaritatea sa (sic!) cu ceea ce se petrecea în țară.

În martie 1948, anunțase un mare concert la Washington. A doua zi după concert, l-am invitat să prânzească la legație. Fostul rege, sosit în SUA și anunțase că va veni la concertul lui Enescu, cu condiția ca acesta să refuze invitația la dejun a legației. Enescu i-a transmis răspuns că nu poate refuza această obligație de onoare. Regele n-a mai venit la concert, dar Enescu a doua zi, înconjurat de admirația și dragostea membrilor legației și a câtorva buni români, a prânzit cu ei plin de dispoziție și voie bună.

Mihail Ralea

în: *România liberă*, București, nr. 3300, 17 V 1955

Seară închinată memoriei lui George Enescu

Duminică seara la Casa Ziariștilor din București a avut loc, în prezența a numeroși ziariști, o seară închinată memoriei lui George Enescu.

Tov. Serafim Antropov, profesor la Conservatorul de Muzică „Ciprian Porumbescu”, a evocat figura și personalitatea marelui dispărut.

A urmat un program muzical George Enescu.

În partea întâia a programului, violonistul Mircea Săulescu, solist al Filarmonicii de Stat „George Enescu” și pianista Mariana Săulescu au executat *Sonata în fa minor* pentru pian și vioară (partea a III-a); tenorul Constantin Stroescu, acompaniat la pian de Dagobert Bucholz, artist emerit al R. P. R., a interpretat piese pe versuri de Clement Marot, iar Vasile Jianu, la flaut, și Dagobert Bucholz, la pian, artiști emeriti ai R. P. R., au executat cantabile și presto.

Partea a doua a programului a cuprins, înregistrate pe bandă de magnetofon, piese pentru vioară interpretate de George Enescu, precum și *Rapsodia I-a în La major* în execuția Orchestrei Radio dirijată de C. Silvestri, maestru emerit al artei din R. P. R.

Agerpres

în: *România liberă*, București, 13, nr. 3300, 17 V 1955

Hommage à Georges Enesco

Cette page est bien éloignée de l'hommage que nous aurions aimé rendre à Georges Enesco. Sa disparition si soudaine a surprise loin de France ses meilleurs élèves tous aujourd'hui musiciens célèbres. Un album d'hommages reste à faire.

Et il serait juste que son édition recueillît la faveur du large public qui, n'en doutions pas, va désormais composer l'auditoire de sa musique. Marcel Ciampi à qui Georges Enesco a dédié une de ses *Sonates pour piano*, nous faisait observer combien "depuis qu'il nous a quitté, son souvenir grandit chaque jour".

Cette pensée, Antoine Goléa l'exprime aussi, dans son article de "Radio-Cinéma": "les souvenirs d'Enesco, maintenant qu'il n'est plus, sortiront soudain de la poussière des bibliothèques. Son génie sera unanimement reconnu d'ici peu d'années".

Cette certitude n'exprime pas un espoir, elle laisserait plutôt sourdre un regret, et un peu de honte; l'œuvre d'Enesco mérite ce suffrage unanime; elle le mérite de son vivant; qu'avons nous fait, les uns et les autres pour qu'elle reçoive et pour qu'il soit le témoin de sa gloire?

G. C.

in: *Le Guide du Concert et du Disque*,
Paris, no. 76, 20 V 1955

Georges Enesco

Celui qui a personnifié la musique, et dépassant parfois la musique, incarnait l'art dans toute son intégralité.

Ses interprétations ont constitué des souvenirs imperissables et son admirable enseignement qui a marqué tant de virtuoses leur transmettait cette conscience rigoureuse, ce mépris de l'effet facile, ce style qui font d'un instrumentaliste un artiste. Mais celui dont la vie fut un magnifique labeur, c'est préoccupé sans cesse de mettre en valeur l'œuvre et la pensée de ses contemporains.

Il fut avant tout un créateur. Son œuvre est considérable, et son opéra "Oedipe" consacre son génie.

Yvonne Astruc

in: *Le Guide du Concert et du Disque*,
Paris, nr. 77, 20 V 1955.

À la mémoire de Georges Enesco. « Œdipe »,

Je cherche les mots capables de traduire ce que j'ai éprouvé l'autre soir en écoutant l'*Œdipe* de Georges Enesco, enregistré et diffusé par la Chaîne nationale, en hommage au compositeur récemment disparu. Je les cherche, ces mots, et ceux qui me viennent on les trouvera peut-être exagérés – à moins qu'on n'ait entendu l'œuvre et connu l'homme qu'ils qualifient : Enesco avait du génie, *Œdipe* est un chef-d'œuvre – c'est tout simple !

En conjurant Maurice Lehmann et Emmanuel Bondeville de remonter au plus vite l'ouvrage créé à l'Opéra en 1936, je songe tout autant à l'intérêt de la maison qu'ils administrent qu'à la gloire d'un homme que j'ai tendrement, passionnément admiré. *Œdipe* fera salle comble. Pourquoi cela ? D'abord, parce que le livret d'Edmond Fleg condense de façon admirable *Œdipe* roi et *Œdipe à Colone*. Sophocle n'est pas trahi, il est traduit, assoupli, allégé avec une habileté merveilleuse, et l'action dramatique, en elle-même, vous tient en haleine sans une seule défaillance.

Ensuite, parce que la partition concilie les tendances les plus diverses. Elle ne heurtera pas les conservateurs et elle instruira les jeunes musiciens en leur montrant qu'on peut être à la fois classique et très « avancé ». Car il n'y a pas un seul lieu commun dans *Œdipe* : cela « marche », selon l'expression d'Enesco, cela va droit au but, cela utilise – logiquement – des moyens d'une nouveauté, d'une audace inouïe. Il y a là une couleur très particulière, qui est celle même du destin ... Enfin, on observe une progression irrésistible depuis le début, qui est étrange, jusqu'à la fin, qui est sublime. L'œuvre se développe comme un arbre immense, à partir d'une graine modeste. C'est prodigieux.

Dernier facteur de succès : la distribution est là, toute prête. Xavied Depraz a conquis en un soir ses lettres de noblesse. Il n'est pas indigne, de succéder à André Pernet – c'est tout dire. Il sera, il est déjà un magnifique, un bouleversant *Œdipe*. André Vessières, Jean Giraudeau, Louis Noguéra, Pierre Froumenty, Lucien Lovano, Henri Médus, Geneviève Moizan, Rita Gorr, Berthe Monmart, Freda Betti sont excellents : qu'ils passent la chlamyde, drapent le péplum, chaussent les sandales – les voilà prêts à entrer en scène.

Les décors existent. Les chœurs de l'Opéra rivaliseront avec ceux de la R.T.F. Quant au chef, Charles Brück, s'il n'appartient pas à la Réunion des théâtres lyriques nationaux, il serait digne d'y poser sa candidature, tant sa direction a été noble et fervente.

Bernard Gavoty

in: *Le Figaro*, Paris, 21 V 1955.

Învățătura lui Enescu

Moartea lui George Enescu a cernit inima poporului nostru și în omagiul îndurerat adus marelui dispărut se reunesc glasurile muzicienilor, oamenilor de artă și cultură, ale miilor de ascultători în sufletele cărora a adus bucuria muzicii și ale tuturor oamenilor simpli ce și-au aflat în compozițiile lui expresia cea mai nobilă a sensibilității lor artistice, acumulată în uriașul tezaur folcloric românesc.

Se cuvine însă ca durerea să nu întunece aducerea aminte, ci dimpotrivă, s-o facă mai clară, mai luminoasă; pentru că nu se poate închipui mai frumos dar adus memoriei lui Enescu decât acela de a desprinde tâlcul adânc al minunatei sale vieți și creații și a-l avea pururea înaintea, ca un îndreptar ce te poate conduce sigur, de-a lungul drumului, fie acesta cât de anevoios.

Într-un cuvânt radiodifuzat, în care evoca uriașa personalitate multilaterală a lui Enescu, celebrul compozitor sovietic Aram Haciaturian afirma că prin creația marelui nostru muzician se trasează calea de dezvoltare a muzicii României noi și libere. În adevăr, nu există slujitor al artei sunetelor din patria noastră care să nu poată sorbi din seva atât de bogatei pilde a lui Enescu, izvor dătător de viață pentru întreaga sa activitate artistică; și cu cât va ști să pătrundă mai în adâncul învățaturii lui, roadele ei vor fi mai îmbelșugate.

Asemeni lui Liszt, lui Rachmaninov și altor mari muzicieni în personalitatea cărora virtuozul strălucit se găsea alături cu compozitorul de geniu, Enescu a acordat în sufletul său primul loc creației, cu conștiința că numai aceasta îi va supraviețui peste veacuri. Și astăzi, când arcușul său a amuțit, când bagheta stă tristă pe pupitru, farmecul unic al lui Enescu-interpret trăiește numai prin cele câteva, prea puține înregistrări pe discuri și în amintirea celor care l-au auzit. Compozițiile sale însă au intrat definitiv în patrimoniul artei universale, reprezentând cu cinste însușirile artistice ale poporului român, iar prețuirea lor va crește tot mai puternic de acum încolo.

Rapsodiile lui Enescu sunt azi cunoscute pe întreg pământul; în țări cât de îndepărtate, unde poate se știe foarte puțin despre tradițiile artistice ale poporului nostru, ele au dus zvonul minunatelor melodii românești. Dar ar fi să restrângem foarte mult rolul marelui compozitor dacă l-am socoti doar ca pe un priceput culegător de folclor, care a știut să înnoade și să îmbine mai multe teme populare, înveșmântându-le într-o orchestrație colorată. Cine ar sta să numere formulele melodice și ritmice specifice cântecului popular în muzica lui Enescu, încă n-ar face decât o treabă

științifică interesantă, dar care n-ar reuși să lumineze decât una din fațetele nenumărate ale complexei sale creații. Caracterul popular reprezintă în opera lui Enescu un element de bază, ce depășește învelișul sonor exterior și se referă la conținutul adânc, generalizator, al muzicii sale. Enescu a vorbit limba muzicală a poporului cu o desăvârșită naturalețe; dar muzica lui e românească nu numai fiindcă *sună românește*, ci pentru că în ea regăsim redată cu o putere înmîiată, ecouri ale vieții omului truditor de pe aceste meleaguri, a cărui sensibilitate artistică profundă s-a format în decursul a milenii de suferință. Enescu a știut ca nimeni altul să întruchipeze, în lucrările sale, forța vitală a unui popor care a fost în stare să răzbată peste greutăți și să-și afirme astăzi energia creatoare după ce veacuri de-a rândul a fost oprit de asupritorii străini și autohtoni de la dezvoltarea lui firească; în rapsodia întîia el a înălțat un adevărat imn optimismului neînfrânt și dragostei de viață oglindite în melodii avântate și ritmuri îndrăcite de joc, pe când în a doua a dezvăluit o altă latură a cântecului popular: sobrietatea, patetismul nobil, măreția de necuprins a sentimentului. Iar când a depășit faza rapsodică și a pornit să toarne în formele arhitecturale ample gândirea lui muzicală, Enescu n-a făcut decât să dezvolte moștenirea creatoare a poporului.

A fost o îndeletnicire preferată a unor muzicologi străini de pe vremuri, și care-și au desigur mulți urmași în zilele noastre, să disece fiece turnură melodică sau armonică a creațiilor lui Enescu și să releve în ele înfrâuririle lui Wagner, Brahms, Fauré și ale altor mari compozitori de pe la sfârșitul veacului trecut. Cu voie sau fără voie, acești „oameni de știință” n-au reușit totuși să dea răspunsul unei întrebări care se ridică, firească, pe buzele unei întregi lumi muzicale, obișnuită să-l considere pe Enescu drept unul din marii compozitori contemporani: de unde venea, atunci, puternica originalitate, imposibil de tăgăduit, a muzicii sale, știut fiind că producțiile artistice ale unor simpli epigoni nu sunt de obicei decât niște palide copii ale unor modele glorioase?

Astăzi, când înaintea noastră se profilează, dăltuit parcă într-un material prețios, întregul drum creator al lui Enescu, marcat de lucrări, nu multe la număr, dar de o desăvârșire ce învederează înalta exigență cu sine însuși a unui mare maestru, se poate desprinde cu claritate linia călăuzitoare a artei sale, izvorul originalității ei autentice. De la prima lucrare simfonică *Poema Română* și până la ultima, *Fantezia română*, un șir întreg de creații au evidențiat dragostea nețărmurită a compozitorului pentru poporul lui, legătura nemijlocită cu folclorul patriei, care a trăit în conștiința sa cu aceeași putere și în anii când inima i-a fost chinuită de dorul blândelor plaiuri natale. În afară de cele două rapsodii, citate mai sus, trebuie relevate aci înainte de toate suita pentru vioară și pian *Impresii din copilărie*, în care

sunt schișate cu o plasticitate muzicală rar întâlnită, crâmpoie de viață, oameni și locuri ale țării noastre, și a treia sonată pentru vioară și pian, în stil românesc. Pornind de la stilul specific al instrumentiștilor noștri populari, Enescu a ajuns în aceste două lucrări la un mare rafinament al limbajului muzical, atât din punct de vedere al melodicii armoniei cât și al formei. Rafinamentul lui Enescu este însă departe de rățăcirile sterile ale decadentismului bolnăvicios; el nu reprezintă decât expresia unei excepționale bogății sufletești ce caută, pentru a se afirma, mii și mii de nuanțe și culori felurite și care își are originea în melodiile noastre populare, liber desfășurate, cu acele inflexiuni atât de caracteristice și fermecătoare. Anevoie de executat, din pricina dificultăților de intonație pe care le prezintă, *Sonata în stil românesc* a lui Enescu trebuie totuși să intre de-acum încolo în repertoriul instrumentiștilor noștri de frunte, ea constituind un exemplu strălucit pe calea făuririi unui stil național în muzica românească de cameră.

Mai mult însă, în afară de aceste lucrări în care apropierea de folclor și spiritul lui e evidentă în titlu și determinantă în formă și conținut, se poate afirma cu tărie că însușirile specifice puternicei personalități creatoare a lui George Enescu, manifestate în majoritatea celor mai bune creații ale sale de maturitate, își au întotdeauna originea în trăsăturile proprii genului muzical al poporului nostru. E de ajuns să aruncăm o privire mai atentă asupra unor compoziții cum ar fi sonata a doua pentru vioară și pian sau primele două suite pentru orchestră.

Nimeni nu ar putea contesta că forma lor e înrăurită de aceea a muzicii profesorilor francezi ai lui Enescu. De altfel, după cum Smetana a creat poemele simfonice cehe pornind de la programatismul lui Liszt, după cum Ceaikovski a făurit simfonia rusă transplantând pe solul patriei sale principiile democratice ale artei lui Beethoven, tot astfel se poate spune că Enescu e primul compozitor român care, bazat pe munca harnicilor săi înaintași, a introdus creația noastră muzicală în patrimoniul artei universale, la nivelul la care aceasta se ridicase prin contribuția celor mai mari maeștri ai vremii.

Sonata a doua pentru vioară și pian a lui Enescu are ceea ce se numește o structură ciclică, întrucât construcția ei se bazează pe o idee muzicală dominantă, cu care de altfel începe și se termină lucrarea. Desigur e o sonată franceză – ar cataloga-o acei muzicologi de care vorbeam mai sus, aducând în sprijinul afirmației lor faptul că această formă a fost propovăduită și ilustrată îndeosebi de compozitori francezi. Dar ascultând sonata, vom auzi în murmurul legănător, nostalgic al părții a doua, în tremorul tainic al viorii, ecoul de neconfundat al unui cântec românesc de dor. În final, vioara aruncă înfocate chemări la joc; turnurile frazelor,

figurațiile armonice obstinate ale pianului, amintind acompaniamentul țambalului în taraf, au un vădit colorit popular românesc.

În suitele orchestrale la fel, denumirile diferitelor mișcări ne amintesc de vechile dansuri clasice: sarabanda, menuet lent, bourrée. Dar care anume pagină simfonică a redat oare mai bine decât genialul *preludiu la unison* cu care se deschide suita întâia, dramatismul, expresivitatea gravă și sfâșietoare, caracteristică adesea cântecului românesc? Pretutindeni, acolo unde poate nu te aștepți, o inflexiune melodică, o figură ritmică, o concluzie de frază muzicală îți amintește de apartenența națională nedeazămințită a compozitorului.

Dragostea pentru patrimoniul muzicii clasice, pe care l-a cunoscut ca nimeni altul, legătura neîntreruptă cu muzica poporului său, l-au ajutat pe Enescu să se mențină măreț și puternic, departe de curentele moderniste decadente care în ultimele decenii au bântuit viața muzicală a apusului. El nu și-a părăsit nici o clipă stilul propriu bazat pe puritatea și expresivitatea melodiei; armonia și orchestrația nu s-au transformat vreodată la Enescu în elemente de sine stătătoare, ci au slujit împlinirii, desăvârșirii întregului. Marele artist s-a păstrat până la urmă el însuși și nu și-a trădat înalta principialitate artistică, de dragul unor mode efemere, care i-ar fi putut aduce succese ușoare, de senzație. Pilda integrității lui morale și profesionale impunătoare trebuie să stea înaintea muzicienilor noștri, după cum modestia, dragostea de muncă, puternicul simț al auto-analizei le poate fi îndemn viu pentru continua lor desăvârșire.

E o datorie a tuturor celor ce l-au auzit adesea sau au conlucrat îndeaproape cu George Enescu în domeniul interpretării să propage minunatele sale principii care l-au condus în redarea capodoperelor muzicii clasice și contemporane. Înregistrările lui pe discuri trebuie să devină obiect de studiu amănunțit în conservatoarele și instituțiile muzicale, iar maestrul pedagogiei noastre artistice actuale se cuvine să aștearnă în scris învățătura neprețuită pe care au primit-o de la George Enescu.

Pentru violonistul, pianistul, șeful de orchestră Enescu nu existau dogme sau prejudecăți. Măiestria tehnică, rafinamentul paletei sonore, știința muzicală atotcuprinzătoare erau slujitoare supuse ale expresiei, ale conținutului uman la a cărui dezvăluire cât mai completă serveau. Partitura, cunoscută întotdeauna pe dinafară în cele mai mici amănunte, era în mâinile maestrului ca un material plastic pe care îl modela din nou, retrăind gândul și emoția compozitorului, în momentul interpretării. Enescu reprezintă pilda celui mai savant interpret din zilele noastre, dar și celui mai viu și mai generos, care nu s-a lăsat niciodată prins în chingile înăbușitoare ale scolasticismului.

E adevărat că geniul lui Enescu, memoria lui muzicală legendară, nu se pot învăța. Dar se poate urma, în schimb, atitudinea lui față de opera de artă interpretată, îți poți însuși credința lui că muzica trebuie să vorbească asemenea celui mai direct și convingător grai.

Și, mai ales, trebuie să slujească drept pildă activitatea neobosită de educator muzical al lui Enescu-interpret. Colindând neobosit orașele și târgurile țării, chiar atunci când străinătatea îl aclama, entuziastă, el a împărțiat lumina culturii muzicale. Pornind de la micile piese pentru vioară menite să deștepte interesul publicului încă neobișnuit cu arhitecturile sonore ample, și până la ciclurile de cvartete de Beethoven, tot repertoriul a fost cuprins de Enescu în uriașa lui operă de pedagog muzical al unei țări întregi. O singură foaie, cea mai rușinoasă, din marea carte a istoriei muzicii, fusese ruptă, odată pentru totdeauna de Enescu, din tomul, tot atât de voluminos, alcătuit de programele concertelor sale. Cacofoniile fără sens ale moderniștilor n-au fost slujite niciodată de vioara, pianul sau bagheta maestrului. În ultimii ani când Enescu a mai fost printre noi, energia lui care nu ținea seama de vârstă sau boală s-a cheltuit cu o generozitate coplesitoare; podiumul Ateneului și al sălii *Dalles* îl primeau aproape zilnic ca pe un oaspete obișnuit, dar de o valoare neprețuită. Iar tineretul, pe care îl iubea cu dragoste părintească umplea sala, ca oaspete permanent al marelui muzician.

Artist cu convingeri profund și consecvent democratice, Enescu și-a dedicat întreaga viață de muncă neobosită pe tărâmul muzicii, cauzei propășirii culturale a poporului său. Atitudinea sa patriotică s-a vădit încă din 1912 prin înființarea premiului ce-i poartă numele, menit să încurajeze și să cheme la recunoașterea generală talentele componistice ale școlii muzicale românești. E binecunoscută înalta sa conștiință cetățenească din timpul celor două războaie mondiale, când a alinat, cu arta lui neasemuit de binefăcătoare, suferințele celor năpăstuiți.

Iar mai târziu, într-un moment de răscruce, după ce țara a fost eliberată de sub jugul fascist, Enescu și-a adus din primele clipe contribuția la regenerarea vieții noastre artistice și culturale. El a întins o mână prietenească artiștilor sovietici, soli ai păcii, care ne-au vizitat. David Oistrach și Lev Oborin își amintesc, desigur și acum cu emoție de minunatele concerte când au cântat sub bagheta lui Enescu. De neuitat vor rămâne minunatele seri de muzică de cameră în care pianul, vrăjit de mâinile maestrului, și-a unit vocea cu aceea a violoncelului lui Daniil Șafran sau a cvartetului de coarde *Vuillaume* din Kiev.

Enescu a fost un admirator al capodoperelor muzicii sovietice și el a dezvăluit prima oară în fața publicului nostru acel monument sonor al măreției eroismului care este simfonia a șaptea, a *Leningradului* de

Șostakovici. Partitura, adusă în dar de David Oistrach, a concertului pentru vioară de Hacıaturian, a fost descifrată pe loc de maestrul nostru, și puține zile mai târziu ea era tălmăcită pe înțelesul tuturor, în sala Ateneului, de arcușul său. Legătura prietenească cu arta sovietică s-a cimentat, mai viguroasă, în decursul vizitei făcute de Enescu la Moscova, eveniment artistic memorabil pe care publicul capitalei sovietice îl păstrează cu dragoste în amintire. Ca o expresie a înaltei prețuiri ce o purta artei sovietice, Enescu a fost unul din fondatorii Asociației române pentru strângerea legăturilor cu Uniunea Sovietică.

În ultimii ani, nu ne-am mai putut bucura de prezența printre noi a celui mai mare muzician român. Țintuit în pat de o boală necruțătoare, împiedicat de un anturaj hain să revină în patrie, el s-a sfârșit printre străini, departe de țara pe care a dorit cu pasiune să o revadă, până în cea din urmă clipă.

Enescu trăiește însă, asemenea tuturor artiștilor de geniu al căror mesaj înflăcărat face să vibreze peste veacuri, inimile oamenilor; iar învățătura lui e cheazășia dezvoltării tot mai înfloritoare a muzicii, a culturii românești.

Alfred Hoffman

în: *România liberă*, București, nr. 3307, 25 V 1955

În satul unde s-a născut George Enescu

Brâu cenușiu resfirat prin mătasea lanurilor roditoare, drumul Darabanilor urcă pieptiș până spre colinele Livenilor de unde se pierde apoi pe nesimțite printre livezi și case, departe, spre malurile Prutului.

Privit de pe colinele ce-l împrejmuiesc satul Livenilor – satul unde a văzut lumina zilei genialul nostru muzician George Enescu – pare un pomăt minunat în care s-au pitit casele scunde, cu acoperișuri mari, cu prispe largi.

O apucați pe cărăruia bătătorită, spre inima satului, în căutarea acelora care l-au cunoscut din fragedă copilărie pe genialul nostru rapsod, care au fost martorii primilor săi pași spre culmile semețe ale gloriei nepieritoare.

L-am oprit pe primul cetățean ce mi-a ieșit în cale. Era un om între două vârste ce pășea grăbit, cu sapa pe umăr, spre ogorul său. Și pentru că vedeam bine că n-avea vreme de pierdut îi spusei din capul locului că aș vrea să mă îndrume spre cel mai vârstnic om din partea locului.

– Vreți să stați de vorbă cu el despre marile Enescu? mi-o luă el înainte.

Mirat de siguranța cu care îmi deslușise gândurile îi împărtășii dorința de a afla cât mai multe despre copilăria marelui maestru.

Chipul omului se luminează. Își schimbă sapa de pe un umăr pe altul și împreună o pornirăm agale spre sat.

– Cei mai bătrâni l-au cunoscut din copilărie, – prinse a-și depăna firul gândului însoțitorul meu. Noi, ceștilalți l-am cunoscut din spusele lor și mai apoi l-am cunoscut mai îndeaproape când după călătorii prin țară și peste hotare se întorcea în acest colț de țară pe care l-a îndrăgit din suflet. Vestea morții lui ne-a umplut inimile de jale. El a fost fala satului, mândria țării și nu-l vom uita

Primul pas l-am făcut la casa bătrânului Neculae Crăciun. l-am spus și lui pentru ce venisem. Bătrânul a rămas o clipă pe gânduri. Chemă apoi un băiețandru, pe nume Virgil și mi-l dădu de călăuză până la gospodăria lui Vasile Gh. Sandu.

– Curând v-ajung și eu din urmă, mai am ceva de lucru prin grădină ... Ne întâlnim acolo pe deal, pe locul unde s-a născut și 'a trăit primii ani ai copilăriei cel despre care vrei să-ți vorbim ...

Moș Vasile Sandu mă ascultă cu atenție în timp ce-i spuneam pentru ce venisem. Își netezi apoi cu palmele uscățive, bătătorite, pletele, își aranjă haina pe umăr și o pornirăm la drum. Încet, încet, fără a prinde de veste ne-am apropiat de locul unde se înălța casa bătrânească a Eneștilor. Adâncit în amintiri bătrânul Vasile Sandu povestea cu căldură crâmpie din copilăria lui George Enescu.

– 5 copii muriseră de mici înainte de a se naște George. Pe el l-au păzit părinții ca ochii din cap. Creștea plâpând, sub privirile grijulii ale celor din jur; se juca împreună cu noi, copiii din sat, dar se vedea bine că era mai altfel decât toți ceilalți. Nu era mai răsărit de-o șchioapă când socotea drept cea mai grozavă bucurie joaca cu scripca de strujeni pe care i-o dăruia cu drag când unul, când altul. Și tata i-a făcut adeseori scripcuțe de strujeni ...

Într-o zi, i-a cumpărat tatăl său o scripcă adevărată, de la oraș. Se minuna tot satul privind cum copilul acesta ce deabia împlinise 4 ani cânta din scripcă tot așa de bine ca bătrânul cobzar pe care tat-su îl angajase chipurile să-l învețe a cânta. Curând *copilul minune* cum prinsese a-i spune satul, își luă zborul spre orașe mari, unde așa cum ne povestea adeseori tatăl său, îi uimea pe toți cu minunatul său dar.

La început se întorcea în fiecare an, vara, în satul nostru. Prin ferestrele casei bătrânești răzbăteau melodii când duioase, când săltărețe ce-ți fermecau auzul.

Când a crescut mare, când faima sa se răspândise în lumea întreagă și-atunci venea deseori pe aceste meleaguri. Parcă-l văd: înalt, smead la față, cu ochii negri visători, cu capul înclinat puțin pe stânga. Ne vorbea domol, cu vocea-i curată, limpede. Ne povestea despre locuri îndepărtate, despre frumusețile patriei și niciodată nu uita să adauge cuvinte de laudă despre locurile acestea unde s-a născut.

Când venea pentru câteva zile să-și vadă părinții, locurile de baștină, îl întâlneai deseori cutreierând poienile, ascultând cu luare aminte cântările lăutarilor vestiți prin partea locului Tache și Budală, doinele pline de duioșie ale ciobanilor. Și nu numai odată l-au găsit zorii aici, unde ne aflăm noi acum, notând de zor în caietele sale ... Nu ne dumiream noi atunci ce tot o fi scriind el atâta. Am înțeles mult mai târziu despre ce era vorba. Compunea cântece. Cântece minunate pe care am avut fericirea să le auzim și noi în ultima vreme, răspândite pe calea undelor în lumea întreagă.

Noi cei ce l-am cunoscut nu l-am uita niciodată. A fost un om mare, un suflet mare, un om care a iubit oamenii și i-a cucerit prin cântecul său, prin felul său de a se purta.

Din ochii aburiți ai moșului începură să se prelingă peste obrajii încrustați de ani mărgăritarele părerii de rău pentru pierderea acestui iubit fiu al poporului.

– Iată un fapt mic dar care dovedește că marele nostru Enescu și-a iubit fierbinte țara, poporul, meleagurile acestea mândre ale copilăriei – reluă firul povestirii Dumitru Pavel, învățător pensionar. Era în timpul războiului trecut, Dumitru Mihăianu din Popeni se afla internat într-un spital din Muntenia. George Enescu venise printre bolnavi să le aline durerea, să le cânte așa cum numai el știa s-o facă.

După ce le-a cântat câteva din minunatele cântece ale poporului nostru s-a apropiat de un grup de răniți:

– Nu-i niciunul dintre voi de prin nordul Moldovei, de prin părțile Dorohoiului?.

– Eu, a răspuns stânjenit de atâta cînste Dumitru Mihăianu, sunt din Popeni, din comuna Cracalia.

Marele muzician s-a apropiat de tânărul cu fruntea înfierbântată, a stat îndelung de vorbă cu dânsul despre locurile și oamenii comunii ...

Amurgul se lăsa încet peste plaiuri.

Vasile Sandu, bătrânul învățător Dumitru Pavel, Neculae Crăciun, moșul Gheorghe nu isprăviseră încă a-și deșerta desagii aducerilor aminte.

– Chiar dacă moartea l-a ținut departe de țară și nu și-a mai putut împlini dorința de a reveni în mijlocul poporului de care a fost totdeauna legat, pe care l-a iubit, l-a înțeles și l-a cântat, el rămâne totuși aici, în inimile noastre, în inimile milioanei de oameni de pe întinsul patriei care-l

vor cinsti de-a pururi, a rostit cu glas tremurat, ca pentru sine Neculac Crăciun.

M-am despărțit cu părere de rău de oamenii aceștia care l-au cunoscut pe George Enescu, de locurile unde s-a născut și a copilărit marele nostru compozitor și interpret al cărui nume este cunoscut și stimat până departe, peste hotare și care va rămâne veșnic viu în mintea și inima poporului nostru.

O. Temneanu

în: *Lupta noastră*, Dorohoi, nr. 289, 28 V 1955.

Geniul muzicii românești

Înainte de a apăsa pe butonul soneriei, am privit cu emoție reținută în juru-mi. Prezența maestrului o simțeam vie în imaginea citadină a casei cu trepte largi, arcuite, din Calea Victoriei 141; dar mai ales în mijlocul brazilor din curte, ce se înfruntau, semeți și solitari, aici, în inima Capitalei, cu asfaltul încins și cu dogoarea soarelui. Fiorul emoției nu s-a curmat nici atunci când ușa s-a deschis și credinciosul secretar al maestrului m-a poftit, cu prietenie de moldovean sfătos, într-o modestă încăpere: odăița lui Enescu.

M-am uitat în jur și, pentru o clipă, inima mi s-a strâns dureros: de pe pereți ne priveau, din zeci de fotografii, ochii lui George Enescu. Erau fotografii de pe care timpul stinsese luciul și conturul, ori le încrețise colțurile galbene, bătrâne: un copil cu breton, sprijinindu-și vioara de genunchi; un tânăr cu mustața abia mijită, în fața unui pupitru; un bărbat matur, cântând la vioară cu chipul transfigurat de emoția creației. Apoi, o reproducere veche, ștearsă, datată 1907: un grup mare de muzicieni, printre care Rimski-Korsakov, Saint-Saëns, Șaliapin, George Enescu. Erau și alte fotografii, mai noi, în care simțeam cum anii și-au lăsat semnul trecerii lor în trăsăturile chipului, în silueta maestrului, fără a-i veșteji însă scânteia privirii ...

În acest cadru, conduși de pioasa dragoste purtată lui Enescu de bătrânul secretar, am pornit să închegăm pentru cititorii noștri o mică povestire în imagini a vieții maestrului.

*

... Acolo, în inima Moldovei. Într-un sat mărunț de deal – Livenii Dorohoiului – cu umile case de plugari ce-și doineau amarul pe dunga frunzii ori în sunetul cavalului; acolo s-a născut acel care avea să încânte întreaga lume cu tulburătoare sunete ale muzicii românești.

Un reporter plecat pe meleagurile natale ale maestrului – ne-a adus mărturia plină de suculent pitoresc a lui moș Vasile – pe numele întreg Vasile Gheorghe Sandu: *Când aveam amândoi câte patru anișori – spunea bătrânul – ... îl urmam și ne piteam lângă iaz. Acolo, privegheam vreme lungă: Dânsul mă silea să tac și să ascult cu el viersul pasărilor. Apoi, făcea din strujeni de păpușoi o muzicuță. Un strujean ținea de scripcă, iar celălalt, arcuș. După ce se sătura de cântat, zicea băietul: Așa cântă tătucul ...*

Așa cântă tătucu ... Iată-i alături, într-o provincială dar plină de farmec fotografie de familie din 1886, pe tătucu, de la care Enescu a ascultat, prinzând glas pentru prima oară o vioară, și pe mămuca, ce i-a încântat auzul de copil cu dulci acorduri de chitară. Dragostea nespus de caldă și gingașă pe care i-a purtat-o mamei sale (pentru care, Ghiță al ei însemna, după moartea, la vârstă fragedă, a celorlalți șase copii, totul în lume) a căpătat de-a lungul anilor dovezi emoționante: până în ultima clipă a vieții sale, mama a purtat la încheietura mâinii brățara din cinci monede de aur pe care i-a dăruit-o George din banii câștigați cu ocazia primului său concert, dat la Viena. Iar la Academie se mai păstrează și azi câteva sute din cărțile poștale pe care, în timpul șederii sale la Paris, tânărul Enescu le-a trimis, mai în fiecare zi, mamei sale.

Calea spre înălțimile desăvârșirii artistice și-a început-o atunci când alți copii abia încep a desluși semnele alfabetului. La șapte ani, după ce îl uimise pe profesorul ieșean Eduard Caudella, el pleacă să studieze la Viena cu Iosef Hellmesberger, al cărui bunic, contemporan cu Beethoven, fusese cel mai strălucit interpret al muzicii beethoveniene de cameră.

... La capătul drumului său plin de greutăți, marele artist a mărturisit unor muzicieni români veniți să-l viziteze la Paris în camera de hotel unde-l ținutise o boală grea: *În muzică este desigur nevoie de talent. Cam treizeci la sută; restul de șaptezeci la sută este muncă. Trebuie ... să ajungem să fim conștienți de faptul că munca este un lucru dintre cele mai importante, trebuie să devenim conștienți că munca este o fericire.*

Se mai păstrează încă o listă cu lucrările din copilărie și adolescență ale maestrului: la 6 ani un vals pentru pian, la 10 ani două uverturi pentru orchestră, apoi, în anii de școală, nenumărate simfonii, sonate, cantate, quintete și alte piese instrumentale. Și toate acestea s-au făcut cu prețul a zile și nopți întregi rupte preocupărilor tinerești și închinată muzicii. Acest cult al muncii, pe care îl avea Enescu și care îl făcea să stea aplecat deasupra

portativelor câte 16 ore la rând, este confirmat de multe mărturii impresionante: se povestește că, pentru a putea exersa noaptea fără a-i deranja pe ceilalți călători (în nesfârșitele sale turnee prin țară, care-l făceau să-și petreacă mai tot timpul dintre două concerte în tren), el își construise un corp de vioară cu coardele sculptate în lemn, pe care își făcea, în tăcere deplină, exercițiile degetelor. Și este cunoscut faptul că pe masa lui de lucru, se afla întotdeauna, acasă sau în turneu, mereu deschisă, o partitură de orchestră, în care nota, chiar și în cele câteva minute înainte de a intra în sala de concert, câteva măsuri muzicale ori corecta altele.

Dar nu munca a fost aceea care i-a făcut spinoasă calea spre marele adevăr al artei. ... Se știe cât de amar și plin de deziluzii a fost începutul urcușului său: concertele sale din București, în 1891, au fost primite cu o ostilă tăcere.

Publicul snob și cosmopolit al vremii, disprețuitor a tot ce însemna artă românească, a așteptat confirmarea de către străinătate a genialității tânărului Enescu, ca să-i acorde apoi, cu condescendență, atenția sa. În saloanele princiare ale vremii, unde era chemat spre risipirea plictisului majestaților lor, era privit asemenea unei curiozități de muzeu. Iar apoi, în anii săi de studiu la Paris, timpul său a trebuit nu o dată să fie risipit prin ore de studii date domnișoarelor românce *de casă bună* ce doreau a-și face în străinătate educație aleasă, cum se cuvenea rangului și seif-urilor lor. *Trebuie să fac, să alerg, așa că nici timp n-am spre a studia sau a compune*, scria Enescu mamei sale pe o ilustrată datată 28 octombrie 1905.

... Fotografii vechi de peste jumătate de secol ne păstrează imaginea plină de gravitate adâncă și seriozitate a tânărului de atunci.

Avea șaptesprezece ani ... Dar cu un an înainte i se și cântase, la Concertele Colonne, *Poema Română*. Profesorii săi de la Paris îi ceruseră într-o zi să le povestească câte ceva despre țara românească și oamenii ei. Enescu le-a vorbit atunci, în sunete de măiastră armonie, despre meleagurile mult doritei sale patrii. Cu 58 de ani mai târziu, artistul care și-a început creația cu *Poema Română* și-a încheiat-o cu *Fantezia Română*.

Enescu a fost numit un mare trubadur al secolului nostru. Pe drept. Ori unde poposea marele pelerin, ori unde sufletul lui și degetele sale desfereau copleșitoare armonii din tăcerea clapelor, din inerția arcușului și baghetei, pretutindeni inimile oamenilor erau răscolite. ... *Să pornească de la inimă și să se adreseze inimii*, iată ce cerea el muzicii, iată ce a dat el muzicii.

În 1931, în timpul cumplitei crize economice, trimitea în țară o ilustrată dintr-un mic orașel minier din nordul Franței: Marles les Mines (Pas de Calais). Maestrul plecase acolo pentru minerii care ieșii din miezul întunecat al pământului, purtau pe chip zgura neagră a cărbunelui înmuiat de

sudoare, iar în inimă amarul și ura împotriva nedreptății sociale. Se dusesese printre mineri pentru a le cânta sublimele arii ale lui Bach și viersul avântat al *Ciocârliei* românești. Pe cartea poștală notase laconic și modest (sub cuvintele *Enescu a cântat dumnezeeste*, scrise de acompaniatoarea sa): *Minerii sunt niște entuziaști*. Peste câțiva ani, maestrul remarcă într-un articol: *Numai cu organisme liniștite fizicește se poate continua lupta pentru păstrarea și amplificarea patrimoniului cultural și artistic. Pâine, căldură, baie, educație, iată ce trebuie să asigurăm tuturor oamenilor ...*

Oamenii simpli l-au iubit cu pasiune pe Enescu. Iată încă o dovadă: era în același an, 1931, câteva luni mai târziu. Enescu a vizitat un alt orașel francez, din celălalt capăt al Franței: Valence. Maestrul povestea cu plăcere o mică întâmplare petrecută acolo, și deloc lipsită de tâlc. Coborând din tren, valiza și vioara i-au fost luate de un hamal care, cu comunicativitatea cuceritoare a francezului meridional, a început să-l chestioneze asupra scopului venirii sale în orașelul lor. S-au despărțit apoi și nu l-a mai revăzut decât seara, după concert. Îl aștepta în fața hotelului. I-a mărturisit că-l ascultase, de sus, la galerie. Și, emoționat, i-a spus:

– De astă dată vă duc bagajele fără bani, pentru plăcerea mea ... Și dacă mai treceți prin orașul nostru, preveniți-mă. Nu va trebui decât să scrieți: *Dieudonné, hamal din Valence*, și scrisoarea îmi va parveni.

... Pe Enescu l-au chemat, vuind de aclamații, marile săli de concerte ale marilor metropole ale lumii. El a preferat, însă, ani de-a rândul, să colinde orașele țării sale, strângându-și la piept vioara, pe culoare întunecoase de tren, obosit și înfrigorat; dar renăscând atunci când, în mici săli de provincie, simțea cum transmite oamenilor întreg fiorul *Sonatei Kreutzer* de Beethoven, al Concertului lui Ceaikovski, al *Ariilor țigănești* de Sarasate, al *Poemului* lui Chausson ori al fugilor lui Bach. Iar când dirija sau interpreta ca solist *Rapsodiile Române*, *Impresiile din copilărie* ori *Sonata a III-a* pentru vioară și pian, *arcușul cânta direct pe strunele inimii, brațele larg deschise cuprindeau orchestra ca pe un singur și vast instrument, din care doineau suspinele și veselia neamului, ca din caval*, după cum ne evocă liric compozitorul Paul Constantinescu.

... Fotografii nenumărate ni l-au arătat pe inspiratul interpret mânuind arcușul ori mângâind cu înfrigurare claviatura pianului. Așa l-au cunoscut, în anii cumpliti ai celor două războaie, tineri cu trupurile ciuntite, ținuiți în spitalele militare: muzica lui Enescu le alina durerea, le încânta sufletul.

... Există, printre zecile de fotografii ce fac din odăița maestrului un adevărat muzeu, o mică poză făcută în anii primului război mondial de un amator: în curtea unui spital, pe o bancă așezată la umbra unui copac câțiva

ostași convalescenți, români și ruși. Printre ei, un bărbat tânăr, ai cărui ochi prelungi, gravi, îi recunoșteam: e George Enescu. Pentru acești ostași, maestrul a strâns cu arcușul său, în acci ani, peste 600.000 lei aur. Diminețile colinda, împreună cu echipele artistice pe care le organizase, spitalele cu răniți și cu exantematici, ducând pretutindeni vraja muzicii sale; iar după-amiezele el concerta în oraș, strângând cu grijă banii necesari însănătoșirii acelorasi ostași. Mărturisind o caldă dragoste pentru patrie și poporul său, tot timpul războiului el nu și-a părăsit o clipă țara, deși ar fi putut-o face ușor.

Câțiva ani mai târziu, în mai 1924, Enescu organiza la Paris un concert al orchestrei *Colonne*. În program erau trecute lucrările lui D. Cuclin, Alfred Alessandrescu, Stan Golestan, I. Nona Ottescu, Mihail Jora, George Enescu ...

Și acest program nu reprezenta o excepție. Pretutindeni, în sălile de concert din Londra și Madrid, Haga și New York, Moscova, Budapesta, pretutindeni, el a făcut cunoscută muzica poporului său. Această dragoste pasionată pentru cântecul românesc a transmis-o fierbinte discipolilor săi: Yehudi Menuhin a cântat soldaților americani, în anii celui de-al doilea război mondial, când România se afla în stare de război cu Statele Unite, muzica plaiurilor românești ...

Despre acest mare om și patriot au îndrăznit posturile de radio occidentale să lanseze nerușinata calomnie că s-ar fi înstrăinat de țară! ... Teama ca marele Enescu să nu se întoarcă în patria sa democrat- populară, i-a făcut să-i confisce pașaportul românesc, să-i refuze viza de plecare, să răspândească ticăloasele zvonuri după care țara sa l-ar sili să se întoarcă prin tot felul de tertipuri. Tuturor acestora Enescu le-a răspuns cu acea mărturisire făcută muzicienilor români ce l-au vizitat la Paris: *Mă gândesc tot timpul la țară, sunt cu tot sufletul în fiecare clipă, alături de poporul nostru. După ce mă voi face bine, am o singură dorință – să viu în țară.*

Le-a răspuns cu faptele întregii sale vieți, cu patriotismul cald pe care toate acestea le dovedeau. Ce altceva decât nespusa dragoste și grijă pentru viitorul muzicii românești mărturisea instituirea în 1912 a celui Premiul național ce-i purta numele și care, ani de-a rândul, a fost sortit împlinirii și răsplătirii artistice a celor mai talentați compozitori din tânăra generație?

Mulți l-au apropiat pe Enescu, de marele nostru poet Eminescu, stabilindu-le identificarea pe planul comun al neasemuitei valorificări a artei poporului nostru.

S-a mers mai departe și s-au deslușit asemănările în neconformismul pe care l-au manifestat față de oficialitatea mărginită și abuzivă a vremii, în atitudinea asemănătoare – în esență – a acesteia, față de cei doi creatori.

Bătrânul secretar al maestrului povestește și astăzi, cu indignare, o necuviință – concludentă în acest sens – ce i s-a făcut maestrului Enescu, în 1931. Mai precis spus, nu ne-a povestit, ci ne-a citit două documente îngălbenite de vreme, care concentrau toată povestea, în câteva fraze laconice:

Subsemnatul George Enescu – se spunea într-unul din ele – cu ocazia jubileului meu de 50 de ani ce voi sărbători în cursul acestui sezon în țară, dorind a organiza pe seama mea câteva concerte de orchestră dirijate de mine și care să permită participarea publicului din toate clasele sociale, cu onoare vă rog să binevoiți a pune la dispoziția mea, cu plată, orchestra Filarmonica în completul ei ...

Și iată cea de a doua hârtie:

Ca rezultat al cererii Dvs. din 3 septembrie 1931, avem onoarea a vă face cunoscut că orchestra Filarmonicii, pentru stagiunea muzicală 1931 – 32, este concesionată ... și că în acest interval de timp, duminicile sunt ocupate pentru concertele simfonice cu dirijori străini ... Iar în încheiere, o ireverențioasă reverență: Regretăm foarte mult a nu fi în măsură să satisfacem cererea Dvs.

Cele de mai sus ne scutesc de orice comentariu!

*

Și acum, o altă fotografie, datată 1946. Sub dânsa o mică inscripție: *Lev Oborin, George Enescu și David Oistrach, la Moscova.* În legătură cu o asemenea fotografie, David Oistrach nota într-un articol: "Îmi aduc aminte când, după o repetiție, reporteri-ziaști ne-au fotografiat împreună. El mi-a spus: *Iată ce-mi place cel mai puțin în muzică.* În aceste cuvinte – comenta Oistrach – s-a manifestat într-un chip admirabil atitudinea lui față de artă, o atitudine sublimă, profundă."

Prețuirea lui Enescu pentru muzica sovietică s-a tălmăcit într-un fapt plin de semnificații: maestrul a fost primul care ne-a dezvăluit – după eliberarea țării – frumusețea proaspătă și adâncă a muzicii sovietice. Sub conducerea baghetei sale vrăjite, orchestra a interpretat cu o expresivitate rară *Simfonia a VII-a a Leningradului* de Șostakovici, iar *Concertul de vioară* al lui Hacıaturian a căpătat, sub degetele maestrului, rezonanțe care l-au făcut pe Oistrach să exclame, zguduit: *Este un zeu!*

Eu l-am cunoscut pe George Enescu atunci când razele gloriei i-au încununat părul cărunt, în Moscova mareață ... povestește Mihai Beniuc. Zile întregi, publicul Moscovei, încercat cum arar e altul întru muzică, avar cu aplauzele îndeobște, pe George Enescu l-a sărbătorit entuziast și plin de încântare ... Publicul ridicase cu aplauzele sale sala în sus. A fost o

frenezie, îndeosebi în rândurile tinereții, cum rar mi-a fost dat să văd. Era seara când i se dăduse supranumele de vrăjitor. Atunci mi-a povestit cum, cu 40 de ani în urmă, în aceeași sală, în fața înaltei societăți din Moscova, compusă în mare măsură din nobilime, executase aceeași Rapsodie Română. Și maestrul și opera sa fuseseră primiți cu nepăsare ostilă. Acum, iată că am cântat pentru popor – spunea George Enescu – și poporul m-a primit cu bucurie.

Poporul m-a primit cu bucurie. Întotdeauna, poporul pentru care artistul și-a scris muzica sa *către mai bine*, i-a primit-o cu adâncă și autentică bucurie. Pentru că pornea de la inimă și se adresa inimii. Și ceea ce pornește din adâncul inimii, din viață, nu moare niciodată. Asemenea vieții înseși.

Sanda Faur

în: *Flacăra*, nr. 11 (60), 01 VI 1955

Hommages à Georges Enesco **Les deux Œdipe**

.....Ce mort était si calme, sur le lit où je l'avis vu souffrir, qu'il n'y avait plus la moindre parenté entre le destin de cet homme et sa dernière image ; tant s'alarmes, tant de paix ! C'est le privilège de la mort de rendre tout à coup méconnaissables ceux que nous avons connus. Subitement, ils sont autres, ils s'évadent, ils se dissolvent, avant même de disparaître !

Rien en leurs membres las n'a gardé la tiédeur. De la haute aventure, humaine, ample et vivace !

Rien, vraiment. Je contemplais en silence la dépouille de Georges Enesco et je ne retrouvais pas sur ce masque, pourtant ressemblant, la trace des passions qui l'avaient animé. La vie lui avait tout accordé, sauf la sérénité : la mort, d'un coup, la lui donnait. Je l'ai connu ardent, prompt à s'émouvoir, à s'inquiéter, toujours sur le qui-vive en proie à une sorte de chair de poule morale, qu'il a gardée jusque dans ses derniers jours. J'ai eu avec lui des conversations magnifiques, mais jamais d'apaisantes. Le repos n'était pas la nature d'Enesco - cette nature faite pour le combat. Il était de la race des héros tragiques. Le jour où il s'est mesuré avec *Œdipe*, c'est son propre visage qui lui a servi de modèle.

Oui, *Œdipe* a été la grande affaire de sa vie, son chef d'œuvre et son souci. Un soir de 1910, il avait vu et entendu Mounet - Sully dans le rôle qui fit sa légende ; il en avait emporté une image ineffaçable, qu'il se

plaisait à reproduire, avec un réalisme dont on n'a pas idée. Les veines de ses tempes se gonflaient, sa bouche écumait, se crispait, il tendait le poing aux dieux cruels, un cri modulé s'échappait de ses lèvres pâles, l'horreur se peignait sur son visage. Lors de nos entretiens radiophoniques, je l'ai plus d'une fois supplié d'enregistrer sur la bande magnétophone le hurlement d'*Œdipe* à l'instant où il se crève les yeux. Mais il se déroba avec une petite grimace de regret : *Vous voulez me rendre ridicule*, souriait-il en reprenant sa respiration. Cela n'était rien, il fallait l'entendre parler des œuvres, qui lui avait coûté plus de vingt ans d'efforts et d'attente. Comme tout artiste de grande race, il savait à merveille où se trouvait le meilleur de son talent. Si modeste d'habitude, et tenant volontiers les yeux baissés dans la conversations, il levait la tête quand on lui parlait d'*Œdipe*, une lueur s'allumait dans ses yeux de chat et il nous avouait, de sa voix chantante et basse : *Quand je ne serai plus là, on s'apercevra qu'Œdipe, lui, est toujours debout...*

Un moment il espéra que Chaliapine jouerait le rôle principal, fait à sa mesure. Mais, en 1930, Chaliapine n'avait plus de force d'apprendre une partition aussi volumineuse, écrite dans une langue aussi neuve. Il jeta un coup d'œil sur le livret, comprit qu'il ne serait jamais *Œdipe* et rendit son ouvrage à Enesco, sans dire un seul mot. Le rôle fut créé par André Pernet, en 1936, d'inoubliable manière. La presse fut unanime. Reynaldo Hahn, dérouté par un vocabulaire qui ne lui était pas familier, fit quelques réserves. Dans l'ensemble le public fut enthousiaste. Depuis 1936, Enesco attendait sans se plaindre que l'Opéra annonça une reprise. Il est mort, au matin du 4 mai, sans avoir appris la nouvelle qui eût compensé sa vie.

Quinze jours plus tard, le 20 mai, la Radio diffusait l'enregistrement d'*Œdipe*, réalisé sous la direction de Charles Brück, avec une distribution de choix, en tête de laquelle le jeune Xavier Depraz campait magistralement le héros des héros. Avec sa belle voix sombre, aux reflets de cuirasse, et sa prestance, il peut, dès demain, prendre sans déchoir, la suite de Pernet : le tragédien vaudra le chanteur. Pour nous, la joie nous sera donnée de voir à nouveau représenté un double chef - d'œuvre, dramatique et musical. Car le livret est à la taille de la partition. D'abord, sans doute, parce qu'un certain Sophocle s'en est jadis mêlé ; ensuite, parce qu'Edmond Fleg a découpé, avec autant de goût que d'adresse, ses quatre actes dans le tissu serré d'*Œdipe – Roi* et d'*Œdipe à Colone*. Sur la demande expresse d'Enesco, Fleg avait mis à réduire sur le feu les deux copieuses tragédies... *Il faut que ça marche, insistait Enesco ; pas de pathos, pas de redites, pas de discours inutiles, l'action doit se nouer rapidement... Le public ne doit pas s'ennuyer, il doit comprendre le texte... Il faut que l'action et le texte soient également intelligibles.* Impossible de mieux définir son ambition Quant au résultat...

Ce qui frappe d'abord, lorsqu'on écoute la partition, c'est son extrême originalité. Jamais, nulle part, on n'a entendu cela. Ce drame nerveux, Enesco l'a traduit dans un langage rapide, avec des réflexes foudroyants et des mots angoissés. En conséquence, ni totalement, ni harmoniquement, on n'éprouve, du moins dans les deux premiers actes, une vraie stabilité : par là, Enesco montre aux jeunes compositeurs qu'on peut aller loin, très loin, sans trasser toutefois les frontières et que le vieux vocabulaire épelé sur les bancs du Conservatoire, peut encore servir quand on sait le manier. En vérité, je sais peu de musique aussi nouvelles que celle-là ; la plupart du temps atonale ; tonale au dernier acte surtout, c'est – à dire l'instant où l'éventail des tonalités se déploie comme une palette de peintre ; utilisant le quart de ton et le *parle*, chaque fois que la plainte abandonne tout souci d'harmonie pur n'être plus que le cri de la bête blessée ; capable de suggérer avec une telle précision le gémissement, l'horreur et l'abomination ; répudiant les facilités, comme la séduction de la mélodie traditionnelle, au profit d'une sorte de mélopée, de mélos, assurément plus proche de l'âme antique et capable de traduire le caractère implacable de la tragédie grecque ; puis, vers la fin, ouvrant ses ailes, prenant son vol et gagnant les cimes de l'émotion humaine. Était-il assez libre et fécond, l'enseignement d'un Gabriel Fauré pour inspirer à ses disciples de telles audaces, toujours mises au service de l'expression, considérée comme la fin de la musique. Je prétends que nul être humain doué d'une sensibilité un peu vive, ne peut entendre les deux derniers actes d'*Œdipe* (le sacrifice et l'apothéose) sans avoir les larmes aux yeux. Ne disons pas que c'est beau comme l'antique : c'est l'antique, dans sa sublime, dans sa cruelle pureté.

Cher grand Georges Enesco, je ne vous sépare point de votre héros, car à force de rêver à lui, vous en étiez venu à lui ressembler. N'étiez-vous pas, vous aussi, un titan foudroyé, un de ces êtres prodigieux, que le sort se plait à émonder, sachant qu'à la manière d'une vigne qu'on taille pour la faire produire, ils devront à la mutilation calculées leurs fruits suprêmes ? La vie n'a pas été tendre pour vous, elle vous a infligé, pour finir, dix années d'épreuves. Quel exemple vous nous avez donné en les surmontant, que dis-je, en les négligeant, royalement ; Lorsque je songe à vous, chaque fois désormais que j'y songerai, j'évoquerai l'*Œdipe*, et je me rappellerai sa fière devise : *L'homme, l'homme est plus fort que le destin ...*

C'était aussi la vôtre.

Bernard Gavoty

in : *Le journal musical français*, Paris, 2 VI 1955

Une immense œuvre créatrice consacrée à la vérité, à la beauté et au bien

GEORGES ENESCO, notre génial rhapsode, a franchi le seuil de la mort.

Une violente vague de douleur frappe le cœur du peuple dont il fut le fils dévoué et aimant jusqu'à ses derniers instants. Avec l'art, à l'égard duquel il ne s'est jamais permis ni oubli ni écart, le pays et le peuple furent sa base, son devoir le sens de sa vie, abondante en réalisations offertes de grand cœur aux hommes, où qu'il les rencontrât, lesquels, à leur tour, l'ont récompensé en l'entourant de leur affection et de leur vénération.

Enesco a perfectionné ses qualités innées par un travail qui fut son credo et par une aspiration ardente à la perfection. Compositeur, violoniste, chef d'orchestre, pianiste, dans toutes ces multiples formes de manifestations artistiques, il a atteint au sublime et a éveillé chez tous ceux qui l'ont entendu l'écho de la générosité, de l'amour, de la justice, du bien, faisant vibrer tout ce qui élève l'être humain.

Georges Enesco fut un réaliste; le contenu original et durable de son art est le reflet artistique et créateur de la patrie et du peuple roumain. Le réalisme de Georges Enesco n'a pas éparpillé ses racines à la surface il les a enfoncées profondément et loin dans le passé. Il est resté en même temps largement ouvert à l'avenir. Il me semble que l'expression la plus indiquée pour caractériser l'œuvre de création d'Enesco est celle d'œuvre réaliste empreinte d'un essor romantique. Georges Enesco a parcouru le monde, partageant comme un pontife les dons de son art sans pareil, semant partout des accords de l'harmonie des plaines moldaves, la tendresse d'âme de ceux du milieu desquels il s'était élevé.

Pendant ses loisirs, il fut un guide passionné des jeunes talents. Si nous possédons aujourd'hui des violonistes, des pianistes et des chefs d'orchestre de renom, qui se sont imposés par leur maîtrise, nous le devons, directement ou indirectement, à George Enesco, qui les a guidés, qui les a aidés, comme lui seul savait le faire.

Par son art, Enesco ne s'est pas contenté de charmer ceux qui l'écoutaient, en leur faisant ressentir les plus pures émotions, il les a aussi éduqués. Si nous comptons aujourd'hui un public mélomane nombreux, accessible aux créations musicales les plus subtiles, si les grandes masses sont arrivées à connaître les symphonies et les quatuors de Beethoven, les symphonies de Tchaïkovski, de Chostakovitch et de Khatchatourian dans

leur parfaite beauté, personne ne peut contester que se résultat ne soit dû en grande partie à Georges Enesco.

Géant parmi les grands créateurs contemporains, uni étroitement à son art, il a conquis la gloire immortelle parce qu'il a fait étinceler son œuvre artistique de la lumière des plus hauts sentiments et l'a fait réfléchir sur ceux qui l'écoutaient. Son caractère si profondément humain ne fut jamais assombri par l'envie, par la méchanceté ou par son intérêt personnel, mais il a brillé paré des vertus les plus authentiques de notre vaillant peuple, dont l'âme, ciselée par de souffrances millénaires, a conservé intacte sa faculté de saisir le vrai, d'éprouver le beau, de vouloir le bien.

Enesco a débuté dans la carrière de compositeur par les *Rhapsodies* et le *Poème Roumain*, inspiré par le chant de peuple, par l'écho des rivières, par le gazouillement des oiseaux et le grondement des montagnes de son pays ; il a fini par la *Fantaisie roumaine*, ses pensées, dans la solitude, s'envolant vers les siens. Il fut grand et s'impose à l'admiration universelle parce qu'il fut, avant tout, le fils de son peuple. Sa *Première symphonie* est entrée dans le répertoire universel par son colorise autochtone, roumain. La *Troisième sonate*, écrite dans le caractère populaire, est – comme l'affirme A. Honegger, *une manifestation capitale dans le répertoire pour violon des trente dernières années*. Nourri aux sources pures du folklore, il a pu arriver à créer *Œdipe*, que son grand ami Pablo Casals a caractérisé comme une *œuvre parfaitement originale et d'une puissance dramatique formidable*. Cette œuvre a suscité non seulement l'admiration des musiciens mais aussi celle du grand public.

Fidèle aux idéaux démocratiques, Enesco salue en 1936 la création du Front populaire en France et donne son adhésion aux forces démocratiques de Roumanie qui luttent pour la réalisation du Front populaire antihitlérien destiné à endiguer le fascisme et la guerre. *Il est à désirer, dit-il, que l'exemple de la France, où les forces démocratiques ont eu le dessus, soit suivi aussi par notre pays. Notre peuple, nos artistes n'ont qu'à gagner à l'union des forces démocratiques. Je salue avec joie une pareille action. Dites à tous que je suis pour la victoire de la raison sur les forces qui veulent maintenir notre pays dans les ténèbres et l'ignorance.*

Connu et admiré dans tous les pays qu'il a parcouru et qui eussent été fiers de le compter parmi leurs citoyens, il a dignement refusé toute proposition de nationalité étrangère, qui lui était offerte pour l'éloigner des sens. La nostalgie et l'amour de son pays ont bouillonné dans son âme pure jusqu'au dernier instant de sa vie. L'art d'Enesco fut indissolublement lié à son patriotisme ardent. Ce sentiment l'a porté au niveau d'une morale intransigeante et d'un humanitarisme de l'espèce la plus pure.

Georges Enesco a été enterré au cimetière du Père-Lachaise à Paris, à côté de tant de gloires du grand peuple français. Cependant, il vit et vivra éternellement dans le panthéon de l'âme du peuple roumain.

Traian Săvulesco

Président de l'Académie de la R.P.R.

La Roumanie Nouvelle, nr. 162, 15 VI 1955

Hommage roumain à Georges Enesco

Paris 26 juin (A. P.) – La légation de Roumanie annonce que le nom de G. E., l'illustre compositeur et violoniste décède à Paris le 4 mai, a été attribué à son village natal de Liveni, à la Philharmonique d'Etat de Bucarest et a une rue de la capitale roumaine.

D'autre part, un concours international de jeunes interprètes „*Georges Enesco*” aura lieu tous les trois ans à Bucarest, et la maison natale de l'artiste sera transformée en musée.

în: *Gazette de Liège*, Liège, Belgique, nr. 152, 30 VI 1955

In memoriam. Une visite parmi les dernières à Georges Enesco

Une chambre tiède et rose, aux éclairages harmonieusement rosés. Un piano... un pick-up couvert de disques, et lui, le Maître, étendu les yeux rivés sur des lointains sans doute rayonnants de musique, son visage blanc se confondant à l'oreiller.

Cette visite, à laquelle j'étais conviée avec quelques intimes par la grâce aimable de Mme. Enesco, princesse Cantacuzène, cette visite avait un but émouvant et précis : l'audition de la *Symphonie de chambre* d'Enesco, sa dernière œuvre, exécutée quelques jours auparavant par l'orchestre de Fernand Oubradous, symphonie que l'on avait enregistrée à l'intention de l'auteur.

L'atmosphère, durant cette audition de près de vingt minutes, fut bouleversante. D'étranges courants baignaient la pièce, lourds de significations occultes. Et pourtant... et pourtant ils émanaient d'une être

immobile étendu les yeux clos, et tout seule la respiration, soulevant faiblement les draps, révélait l'existence.

Un silence impressionnant prolongea l'accord final, trahissant notre émoi devant ces pages extraordinaires, où chaque note, chaque "soupir" exhale le souffle de l'âme roumaine.

Je m'approchai de Maître afin de recueillir – et avec quelle ferveur ! le murmure de ses paroles et je fixai pour toujours dans le jardin clos des mes souvenirs, notre conversation d'âme et d'art que je savais être la dernière.

Je lui parlai "en profondeur" de l'œuvre que nous venions d'entendre, lui faisant sentir discrètement que j'avais compris. Son visage s'éclaircit, et voici ce qu'il me confia.

Cette œuvre, il l'avait d'abord conçue pour cordes, puis il la transforma complètement. Lorsqu'il tomba malade, elle demeurait inachevée ou presque ; il en était obsédé ! Combien de fois ne répéta-t-il pas : « C'est affreux, affreux de perdre ainsi mon temps ! »

Alors son compatriote Marcel Mihalovici se montra un ami infiniment précieux, puisqu'il aida le Maître à terminer son travail. Ensuite, Enesco me parla des artistes, leur rendant hommage, me répétant que l'exécution de sa symphonie lui avait causé une émotion intense, tout par sa perfection – « Et vous savez, chaque artiste est un grand soliste ! » – que par la fidèle traduction de sa pensée.

Et en ouvrant ainsi les vannes de son cœur, il débordait positivement d'amour et de reconnaissance.

Puis, changeant de sujet : « Où en sont nos concertos de Bach ? Finit-on par comprendre ? Ah ! Qu'on sache bien que le rythme doit être immuable, car le rythme correspond aux battements du cœur... in ne faut pas qu'un cœur soit atteint d'arythmie !... Bast, avec le temps, nous gagnerons ! »

Je le quittai sur ces mots ultimes, émue jusqu'aux larmes – je le vois si faible, si "ailleurs" déjà ! –, oui émue aux larmes, mais sachant que ses paroles, les dernières que j'entendis jamais tomber de ses lèvres, contenaient une prophétie, car les grands artistes, les génies comme Georges Enesco ne peuvent que gagner les batailles, les batailles innombrables qu'au cours de l'existence ils ont livrées de toute leur âme pour imposer la vérité !

Céliny Chailley – Richez

în: *Musique & Radio*, Paris, VI 1955

HOMMAGE à J.S. BACH

CONCERTO EN RE MAJEUR
POUR PIANO ET ORCHESTRE
CONCERTO EN UT MINEUR
POUR DEUX PIANOS ET ORCHESTRE

PAR
GEORGES ENESCO

dirigé par
l'ASSOCIATION des CONCERTS de CHAMBRE de PARIS

C. CHAILLEY-RICHEZ - F. LE GONIDEC (Pianos)

M. Maikain-Langlais

DECCA

LONGUE DURÉE 33 TOURS MICROSILLON

FAT 133119
(ARTISTIQUE)

Un disc de referință, consacrat de firma *Decca* lui J. S. Bach, sub bagheta lui George Enescu. Pe chipul maestrului, surprins de M. Maikain - Langlais, se citește parcă suferința omului măcinat de boală.

Georges Enesco. In memoriam.

Georges Enesco n'est plus. Il n'est éteint, après une longue et cruelle maladie, au début du mois dernier. Il avait achevé, il y a quelques mois, la réalisation en tant que chef d'orchestre, d'une série de *Concert pour clavier* de Bach.

Georges Enesco était né le 19 août 1881 à Dorochoi, petite ville de la Moldavie. Dès sa plus tendre enfance, il manifesta des dispositions exceptionnelles pour la musique et, à six an, devient l'élève de Hellmesberger, à Vienne. A treize, on le retrouve au Conservatoire de Paris où il suit les cours de Marsick. Il termine la classe avec un premier prix de violon. En même temps, cependant, il poursuit ses études de composition. Ses premières œuvres, un *Quintette pour archets*, un *Poème Roumain*, suscitent l'étonnement et même l'admiration de ses maîtres – Massenet, Fauré, Gédalge.

Suivent bientôt ses *Rhapsodies Roumaines* qui devaient porter son nom aux quatre coins du monde, une symphonie concertante pour violoncelle et orchestre, trois *Symphonies*, un *Octuor*, un *Dixtuos*, plusieurs *Sonates pour violon*, des mélodies sur des textes de poètes français.

Son opéra d'*Œdipe* fut créé le 14 mars 1936 à l'Opéra de Paris. Ecrite sur un livret d'Edmond Fleg, l'œuvre fut accueillie avec un enthousiasme quasi unanime. C'était incontestablement le chef-d'œuvre du musicien. Certains parlèrent même d'un nouveau *Pelléas*. Enesco, stimulé par ce succès, confia à ses amis divers projets d'œuvres lyriques, mais la guerre survint. Pour vivre, le musicien, âgé de plus de soixante ans, dut reprendre sa vie d'interprète. Et la carrière du grand musicien prit fin il y a un mois. Sa dépouille mortelle repose dans la terre de France, le pays dont il avait fait sa patrie d'adoption. Le disque n'a pas gâté ce musicien qui fit connaître au public le folklore roumain. Maintenant qu'il n'est plus, peut-être découvrira-t-on les trésors qu'il a laissés.

in: *Lit tout*, Paris, VI.1955

Adieu à Georges Enesco

Depuis plus d'un an, il luttait avec un admirable courage contre un mal redoutable qui, peu à peu, paralysait son activité physique, laissant intacte cette énergie morale qui faisait de lui l'être exceptionnel que ceux qui l'on intimement connu ne se consoleront jamais d'avoir perdu. Un seul espoir le soutenait : garder son intelligence intacte, son bras droit encore disponible pour poursuivre ses œuvres en cours, qui étaient, pour lui, et auxquelles il entendait, s'il le fallait, tout sacrifier. Peut-être faut-il se louer qu'il nous ait quitté sans avoir en conscience que ce suprême désir allait, lui aussi, ne plus être exaucé ...

Ce n'est pas dans les brèves lignes qui me sont ici demandées que je pourrai parler dignement de Georges Enesco, vous faire sentir ce qu'en lui ont perdu la musique, ses camarades, et ses amis ...

Tous en s'assurant par la largeur de son style, l'ampleur de sa sonorité, devenues si rares aujourd'hui, – par la solidité de sa technique, une situation de premier plan parmi les violonistes de son temps, au cours d'une carrière internationale au culte des grands maîtres, à la défiance désintéressée des œuvres même de débutantes auxquelles il reconnaissait une valeur, il a sûr, par une production abondante, trop peu connue encore, et qui touche à tous les genres, marquer sa place au meilleur rang des compositeurs de sa génération.

Georges Enesco était né en Roumanie, à Livéni, en 1881. Il passa son enfance dans une maison rurale de pure tradition moldave. Son aïeul paternel était chantre d'église, ses oncles, ses parents, tous musiciens. Sa mère, Marie Enesco, pour conjurer le mauvais sort qui avait fait perdre sept enfants en bas âge, cachait comme un trésor le petit Georges, le benjamin de la famille. A sept ans, Georges Enesco, adoré de tous le siens, et d'une vieille servante qui lui vouait un véritable culte, entra au Conservatoire de Vienne, où il fit des brillantes études. En 1893, il arriva à Paris, et suivit, au Conservatoire, pour le violon, la classe de Marsick où il obtint en 1899 un premier prix, pour le contrepont, la fugue et la composition, celle de Gédalge, de Massenet et de Gabriel Fauré, où il devient le camarade de Maurice Ravel, de Florent Schmitt et de Roger Ducasse. Les Concerts Colonne révélaient en 1898 son *Poème Roumain*, sorte de symphonie pastorale dans laquelle Georges Enesco fixait ses impressions d'enfance. Déjà, malgré l'inexpérience de l'écriture et une forme un peu lâchée, s'y affirmait un sentiment personnel inspiré du folklore national, qui donnait leur saveur et leur signification à ses deux *Rhapsodies Roumaines*. Ensuite

de furent des vivantes *Variations pour deux pianos*, interprétées par Edouard Risler et Alfred Cortot, puis la *Symphonie pour orchestre en mi bémol*, pleine de juvénile ardeur et, en son andante, de pénétrante poésie, où l'influence de Brahms s'amalgame assez curieusement avec celles de maître contemporains, tels Richard Strauss, et Paul Dukas. Une *Symphonie Concertante pour violoncelle et orchestre*, d'une luxuriance sans doute excessive, mais pleine de mouvement, un *Octuor*, pour instruments à cordes, d'une rare ampleur de forme, un *Dixtuor*, déjà remarquablement équilibré pour instruments à vent, les deux *Suites pour piano*, les deux premières *Sonates pour piano et violon*, de structure classique, mais riches d'accent, un généreux *Quator pour piano et cordes*, un recueil de mélodies sur des poèmes de Clément Marot, des pièces fort réussies pour la flûte, la trompette, l'alto, venaient tout à tour confirmer brillamment les promesses des premiers œuvres. Puis la personnalité de Georges Enesco mûrissait au contact de la vie. La musique devenait de plus en plus, pour lui, non un but en soit, mais un moyen d'exprimer les fluctuations de sa sensibilité, les chaleureuses suggestions de son cœur. C'étaient successivement la *Deuxieme Symphonie*, dont le manuscrit devait être retouché ; la *Troisieme Symphonie*, vaste poème, où la qualité de la pensée s'affirme de la façon particulièrement émouvante ; le premier *Quator a cordes*, plein de substance et de vie, les trois *Sonates pour piano* : la premier, d'un sentiment dramatiquement concentré, la seconde plus détendu, la troisieme, d'une grande liberté de forme, dont les deux derniers parties sont curieusement ouvragées ; la *Troisieme Sonate* pour violon et piano, profondément imprégnée de l'atmosphère roumaine, la *Sonete pour violoncelle et piano*, revenant au style de la musique pure, mais renouvelé par une discipline nouvelle.

En dehors de ce bagage symphonique imposant, Georges Enesco a composé, on le sait, un drame lyrique *Œdipe*, qui est l'œuvre de sa vie, et dont il réserva la primeur a la France, sa seconde patrie. Il l'a mené a bien peu a peu, sans hâte comme sans défaillance, au cours d'une existence souvent nomade, avec une conscience et un scrupule qui nous consolent de tant d'informes improvisations que certaines snobismes ont trop souvent protégées ou exaltées. C'est, il me l'a naguère raconté, au sortir d'une de ces représentation du Théâtre Français, où Mounet-Syilly était incomparable, que Georges Enesco s'enthousiasma pour l'admirable myth antique, et demanda a Edmond Fleg, justement qualifié a cet égard par une adaptation analogue de Macbeth de rechercher les possibilités d'un texte destiné à la musique. Fleg comprit des l'abord que l'esprit, la forme des deux chefs – d'œuvre de Sophocle, en particulier le rôle essentiel, réservé, au peuple, ne pouvait convenir au nouveau but poursuivi. Il préféra avec raison offrir à

l'inspiration de son collaborateur un point de départ plus varié, en condensant dans son poème l'ensemble de la destinée tragique d'Œdipe.

La musique suit les nuances du drame comme une draperie épouse les contours d'une noble statue. Elle sait ne jamais interrompre le cours de l'action, s'effacer même pour laisser, quand il le faut, le texte en pleine évidence, quitte à reprendre le premier plan dès qu'un "jour" opportun lui est laissé. Très complexe en la multiplicité de ses dessins sonores, de ses agregations harmoniques, de ses superpositions thématiques, elle produit néanmoins une impression de simplicité, dans sa réalisation instrumentale, qui eût pu, entre des mains inhabiles, devenir d'une opacité redoutable, et où les instruments employés en soli jouent un rôle nouveau et personnel, reste adroitement disposée en vue d'un équilibre trop rarement obtenu, de nos jours, entre la scène et l'orchestre. Quelques thèmes conducteurs, librement utilisée suivant une discipline particulière, suffisent pour créer une ambiance toujours juste. Sans certes nuire à sa valeur expressive dans les trois premiers tableaux, le ton s'élève lors de l'évocation de la *Sphynge*, aux subtiles et mystérieuses, prend toute l'ampleur nécessaire dans les scènes de la foule, dans le sanglant sacrifice d'Œdipe, commenté avec une rare entente de l'effet dramatique, pour conclure, au cours de l'acte final à Colone, sur les adieux à Antigone et le départ vers un avenir meilleur, sur une page de la plus grande allure, dont la sérénité apaisée est entièrement digne d'une situation sublime. Rendons grâce à Georges Enesco de nous avoir fait respirer ici l'air pur des sommets. Nul doute que l'Opéra, qui assura à *Œdipe*, en mars 1936, une présentation de haute qualité et semble l'avoir oublié depuis, ne tient à l'honneur, dès que les circonstances lui en laisseront la possibilité de lui rendre à son répertoire une place qui s'impose. Puisse l'audition fragmentaire donnée par la Radio l'y encourager ...

En ces dernières années, si troublées par la guerre et la situations cruelle qui en résultait pour son cœur de patriote roumain, et d'ami de la France, supportées par lui ainsi que par la femme de grande classe devenue sa compagne, avec la plus courageuse dignité, Georges Enesco n'avait pas cessé d'augmenter son bagage : un deuxième *Quatuor pour piano et cordes*, plein de fougue et d'élan, des *Impressions d'enfance*, pleines d'évocatrice fantaisie, pour violon et piano, un deuxième Quatuor à cordes, encore inédit, qu'il médita longtemps, et dont je me souviens d'avoir entendu dernièrement une lecture par le Quatuor Lespine, qui me produisit grande impression, la *Petite Syphonie de Chambre*, applaudie récemment aux Concerts Oubradous, et dont je vous ai dit ici la forme libre et alignée, une vivante *Ouverture pour orchestre*, que nous a fait connaître la Radio : enfin un poème symphonique sur la mer, hélas inachevé, mais dont j'ai pu connaître des fragments qui annonçaient un chef-d'œuvre.

Ce bagage considerabil, qui suffit à assurer la survie de la mémoire de Georges Enesco, et semble parfois imparfaitement connu, même de ceux qui lui prodiguent les plus chaleureux éloges, le premier devoir de ses admirateurs est, maintenant, de la répandre et de l'imposer. Lui, qui, toute sa vie, a tant fait pour les autres – et comment pourrai-je, en ce qui me concerne, oublier tout ce que mes œuvres doivent à son impréciable collaboration, et à son dévouement souvent anonyme – mérite qu'enfin quelque chose soit fait pour ce à quoi il tenait par-dessus tout dans l'existence : le message dans lequel il a mis le meilleur de sa sensibilité et de son cœur. Qui pourrait, parmi eux, se refuser à exaucer vœu ?

Gustave Samazeuilh

în: *Le Conservatoire*, Paris, No. 44, Juin 1955

Amintiri dragi

Început de iulie.

Mireasma teilor în floare umple văzduhul. După răpăitul unei ploii calde de vară soarele își arată din nou zâmbetul iar razele sale se răsfrâng în mii de culori în picăturile de apă de pe verdele crud al frunzelor, al ierbii.

Pe strada Ilie Pintilie sunt puțini trecători în această după amiază. Și în liniștea domoală se aud limpede, tot mai limpede venind dinspre căsuța modestă cu pereții spoțiți în alb, acordurile unei melodii fermecătoare.

M-am oprit locului pentru a asculta până la capăt melodia aceasta dragă pe care o recunoscusem cu emoție: era *Rapsodia a II-a* de George Enescu.

Când ultimele acorduri ale rapsodiei s-au stins, am ciocănit ușor la ușa casei în care locuiește bătrânul violonist Haralambie Nastase.

Îmi ieși chiar el în întâmpinare.

– Dumneata ai cântat, tovarășe Nastase? îl întrebai uitând să-i mai dau binețe.

– Eu, veni modest răspunsul. E atâta bogăție și farmec în opera marelui maestru încât de fiecare dată când cânt sau ascult din ea mă cuprinde o adâncă tulburare.

Pe marele nostru maestru l-am auzit cântând în repetate rânduri la Dorohoi și Botoșani, și nu rareori, cu prețul unor grele sacrificii materiale, am plecat să-l ascult concertând la Bacău, Iași și în alte orașe ale Moldovei. De fiecare dată îmi părea mai măreț, mai sublim, de fiecare dată plecam tot mai emoționat, purtând în inimă nou îndemn.

Am avut fericirea să stau de vorbă cu acest minunat fiu al plaiurilor dorohoiene. Și atunci, artistul care la prima vedere părea un om închis își dezvăluia caracterul său generos, dragostea adâncă față de om pe care atât de minunat a știut s-o cânte în operele sale.

Mă apropiasem odată de el în timp ce stătea de vorbă cu câțiva muzicanți din orașul nostru, așa cum făcea deseori când venea pe aceste locuri ale copilăriei sale. I-am destăinuit stângaci dragostea pătimașă pe care o aveam pentru muzică. M-a privit cu drag, și modest, de parcă ar fi vorbit de la egal la egal, mi-a împărtășit din munca sa, m-a îndemnat să studiez cu perseverență pentru a deveni un bun violonist. Mi-aduc și acum limpede aminte, cu toate că au trecut peste 40 de ani de atunci, cuvintele sale: *În fiecare zi cel puțin 6 ore trebuie să le închini muzicii. Altfel e greu, altfel nu se poate.*

Nu i-am putut urma îndemnul prețios decât în parte. Eram sărac și greutatea mă copleșeau.

L-am mai întâlnit odată pe marele maestru când venise să dea un concert în orașul nostru. M-a recunoscut, deși trecuse timp îndelungat de când îi vorbisem pentru prima dată. Cântam pe atunci în fanfara militară din garnizoana orașului. Mi-a ascultat păsurile și m-a îndemnat ca oricând voi considera că am nevoie de sprijinul său să i-l cer *ca unui coleg*, și-l voi căpăta negreșit.

Pe mulți i-a ajutat George Enescu să-și desăvârșească studiile.

Era la Botoșani, în urmă cu peste 30 de ani, un violonist pe nume Gheorghe Filip. Fiul violonistului, Vasile Filip, vădise de mic mult talent. Urmase chiar vreo 2 ani Conservatorul din Iași. A fost însă nevoit să-și întrerupă studiile și să cânte pe unde era vămuیت pentru a-și câștiga existența. Maestrul Enescu l-a întâlnit în sala unui cinematograf din capitală unde se angajase să cânte. Remarcându-l l-a chemat deoparte și l-a sfătuit să părăsească taraful, să studieze cu perseverență muzica, să-și închine toate forțele acestei minunate arte. L-a ajutat să-și desăvârșească studiile în țară și peste hotare...

Bătrânul violonist își încetă firul povestirilor. Privirea - i căta aieveau chipul drag al aceluia care cu geniul său dusesse peste hotare faima poporului nostru, cântecele sale.

Câtva timp în cameră domni tăcerea. Se vedea bine că gândurile îl purtau spre amintiri dragi.

Tăceam neîndrăznind să-l tulbur.

Într-un târziu tot el a rupt tăcerea.

- Nu te supăra tovarășe, mi se adresă cu glas tremurând de emoția încă nerisipită. M-am adâncit în amintiri și nici nu te-am întrebat cu ce trebi ai venit pe la noi.

– Am venit să-mi vorbiți despre George Enescu, despre felul cum l-ați cunoscut. V-aș asculta cu drag dacă ați vrea să depănați mai departe firul amintirilor.

Bătrânul violonist își netezi cu mâna tremurândă părul argintiu.

– De povestit aș mai putea să-ți povestesc câte unele, dar vorbele nu pot să redea nemărginita dragoste și admirație ce o nutrește memoriei pe veci neuitatului maestru.

...Era prin anul 1923. În sala actualului teatru din orașul nostru concerta George Enescu. Conducerea de atunci a Ateneului cultural din Dorohoi l-a rugat să consimtă ca societatea corală ce luase de curând ființă în Săvenii Dorohoiului să poarte numele de George Enescu.

După câțva timp marele maestru a răspuns în scris, după repetate insistențe, conducerii Ateneului. N-aș putea reda exact cuprinsul scrisorii. Dar îmi amintesc că George Enescu a răspuns că acceptă cu dragoste ca formația organizată să poarte *modestul* său nume. Punea însă o condiție: formația să aibă un caracter pur cultural, în cadrul ei să se evite orice politică de partid, șovinismul religios, demagogia. Am considerat și consider acest răspuns ca unul din documentele ce confirmă concepțiile de viață ale marelui nostru compozitor și interpret.

Ultima oară l-am văzut pe George Enescu în anul 1946.

În sala amfiteatrului liceului s-a întâlnit cu cetățenii orașului. În cuvinte calde ne-a vorbit despre cele văzute și trăite în timpul vizitei pe care o făcuse cu un grup de muzicieni români în Țara Sovietelor.

Și-a încheiat expunerea scuzându-se pentru faptul că n-a reușit să redea îndeajuns înaltele calități morale ale muzicienilor sovietici, măiestria lor fără seamăn. Și cu vioiciunea pe care i-o cunoscusem în anii tinereții și-a încheiat spusele redând povestea din popor potrivit căreia un doinaș trimis să învețe la o vârstă mai înaintată a desluși buchile ceaslovului cerea mereu îngăduința de *a le zice din fluier*. Făcea paralela aceasta precizând că și el a cântat decât a vorbit în viața sa și de aceea poate nu izbutise să spună tot ceea ce ar fi vrut.

De acum însă nu va mai cânta. Dar cei ce l-au auzit cântând nu-l vor uita, îl vor purta mereu în inimă, în gând.

Ultimele cuvinte le rostise cu glasul înecat în lacrimi.

Scoase apoi din biblioteca sa o cărțuie cu scoarțe îngălbenite de vreme și mi-o întinse.

– Dacă vrei, ia-o s-o citești. O am de demult. În ea vei găsi crâmpenele din viața marelui nostru geniu.

Am luat cărțuția și mulțumind pentru cele ce îmi împărtășise o porni spre casă.

Pe drum am deschis-o. Pe prima pagină străjuia motto-ul: *Prin artă spre bine. George Enescu.*

Octavian Temneanu

în: *Lupta noastră*, Dorohoi, nr. 295, 9 VII 1955

La vie musicale. Remarques sur l'art lyrique à propos d'*Œdipe* de Georges Enesco

Il a été, parlé ici même, au moment où il eut lieu, de l'hommage rendu au lendemain de sa mort à Georges Enesco par la Radiodiffusion française, dont le service des émissions lyriques monta *Œdipe* (Voir *Le Monde* du 24 mai 1955). Mais cette reprise si opportune suggère bien des réflexions. C'est d'abord le regret qu'un tel effort, aboutissent à une réussite si complète, n'ait qu'un résultat éphémère. Il est lamentable en effet de donner une seule fois un ouvrage que tout le monde s'accorde à qualifier de grandiose, une tragédie lyrique dont la mise au point mobilise une importante distribution soumise à un effort considérable pour une soirée qui doit rester sans lendemain ... Pourtant *Œdipe*, créée à l'Opéra de Paris le 14 mars 1936, avait rencontré d'emblée un succès tel que le mot de chef-d'œuvre vint sous la plume de la plupart des critiques. Une reprise fut saluée du même enthousiasme. Hélas ! la guerre emporta *Œdipe*. La radio a d'autant plus de mérite à nous l'avoir rendu un soir que l'œuvre est difficile. C'est une raison de plus pour qu'elle s'installe à l'Opéra et qu'on ne la laisse plus oublier.

Mais les conditions de vie imposées à ce théâtre, on ne le sait que trop, ne sont plus normales. La subvention, pour augmentée qu'elle soit (énormément en apparence si l'on tient au nombre de zéros qui entrent dans le chiffre), est moins élevée que jadis, en raison de la dévaluation d'une part, et d'autre part de toutes les charges nouvelles qui pèsent sur l'exploitation. Elle ne permet plus à l'Opéra de tenir son rôle de théâtre-musée. Il est lamentable que le manque de ressources ait pour première conséquence précisément d'entraîner le sacrifice des chefs-d'œuvre authentiques. N'y a-t-il pas une pétition de principe dans l'enchaînement de ces deux faits d'expérience qu'un ouvrage nouvellement créé, fût-il excellent, n'attire pas la foule dans les premiers mois autant qu'un ouvrage consacré, et que, en conséquence, il se trouve condamné à disparaître fatalement de l'affiche avant même d'avoir eu le temps d'obtenir une consécration suffisante pour assurer sa vie ?

Ainsi le répertoire s'use petit à petit, et le public en arrive à se lasser des ouvrages qui reviennent trop souvent au programme. Mais il faut bien les y maintenir sans trêve, puisqu'il n'y en a pas d'autres pour les remplacer.

Naguère l'abonnement de quinzaine a été l'une des causes de ce malaise dont l'Opéra a si dangereusement souffert. L'abonnement de quinzaine a disparu avec la guerre ; mais il a entraîné la fin de l'abonnement de trois jours – celui des véritables abonnés – dont le théâtre vivait en grande partie. L'abonnement de quinzaine avait été créé pour assurer d'importants rentrées au début de la saison. En le souscrivant, le public recevait l'assurance de ne trouver à l'affiche les mêmes pièces jamais plus de deux fois pendant l'année, c'est – à – dire d'octobre à juin. Le compte est facile à faire. Comme il y avait en ce temps là, chaque samedi, pendant la même saison, une représentation populaire, le théâtre jouait quatre fois par semaine. Compte rendu des obligations contractées envers les abonnés de quinzaine, il était impossible de donner plus de huit fois dans le cours de l'année un ouvrage nouvellement monté. Comment assurer le succès des créations en de telles conditions? Je me souviens des protestations du public en faveur de certaines œuvres. Le temps était loin où les abonnés des trois jours montraient envers la musique un systématique hostilité. Bien au contraire ils auraient souvent souhaité réentendre ce dont on les privait... Mais il n'en pouvait être question.

La problème du répertoire mériterait de faire l'objet d'un autre feuilleton. Il faut se borner à constater que, de toutes les œuvres qui ont fait date dans la production française depuis trente et quarante ans, il n'a été permis à aucune, pour les raisons que l'on vient de dire, de se manifester comme il aurait fallu : *Pénélope*, *Ariane et Barbe-Bleu*, *Padmâvati*, *Œdipe*, *Un jardin sur l'Oronte*, etc. ont disparu. Garde-t-on au moins l'espoir de les revoir quelque jour ? Qui oserait l'affirmer? On sait comme il est difficile d'aider les œuvres de l'esprit à franchir les écueils périlleux que dressent devant elles les variations de la mode. La seule chance qu'elles aient de les affronter sans trop de risques est la continuité des efforts faits par le théâtre pour les maintenir. Et ce serait presque une vérité de *La Palisse* de dire que les seules œuvres qui durent sont celles que l'on a pris la peine de faire durer. Mais cette peine, mais ces efforts, ne sont point vains ; les dépenses ne sont point inutiles ; elles sont productives au contraire – à condition de les continuer pendant un temps suffisant pour que le public s'habitue à la nouveauté d'une œuvre.

Ce qui surprend au premier abord dans tout ouvrage original, ce qui parfois, et même souvent, a choqué les premiers auditeurs, est mieux compris au bout de peu de temps. L'histoire le montre. Toutes les œuvres

qui ont été âprement discutées finirent, quand elles le méritaient, par s'imposer au grand public comme elles s'étaient, dès l'abord, imposées au petit nombre des élus. Mais c'est qu'alors on pouvait attendre le temps nécessaire pour que se produise ce revirement. L'histoire du théâtre lyrique, depuis plus d'un demi siècle, est fait d'une série d'échecs. Sont-ils dus à l'insuffisance des œuvres ? Certes non. Le cas d'*Œdipe*, pour typique qu'il soit, n'est point unique, hélas ! Mais nous nous trouvons là devant une œuvre de haute valeur, victime de précédente déplorable.

Pour qu'on ne leur conteste point le droit de durer, les œuvres de l'esprit doivent traverser victorieusement une période pendant laquelle elles risqueront de paraître démodées. Pour certaines, c'est vite fait. Le verdict implacable est bientôt prononcé, et ce n'est pas toujours par des juges compétents. Il y a dans l'épithète « démodé » quelque chose dont il est difficile de se relever, une nuance de dédain qui va écarter les snobs ; et ils sont légion. Mais si l'ouvrage avait été maintenu, si l'intervalle entre les reprises était resté court, il aurait traversé victorieusement cette période dangereuse, car il n'aurait pas eu chaque fois à subir une épreuve pareille à celle de la création, devant un public nouveau qui non connaissait rien si qui restait surpris.

On dit de certaines œuvres qu'elles ne sont point faites pour plaire aux nombreux, qu'un raison du sujet, parfois aussi du raffinement de leur style, de la composition, elles ne peuvent séduire qu'une élite préparée à en comprendre, à en apprécier les subtilités. On sait que *Pelléas et Mélisande* ne peut être joué aussi souvent dans l'années que *Carmen*. Nul ne conteste qu'il s'agit pourtant là de deux chefs-d'œuvre de très haute valeur l'un et l'autre . Mais c'est un fait que l'ouvrage de Bizet, à cause du sujet qu'il traite, est plus facilement accesible que *Pelléas*. Nous avons aussi qu'un autre grand chef-d'œuvre, *Pénélope*, épuise son succès à chaque reprise au bout de quelque représentations. C'est sans doute un motif pour les espacer ; ce ne devrait pas être une raison pour le laisser tomber dans l'oubli ne le jouant plus jamais.

Or il se trouve qu'*Œdipe* réunit les conditions les meilleures, grâce au sujet qu'il traite, grâce à l'extraordinaire intérêt d'un livret entre tous émouvant ; à la qualité d'une partition dont la noblesse et la beauté sont accessibles à quiconque n'est pas totalement fermé à la musique ; enfin grâce à l'importance du rôle principale, bien propre à tenter des artistes d'élite, hier un André Pernet, aujourd'hui un Xavier Depraz.

Les chances de réussite sont les mêmes aujourd'hui qu'hier ; la reprise que la radio tient de faire de cet ouvrage a confirmé en tous points les jugements portés sur lui il y a vingt ans.

Ce délai de vingt années marque précisément le terme dont on disait tout à l'heure combien il est périlleux. Pas plus que la livret d'Edmond Fleg, la partition de Georges Enesco n'a de rides. Sa plénitude, sa richesse, son originalité restent du même aloi. Rien n'a bougé dans cette construction si magnifiquement ordonnée et dont le variété surprend aujourd'hui comme au soir de la création. Chaque tableau a sa résonance propre. Le premier, où le fils vagissant de Laïos et de Jocaste est emmené au temple pour être plongé dans les eaux purificatrices de Dirce, et où Tirésias prophétise le destin tragique royal ; le second, où Œdipe, vingt ans plus tard, après qu'Apollon lui-même lui a signifié l'oracle, exhale son désespoir tandis qu'au lointain les chants joyeux montent de Corinthe en fête ; le troisième, avec la mort le Laïos au carrefour des trois chemins ; le quatrième avec l'épisode sublime de la Sphynge vaincue et bientôt expirante ; le cinquième, qui, amenant la péripétie, s'achève dans l'horreur ; L'épilogue enfin, d'une sublime douceur, où dans la paix du soir le vieillard aveugle, vainqueur à son tour du destin qui l'accabla, va goûter le repos en entrant dans la mort. Chacun de ces tableaux forme un tout complet qui a sa couleur propre, mais qui, découlant logiquement de ce qui le précède, prépare et impose avec une fatalité non moins sûre l'épisode qui va le suivre. Cette gradation constante, cette marche vers plus de beauté, plus lumineuse à mesure qu'on avance, est sans analogue au théâtre lyrique. Il y a là tout ce que l'on trouvait dans Sophocle..., et pour nous, homme du XXe – siècle, quelque chose de plus : par l'accord si profond, si complet, du texte et d'une musique qui en porte la résonance au plus intime de notre être, c'est toute la grandeur de la tragédie antique que nous respirons avec l'aisance qui fut celle des Athéniens lorsqu'ils entendirent pour la première fois *Œdipe* roi et *Œdipe à Colone*. La sobre grandeur de l'art Hellénique a passé dans l'œuvre de Fleg et d'Enesco, comme elle avait passé dans le *Prométhée* et dans la *Phénélope* de Gabriel Fauré. Le disciple c'est égalé au maître sans nullement l'imiter. Leurs ouvrages ne sont point comparables, et il ne s'agit pas d'établir entre eux une hiérarchie qui ne saurait reposer sur rien d'autre que notre goût personnel, que nos préférences. Mais ce que nous pouvons dire, c'est la grandeur, la noblesse et la perfection d'un ouvrage qui non seulement fait honneur au poète et au musicien qui l'ont conçu, mais à l'époque même où il a pu être réalisé.

René Dumenil

in : *Lit Tout*, Paris, VII 1955

Les Livres "Les Souvenirs de Georges Enesco" **par Bernard Gavoty**

Le grand artiste est mort, mais sa musique porte la marque de l'immortel. Ceux qui l'ont entendu conservent la sensation exaltante d'un élan vers l'infini.

A la radio, Bernard Gavoty avait à deux reprises questionné le virtuose qui était avant tout un grand compositeur. Sa destinée romantique, placée sous le double signe de l'art et de l'amour unique, nous est dévoilée au moment même où elle s'achève. "Pour parler d'Enesco, disait le comte de Saint-Aulaire, il faudrait tremper sa plume dans l'éclair, l'éclipse et la rosée".

Bernard Gavoty, mandate par Enesco pour lui donner la parole, a trempé sa plume dans le charme fait de simplicité, de sincérité, de dignité sous lesquels on sent brûler le feu d'une dévorante passion.

Cet admirable violoniste ne nous enchantait que contre son gré. Doué d'une virtuosité bouleversante, il aurait voulu consacrer sa vie à la composition. Il laisse des chefs-d'oeuvre que nous ne connaissons pas assez. Tout sa vie fut une lutte en même temps qu'un bouillonnement de créations, tandis qu'il allait de capitale en capitale: "Je rêve tout le temps, disait-il, j'écoute sans comprendre, je m'évade en composant. La vie est un songe. Le songe est toute ma vie".

Françoise Perret

in: *Maris France*, Paris, 25 Juillet 1955

Remarques sur la musique en Angleterre (fragment)

.....

On nous fait part de la mort de Georges Enesco en des termes inattendus. Pendant plusieurs années on a vu Enesco diriger des orchestres à Glyndebourne et ailleurs. Un très large public connaissait ses talents de chef-d'orchestre grâce à la B.B.C. Beaucoup d'instrumentistes aimaient jouer sous sa direction car ils appréciaient sa sincérité innée et son art de musicien consommé.

Si l'on se tenait aux appréciations des articles nécrologiques, on pourrait croire que Georges Enesco n'était qu'un simple professeur de violon. Tous les journalistes, en effet, ont insisté sur le fait que Menuhin avait été un de ses élèves. Mais personne n'a reconnu sa valeur en tant que

chef d'orchestre. Personne ne s'est aperçu qu'il avait composé des œuvres originales ou même qu'il avait composé quoi que ce soit. En Angleterre, tout ce que l'on a bien voulu retenir du compositeur se résume en deux mots : les *Rhapsodies Roumaines*. Il est vrai que ces compositions sont des modèles d'orchestration et aujourd'hui encore, leur verve et leur envolée restent sans égales.

Pour rendre hommage à sa mémoire, Menuhin proposa de jouer *Chaconne*, de Bach dans un concert avec orchestre. De son côté, la B.B.C. consacra une émission à ses « Sept chansons de Clément Marot » qui avaient été déjà présentées le 4 février 1954 : ce jour-là d'ailleurs, Unesco avait participé à l'exécution, au piano. Ce concert, enregistré sur disques, nous laisse maintenant une impression nostalgique.

L'hommage, rendu au compositeur d'*Œdipe*, de maintes symphonies et sonates, ne nous paraît pas suffisant. Mais peut-être est-il encore trop tôt pour espérer assister à une manifestation plus remarquable. Les programmes de la B.B.C. sont naturellement établis plusieurs semaines à l'avance et il est rare qu'on y apporte des changements. La mort d'un compositeur plus réputé en Angleterre aurait peut-être justifié une modification du programme.

Cette constatation nous amène évidemment à faire quelques réflexions sur les responsabilités de ceux qui organisent et prévoient les spectacles. Si la Musique d'Unesco est si peu connue et si peu jouée en Angleterre, ils doivent en rendre compte. D'autant plus que le répertoire est suffisamment vaste et que nous avons entendu ces dernières années bien des choses qui méritaient à peine d'être présentées. Malheureusement, Unesco a toujours été jugé d'après les *Rhapsodies*. Mais comment les « jeux d'esprit » pleins de jeunesse pourraient-ils rivaliser avec les œuvres conçues plus tard par un homme en pleine maturité?

Cependant, si peu que l'on s'arrête aux œuvres qu'il a créées au temps de sa maturité, on voit se révéler tant de sujets dignes d'intérêt qu'on est obligé d'approfondir son étude. Le cas d'Unesco n'est probablement que la très vieille histoire d'une réputation établie sur un aspect unique du sujet qui fait oublier tous les autres. Ses qualités de violoniste et de chef d'orchestre l'empêchaient évidemment d'être un compositeur. Il est bien vrai que la plupart des chefs d'orchestre n'ont pas d'aptitudes créatrices mais cette certitude ne devrait pas faire oublier qu'il existe des exceptions.

Norman Demuth

in: *Lit tout*, Paris, VII 1955

Arta interpretativă a lui George Enescu

Dacă în istoria muzicii George Enescu s-a înscris drept una dintre cele mai de seamă personalități creatoare și interpretative, pentru noi și în viața muzicală a țării noastre din prima jumătate a veacului al 20-lea, marele muzician este neprețuitul deschizător de drumuri care ne-a orientat spre adevărata artă și care a pus temelia școlii muzicale românești.

George Enescu este muzicianul de prestigiu mondial care, cel dintâi, ne-a dezvăluit prin mijlocirea interpretărilor sale atât de autentice și de profunde, conținutul adânc al partitelor și sonatelor lui Bach (pentru prima oară prezentate într-o audiție integrală) și tot el e cel dintâi, de asemenea, care ne-a făcut cunoscute majoritatea lucrărilor vechilor maeștri ai școlii violonistice italiene: Corelli, Tartini, Veracini, Nardini, Locatelli, ș.a.

Repertoriul său a fost unul dintre cele mai vaste de care a dispus vreodată un virtuoz al viorii, de la Bach, Haendel, Haydn, Mozart, Beethoven, Mendelssohn, Brahms, Schumann și Bruch, până la Franck, Chausson, Ravel, Respighi, Szymanowski și Hacıaturian. Este uriașul caleidoscop sonor vrăjit, pe care marele muzician îl desfășura ca nimeni altul – pentru bucuria și învățătura tuturor – cu măiestria sa genială și unică, cu acel bun gust și acea competență ce vor rămâne îndreptar pentru generații.

Respectând cu strictețe spiritul și stilul propriu lucrărilor compozitorilor respectivi, Enescu aducea totuși concepția sa despre acestea, tălmăcindu-le totdeauna cu o căldură a tonului ce-i erau specifice și care oglindeau puternica sa personalitate interpretativă.

Puțini sunt aceia – vorbim despre marii maeștri ai viorii – care să fi cunoscut ca George Enescu, până în cele mai adânci particularități, opera și viața compozitorilor pe care îi interpreta și pe care îi încadra totdeauna, cu o justete deplină, în epoca în care au trăit și au creat. Și nimeni nu pătrundea ca el, cu acea genială perspicacitate care-l caracteriza, în esența intimă a operei de artă, a sentimentelor și gândurilor care o născuseră.

De la Enescu am învățat cum trebuie alcătuit un program de recital, lucru de care o seamă de violoniști ar trebui să țină seamă, credem, ori de câte ori se prezintă în fața publicului. Astfel, în partea întâia, Enescu oferea cel puțin două lucrări de greutate: o sonată a unui preclasic (Veracini, Tartini) sau una din cele 6 sonate de Haendel și, nelipsită, una din sonatele sau partitele de Bach pentru vioară. Partea a doua cuprindea piese mai mici, de caracter, sfârșind cu bucăți de virtuoziitate din Wieniawski, Sarasate, Paganini ș.a. Enescu este acela ce a popularizat și la noi minunatele piese de

concert care de mai bine de o jumătate de veac fac încântarea recitalurilor de vioară ca: *Preludiu și Allegro* de Pugnani, *Andantino* de Martini, *Grave* de Friedemann Bach și încă multe altele, în transcripția făcută cu artă și cu un superior meșteșug de către colegul de conservator și bunul său prieten Fritz Kreisler.

Dacă un concert de Enescu era așteptat oriunde ca un mare eveniment artistic de către masele largi ale tuturor ascultătorilor, pentru violoniști, și în general pentru profesioniștii muzicii, orice interpretare a maestrului însemna o mare lecție. Îmi amintesc, de pildă, de chipul magistral în care interpreta *Havaneza* de Saint-Saëns. Este piesa de concert a cărei fermecătoare melodică reclamă, pentru a fi interpretată așa cum se cuvine, o virtuozitate deosebită. Bucata aceasta făcea parte și din repertoriul maestrului Jacques Thibaud care avea maniera sa proprie de a interpreta *Havaneza*. Astfel, unele schimbări de poziție, pe care le comporta execuția, erau efectuate cu anumite glissandi. George Enescu evita însă, printr-o minunată extensie de degete, aceste glissandi – de unde o prezentare și mai subtilă a acestei piese.

În dorința sa de a populariza unele lucrări mai puțin cunoscute din școala franceză, de Fauré, d'Indy, Dubois, Ropartz, Debussy etc. George Enescu le-a cântat la noi într-o serie de memorabile concerte de sonate, acompaniat la pian îndeosebi de maestrul Alfred Alessandrescu. Îmi amintesc de asemenea de stagiunile 1914 – 1916 când a dat ciclul de 16 concerte, cu care ocazie a trecut în revistă aproape toată literatura viorii. În opt din aceste concerte, Enescu a fost solistul orchestrei Ministerului Instrucțiunii, în rândurile căreia am avut cîntea de a cânta ca tânăr absolvent al Conservatorului din București. Celelalte opt au fost recitale cu acompaniament de pian.

Dirijor era vestitul violoncelist și profesor la conservator Dimitrie Dinicu, întemeietorul acestei orchestre.

Atunci am auzit neuitatele interpretări din Bach (*Concertul pentru vioară și orchestră în Mi major*), Bruch (*Fantezia scoțiană*), Joachim (*Concertul în stil unguresc*), Spohr (*Concertul al 8-lea – Gesangszene*), Lalo (*Concertul în fa minor*), Vieuxtemps (*Concertul al IV-lea*), Paganini (*Concertul în Re major*), Jacques Dalcroze (*Poemul*), pe lângă celebrele interpretări ale concertelor de Beethoven, Brahms și Mendelssohn. Pentru oricine urmărea cu atenție desfășurarea execuției unui concert, violonistica maestrului apărea uimitoare, în special inegalabila sa tehnică de arcuș. Așa, bunăoară, o dată George Enescu cânta un anumit pasaj cu o anumită trăsătură de arcuș. Nu mică ne era surpriza însă să constatăm că în altă împrejurare maestrul utiliza pentru același pasaj o altă trăsătură. Pentru noi, deprinși să executăm cele mai mici pasaje cu anumite mișcări, realizate

întotdeauna aida, acest lucru a fost cu totul neașteptat. Realitatea e că George Enescu stăpâna cu o atât de înaltă virtuozitate vioara, încât, atent la frazare și în general la linia componistică a lucrărilor pe care le executa, subordona acestora toată tehnica sa. La întrebările noastre făcute cu sfială, maestrul ne-a răspuns zâmbind, cu modestia care îl caracteriza: *Eh, dragă, fac și eu cum sunt inspirat ... !* Această magistrală tehnică a arcușului, Enescu o datora în primul rând aprofundării complete, atât tehnice cât și stilistice a sonatelor și partitelor de Bach. Este un lucru de care ar trebui să țină neapărat seama tinerii ce se consacră studiului viorii.

Un concert ce nu se va șterge niciodată din amintirea mea este cel din primăvara anului 1927, la Paris, dat de orchestra *Concertelor Conservatorului*, sub conducerea muzicală a lui Philippe Gaubert. Solist era George Enescu care prezenta concertul de Beethoven. Interpretarea sa atât de adâncă, în același timp de o negrăită poezie, i-a atras una dintre cele mai calde manifestații de simpatie la care am luat parte vreodată. Ca omagiu adus marelui muzician, faimoasa orchestră pariziană a dat cu acel prilej o admirabilă interpretare *Simfoniei în mi bemol* de George Enescu.

Despre violonistica lui George Enescu și fenomenala sa capacitate de adâncire a operei de artă, criticii și muzicologii avizați își vor spune fără îndoială cuvântul, în volume întregi. Aș dori să evoc însă în rândurile care urmează impresionanta imagine a dirijorului George Enescu văzută de pe poziția celui care a cântat între 1919 și 1946 (atât în vechea orchestră a Ministerului Instrucțiunii, cât și în actuala Filarmonică) sub bagheta acestui mare maestru.

S-au spus și s-au scris deja multe despre memoria sa extraordinară. George Enescu cunoștea pe de rost repertoriul de concert și unele dintre exemplele izbitoare a fost dirijarea, pe dinafară, cu mulți ani în urmă, a *Damnațiunii lui Faust* de Berlioz, a *Simfoniei a IX-a* de Beethoven, a actului al III-lea din *Parsifal* de Wagner, lucrări vocale simfonice date și cu participarea vechii asociații corale "Carmen". Apariția lui George Enescu la pupitrul dirijoral era precedată de o anumită rumoare în rândurile orchestrei, rezultată din admirația nețărnută a tuturor, amestecată cu – nu ocolesc cuvântul – o anumită timorare. Într-adevăr, marele nostru maestru avea un auz extrem de fin, o atenție distributivă permanent prezentă și o exigență colosală – ceea ce implica din partea tuturor o încordare cu totul deosebită. Căci cea mai mică greșală la repetiții era imediat reperată, repetiția întreruptă. Îmi amintesc că o dată regretatul coleg, prim violonistul Teodor Popovici, a notat pe furiș nu mai puțin de 120 întreruperi la o singură mișcare a unei simfonii ... ! Exigențele lui George Enescu porneau de la acordajul perfect al orchestrei până la nuanțele cele mai fine ale execuției – privință în care era neînduplecat. Urmărind totdeauna tempoul cel mai just,

sonoritatea cea mai perfectă și de o omogenitate desăvârșită, George Enescu viza totdeauna construcția mare, de ansamblu, a lucrării, cu o competență incontestabilă și cu o energie biruitoare. De o punctualitate proverbială la repetiții, el nu ar fi consimțit niciodată să încheie munca înaintea orei stabilite. Scotea totdeauna din buzunar un ceas mare, vechi și precis, spunând cu bunătațe, dar fără loc de discuție: *pardon, mai avem trei minute!*. Gestul său dirijoral, energic până la vehemență, era precis și autoritar, iar privirea sa fascinantă, exercita asupra tuturor un adevărat magnetism. Fiecare muzician din orchestră avea impresia că este urmărit personal și fapt este că maestrul era prezent cu ochiul său ager pretutindeni, solicitând cu gestul ca și cu privirea intrarea unui instrument, o potolire a sonorităților ori o majorare a acestora. Îmi sună permanent în memorie cuvintele lui George Enescu pe care le adresa îndeosebi instrumentiștilor de la coarde: *Arcuș mult, arcuș mlădios, sonoritatea frumoasă, sunet catifelat, cântați cu cât mai mult suflet*

Punctul de vedere al lui George Enescu în interpretările sale dirijorale poate fi rezumat în cuvintele: cel mai fidel slujitor al partiturii. Într-adevăr, Enescu nu și-a permis niciodată libertăți de interpretare în dauna autorului.

În 1945 am avut cinstea să cânt, ca solist, *Concertul pentru vioară și orchestră* de Beethoven sub conducerea muzicală a maestrului Enescu. Îl mai cântasem înainte și cu alți dirijori, printre care și Ionel Perlea. Este lesne de închipuit totuși cât eram de timorat. La repetiții, maestrul s-a așezat după obiceiul său, la pian, făcând din memorie cel mai complet, mai artistic și, bineînțeles, mai simfonic acompaniament al concertului, în vreme ce eu executam partea solistică, posibilitățile interpretative ale maestrului la pian fiind poate, tot atât de mari și complete cât și cele ale violonistului și dirijorului. În clipele acelea George Enescu oficia ... Dăruindu-se muzicii cu atâta bucurie și cu o atât de puternică trăire interioară, el comunica tuturor unele dintre cele mai puternice emoții artistice. În ceea ce privește interpretarea *Concertului* de Beethoven era realizată de către Enescu în cel mai pur stil clasic: acela pe care îl aflase încă de pe vremea adolescenței, când a studiat la Viena, unde tradiția beethoveniană era păstrată neștirbită.

Cu un simț infailibil al proporțiilor, dar în același timp fără să negligeze vreunul din detalii, George Enescu crea fie *Simfonia destinului*, fie *Simfonia a IX-a* de Beethoven, ca și *Simfonia fantastică* de Berlioz ori simfoniile de Brahms, întocmai ca pe niște adevărate monumente sonore.

Dacă George Enescu ne-a lăsat prin marea sa operă una dintre cele mai prețioase moșteniri artistice, exemplul înălțător al muzicii sale necurmăte, ne este prețios într-o egală măsură. Realizările sale se sprijineau atât pe genialele-i însușiri, cât și pe activitatea neobosită. Se întâmpla adesea

ca George Enescu, care se afla primul dimineața la pupitrul dirijoral al Filarmonicii, în după-amiaza acelei zile să aibă o repetiție prelungită de cvartet, pentru ca seara să apară pe podiul Ateneului în propriul său recital. Cutezam atunci să întrebăm dacă nu cumva se resimte de această muncă uriașă. Răspunsul său era invariabil: *Nu, nu sunt obosit, munca nu mă obosește*

Așa l-am cunoscut pe George Enescu, marele artist și neasemuitul muncitor pe tărâmul artei – pildă măreață a unei vieți pusă în slujba umanității și a frumosului.

Anton Adrian Sarvaș

profesor la Conservatorul *Ciprian Porumbescu*
concert-maestru al Filarmonicii de Stat *George Enescu*
în: *Muzica*, București, nr. 7-8, VII-VIII 1955

George Enescu

Cu profundă durere am aflat de moartea remarcabilului muzician român George Enescu. Artist multilateral, compozitor de mare talent, în lucrările căruia prind viață poetice imagini din patria sa – România, violonist și pianist excepțional, dirijor inspirat, George Enescu a murit departe de patrie, dar toate gândurile sale, toate năzuințele de viață și creație erau legate de poporul român, de arta și cultura sa. În inima poporului român, moartea lui Enescu a adus o adâncă jale. Membru fondator al Academiei Republicii Populare Române, deputat în Marea Adunare Națională a R.P.R., compozitor remarcabil, Enescu, cu puțin timp înainte de a-și da sfârșitul, trimisese în țară următorul mesaj: *Mă gândesc tot timpul la țară, sunt cu tot sufletul, în fiecare clipă, alături de poporul nostru. După ce mă voi face bine, am o singură dorință – să vin în țară.*

Dar, după cum scrie cunoscutul om de știință, academicianul Mihail Ralea, *acestui mare patriot i-a fost dat să moară în alte locuri decât acolo unde simțise mai întâi palpitarea vieții ... Ultimele sale scrisori trimise aici sunt strigăte disperate de a reveni în țară. Dar, bolnav și neputincios, Enescu a fost confiscat de un mizerabil anturaj pentru meschine interese politice. Lui Enescu nu i s-a îngăduit să se reîntoarcă în țară ... De frică să nu plece în locurile unde-l chemau dorul și rostul său să-și petreacă ultimele zile, i s-a confiscat, din intriga ciocnilor sinistri care-l înconjurau, pașaportul său românesc, i s-a refuzat lui – cetățean român – viza de plecare*

George Enescu a avut o bogată viață artistică. Debutul său componistic a avut loc în anul 1898 când, tânărul care nu împlinise încă vârsta de 17 ani s-a afirmat cu "Poema română" pentru orchestră simfonică. Pe atunci George Enescu studia la conservatorul din Paris la clasa de vioară a lui Pierre Marsick și la clasa de compoziție a lui Jules Massenet și Gabriel Fauré.

Compozitorului i-a servit drept izvor de inspirație al creației, folclorul muzical al țării sale. Enescu a îndrăgit din copilărie, cu căldură, minunatele cântece populare și muzica instrumentală pe care o auzea mereu în satul Liveni, în care s-a născut în anul 1881. Cele două rapsodii române pentru orchestră simfonică, suita pentru vioară și pian *Impresii din copilărie*, *Uvertura pe teme românești* și multe alte lucrări sunt străbătute de intonații luate din cântecele și dansurile populare.

În anul 1906, remarcabilul dirijor francez Edouard Colonne, a interpretat pentru prima oară *Simfonia I-a* de George Enescu, care încă de pe atunci se bucura de o faimă binemeritată de violonist și compozitor. În anii 1907 – 1912, George Enescu a concertat într-un șir de țări din Europa. Concertele pe care le-a dat în Rusia s-au bucurat de un mare succes. În persoana lui George Enescu, auditorul rus saluta cu căldură pe strălucitul reprezentant al culturii muzicale naționale românești.

George Enescu a contribuit mult la dezvoltarea tinerei școli componistice din România. În 1912 el a instituit un premiu anual pentru cele mai bune lucrări scrise de tinerii compozitori români. Vasta sa activitate dirijorală a contribuit la dezvoltarea culturii simfonice în România.

În calitate sa de membru fondator al Academiei Republicii Populare Române, de președinte al secției muzicale din Asociația română pentru strângerea legăturilor culturale cu Uniunea Sovietică (A.R.L.U.S.), el a făcut multe pentru ridicarea culturii muzicale din țara sa, pentru întărirea relațiilor de prietenie dintre muzicienii români și sovietici.

În primăvara anului 1946 George Enescu a venit în Uniunea Sovietică.

Concertele simfonice date la Moscova s-au bucurat de un mare succes. Îmi amintesc felul inspirat în care a interpretat el *Simfonia a V-a* de Beethoven. Am avut ocazia să asist la prima repetiție, când George Enescu, primit cu căldură de artiștii Orchestrei Simfonice de Stat a U.R.S.S., li s-a adresat cu următoarele cuvinte:

– Scumpi prieteni, știu că dumneavoastră cântați această simfonie într-un fel minunat. Aș vrea să ne punem de acord cu felul în care o concep eu. De aceea permiteți-mi să încep repetiția într-un fel poate neobișnuit. O să vă cânt simfonia la pian!

George Enescu s-a așezat la pian și a cântat întreaga simfonie. Și cum a cântat-o! A interpretat simfonia lui Beethoven cu multă bărbăție, temperament, cu un uriaș avânt lăuntric și în același timp foarte strict și precis din punct de vedere al tempo-urilor. Apoi s-a ridicat și, oprind cu un gest hotărât aplauzele furtunoase pe care i le adresau artiștii orchestrei și muzicienii prezenți în sală, a spus cu simplitate:

– Iar acum s-o cântăm împreună!

Și orchestra a cântat splendid simfonia – fără nici o oprire, cum s-ar spune, dintr-o singură suflare.

Foarte expresiv a fost interpretată și *Simfonia a IV-a* de Ceaikovski.

Moscoviții își amintesc foarte bine uriașul succes de care s-a bucurat *Rapsodia I-a Română* de George Enescu. Această lucrare pregnantă, atrăgătoare pătrunsă de spontaneitatea creației populare de cântece, a intrat în prezent în repertoriul multor orchestre sovietice.

La concertele lui George Enescu și-au dat concursul ca soliști pianistul Emil Ghileș (în *Concertul nr. 1* de Beethoven și *Concertul nr. 1* de Ceaikovski) și violonistul David Oistrach, care a cântat împreună cu Enescu *Dublul concert* de Bach.

O impresie de neuitat a lăsat concertul dat în sala Mare a Conservatorului, în care Enescu a apărut ca violonist, fiind acompaniat de orchestră. El a cântat cu o autentică inspirație un concert de Bach, *Poemul* de Chausson și concertul de Hacıaturian. În interpretarea concertului pentru vioară de Hacıaturian, George Enescu a adus multe elemente noi, dezvăluind într-un mod original și cu mare convingere artistică conținutul acestei compoziții.

Stăruie în amintirea mea întâlnirea caldă și prietenească pe care am avut-o cu marele muzician la Uniunea Compozitorilor Sovietici. Ne-a cântat atunci opera sa *Oedipe*. O lucrare foarte interesantă, scrisă cu măiestrie!

Conform Hotărârii Guvernului Republicii Populare Române, Filarmonica din București va purta numele lui George Enescu, una dintre străzile principale din capitala României se va numi Strada Enescu. Satul Liveni, unde s-a născut compozitorul, se numește acum satul Enescu. În amintirea eminentului muzician român se vor organiza concursuri internaționale de interpreți, iar la conservatoarele din București și din alte orașe din România s-au instituit burse care îi poartă numele.

Vano Muradeli

Artist al poporului al R.S.F.S.R.

Laureat al Premiului Stalin

în: *Muzica*, București, nr. 7-8, VII-VIII 1955

în: *Sovetskaia Muzika*, Moscova, nr. 8, 1955

À la mémoire de Georges Enesco

Cloué sur son lit de souffrance, il a continuellement manifesté son désir de retourner en Roumanie. Quelques jours avant sa mort, il a transmis de Paris le message suivant : « Je pense sans cesse à mon pays, je suis de tout cœur, à chaque instant, aux côtés de notre peuple. Dès que je guérirai je veux rentrer dans le pays »

in: *Journal de Teheran*, Iran, nr. 5975, 1955

Un musicien parmi les plus grands

... Un deuil des plus lourds qu'on puisse imaginer : Georges Enesco est mort le mercredi 4 mai au matin.

Ce que signifie son départ, la jeune génération ne le mesurera probablement pas.

Il y a des années qu'Enesco ne se produisait plus comme violoniste qu'à contrecoeur; la maladie qui le minait rendait son jeu de plus en plus inégal; il en avait pleine conscience et, sentant ses forces s'amenuiser chaque jour davantage, il lui était d'autant plus intolérable d'en dérober la moindre parcelle à ce qui était sa raison de vivre : écrire de la musique.

Je me rappelle maintenant avec quelle vivacité il me l'avait affirmé lors d'un de nos derniers entretiens à Sienne, il y a trois ans. Tous les après-midi vers 5 heures, il faisait un cours à l'Académie du Comte Chigi. Il était déjà si affaibli qu'il s'imposait de rester alité jusqu'à l'heure du cours. Il m'avait reçu dans sa chambre; la conversation suivait son train normal, quand j'eus la sottise d'idée de demander : « Est-ce que vous pouvez composer en ce moment ? »

Ses yeux étincelaient comme si j'avais prononcé des paroles offensantes : « Plus que jamais ! » fut sa réponse lancée avec humeur.

Mais presque aussitôt il sourit de son impulsivité et m'expliqua posément ce que, depuis lors, il a exposé de nouveau à Bernard Gavoty et qu'il avait longtemps auparavant déclaré à des interviewers mais dans forme de boutades auxquelles je n'avais qu'à moitié ajouté fois il haïssait chichi (?) de virtuose, il tenait le violon pour son ennemi intime, oblige qu'il était de lui consacrer quotidiennement un temps volé à sa passion, à sa mission de compositeur. Il était avant tout un polyphoniste, il avait besoin des multiples voix de l'orchestre auprès duquel l'instrument soliste lui semblait

grêle et insuffisant. Et j'acquiesçai pensant à ses symphonies, au grandiose opéra d'*Œdipe*, dont la reprise tardait tant.

Mais au même moment je revoyais comme en surimpression, le virtuose qu'il avait été dans sa jeunesse rayonnante derrière cet homme grisonnant épuisé, émacié comme un gréco, qui ne vivait que par le regard, surgissait l'image d'Enesco, tel qu'il m'était apparu pour la première fois, il y a près d'un demi-siècle.

Je venais d'entendre parler de lui, fortuitement de la façon la plus désobligeante.

Rejoignant en premier le collègue où j'étais pensionnaire je m'étais trouvé en wagon avec des musiciens de l'orchestre d'Angers qui m'en avaient fort imposé par leurs jugements péremptoirs sur les gloires du moment. L'un d'eux ayant nommé Georges Enesco, ce fut un beau déchaînement de médisances, il n'avait aucun talent, ç'était un arriviste patronné par les snobs... un peu après on annonce la prochaine arrivée d'Enesco qui devait diriger un programme dans lequel figuraient ses deux *Rhapsodies Roumaines* et pour le concerto plus deux fragments d'une partita de Bach pour violon solo.

A peine les répétitions commencées, la ville fut en émoi. L'orchestre n'avait jamais entendu un tel virtuose ni travaillé avec un chef capable ainsi d'exalter jusqu'à la faire triompher de difficultés jugées insurmontables.

Le Concerto confirma ces rumeurs et au dalla.

Je n'en referai pas le récit. Je veux seulement dire l'impression de génie que donna irrésistiblement à tous ce grand garçon minée au beau visage pensif, dont il apparaissait que la musique étant l'élément naturel, le milieu vital.

Cette impression, aucun autre musicien, ne me l'a fait ressentir a un tel degré et je l'ai retrouvée a chacune de nos rencontres.

Sa mémoire avait emmagasine la musique de tous les temps et de toutes les écoles. Récemment encore, il accompagnait par cœur a Marcelle Amber un acte entier du *Crépuscule des Dieux* faisant du piano un orchestre (il n'avait jamais appris le piano).

Il pouvait aussi facilement réduire *Pelléas* ou *Le Sacre du Printemps*. Mais cette immense savoir n'altérait pas sa personnalité de compositeur donc son maître André Gedalge se portait déjà garant dans une lettre datée de 1923 parlant de ses plus récents disciples il concluait:

« Le seul de tous qui, à mon sens, ait une personnalité vraie et qui ne me donne pas l'impression qu'il déforme des idées courantes pour le faire paraître plus neuves, est Enesco. Dans le fond, et c'est toute ma pensée c'est le seul qui ait vraiment des idées et du souffle ! »

Je n'espère pas avoir donné en ces quelques lignes la mesure d'un artiste grand parmi les grands, et qui ajoutait à tous ces dons de créateur une immense générosité, une indulgence sans limites dont mille traits seraient à rapporter.

Je joins seulement à tous les hommages qui lui sont ou vont lui être rendus, celui d'une admiration qui n'est jamais démentie.

Marc Pincherle

in: *Les Nouvelles Littéraires*, Paris, nr. 1446, 1955

Grande uomo e musicista

Scomparso nel 1948 Arrigo Serato, l'Accademia Chigiana venne privata di tanto Illustre Docente che, fin dall'inizio, io avevo chiamato a tenervi il Corso di Violino. La sostituzione si addimostro subito non facile; ma già da tempo l'amico Serato mi aveva voluto consigliare per la successione all'insegnamento nella sua scuola, la grande violinista Gioconda De Vito. Essa, interpellata, mi onorò del suo consentimento; ma non potendo tenere a lungo il posto, fu costretta ad abbandonarlo, affidandolo provvisoriamente al suo Maestro Remy Principe.

Ricordo commosso che poi nel 1951, compiendo l'Enesco i Suoi 70 anni di età, l'Accademia, con i suoi numerosi iscritti ai vari Corsi, volle festeggiarlo con una Serenata nel Cortile del Palazzo, cui Egli assisté commosso, plaudente, dal balcone assieme all'amatissima Sua Signora. Fin dal Suo entrare a far parte della mia grande Famiglia Musicale, Giorgio Enesco vi si affezionò sinceramente, onorandola della Sua grande benevolenza e del Suo alto consiglio, facendo me pure oggetto di tanto grande Sua bontà assieme a quella della gentile e colta Sua Signora. Il 16 Marzo 1952, in una lettera, come sempre affettuosa, a proposito del Corso di Musica d'insieme, che io avevo desiderato in modo speciale fin dall'inizio della mia Accademia, ebbi la gioia e la fiera di averne l'approvazione piena ed il vivo incitamento anche del Grande Artista, che mi scriveva in una Sua lettera riguardante il Programma per il Suo Corso: „...Je me permets de suggerer à coté du répertoire violonistique de faire aussi de la *musique de chambre* et particulièrement du quatuor à cordes car c'est là, peut être, que les plus grands maîtres sont montés le plus haut”.

Ma il male feroce, che minava la fibra pur forte di sì Grande Uomo e musicista, lo costrinse all'inazione, inchiodandolo a letto! Vedo ancora i Suoi occhi buoni e magnifici sorridermi accoglienti, mentre mi tendeva dal

suo letto le braccia, vedendomi entrare, nelle visite che gli facevo all'Albergo! Costretto a rinunciare alla Sua venuta estiva a Siena, soggiorno ch'Egli mi ripeteva di amare perchè qua migliorava anche la Sua salute e tanto amava l'Istituzione mia, dettò triste la lettera nella quale mi comunicava con dolore la Sua rinuncia forzata al Corso senese; ed alla mia accorata replica, nella quale gli partecipavo, assieme al mio dolore di non rivederlo più fra noi, quanto avevo deciso circa i Suoi successori al Corso di Violino della Chigiana, Enesco rispondeva che sarebbe stato „...satisfait de savoir que mes principes et mon oeuvre modeste continue à être propagés par Yvonne Astruc, la seule qui m'a suivi jour par jour et qui connaît à fond toutes mes pensées dans l'enseignement du violon". Io mi affrettai a scrivereGli che secondavo il Suo consiglio e nella nuova ed ultima lettera ch'Egli mi scrisse, affettuosissimo come sempre. Iessi commosso e fiero per la mia Istituzione e per me questo Suo ultimo saluto: „...Je reste fidèle à l'oeuvre de cette belle Academie et fidèle a vous même". Quale crisma migliore potevo io desiderare per l'amata mia Istituzione Musicale?

La perdita di Giorgio Enesco è lutto gravissimo, che accresce quelli gravi subito dall'Accademia Chigiana! Ma l'affetto e la stima di cui Enesco la onorò permetta il Cielo che possano esserle usbergo potente contro i non lievi pericoli che oggi minacciano la sua esistenza. Amen!

Guido Chigi Saracini

*in: Bulletino del'Accademia Musicale Chigiana,
Siena, 1955, p. 2-3*

Celui qui a personifié la Musique

Georges Enesco: Celui qui a personifié la Musique et dépassant parfois la Musique incarnait l'Art, dans toute son intégralité. Ses interpretations ont constitué des souvenirs impérissables.

C'est avec une douloureuse et intense émotion que j'ai accepté de remplir la mission dont le Conte Guido Chigi Saracini a bien voulu me faire l'honneur de me charger. Le rayonnement universellement connu des Cours de l'Accademia Musicale Chigiana a été intensifié avec dévotion par notre si profondément regretté Georges Enesco qui les affectionnait particulièrement, et les séjours qu'il a faits à Siena ont illuminés la fin de sa douloureuse existence.

Mais, celui dont la vie fût un magnifique labeur, s'est préoccupé sans cesse de mettre en valeur l'oeuvre et la pensée de ses contemporains. Il

fût avant tout un créateur; son oeuvre est considérable et, son opéra *Oedipe* consacre son génie.

Yvonne Astruc

în: *Bulletino del'Accademia Musicale Chigiana*, Siena, 1955

„Tocca l'essenza misteriosa dell'arte”

Ben pochi musicisti della sua generazione riunivano in sì alto grado i privilegi di Georges Enesco: la sensibilità acutissima e sempre giovane, l'intelligenza strenua e quel che di magico che è proprio del vero artista e tocca l'essenza misteriosa dell'arte.

Portava la gloria del concertista come cosa ovvia e secondaria: il suo intimo gli comandava di servire la musica da musicista.

Aveva da ultimo lo sguardo d'aquila e l'aspetto fantomatico del Busoni degli ultimi anni.

Ebbi la fortuna di avvicinarlo in occasione dei concorsi internazionali di composizione indetti dall'Accademia Chigiana. Lettore prodigioso, coglieva rapidamente i caratteri delle varie musiche. Individuava istantaneamente con un processo di scelta infallibile la parte essenziale della linea musicale di ogni partitura e la seguiva cantando. Il suo giudizio era pronto, esatto, conciso. Si rivelava più contento di discernere e lodare il buono che sollecito nel biasimare il cattivo.

Fu un esempio generoso e stupendo di quel che un artista deve aspirare ad essere nella vita.

Guido Agosti

în: *Bulletino del'Accademia Musicale Chigiana*,
Siena, 1955

Ses amis de connaître leurs devoir

Je voyais avec inquiétude ses forces décliner en ces dernières années, et sentais bien que la lutte qu'il soutenait contre le mal avec tant de force d'âme ne pourrait longtemps durer. Mais, malgré tout, j'espérais une nouvelle détente qui, même momentanée, nous l'aurait encore conservé. Sa disparition me frappe au coeur. Depuis plus d'un demi-siècle, il était mon ami. Chez lui, l'homme égalait l'artiste, qui n'en était que le fidèle reflet. Il

n'avait jamais vécu que par la musique et la musique. Ses magnifiques dons d'interprète, mis si généreusement au service des grands maîtres qu'il vénérât, et de ses camarades qu'il aimait et qu'il entendait défendre, ne comptaient pour lui qu'après ceux du créateur, qui nous ont valu le magnifique message qu'il nous laisse, si peu connu encore du grand public et même de certains de ceux qui lui prodiguaient des pavées laudatifs et des certificats de génie qu'il estimait prématurés, préférant – il me l'a souvent dit – s'en remettre au verdict du temps, le meilleur juge en ces matières.

Son oeuvre considérable d'orchestre et de musique de chambre est de même qualité que cet émouvant et grandiose *d'Oedipe* dont nous souhaitons tous la réapparition au théâtre qui peut seul lui donner tout son sens. Je n'en veux pour preuve que ce second *Quatuor à cordes*, dernièrement terminé après de minutieuses retouches de détail, et un vaste poème sur la mer, hélas resté inachevé, dont je reste sans doute un des seuls à avoir connu ses doigts, les saisissantes esquisses.

Notre formation, nos goûts, nos communes admirations nous rapprochaient encore et augmentent le vide cruel que je ressens. Celui-là était de la race des meilleurs et dominait de haut les combines et les intrigues de la foire sur la place. Puisse l'avenir rendre à sa mémoire, à son message, l'hommage qui leur est dû...

À ses amis, à ses nombreux obligés, de connaître ici leur devoir.

Gustave Samazeuilh

[1955]

Il y a dix-neuf ans

1936 ... Le 13 mars, José Bruyr était allé voir Enesco. C'était l'époque d'*Œdipe*, que le compositeur appelait "l'œuvre de sa vie" ; mais de cet entretien presque tout entier consacré à cette œuvre, nous avons choisi de reproduire ici ce passage, où José Bruyr résumait les propos de Georges Enesco sur son enfance :

... *Ma plaine Moldave, Monsieur, à champs d'orge et de maïs, des lambeaux de vieilles forêts sans lumière à ses horizons et de vieux villages effacés entre des bouleaux et des saules ... Le mien est comme beaucoup d'autres. Comme beaucoup d'autres aussi – mais incomparable – cette maison sans étage, avec sa galerie de bois peinte où l'on faisait sécher les chapelets d'oignons au soleil. Plus loin, sur un tertre entre des accacias, il y en a une autre, plus vaste, petite gentilhomière rustique ; plus loin encore,*

une belle église dont les icônes d'or bougent dans les volutes de l'encens. Par la porte de la première de ces maisons, ma mère avait vu sortir sept petits cercueils. C'était le temps où la musique s'éveillait autour de moi : ma mère, parfois, improvisant sur la guitare, et mon père, parfois, sur le violon. Le gardien des abeilles était joueur de flûte comme le dieu Pan. Des rustres en blouses blanches de rouge et de bleu, chantaient des doines dans le crépuscule. Aux fêtes, des tziganes, des lautari passait sur la route. Et l'on me menait alors à cette église que mon oncle, prêtre, emplissait de la splendeur sacrée des liturgies. Surtout, Monsieur, n'allez point trop chercher tout cela dans votre atlas d'enfance. Tout au plus entre le Sereth et le Pruth, deux affluents du Danube trouveriez – vous Jassi et Dorohoi : Cracalia et Liveni Vârnăv appartiennent en propre à mes souvenirs ...

Chercher dans un atlas. Comme s'il n'existait certaine *Rhapsodie Roumaine* dans laquelle tout ceci est musique. Elle est, cette *Rhapsodie*, datée de 1898. En 1898, Georges Enesco, qu'on appellera le *Rhapsodie*, a dix-sept ans, et voilà dix ans déjà qu'il a dit adieu à Liveni-Vârnăv et à Cracalia. A trois ans, il lui avait fallu un petit violon à 4 cordes – à force de pleurs, il y a fait ajouter une chanterelle – sur lequel il réinventait la musique à son usage ; à quatre ans, on lui donnait un guide : Nicolai Chioru, lequel était tzigane : à cinq ans, un professeur : Caudella, lequel était violoniste à Jassi ; à sept ans, un maître : Joseph Hellmesberger, lequel était virtuose à Vienne ; à douze ans, enfin, un autre maître, parisien, celui-ci : Armand Marsick. Mais en même temps que le violon, il étudie la composition. Car G. Enesco est avant tout compositeur. Il a toujours composé : à six ans, il en était a de petites danses et à quatorze à un *Quintette pour piano et cordes*. Mais maintenant, il travaille avec Gédalge, avec Fauré, avec Massenet. Et Massenet, bon prophète, lui a dit : "Vous êtes né symphoniste".

în: *Le Guide de la musique*, Paris, 1955

Ședința solemnă a Academiei R. P. R. consacrată memoriei lui George Enescu

Vineri seara, în sala Ateneului R.P.R., Academia Republicii Populare Române a organizat o ședință solemnă consacrată memoriei marelui muzician român, acad. George Enescu.

Au participat tovarășii: dr. Petru Groza, președintele prezidiului Marii Adunări Naționale, acad. prof. dr. C. I. Parhon, președinte de onoare al Academiei R.P.R., acad. Mihail Sadoveanu, vicepreședinte al Academiei R.P.R., academicieni, oameni de artă și cultură, cercetători ai Institutelor Academiei R.P.R., oameni ai muncii, studenți.

În prezidiu au luat loc tovarășii: acad. Traian Săvulescu, președintele Academiei R.P.R., Constanța Crăciun, ministrul Culturii, academicienii Mihail Ralea, Mihail Jora și Iorgu Iordan, compozitorul Tiberiu Brediceanu, maestru emerit al artei din R.P.R.

La ședința solemnă, acad. Mihail Jora a prezentat comunicarea „George Enescu, întemeietor de școală muzicală românească.”

Adevărata artă muzicală se ivește la noi odată cu creația lui George Enescu, omul al cărui geniu s-a răspândit de pe meleagurile noastre, peste două continente, de-a lungul unei jumătăți de veac.

Vorbitorul a subliniat contribuția pe care a adus-o maestrul George Enescu la dezvoltarea muzicii românești și pasiunea lui pentru promovarea tinerelor talente, pentru întărirea temeliei școlii noastre muzicale, Enescu a fost acela care datorită înaltei sale măiestrii interpretative a ridicat Capitala țării noastre la înălțimea muzicală a marilor metropole ale lumii.

Subliniind legătura compozitorului cu viața poporului său, acad. M. Jora a arătat că întreaga operă a lui George Enescu este inspirată din geniul creator popular. George Enescu – a spus vorbitorul – printr-o adâncire și o stilizare a gândirii muzicale populare, creează un stil muzical propriu, de o rară originalitate și croind calea muzicii culte românești, devine ctitor de școală.

Ceea ce a lăsat George Enescu poporului său e un dar fără seamăn, de care trebuie să ne apropiem cu dragoste și recunoștință, a spus în încheiere acad. Mihail Jora.

A luat apoi cuvântul acad. Traian Săvulescu. Vorbitorul a subliniat faptul că, deși George Enescu aparține întregii umanități, el este înainte de toate al poporului nostru, către care și-a ținut ațintită privirea până în anii din urmă, când nostalgia țării natale l-a îndemnat să-și aștearnă gândurile într-o fantezie românească, ultima sa creație.

Vorbind despre înaltul patriotism al lui George Enescu, acad. Traian Săvulescu a dat citire uneia dintre ultimele scrisori primite în țară de la strălucitul maestru al muzicii românești, în care-și exprimă dorul de țară și dorința de a o revedea.

Vorbitorul a înfățișat apoi vederile larg democratice ale lui George Enescu, care încă din anul 1936, când se afla în Franța, și-a dat adeziune forțelor democratice din România care luptau împotriva fascismului.

Acad. Traian Săvulescu a arătat apoi că semnătura lui George Enescu stă în fruntea actului istoric de constituire a asociației A.R.L.U.S.

Subliniind prețuirea și cinstirea de care se bucură memoria lui George Enescu în țara noastră, vorbitorul a arătat unele dintre viitoarele acțiuni care vor fixa figura marelui nostru compozitor: concursul „George Enescu” pentru tinerii interpreți, burse „George Enescu”, restaurarea casei din Liveni, editarea unui album de către Academia R.P.R., organizarea unui muzeu „George Enescu” în Capitală și altele.

A fost prezentat apoi un program muzical închinat maestrului George Enescu. Pe bandă de magnetofon a fost audiată, în interpretarea lui George Enescu, *Partita în Mi major* pentru violină solo, de Johann Sebastian Bach. Pianistul Mândru Katz, artist emerit al R.P.R., a executat *Suita în Re major*, op. 10 pentru pian, de George Enescu, iar Orchestra Radio, sub conducerea dirijorului Constantin Silvestri, maestru emerit al artei din R.P.R., a interpretat *Suita Sătească nr. 3* pentru orchestră de George Enescu.

Agerpres

în: *Scânteia*, București, nr. 3420, 22 X 1955

In memoriam

Pentru somnul pleoapelor tale
la Liveni a înflorit mai alb liliacul
și mai moale!

Pentru lumina privirii nepotolite
pe Bistrița am aprins stele mari
și aurite!

Pentru liniștea inimii mereu zbuciumate
muzicii i-am urcat catedrale de cânt
și palate !

Pentru amintirea nestinsă prin vreme
ți-am nemurit chipul în bronz
și poeme!

Nicolae Tăutu

în : *Itinerar liric : George Enescu*,
București, Edit. pentru Literatură, 1961

În loc de elegie

Vuietul sângelui viu s-a scurs în viori,
în toate viorile lumii,
înconjurând planeta în vânturi infinite,
prelungindu-se aerian
spre muzica altor sfere ...

Doar trupul, strângându-și aripele ostenite,
a intrat alături în odaia de ceață,
să se odihnească pentru întâia oară,
lăsând afară
eșarfe de melodii în dimineață.

O strună de aur a plesnit în vioară.
Și pământul a cuprins-o cu durere,
în rest, e tăcere...

Nicolae Tăutu

în : *Itinerar liric : George Enescu*,
București, Edit. pentru Literatură, 1961

Emisiunile muzicale radio, închinat lui George Enescu

Era a doua zi după ce se dăduse de știre încetarea din viață a lui George Enescu. Vocea crainicului de la radio repeta din când în când: "Anunțăm pe ascultătorii posturilor noastre de radio că începând din ziua de 6 mai până duminică 15 mai 1955, se va transmite un ciclu de emisiuni muzicale comemorative, consacrate marelui muzician român, George Enescu. Aceste emisiuni vor fi precedate de cuvântul unor fruntași ai vieții noastre artistice și culturale ..."

Pe compozitorul înfrățit în același țel cu Enescu, care și-a dăruit toată activitatea nobilei misiuni de făurire și înflorire a artei noastre, pe instrumentistul care a cântat sub bagheta lui sau în vreun cvartet alături de maestru, pe ascultătorul sau cântărețul ce a avut fericirea să ia parte vreodată la execuția *Simfoniei a IX-a* de Beethoven dirijată de Enescu, pe studentul de conservator, pe oricine l-a înfiorat arcușul enescian ce făcea să retrăiască o sonată de Bach, ca și pe lăutarul păstrător al atâtor comori de artă populară, ori pe țăranul cu obrazul bătut de vânt și cu palmele crăpate de trudă, care s-a minunat de farmecul căpătat de cântecul "Am un leu și vreau să-l beu, nici acela nu-i al meu", ori de *Ciocârlia* în *Rapsodia I-a*, pe toți, vestea morții lui Enescu i-a zguduit adânc. Unde emisiunilor de radio consacrate marelui dispărut departe de pământul și de oamenii atât de dragi lui, așterneau parcă vâlul doliului pe întreg cuprinsul țării.

Vestea năprasnică a morții lui George Enescu a îndurerat inimile întregului nostru popor care a pierdut pe cel mai mare muzician al său. Iar pentru toți acei ce l-au cunoscut îndeaproape și au conlucrat adesea cu el, printre care mă număr și eu, durerea este cu atât mai covârșitoare ... Așa și-a început Alfred Alessandrescu cuvântul său radiodifuzat, deschizând, la 5 mai seria emisiunilor.

În aceeași zi, câteva ore mai târziu, vorbea la microfon Constantin Bobescu. El evoca, între altele, momente din turneele prin țară ale maestrului, apoi suferințele războiului trecut când Enescu, la Iași fiind, turna balsamul mângâietor al muzicii peste rănille sângerânde ale ostașilor.

Academicianul Mihail Andricu a schițat în câteva linii¹⁾ cele mai proeminente trăsături ale lui Enescu. El a vorbit despre ajutorul dezinteresat pe care-l dădea compozitorilor, ctitorul școlii noastre simfonice, de căldura și bunătatea fără margini a sufletului lui Enescu ... *ce vedea totul la un nivel înalt, departe de orice meschinărie sau sentiment josnic.*

A doua zi²⁾ am ascultat vibrantele mărturii despre George Enescu ale compozitorului Ion Dumitrescu. Izvorâte din cele mai curate și puternice sentimente de prețuire pentru ilustrul purtător al geniului creator românesc, cuvintele sale au deșteptat fiecăruia dintre noi amintiri proprii legate de Enescu. Cine știe câți dintre nenumărații admiratori ai artei enesciene n-au făcut prima cunoștință cu marele artist citind încă din copilărie povestea minunată a vieții lui prin vreo carte cu *Cugetări despre arta muzicală, noțiuni de teoria muzicii, informații istorice, biografii și portrete de muzicieni iluștri.*

I-a venit pe urmă rândul compozitorului Paul Constantinescu să împărtășească simțămintele și gândurile despre Enescu pe care l-a numit *făclie a culturii neamului nostru*³⁾.

Glasul său, călătorind pe nesfârșitele cărări ale văzduhului, unea în aceeași bătaie de inimă pe toți cei ce-l ascultau. Ultimele cuvinte ale compozitorului au dăltuit parcă monumentala figură a lui Enescu fixând-o la locul ei de supremă cinste: *Pentru noi și pentru toți, George Enescu rămâne om, o culne și un simbol.*

La microfonul posturilor noastre de radio s-au perindat apoi, alături de muzicieni, oameni care activează în alte domenii ale culturii. Scriitorul Tudor Arghezi ne-a dus cu mulți ani în urmă, în casa lui Luchian, evocând impresionanta vizită făcută de Enescu pictorului bolnav, ținut la pat de multă vreme⁴⁾.

Emoționante au fost de asemenea spusele profesorului Traian Săvulescu⁵⁾. El a înfățișat în toată splendoarea ei personalitatea artistică, înalta conștiință morală și cetățenească a lui Enescu. *Alături de artă, țara și*

¹⁾ Vineri 6 mai, ora 22,20

²⁾ 7 mai, orele 20

³⁾ 8 mai, orele 21,15

⁴⁾ 9 mai, ora 21,30

⁵⁾ 11 mai, ora 21,30

poporul i-au fost temelul datoriei lui sfinte și față de ele nu și-a îngăduit uitare sau abatere. Ele au fost rostul vieții lui îmbelșugate de realizări dăruite cu inimă largă oamenilor, oriunde i-a întâlnit, și care la rândul lor l-au răsplătit cu iubire și cu venerație. Relevând legăturile geniului cu solul românesc, Președintele Academiei Republicii Populare Române a spus printre altele, că sentimentul patriotismului l-a înălțat pe Enescu ...la nivelul unei morale intransigente și al unui umanitarism de cea mai curată speță. Mă doare – a spus în continuare profesorul Traian Săvulescu – că străini haini și clica de fugari, care l-au amărât până în ultimele clipe, au dovedit atâta cruzime cu cel mai bun și mai generos om pe care l-am cunoscut, refuzându-i bucuria, - pe care el a intonat-o de atâtea ori în finalul Simfoniei a IX-a – de a reveni în patrie și de a vedea pe semenii săi înfrățiți în muncă, în bună înțelegere, doritori de pace, doritori de bine și frumos – principii care i-au fost crezul vieții lui.

Printre muzicienii noștri care au mai vorbit la microfon despre Enescu se numără profesoara Florica Muzicescu de la Conservatorul Ciprian Porumbescu care a privit latura interpretativă enesciană⁶⁾ și compozitorii Alfred Mendelsohn⁷⁾ și Sabin Drăgoi⁸⁾.

În timp ce Alfred Mendelsohn a zăgrăvit cu precădere chipul atât de variat al artistului și felul larg în care se manifestă apartenența națională a creației și interpretării lui Enescu, Sabin Drăgoi, depășind câteva amintiri, a atras atenția asupra aspectului "George Enescu, iubitorul, înțelegătorul, prețuitorul și valorificatorul tezaurului nostru folcloric".

Despre "artistul sintetic, pe cale de dispariție din cultura muzicală contemporană" – cum spunea I. Iampolski acum aproape un deceniu, referindu-se la multilateralitatea geniului enescian – au vorbit posturile noastre de radio și câteva personalități muzicale proeminente de peste hotare.

În cadrul prezentării concertului orchestrei simfonice a Filarmonicii *George Enescu* (29 mai) dirijat de Alfred Alessandrescu și dedicat în întregime creației lui Enescu, am auzit la radio, înregistrat pe bandă de magnetofon, cuvântul pianistei franceze Marguerite Long al cărei nume și-a cucerit de mult faima mondială. Ea a felicitat țara noastră pentru înființarea concursului internațional de interpretare *George Enescu* și pentru toate celelalte inițiative ... *menite să eternizeze marele și gloriosul nume al lui George Enescu.*

⁶⁾ 10 mai, ora 19

⁷⁾ 12 mai, ora 22,30

⁸⁾ 14 mai, ora 20

Cuvinte calde și pline de prețuire au fost auzite de asemenea la posturile noastre de radio din gura marilor compozitori Aram Haciaturian, Zóltan Kodály și Pancio Vladigherov⁹⁾.

Ascultătorii și compozitorii sovietici cunosc bine opera lui Enescu – a spus, printre altele, Haciaturian ... De un uriaș succes s-a bucurat turneul lui Enescu la Moscova, care a avut loc puțin timp după sfârșitul războiului. Enescu și-a cucerit simpatia caldă a iubitorilor de muzică sovietici.

Compozitorul maghiar Zóltan Kodály a evocat ultima sa întâlnire cu maestrul român (Chicago, 1947) și a vorbit despre popularitatea de care se bucură și în America *Rapsodia Română* a lui George Enescu, iar Pancio Vladigherov și-a exprimat astfel admirația pentru ilustrul muzician: *M-a fermecat atât ca compozitor prin creațiile sale puternice, cât și ca violonist, prin interpretarea adâncă a operelor pe care le executa ..., George Enescu a lăsat o amintire de neuitat, nu numai în țara lui. Compozitor, el va trăi în minunatele lui Rapsodii Românești, în cele două suite, în simfoniile și în Poema română, în muzica de cameră, în numeroasele cântece și piese, în opera Oedipe.*

Și nu întâmplător a menționat Vladigherov în primul rând *Rapsodiile*. Ele constituie aspectul cel mai direct și elocvent al legăturii artistului-patriot cu țara sa. Popularitatea, superioara lor valoare artistică, sunt atât de unanim recunoscute încât glasurile răzlete ale adepților cosmopolitismului, ale înstrăinaților pripășiți în Apus, cărora muzica populară le *miroase a opincă* și care le socotesc drept *păcate de tinerețe* ale maestrului, nu reușesc să adumbrească nici cât o gămlie de ac valoarea lor.

George Enescu (se spunea într-o emisiune radiofonică din ziua de 22 mai) *s-a stins din viață, dar geniul lui – lucrări, gânduri, învățăminte, – continuă să lumineze drumul muzicii noastre către țarmuri noi. Cel mai frumos discurs, cea mai asemănătoare sculptură nu va putea da decât o imagine destul de depărtată a sufletului, a măreției unui muzician. În schimb, o pagină din muzica lui, un rând câteodată, ne dezvăluie dintr-o dată tot adevărul. De aceea cel mai frumos omagiu adus unui compozitor este acela de a-i cânta operele.*

Într-adevăr, posturile noastre de radio au făcut foarte mult în această privință. Noroc că pe lângă amintirile întipărite în suflele – a spus în vibrantul ei salut adus memoriei lui Enescu, eminenta artistă Lucia Sturdza Bulandra¹⁰⁾ – *au mai rămas și câteva înregistrări la radio care ne vor*

⁹⁾ Vezi revista "Muzica" nr. 5/1955

¹⁰⁾ 13 mai, orele 16,35

permite din când în când să ne mângâiem memoria ascultându-l cel puțin în aceste reproduceri.

Din nefericire înregistrările sunt foarte puține, prea puține. Aceasta și din cauza nepăsării celor care trebuiau să se îngrijească în trecut de păstrarea cu sfințenie a ceea ce rămăsese ca înregistrări pe ici pe acolo, din întâmplare, ca prin minune; această nepăsare ne-a lipsit pe toți și în special din generația tânără – care n-au mai apucat să-l vadă și să-l audă pe Enescu la Ateneu, la Dalles, sau în turneele lui prin țară – de comori artistice neprețuite.

În cadrul emisiunilor radiofonice consacrate memoriei lui Enescu, în care au vorbit compozitori români și străini, interpreți, oameni de litere și teatru, academicieni, am putut asculta printre altele *Simfonia I-a* de Enescu, interpretată de orchestra Filarmonica din București sub conducerea autorului, *Simfonia a 4-a* de Brahms în aceeași execuție, *Concertul brandenburgic în fa major, nr. 2* de Bach, tot cu orchestra Filarmonica din București, dirijată de Enescu și interpretată de soliști ai orchestrei.

În ultima vreme Radiodifuziunea noastră, ca urmare a demersurilor insistente făcute pentru procurarea de înregistrări în legătură cu Enescu, a reușit să pună la dispoziția ascultătorilor o serie de lucrări – cu precădere de Bach – interpretate de violonistul și dirijorul Enescu. Prezența lor regulată la microfon a căpătat aspectul unui ciclu de emisiuni care erau așteptate cu un viu interes. Astfel au fost de pildă: *Concertul pentru patru pianе și orchestră în la minor* (transcripție după Vivaldi) interpretat de Ansamblul concertelor de cameră din Paris dirijat de George Enescu (soliști C. Chailley Richez, F. le Gonidec, J.J. Painchaud și Grimaud), *Concertul brandenburgic nr. 5*, în aceeași interpretare (soliști fiind Chailley Richez, pian, Christian Ferras vioară, J.P. Rampal flaut), *Concertul în re minor pentru trei pianе și orchestră*, dirijat de Enescu (soliști Chailley Richez, F. le Gonidec și J.J. Painchaud).

Sâmbătă 2 iulie, la orele 19,05 s-a transmis la radio un program sub titlul *Noi înregistrări muzicale primite din partea Radiodifuziunii sovietice*. Era un concert George Enescu înregistrat cu prilejul turneului întreprins cu un neasemuit succes de maestru în Uniunea Sovietică (1946). Programul a cuprins: *Preludiul și fuga în sol minor* de Bach, interpretat la vioară de Enescu, *Menuet și Largo espressivo* de Pugnani-Kreisler, în execuția lui Enescu și a pianistului Alexandr Makarov, *Rapsodia în La major*, în interpretarea Orchestrei Simfonice de Stat a Uniunii Sovietice dirijată de autor, *Concertul pentru două viori și orchestră* de Bach în care soliștii erau George Enescu și David Oistrach iar orchestra era dirijată de Kiril Kondrașin (Același concert l-am auzit la posturile noastre de radio și în

cunoscuta execuție a lui Enescu și Menuhin, acompaniați de orchestra simfonică din capitala Franței, dirijată de Pierre Monteux).

În săptămâna de la 15 – 21 august 1955, cu prilejul împlinirii a 74 de ani de la nașterea lui Enescu (7/19 august 1881) s-au transmis la radio mai multe emisiuni închinată memoriei lui. Astfel, în ciclul "Mari interpreți" s-a difuzat marți, 16 august, ora 19,00, *Sonata nr. 2, în la minor, pentru vioară solo și Partita nr. 3, în Mi major*, de Bach. Sunt înregistrări din cele mai recente făcute în perioada în care boala nemiloasă măcina din ce în ce mai mult sănătatea maestrului. Cercul de profitori care au mișnat mereu în jurul lui Enescu, căutând să-i speculeze talentul și munca, cel mai înalt crez al vieții lui, au vrut pesemne să nu piardă ceea ce mai puteau câștiga de pe urma sa. Cât efort, câtă supremă adunare și încordare a forțelor care se iroseau, i-o fi trebuit violonistului-soare, care cobora spre asfințit, să mai arunce o dată lumina artei lui ce strălucise peste tot pământul!

Tot în săptămâna de la 15 – 21 august am ascultat la radio o formă interesantă de emisiune muzicală, în care a fost prezentat nr. 5 al revistei "Muzica", închinat lui George Enescu. Omagiile fruntașilor vieții noastre cultural-artistice și ale celor de peste hotare, reproduse în paginile organului Uniunii Compozitorilor din R.P.R. și al Ministerului Culturii, care fuseseră transmise mai înainte la radio, ca și articolele semnate de Zeno Vancea, Tudor Ciortea etc., au fost ilustrate cu muzică compusă, cântată sau dirijată de George Enescu. Am ascultat printre altele – în întregime sau fragmentar: *Poemul de Chausson* (în paginile revistei *Muzica*, a fost reprodusă o impresionantă fotografie, luată în timp ce maestrul, aproape transfigurat, interpreta această lucrare), *Andantele din Sonata nr. 2 pentru vioară și pian de Enescu*, *Chacona de Bach și finalul Sonatei a 3-a în caracter popular românesc* (sonată caracterizată de Arthur Honegger drept o manifestare capitală în repertoriul viorii, în ultimii 30 de ani).

În aceeași săptămână am auzit o emisiune despre Enescu hărăzită copiilor și am avut de asemenea marea bucurie să ascultăm la radio *Octetul* pentru coarde, op. 7, dirijat de Enescu însuși. Ce frumoasă realizare! Cât de armonios a sunat ansamblul! Enescu a tălmăcit lucrarea așa precum el însuși recomanda în prefața pentru noua ediție a *Octetului*.

...*E de notat pentru execuția lui că nu trebuie să se insiste prea mult asupra unor artificii contrapunctice pentru ca să se permită astfel punerea în valoare a elementelor tematice și melodice esențiale.*

Peste o lună se împlinea un an de când mulți dintre iubitorii de muzică ascultasera pentru prima oară această lucrare (ea datează din 1900), dirijată de C. Silvestri, cu prilejul concertului de muzică de cameră închinat lui George Enescu și organizat la sala Dalles în toamna trecută de Filarmonica de Stat. Audiția a constituit atunci o revelație pentru mulți;

poezia, nesfârșita bogăție a conținutului ei expresiv, i-a cucerit pentru totdeauna pe ascultători. A trecut multă vreme până ce s-a transmis la postul nostru de radio această lucrare ...în primă audiție cum s-a anunțat. De ce? De ce a trecut atâta vreme până ce s-a transmis la radio *Dixtuorul*? Trebuie să se facă tot ce este cu putință pentru redarea lui Enescu în întregimea lui și în cel mai scurt timp poporului său, din a cărui conștiință face parte împreună cu Eminescu, cu Grigorescu sau Andreescu și celelalte mari figuri ale culturii și artei noastre.

Slujitorilor radioului nostru care, în anii trecuți, ca și în ultima vreme, au avut o contribuție de mare importanță în difuzarea creațiilor și interpretărilor lui Enescu, le revine îndatorirea de onoare să continue cu și mai mult sârg activitatea de propagare a artei ilustrului nostru artist. (Este necesar ca și alte înregistrări cum ar fi *Impresii din copilărie* realizate de Enescu și Lipatti sau sonatele de Schumann, în interpretarea lui Enescu acompaniat de C. Chailley Richez, să fie procurate). Textele prezentărilor trebuie substanțial primenite, completate cu noi date, întrucât unele dintre ele sunt schematic și foarte sărace. (Exemplul cel mai grăitor este tocmai acel al *Rapsodiilor*). Sugerăm Direcției Muzicale Radio realizarea unor montaje educative menite să înlesnească pătrunderea mai ușor în marea masă a ascultătorilor a creațiilor enesciene. Pe lângă vechile cicluri de emisiuni în care se difuzează creația și se face cunoscută marelui public arta interpretativă a lui Enescu (este vorba de ciclurile *Sonata*, *Simfonia*, *Figuri de compozitori români*, *Rapsodii de compozitori români*, *Mari interpreți*, *Suite de compozitori români* etc.), ar fi bine de asemenea dacă în fața microfonului ar fi invitați compozitori și interpreți, colegi și colaboratori ai marelui dispărut, cei care au trăit în preajma lui George Enescu, spre a împărtăși din amintirile lor, din învățămintele primite de la maestru.

Orice urmă lăsată de glorioasa lui viață trebuie să fie făcută cunoscută și valorificată. Însemnările lui pe partituri, indicațiile orale din timpul repetițiilor, în sfârșit totul trebuie să fie dat spre folosul continuei dezvoltări a artei noastre muzicale.

Pentru radiodifuziunea noastră lista operelor lui Enescu ar trebui să constituie un plan de muncă în vederea realizării unor înregistrări muzicale de cea mai înaltă valoare artistică, demne de Enescu, artistul, omul, demne de cel mai mare muzician român.

Eugen Pricope

în: *Muzica*, București, nr. 7-8, VII-VIII 1955

Gânduri despre marele muzician

Nori plumburii goneau fără astâmpăr deasupra satului așezat pe culmi.

Oamenii nu păreau deloc mulțumiți de aceste prevestiri care-i mânau din toiu lucrului la sfat și ședere.

Căsuțele pitite abia se mai vedeau printre pomi. În satul Liveni prinseră a bate clopotele. Dangătele armonioase, singurele care mai cutezau să țină piept ploilor ce veneau lanț, cuprinseseră tot satul.

– Poate, poate i-o mai domoli dacă n-o izbuti să-i alunge de pe aici că tare ne urmăresc de o bucată de vreme făcu într-un timp moș Vasile Sandu. Cei din casă ascultau cu luare aminte vorbele părintelui lor.

Afară începu să se întunece. Din cupola uriașă de azur translucid, prin sitele dese ale înălțimilor pulberea de stropi se răspândea cu repeziciune peste tot.

Chipurile mucalite ale sătenilor prinseră a se lumina din nou. Grindina fusese alungată și odată cu ea și lanurile salvate a nu știu câta oară de prăpăd. Moș Vasile ieși pe prispă.

– D-apoi unde umblați oameni buni pe o vreme ca asta? Veniți aici în tinda casei că până în vatra satului aveți o bucățică bună de mers.

– Mulțămim moș Vasile, lasă nu te osteni mata, șezi liniștit că n-om zdreveni noi până acasă. La auzul acestor vorbe moșul își petrecu mâna uscățivă prin pletuțele înspicate apucând-o agale spre poartă.

– Dacă voi vreți poșteală mare, cu alai, uite vă ies în cale. Drumeții n-avură încotro și cu părere de rău că s-au lăsat rugați până într-atâta îl urmară.

În căsuță era cald și bine și apoi moș Vasile, om de omenire, își făcu până la capăt datoria de gazdă.

*

– ... Că rău v-ați mai înstrăinat măi oameni buni, oftă cu amărăciune în glas moșul. Stă omu' în ploaie și vă poștește și voi cu poloșniile voastre.

Să știți că nu-i tocmai frumos să se roage de voi un bătrân.

– Mă iartă-i și mata tătuță; oamenii, dă și ei au grijile lor ...

– Ce tot îndrugi tu fată, acum nu-i vreme de griji ... să le mai lăsăm pe seama altora grijile și nevoile căci de ele am avut parte de când mă știu.

– Așa-i, așa-i, îngăimă ră toți cu tremurare în glas.

– Măi băieți, eu am îmbătrânit, nu mai pot ține cu voi nici la muncă, și nici la umblătură și de aceia am cutezat să vă chem în casă, să mai stăm de vorbă, să-mi mai spuneți și voi ce se mai aude, ce noutăți mai știți în

legătură cu sărbătorirea scumpului și neuitatului nostru George Enescu, că de, vorba ceea, voi mai mergeți la cămin, citiți pe la gazetă, pe când eu? ... mă învârt prin jurul casei. Neculai Crăciun, prinse curaj de vorbă. "Să ne fie cu iertare; dar ceea ce știm noi cred că știi și mata ... că văd că aproape nu trece o săptămână ca să nu-ți vină oaspeți aleși în casă."

– Asta așa e, încuviință moșul măgulit de alăta cinste, dar tot voi auziți mai multe. Zilele trecute un tânăr înalt, frumos, cu glas domol și privirea liniștită, despre care am aflat că era un profesor muzicolog mi-a adus multe vești bune. Printre altele îmi spunea că nu va trece multă vreme și se va reconstitui casa bătrânească a marelui geniu iar satul nostru va avea cinstea de a-i purta numele.

– D-apoi mata încă nu știi? ... Am vorbit cu un om din Cracalia care mi-a spus că a și sosit decretul cu schimbarea denumirii satului la sfatul popular. Ochii moșului se umeziră de lacrimi. Slavă domnului! Se cunoaște că la conducerea țării au ajuns oameni de-ai noștri, oameni care știu să prețuiască ceea ce ni-i drag tuturor.

– Măi dragii moșului, eu nu-l pot uita pe George al nostru și nu mă pot împăca cu gândul că nu mai e printre noi. După priceperea mea George era un om care trebuia să trăiască în vecii - vecilor. Mi-l amintesc de când era copil. Parcă-l văd! Noi ne jucam pe marginea șanțului dinspre biserică, așa cum știam noi, George se juca altfel. Stătea în odăița lui și cânta într-una din scripca pe care i-o luase tat-su de la Dorohoi. Când începea să cânte uitam de toate și-l ascultam cu sufletul la gură.

Nici muzicanții cei mai de vază nu se puteau lua cu el cu toate că nu avea mai mult decât 4 ani. Eșia în ogradă. Privea în dreapta, în stânga și apoi venea întins la mine.

– Vasilică știi ceva, ia hai să tragem o fuguță până la iaz. Îl ascultam și-l urmăam sfios cu toate că eram amândoi de aceeași vârstă.

Eu mă muruiam ca un împelițat, el asculta liniștit fiecare foșnet al trestiei, orăcăitul broaștelor, trilul păsărilor căutând parcă a le înțelege graiul. Târziu, ne întorceam spre casă. De multe ori mi se pregătia papara; când îi spuneam tatei că am fost cu George nu-mi mai zicea nimic. Au trecut ani în șir după aceia și nu ne-am mai văzut. George colinda străinătatea ducând faima noastră cu arcușul lui dumnezeiesc în lumea largă. De la un timp începu a veni mai des pe aici.

Primul lucru pe care-l făcea cum ajungea în sat era acela de a-și revedea odăița modestă, cu hornul și pătucul de unde privea pe geamul dinspre miazăzi și de care-l legau duioase amintiri. Ori de câte ori luam vorba despre casă îmi spunea: *Aici am deschis ochii, am văzut întâia rază de soare, aici vreau să-i închid.*

N-a mai apucat George al nostru să-și împlinească dorința. Ochii lui mari și plini de bunătate, care priveau parcă din alte lumi s-au închis pentru totdeauna, departe de noi, de tot ce i-a fost mai drag, mai scump pe lumea aceasta.

Cum trec anii! ... La 19 august se împlinesc 74 de ani de la nașterea lui George. În aști 74 de ani, în satul nostru am văzut mai mult străinii că se interesau de viața și locurile unde s-a născut mândria noastră. Rușine mare dragii moșului, rușine; trebuia să se termine odată și cu ocara asta și după câte înțeleg numai partidul și guvernul nostru au pus capăt acestei nelegiuii. Eu știu din bătrâni că *Cinstea se cinstește prin cinste*.

Prin ogradă, apa șiroia într-una. Cerul se limpezise de-a binelea. Moșul își petrecu invitații până la porțiță. De acolo, cu mâna streășină la ochi le strigă încă odată.

– Să mai vii Nicolăieș și tu Ionică, să veniți bre să-mi mai spuneți, că multe lucruri bune am auzit de la voi și ... nu bănuți că v-am făcut să zăboviți și pe la mine.

– Om veni moș Vasile, om veni ... cu sănătate și voie bună.

Până seara târziu, în casa moșului se vorbi numai despre marele geniu, despre cel care a știut să se facă nemuritor prin dragostea pe care a nutrit-o celor mulți cărora le alinaseră inimile îndurerate.

Octavian Temneanu

în: *Lupta noastră*, Dorohoi, nr. 300, 13 VIII 1955

Geniul muzicii românești 1881 – 1955

Bătrânii salcâmi își leagă ușor ramurile șușotind între ei. La umbra înmiresmată, cu sentimentul unei dorinți nestăvilite, semincerii satului s-au strâns cioată, aici pe pământul binecuvântat, unde cu 74 de ani în urmă, la porțile vieții cuteza să bată cel care avea să devină faima plaiurilor moldovene, mândria întregului nostru popor, geniul muzicii românești.

Cine ar fi bănuț în acele clipe că în plăpânda ființă a micului George avea să sălășluiască făclia geniului, augusta întruchipare a nemuririi.

Amintirile despre *copilul minune* zămislire a tot ce a avut mai bun, mai scump, și mai înălțător zgârcita natură, gâlgâie neconținut transportându-te într-o lume de basm și totuși atât de aproape de realitate.

Sub pletele salcâmlor protectori nu s-au întâlnit nici conferențieri, nici filosofi, ci oameni simpli care desfăcându-și larg băierile inimilor au

poposit spre a-și mai aminti despre cel mai drag fiu al Livenilor-Dorohoiului și al poporului întreg.

– Parcă mai ieri era ziua aceea. Îi făceam scripcuțe de hlujan ... îți mai amintești bre Vasile ?

– Cum să nu-mi amintesc ; asemeni lucruri se uită ?

– Cânta el și bătrânul Costache Enescu, d-apoi feciorul i-o lua înainte. Povesteau bătrânii Grigore Ababii, Toadere Ilcu și alții de scama lor că tatăl lui Jorjâcă i-adusese băiețașului un lăutar vestit din Dorohoi, care locuia prin Răileni, de-i zicea Neculai Chioru. Faima lăutarului o ținut câteva zile. O avut el grijă Jorjâcă să mi-l pună și pe asta în cofă.

Dac-o văzut-o și pe asta, Costache Enescu o hotărât să meargă cu el la Iași, la un profesor cu renume ; și s-o dus pân' la urmă.

Moș Vasile Sandu, își pipăi buzunarul și după ce se convinge că nu-i lipsește ceea ce căuta scoase cu gravitate un ziar împăturit cu multă grijă.

– Ce să fac ? port și eu ziarul, că pe el știu că n-am să-l mai văd. Ei, care vrea să citească ? reluă firul vorbei Moș Vasile după o pauză destul de lungă. Citește tu măi Neculai că ai ochi mai buni, îl îndemnă un glas blajin pe Neculai Crăciun. Alesul, nu stătu mult pe gânduri și începu să citească.

– Ia mai citește odată ... de acolo unde zice despre prima lui călătorie la Iași, la profesorul de conservator Caudella ...

Așa-i da ... spune și acolo ceva, da prea puțin. Uite cum a fost : *Când o văzut Costache Enescu dragostea copilului pentru vioară, s-o dus la cel mai vestit profesor al Moldovei, Caudella, cum îi zice acolo. Profesorul de la Iași încântat de îndemânarea lui Jorjâcă l-o sfătuit să învețe notele și când le-o prinde bine înțălesul să mai poștească pe la el. Ș-o mers Jorjâcă a doua oară la Iași, cunoștea de acum și notele. Profesorul l-o ascultat din nou ș-o rămas uimit de cântarea lui măiestrită. De data asta l-o sfătuit să meargă la Viena, care pe vremea aceea era socotită patria muzicii. Avea numai 7 ani atunci.*

– Asta scrie și aici.

– Atunci citește mai departe ; că eu te-oi opri când oi vedea c-o iai razna.

Începură cu toții a râde.

... După 4 ani de studiu, continuă cititorul, în care timp învață toată materia de curs primar și secundar precum și limbile franceză și germană, cursul preparator de vioară, cursurile de armonie, contrapunct, pian, muzica de cameră și compoziție, absolvise cursurile cu Excelent obținând cea mai mare distincție a conservatoarelor vieneze *Gesellschaftsmedalle* ... La 11 ani pleacă la Paris ca bursier al statului român unde își desăvârșește studiile ...

– La 16 ani o compus el prima cântare, despre noi, despre viața noastră cu care și-o câștigat renumele : *Poema Română* ...

Era un geniu, un dăruit, o minune omul acesta. Îți mai amintești de cântecul acela frumos pe care-l cântam din frunză pe la șezători când eram și noi flăcăi ? Drept răspuns moș Ion luă o frunză și după ce o potrivea între buze începu să îngâne tremurat. După el, încetișor, bătrânește, așa pe negândite întruchipară un cor în toată puterea cuvântului.

Cu plăvanii de la jug

Port în țarini mândru plug

Dragi mi-s boii, câmpu-i drag,

Brazde adânci de-a lungul trag ...

Și versul acesta care le mergea la inimă le-aduseră aminte de cele două războaie pe care le apucaseră, în timpul cărora, cântecul îi îmbărbăta, le alina durerile și mângâia inimile.

... Dar când țara m-o chema

Plug pe pușcă voi schimba

Și voi trage-n vrăjmași

Brazda mea de bun ostaș.

– Săracul Enescu ... că bine le mai zicea ... și glasul bătrânului se îneca în lacrimi.

.....
În dreptul sfatului, un grup de oameni poposiră în fața gazetei cetățenești. Acest lucru de altfel obișnuit de către țărani noștri muncitori avea în el totuși ceva măreț, ceva înălțător. Un om simplu, un sătean de-al lor, își spunea deschis gândul căutând să povestească prin cuvintele lui lucruri deosebit de interesante despre neuitatul lor frate, George Enescu, pe care-l cunoscuse, cu care vorbise de atâtea ori și care înainte de a închide ochii pentru totdeauna își exprimase ca ultimă dorință și cea mai sfântă, dorința de a-și vedea poporul drag, patria scumpă care-l hărăziseră cu tot ce au avut mai bun.

*

August 19 !...

Se împlinesc 74 ani de la nașterea marelui geniu al muzicii românești. Sala teatrului din orașul Dorohoi e ticsită de lume. Au venit aici și tineri și bătrâni ca să-l cunoască mai bine pe acela care prin vraja arcușului fermecat a povestit întregii lumi despre țara aceasta și poporul ei minunat, cu suflet blajin și de ispravă. În primele rânduri de bănci, printre admiratorii marelui geniu se află și violonistul H. Nastasă. Ochii i s-au pironit în faldurile cortinei, visători, nerăbdători ... Așteaptă ceva : așteaptă să-l vadă, să-l asculte ca-n atâtea rânduri.

Gândurile îl mână ră până-ntr-acolo că la un moment dat își puse întrebarea : *Cum de nu știu ce lucrare interpretează ?*

Cortina se învâlburează ușor, și în valuri mărunte, grăbite, se revarsă spre culise. Bătrânul violonist tresări. Nicicând nu-l înjunghiasă mai crunt dezamăgirea ; își dădu seama că din clipa aceea niciodată în viața lui nu va mai avea ocazia să-l mai vadă pe cel căruia ori de câte ori i-a cerut ajutor nu l-a refuzat niciodată.

Cu chipurile cernite de durere, dorohoiienii urmăreau cu luare aminte firul vieții marelui geniu. Cei mai mulți dintre ei îl văzuseră și-l ascultaseră de atâtea ori.

Dar cine va putea să ne despartă vreodată de amintirea augustei personalități care până în ultima licărire a vieții sale ne-a fost credincios, ne-a iubit cu generozitatea-i caracteristică.

Prin artă spre mai bine. Acesta i-a fost țelul vieții ; înnobilarea sufletelor omenști, călăuzirea lor pe drumul progresului și prosperității într-o lume liniștită și pașnică. Cât de aproape de năzuințele de totdeauna ale omenirii muncitoare au fost năzuințele sale !

Nu ! Asemeni oameni nu pot fi înhumați. Ei trăiesc și vor trăi de-a pururi în inimile noastre, de unde nu vor putea fi smulși de nimeni, niciodată.

Octavian Temneanu

în : *Lupta noastră*, Dorohoi, nr. 301, 21 VIII 1955

Cum l-am cunoscut pe George Enescu

Era în 1906 la Paris ... eram foarte tânăr ... cântasem într-o sală de repetiție de la Opera Mare fiind acompaniat la pian de Walter Straram. Întâmplarea făcea ca să fie de față cântărețul I. Alceveski, care venise la Paris cu un grup de muzicieni ruși, între care Rimski-Korsakov, Șaliapin, Rahmaninov, și alții ... Alceveski avea și un contract cu Opera din Paris ... Auzindu-mă, el spuse vecinului său:

— Dar acest tânăr cântă mai bine ca mine!

Da de unde! El avea o voce extraordinară, cânta admirabil la operă ... Cert este însă că Alceveski a prins simpatie pentru mine și m-a stimulat și m-a încurajat.

Într-o bună zi îmi aduce câteva pagini dintr-un manuscris, rugându-mă să i le copiez, întrucât erau scrise cam neciteț și urma să le cânte curând la un concert. Mă uit pe manuscris: George Enescu ... cântece pe versuri de Clément Marot ...

— Vreau să te prezint neapărat acestui mare compatriot al dumitale — îmi spuse Alceveski. Este un remarcabil compozitor! De altfel, ar fi bine să înveți unul din aceste cântece și să-l cânți într-un cerc de amatori unde o să fie și el ... o să te acompaniez chiar eu!

Le-am copiat și am învățat chiar trei din aceste cântece care îmbină savoarea poeziei acestui clasic francez cu farmecul special care se degaja din personalitatea lui Enescu.

Vine și seara aceea în care le cânt ... Alceveski era și un bun pianist și acompania în mod remarcabil. Am cântat atunci *Dar către Ana, Tu m-ai uitat* și, dacă-mi amintesc bine, am cântat și *Darul trandafirului*. După execuție, Alceveski m-a prezentat lui Enescu. Tânăr, înalt, frumos, cu ochi pătrunzători și în același timp plini de poezie, George Enescu era în acea vreme un nume cunoscut la Paris și nu numai la Paris ... El mă felicită și-și exprimă bucuria și mândria că un cântăreț român era cel care le cântase pentru prima oară, așa de bine, și încă într-o franceză atât de corectă. I-am mărturisit că, în liceu, la limba franceză, nu eram chiar întâiul ...

— Eh, ai făcut progrese — mi-a răspuns el.

Puțină vreme după aceea, Alceveski a cântat în prima auditiție publică toate cele șapte cântece, în *Sala agricultorilor*. Între timp el mă prezentase unui impresar american care m-a angajat pentru un turneu, astfel încât drumurile mele m-au depărtat de Enescu. Nu pentru multă vreme însă!

Ne-am întâlnit la câțiva ani după aceea din nou la Paris la familia Bénacq. Bénacq fusese un sprijinitor credincios al lui Enescu și al artiștilor în general. La el în casă se făcea multă muzică, se întâlneau numeroși oameni ai artei. Enescu i-a dedicat cântecul *De dragoste să nu mai vorbim*, din ciclul pe versuri de Marot.

Am cântat atunci cele șapte cântece, pe dinafară, cu Alceveski la pian. Programul a fost completat de Alceveski și Enescu, care au cântat împreună fragmente din "Amurgul zeilor" de Wagner.

De nenumărate ori am mai interpretat aceste giuvaeruri ale lui Enescu, la Paris în *Sala agricultorilor*, ca și la Londra și în alte orașe engleze. În 1917 le-am cântat la Londra, acompaniat fiind de marele pianist Arthur Rubinstein.

Tot la Londra am făcut cunoștință cu tânăra cântăreață Maggie Teyte, o remarcabilă artistă care era în Anglia campioana muzicii franceze contemporane. Cânta muzică de Debussy, Ravel, Florent Schmidt. Maggie Teyte îndrăgise cântecelele lui Enescu pe care le interpreta cu multă finețe. De altfel, Enescu îi dedicase unul din ele (*Darul alb*).

Prima oară când am cântat cântecele pe versuri de Clément Marot, acompaniat de maestrul însuși la pian, a fost tot la Paris, în locuința din Avenue Malakoff a unor mari amatori de muzică. Enescu stătea la pian ore

în șir și-i acompania pe toți. Și ce minunat pianist era! Cu ce vervă, acompania el cântecul *Către domnișoarele leneșe care nu vor să scrie prietenilor* dedicate elevei și prietenei sale Nineta Duca.

Eram îmbătat mai ales de poezia romantică, fină, galantă a cântecelor pe versuri de Clément Marot. Am rămas de aceea surprins când Enescu mi-a mărturisit sensul lor adânc bărbătesc, viguros, sens care trebuia accentuat mai cu seamă în acest cântec. În seara aceea m-a acompaniat și în muzică de De Falla. Enescu, cu memoria-i prodigioasă, acompania pe dinafară orice bucată auzită vreodată. Notele îl ... stinghereau. Mărturisesc că eram cam neliniștit. Cântasem cu De Falla însuși aceste cântece și mă întrebam dacă Enescu, din memorie, e în măsură să respecte gândurile autorului și să-mi dea acele puncte de reper cu care mă obișnuisem. Enescu a fost însă, ca totdeauna, magistral, și chiar dacă uneori așezarea armoniilor nu era exact ca în partitură, linia generală, *spiritul* lucrării era respectat, înviat.

De atunci am mai cântat de multe ori cu George Enescu. Îmi aduc aminte de concertele de lieduri de Fauré, Ravel, Duparc, Chausson, date împreună cu maestrul nostru iubit la sala Dalles, precum și de un concert simfonic în care împreună cu orchestra condusă de maestru am cântat lieduri de Duparc, *Șeherezada* de Ravel, *Poemul dragostei și morții* de E. Chausson.

Cu George Enescu la pian am cântat și fragmente din *Oedipe*. Țin minte un concert în care Enescu a fost sărbătorit de muzicienii români cu prilejul împlinirii a 60 de ani. A vorbit atunci Mihail Jora. La concert și-au dat concursul Dinu Lipatti, C. Silvestri, Gabriel Năruja, Virgil Pop, precum și ... tenorul C. Stroescu.

Multe amintiri mi-au rămas de la marele nostru George Enescu. Între altele am asistat la scena când Enescu l-a prezentat pe Jehudi Menuhin lui Paul Paray care se afla în fruntea concertelor Lamoureux. Mă găseam în birourile societății, când Enescu și-a anunțat la telefon sosirea. Paul Paray informându-mă despre aceasta a adăugat: *Ilustrul dv. Compozitor mi-a vorbit de un copil minune. Nu poți să nu ai încredere în George Enescu cu toate că ... copiii – minune ... când te aștepți mai puțin, dau greș*. După câteva minute a sosit Enescu cu Jehudi Menuhin care era atunci un copilăș de vreo 10 ani. Enescu s-a așezat la pian, Menuhin a cântat uluitor *Simfonia spaniolă* de Lalo. Aceasta se petrecea într-o luni. Sâmbătă Menuhin figura pe programul concertului Lamoureux.

Îmi aduc aminte că, tot la Paris, m-am întâlnit cu compozitorul francez Max d'Ollone, prieten bun de-al lui Enescu. Îmi spune:

— Hai, să mergem! George cântă azi dimineață *Simfonia spaniolă* la Conservator.

Ne grăbim, intrăm în sală și-l ascultăm pe Enescu. Părea într-o zi proastă. Părea chinuit. Max d'Ollone îmi spune:

— Ce-o fi cu George? O fi bolnav! Nu e așa cum e întotdeauna!

În pauză mergem la Enescu.

— Ce-a fost cu tine, prietene! Îi spune muzicianul francez.

— Dragă, am o idee nouă, căutam și pe vioară noua poziție capabilă să contribuie la redarea ei!

Enescu era o stea mondială și continua să caute mereu noi soluții creatoare! Un model! ...

În 1935 am înregistrat, cu Enescu la pian, cântecele pe versuri de Clément Marot. Cu acest prilej a făcut pe partitură unele mici adnotări despre dicțiune, accentuând unele litere în așa fel încât să reiasă mai mult culoarea arhaică a versurilor. Totodată a făcut o corectură importantă pe caietul tipărit unde se strecurase o greșeală. [A se vedea *Muzica* nr. 9, 1955, Note muzicale, p. 26.]

În anul următor, în 1936, George Enescu și-a văzut monumentala tragedie lirică *Oedipe* montată la *Opéra*, la Paris. Regia, colosală, era iscălită de Pierre Chereau, decorurile de André Boll. Oedipe era André Pernet, Thiresias – Etcheverry, Păstorul – José de Trévi, conducerea muzicală îi aparținea lui Phillippe Gaubert. Am asistat la triumful marelui nostru compozitor și mărturisesc că eram profund emoționat nu numai ca muzician, dar și ca compatriot al lui Enescu. Prin *Oedipe* muzica românească și-a înălțat și mai mult prestigiul, pe care-l căpătase în mare măsură datorită geniului lui Enescu.

Și acum, în încheiere, o altă amintire.

Ultimul cântec din ciclul pe versuri de Marot este intitulat *Îndureratul* și este dedicat cântărețului rus Alceveski. În acest cântec se află cuvintele acelea atât de profetice, așa de frumos traduse de Horia Furtună:

*Când am să mor / Va muri și durerea / Sufletu-mi trist / Nu știe ce-i
plăcerea / Inima mea neferice suspină / Eu n-am să mai văd o viață
senină / Va trebui veșnic să port în mine / Tot dorul meu.*

Niciodată n-am cântat cu mai mare emoție acest cântec ca anul trecut, la concertul de deschidere a stagiunii Filarmonicii, când știam că Enescu era ținut la pat de o grea suferință și mistuit de dorul de țară! Atunci, un grup de muzicieni, printre care eram și eu, i-a transmis programul închinat în întregime operelor lui. Am aflat că i-a pricinuit o mare bucurie, una din ultimele sale bucurii.

Constantin Stroescu

artist emerit al R.P.R.

în: *Muzica*, București, nr.9, IX 1955

Moștenirea muzicală a lui George Enescu și datoria de a o studia științific

S-au împlinit la 19 august a.c., 74 de ani de la nașterea unuia din cei mai de frunte compozitori contemporani, geniul muzicii românești, George Enescu. Sărbătorim această dată din fila îngălbenită de vreme a istoriei, sub durerea apăsătoare încă a morții sale – departe de meleagurile iubitei lui patrii.

Muzicologia românească se află în fața unei sarcini de mare răspundere: studierea științifică a valoroasei moșteniri muzicale a maestrului.

Cercetătorii noștri au de clarificat pe de o parte erorile trecutului (grave, destul de numeroase și încă suficient de răspândite), iar pe de altă parte, au de studiat aprofundat, sistematic și științific o operă monumentală.

Ceea ce caracterizează în general lucrările asupra lui George Enescu, apărute în trecut, este lipsa de criteriu științific în analiza operei, insuficienta documentare asupra epocii de formație a compozitorului (hotărâtoare pentru înțelegerea și explicarea drumului ascendent al creației), poziția idealistă și cosmopolită în aprecierea contribuției maestrului la dezvoltarea muzicii românești și universale. Spre a ilustra în chip evident *linia* muzicologiei noastre din trecut, vom cita un singur exemplu: în cunoscuta lucrare *Istoria muzicii la români* de M. Gr. Poslușnicu, apărută în anul 1928 și conținând 630 pagini, nu se află scris nici un rând despre George Enescu.

Enescu s-a născut la sfârșitul veacului trecut, când în societatea românească se petreceau transformări, când cu toate condițiile neprielnice existente, cultura progresistă cunoștea un avânt însemnat. În poezie apărea Eminescu, în proză Creangă, în dramaturgie Caragiale, în pictură Grigorescu. Pe drumul mai puțin bătătorit al muzicii, exista o simțitoare rămânere în urmă. Prin Enescu însă, muzica își dobândește la noi locul ce-l merită alături de celelalte arte.

Biografia lui Enescu de până acum – pe de o parte dintr-o necunoaștere a muzicii noastre clasice, iar pe de altă parte surprinși de acest colos – l-au privit ca o apariție *din senin*, fără nici o legătură cu epoca strădaniilor din veacul trecut, ca *un om în sine*, spre a folosi expresia unuia din aceștia. Este timpul ca – folosind moștenirea lui Enescu drept o expresie majoră a valorilor noastre creatoare – să arătăm lumii întregi că poporul nostru are un bogat tezaur muzical, se sprijină pe contribuția unei pleiade de muzicieni valoroși din trecut, datorită cărora Enescu s-a putut orienta la timp spre cântecul popular, opera sa fiind astăzi modelul școlii naționale

Autorul în fața
bisericii din
Cracalia, cu ocazia
călătoriei de
documentare pe
urmele lui Enescu
(1955).

Preotul și dascălul
bisericii din Cracalia
(1955).
Fotografiile
autorului.

românești. Disprețul muzicologilor de odinioară față de producțiile autohtone se poate ușor desprinde din faptul că ei n-au văzut în compozițiile veacului al XIX-lea decât *lucrări fără deosebită valoare artistică în care banalitatea își dispută locul cu o tehnică rudimentară* (vezi George Enescu de M. Costin). Astăzi vor rămâne surprinși, poate, aflând că Enescu a studiat, a cunoscut profund și multilateral opera lui Flechtenmacher, I. Scărlătescu, Dima, D. G. Kiriac, Gh. A. Dinicu și mai ales cea a lui Eduard Caudella (spre a nu mai aminti compozitorii mărunți citați chiar de maestru: Scheletti, Dim. Florescu, Cavadia ș.a.). Iată de ce socotim că una din principalele probleme pe care le-ar avea de rezolvat muzicologia actuală ar fi dezvoltarea lui Enescu, precum și legătura sa cu muzica clasică românească.

Cercetătorii din trecut, nu numai că nu au explicat aceste fenomene, nu au adâncit biografia lui Enescu, dar au și falsificat-o.

În mod tendențios s-a subliniat rolul pe care l-ar fi avut monarhia în *încurajarea* lui Enescu în perioada studiilor acestuia în străinătate, trecându-se peste adevărul exprimat de însuși maestrul care declara într-un articol de acum 15 ani, că Palatul *i-a deschis porțile* de abia în anul 1898, după ce *Poema Română* îl consacrase deja la Paris!

Deși Enescu și-a făcut studiile în străinătate, recepționând unele influențe germane și franceze, totuși experiența, meșteșugul și geniul său creator se manifestă în primul rând în lucrări cu tematică populară românească: *Poema Română*, *Suita I-a* pentru orchestră, *Rapsodiile*. Ele îi aduc faima mondială. Nu trebuie uitat de asemenea că începând cu opus 1 și terminând cu opus 32 (ultima sa lucrare scrisă la Paris), toate au la bază cântecul popular, fapt care subliniază puternica, constanta și totală identificare a sufletului său cu folclorul.

Mult timp opera lui Enescu a fost privită ca un rezultat al influențelor lui Brahms, al impresionismului francez al lui Debussy, mergându-se atât de departe încât unii au afirmat că *nu se poate spune că noutatea savuroasă a lui Strawinski și a polifoniștilor rămase străină, nu se integrează și ea în stilul capului de școală românească*. Dar despre adevăratul și cel mai important rol – acela al cântecului popular, s-a vorbit foarte puțin și superficial. Muzicologii și folcloriștii contemporani vor stabili desigur pe baze științifice când și unde a cunoscut Enescu cântecul popular, ce repertoriu i-a stat la dispoziție, ce înrăurire au avut cântăreții populari și lăutarii asupra creației și stilului violonistic de interpretare. Dintr-o cercetare recentă făcută la Liveni, Mihăileni și Cracalia (meleagurile copilăriei lui Enescu), am putut afla că maestrul cânta din solz de pește, participa regulat la hora satului, chema și plătea lăutarii la el acasă cu 500 lei ședința, spre a le nota melodiile, se prindea în joc alături de fetele și flăcăii din Cracalia,

petrecea nopți întregi la izvorul său preferat ascultând buciumele și fluierile ciobanilor de la stâna tatălui său etc. Toate aceste amănunte răspund la o sumedenie de întrebări privind materialul tematic popular al creației compozitorului.

O totală confuzie, completată cu multe povestiri fanteziste domină monografiile din trecut referitoare la epoca de tinerețe, de formație a lui Enescu. Copiind unii după alții fapte lipsite de interes, unele chiar de adevăr, necontrolate (s-a mers atât de departe încât și erorile de tipar asupra unor nume ale strămoșilor compozitorului s-au perpetuat) lăsând în schimb la o parte elemente de bază, capabile de a explica științific unele aspecte ale creației marelui muzician, cercetătorii de odinioară au ajuns să întocmească o biografie simplistă, romanțată, departe de frământările și bogăția vieții unei personalități atât de complexe.

Enescu-creatorul a debutat în public la 16 ani, vârsta la care unii compozitori abia începeau să studieze muzica. Influențele din afară erau desigur foarte numeroase. Pe acestea puneau accentul biografii săi din trecut. Dar oare nu l-a ajutat cu nimic mediul muzical familiar (ne gândim la vacanțele petrecute la țară) și contactul cu muzicienii români cărora Enescu le interpreta adeseori lucrările? Mai poate fi valabilă afirmația muzicologului M. Costin, că orchestra simfonică a Ministerului Instrucțiunii Publice, corul *Carmen* dirijat de Kiriac, Opera Română condusă de George Ștephănescu și trupa de operete a lui Grigoriu nu creaseră încă *mediul muzical potrivit genialității unui artist ca George Enescu*? Iată de ce socotim că e bine ca muzicologii să-și îndrepte atenția asupra cercetării epocii de formație a compozitorului, hotărâtoare pentru dezvoltarea sa ulterioară. Cunoscând bine anii 1897 – 1910 din viața compozitorului, vom răspunde mai precis acelor întrebări (ce fel de melodii populare a folosit, de unde le-a cules, în ce perioadă, prin ce mijloace) ivite cu prilejul analizelor unor lucrări ca *Sonata III-a pentru vioară*, *Suita sătească*, *Impresii din copilărie*, pietre de hotar în creația românească contemporană.

În opera marilor muzicieni, cercetătorii au căutat să stabilească drumul istoric al creației, așa-numitele *epoci*. Tovarășii Zeno Vancea și Romeo Ghircoiașu încearcă în numărul festiv consacrat lui Enescu de către revista *Muzica* să dea un răspuns acestei probleme atât de actuale pentru muzicologia noastră. O discuție liberă asupra criteriilor care ar trebui să stea la baza acestei clasificări ar fi binevenită în cadrul unor ședințe ale secției de muzicologie de la Uniunea Compozitorilor. Foarte just observă muzicologul și compozitorul Zeno Vancea în studiul (poate cel mai serios care s-a scris până azi) intitulat *Rolul și locul creației lui George Enescu în muzica românească*, că trecerea de la conceptul rapsodic la formele complexe capabile de a modifica însăși substanța muzicii simfonice românești

reprezintă un pas hotărâtor spre progres al lui Enescu. Dar cauza care produce această schimbare, nu se explică.

Urmărind linia ce separă epoca – am numi-o de tinerețe – de epoca de maturitate a lui George Enescu, vedem că ea coincide cu sfârșitul primului război mondial. Cu *Simfonia III-a* (1919), Enescu pășește în marea perioadă a lui *Oedipe*, *Sonata III-a* în stil popular românesc pentru vioară, *Suita sătească*, *Impresii din copilărie* (1940). Revizuirea concepției sale asupra tratării folclorului se produce probabil în urma celor 6 ani petrecuți în țară (1913 – 1919), a contactului permanent cu satul natal, în urma unei vii legături cu compozitorul Eduard Caudella. În manuscrisul memoriilor sale, maestrul ieșean a notat: *Am mai compus și un al doilea Concert pentru vioară pe care l-am încercat duminică în 23 septembrie 1918 cu maestrul Enescu și care i-a plăcut*. El remarcă de asemenea că în acea perioadă *marele nostru maestru, George Enescu a dat un festival în onoarea mea la care programul a fost alcătuit numai din compoziții ale mele, între care figura și primul meu Concert de violină cu acompaniament de orchestră dedicat maestrului și executat de d-sa (sub conducerea mea) într-un mod admirabil*.

Cotitura lui Enescu după primul război mondial – când deja schițase amănunțit opera *Oedipe* – se mai reflectă și în genul lirico-dramatic. Același Caudella, autor a nenumărate opere și operete îi imputa lui Enescu: *A terminat acum prima sa operă dramatică: Regele Oedipe. Păcat că nu e un subiect românesc!* Dar în perioada ce i-a urmat premierei din anul 1936, maestrul Enescu se pare că i-a ascultat sfatul lui Caudella: a lucrat împreună cu Horia Furtună, adaptarea textului pentru scenă a două opere românești: *Făt Frumos* și *Păcală*.

Nu cunoaștem ultimele lucrări spre a putea preciza dacă ne aflăm în fața unei noi etape în creația maestrului. Când vom putea studia și aceste lucrări ne vom da seama dacă este vorba de o a treia perioadă de creație enesciană, așa cum sugerează unii cercetători străini.

Fără îndoială că se vor ivi încă multe greutăți în stabilirea epocilor de creație a lui George Enescu. Dar nimeni nu va putea nega că de la *Poema Română* până la *Simfonia III-a*, de la aceasta până la *Suita sătească* și *Impresiile din copilărie*, se deslușește limpede un salt calitativ, un mod diferit de tratare, de la o lucrare la alta, a folclorului, care pentru Enescu reprezintă aluatul de plămădire permanentă a operei sale. Înseși declarațiile sau interviurile compozitorului dinaintea primului război mondial (*Forma muzicală ce se potrivește muzicii românești este cea rapsodică ...*) și cele de mai târziu (interviul din 11 ianuarie 1937 acordat prof. Onisifor Ghibu, unde rectifică teza din 1910 arătând că folclorul l-a mai tratat *acum de curând* într-o *Sonata à la roumaine*), dovedesc pe de o parte confuzia ce l-a stăpânit

în epoca de tinerețe și cotitura ce-o realizează mai târziu, iar pe de altă parte, spiritul științific – caracteristic marilor personalități – de care a fost călăuzit în activitatea sa creatoare ulterioară, fără a-și socoti prestigiul știrbit cu ceva, dacă în probleme atât de dificile ca aceea a tratării folclorului a fost necesară o revenire, chiar o schimbare radicală.

S-a afirmat în trecut (unele păreri persistând încă și azi) că muzicianul nostru în epoca sa de formație n-a cunoscut cântecul popular țărănesc ci numai muzica lăutărească. Cercetările recente infirmă această teză greșită. Cântăreața din frunză și solz de pește, Maria Hriboaița (pe care Enescu o amintește într-una din scrisorile sale) i-a comunicat doine și jocuri; țărancă Domnica Ferbei din Cracalia, astăzi în vârstă de 72 de ani, i-a cântat melodii populare de prin partea locului. Sunt numai câteva exemple, care de altfel se verifică cu înșăși creația compozitorului.

S-a crezut iarăși că Enescu nu a fost un cercetător și culegător pasionat al folclorului. Se poate nesocoti faptul că maestrul îl chema la Mihăileni pe lăutarul Hună Schwartzfeld (deseori însoțit de scripcarul Mandache Gavrilesco) spre a-i nota cântecele? Din interviul publicat în revista *Luceafărul* (1910) asupra muzicii populare românești – chiar dacă ideile nu sunt total juste – se desprinde preocuparea lui Enescu față de originea cântecului nostru popular și diferitele influențe străine exercitate asupra acestuia, probleme tipice de folclor.

Dar pe frunzașul muzicii românești nu l-a preocupat numai materialul tematic, prelucrarea lui, tiparul în care-și va turna gândurile și sentimentele, ci mai ales elementul de fond, viața lăuntrică a lucrării. Imaginile *Lăutarului*, *Poporul strâns în horă*, *Cântec de leagăn*, *Cerșetorul*, *Pârâu sub lună*, *Reînvierea câmpului*, *Joc de copii* ș.a. sunt atât de legate de solul patriei, atât de expresive, atât de grăitoare și de autentice, încât ai impresia că nici pictura sau fotografia n-ar putea reda mai limpede peisajul și oamenii Livenilor sau Cracaliei – izvorul nesecat de inspirație al compozitorului. Realismul operei lui Enescu sprijinit de numeroase elemente de program poate constitui un model prețios pentru creatorii români contemporani, de măiestrie artistică, de bogăție de idei, de infinită varietate de nuanțe pe care le oferă viața poporului. Să ne însușim de la Enescu măiestria artistică de a făuri în muzică imaginea omului și a patriei!

Dragostea față de popor, dorința fierbinte de a-l vedea cât mai sus, rămân una din trăsăturile cele mai de seamă ale marelui Enescu. A fost mereu aproape de cei mulți; pentru ei a colindat cele mai îndepărtate colțuri ale țării în trenuri neîncălzite, în sănii, pe drumuri prăfuite; a creat premiul ce-i poartă numele, spre a stimula pe tinerii creatori; a prezentat în prime audiții marile capodopere muzicale, alături de promițătoarele lucrări originale; a dat concerte de binefacere, a sprijinit *Crucea Roșie*, i-a ajutat pe

Casa refăcută de la
Tescani, jud. Bacău.

Aleca cu plopi care
duce la casa de la
Tescani. Sursă de
inspirație muzicală
pentru Mihail Jora
(*Privești
moldovenești*)
și George Enescu
(*Suita sătească*)

sinistrați; a contribuit cu sacrificii proprii la ridicarea instituțiilor de cultură sătești; a ajutat la realizarea fondurilor necesare construirii orgii de la Ateneu, spre a putea face cunoscute publicului lucrările marelui Bach și a celorlați clasici; a ținut adevărate lecții publice trecând în revistă tot repertoriul vioarei și al muzicii de cameră universale; a dirijat peste hotare compoziții românești, fiind cel mai iscusit purtător în străinătate al comorilor noastre artistice; nu și-a uitat o clipă patria!

Am schițat până aici numai câteva din problemele mari, generale, de perspectivă ale muzicologiei noastre în legătură cu moștenirea lui George Enescu. Pentru rezolvarea lor, cred că munca de pregătire nu trebuie să sufere vreo amânare.

Se pot edita *Caiete Enescu* de două ori pe an, cuprinzând studii, analize și bibliografii. Succesul acestor publicații ar fi asigurat prin colaborarea și sprijinul permanent al Uniunii Compozitorilor, instituția care grupează cele mai puternice forțe ale muzicologiei noastre.

Ceea ce cred că trebuie neîntârziat realizat – și aceasta pentru lărgirea numărului cercetătorilor și atragerea în această muncă a muzicologilor din diferitele regiuni ale țării – sunt instrumentele de lucru: publicarea de bibliografii, cataloage, scrisori, memorii, acte, programe etc. Întrucât multe documente nu se pot aduna în scurt timp, aceasta necesitând o susținută acțiune de investigație, se pot litografia treptat, pe măsura descoperirii lor, spre a se răspândi celor interesați, urmând ca după vreo câțiva ani să fie sistematizate și tipărite.

Paralel cu munca muzicologilor, ar fi bine poate ca maestrii noștri să înceapă de pe acum munca de pregătire pentru tipar a monumentalei sale moșteniri muzicale.

Să contribuim prin toate mijloacele ca lucrările marelui George Enescu să fie cunoscute de cele mai largi și diverse cercuri de auditori. Să analizăm temeinic și cu căldură operele sale, prețioase realizări ale epocii noastre. Să învățăm neconținut de la Enescu, strălucit reprezentant al muzicii românești.

Viorel Cosma

în: *Contemporanul*, nr. 36 (466), 9 IX 1955

George Enescu

George Enesco – toute la musique s'ouvre! Bach, Beethoven, Mozart, Brahms, tous les grands génies revivaient par son archet, son toucher, sa baguette.

Quelle fascinante personnalité, quel étonnant musicien et créateur qui laisse une trace lumineuse à l'humanité aspirante à la beauté. Rien ne pourra effacer son rayonnant souvenir.

Je dépose ces quelques pensées sur la tombe de notre cher George Enesco, avec amour et admiration.

S.M. La Regina Elisabeth del Belgio

in: *Bullettino dell'Accademia Musicale Chigiana*, Siena, 8, nr. 2-3, X 1955

Ce maître incomparable: Georges Enesco

Voici enfin que l'opéra, sous l'impulsion de Maurice Lehman a mis à l'affiche du mois de novembre l'unique ouvrage qu'Enesco ait écrit pour la scène cet « Œdipe » pour lequel il avait, entre toutes ses œuvres, une dilection particulière. Cette reprise (la création d'Œdipe remonte au 13 Mars 1936) révélera aux jeunes générations un des plus grands créateurs de notre temps que, de son vivant, on n'a pas su faire connaître et aimer autant qu'il le valait « Celui – la était de la race des meilleurs et dominait de haut les combines et les intrigues de la foire sur la place » ainsi s'exprimait Gustave Lamazeuilh quelques jours après qu'Enesco nous ait quittés. « Puisse l'avenir rendre à sa mémoire et à son message, l'hommage qui leur est du à tes amis, à tes nombreux obligés, de connaître ici leur devoir ».

Déjà Bernard Gavoty lui avait prêté sa plume pour rédiger ses mémoires. Ses disciples, Jehudi Menuhin, le tout premier feront rayonner son enseignement et sa musique de chambre et à nous autres, qui l'avons approché et dont il acceptait l'humble admiration de le faire vivre un instant dans les yeux de ceux qui n'ont pas eu ce privilège. En vérité, c'est bien un privilège que d'avoir approché Georges Enesco. On ne pouvait le voir sans se sentir devenu son obligé ; le moindre de ses mots était un germe de richesse et de découverte.

Si ceux qui l'ont entendu au violon gardent l'ineffaçable marque de ses interprétations, de même ceux qui l'ont connu en dehors des salles de concerts ne cesseront jamais de se rappeler ses gestes familiers.

George Enescu la Palatul Chigi din Siena / Italia.

George Enescu, regina Elisabete a Belgiei și ziaristul român Miron Grindea.

Chacune de ses attitudes, de ses expressions, portait une de cette dignité profonde qui nous comble la tête, gorge étreinte, et nous fait pressentir le génie. Ainsi ses cours d'interprétation sont-ils autant de souvenirs extraordinaires. Ils avaient bien, à Paris, chez Mme Astruc, chaque lundi à 3 heures de l'après-midi (Mais si l'on était sûr de l'heure à laquelle on arrivait, on ne pouvait jamais présumer quand on sortirait, car pour Enesco, le temps était pas eu digne de compte à côté du résultat poursuivi... Un peu avant 3 heures la pièce où se tient le cours se remplit « d'auditeurs ». A ceux-ci - inconnus mélomanes, admirateurs obscurs du maître - se mêlent parfois compositeurs, musicologues, anciens élèves d'Enesco devenus artistes réputés et que tous appellent avec un mélange de familiarité et de déférence « la Princesse ».

Mme. Georges Enesco, née Marie Tescano, princesse Cantacuzène, dès qu'il entre, on ne peut s'empêcher de se taire et de le regarder son dos est voûté; il éprouve quelque peine à marcher; on s'étonne que les êtres exceptionnels comme lui ne soient pas inaccessibles aux maux physiques. Après un regard circulaire amène et pétillant, il se cale dans le fauteuil qui l'attend devant le piano, un vaste piano à queue vers lequel converge l'attention générale, respectueuse et impatiente. Voici qu'entre plein d'une émotion qu'il dissimule en s'acharnant sur les chevilles de son violon, le jeune impeccable qui sera aujourd'hui sur la sellette... Au fait, prière sur la sellette. N'est-ce pas plutôt Enesco ? Il est un de ces êtres dont la présence inexplicablement nous force à se tourner vers lui. Quelle est donc cette aura qui l'entoure. Vient-elle de la noblesse et de la séduction que son visage si beau sur les photographies de sa jeunesse a gardées ou de son regard étrange « change de rive océanique », ce regard de voyant, de prophète a-t-on dit. Non pas ce regard extatique des moines espagnols de Zurbaran; le sien, très clair, descend jusqu'au fond des choses, les yeux à troubler les consciences à donner le désir et remués de chimères...

« Que travaillons-nous ? » demande Enesco.

« La 8 Sonate de Mozart, Maître, répond l'élève. »

La physionomie d'Enesco reflète une satisfaction extrême : il adore Mozart et sa façon de le faire comprendre et aimer est incomparable. Il étend ses mains sur le clavier. Comment ? Pas de partition ? Non : Enesco sait tout par cœur. Tout : Sonates de Mozart, de Beethoven, de Schumann, de Fauré, etc. et tous les concertos possibles de violon, orchestre compris évidemment. Jamais une défaillance de mémoire; en vérité, cela semble prodigieux, de même que ses dons de pédagogie; il reste toujours amiable et indulgent, mais chaque élève sa manière change est s'adapte à la personnalité, pour la dégager, l'accuser et en tirer le meilleur. Tout en tenant le piano, Enesco, quelque fois, sans interrompre son élève, quelquefois en

lui faisant recommencer une phrase, jusqu'à la nuance désirée, va parler, chanter, mimer, grimacer, gronder ; bref il emploie tous les moyens de se faire comprendre. Et le voilà que donne, au long de cette Sonate de Mozart, un échantillon de son génie dans tous les domaines. Il analyse, compare, il précise : « Un peu plus mordant un peu le cor qui syncope... » et d'imiter le cor en gonflant les pauses ; 5 minutes plus tard, c'est la trompette, tout ceci pour obtenir du violon le timbre adéquat. Soudain, il se fiche : « Ces petites nuances sont de chichis. Il ne faut pas que cela devienne prétentieux. J'entends parfois à la radio des interprétations précieuses de Mozart ; le lucre n'est pas en rapport avec le caractère de Mozart ; Mozart était un tendre ». Il se sert de son avant-bras droit replié comme d'une manche de violon pour indiquer les doigts. Mais il poursuit : « ne coupez pas l'archet. Comme je disais à mon cher Yehudi lorsqu'il a joué la « 3 Sonate » de Brahms au Métropole avec sa sœur : couper l'archet pour 4000 mais pas pour 4044.

Ses mains de sculpteur semblent vouloir modeler l'âme même de son élève. Et toute la soirée se poursuit cette séance de révélations coupées souvent d'éclats de rire, car Enesco excelle dans les pastiches et ne peut résister au plesir de imitée tel au tel de ses confrères, mais avec une telle ingénuité, une telle franchise affable et bonhomme qu'on ne peut pas s'en échapper sans méchanceté. Car s'il est une chose qu'Enesco ignore, c'est bien la méchanceté fleurie ; la beauté, la simplicité des ses gestes et il n'a qu'une crainte, celle de blesser ; ses inépuisables calambours ne portent pas la moindre trace de cruauté. Voici que la sonate, le concerto qu'il accompagnait en faisant l'homme - orchestre, est terminé.

Le jeune élève semble épuisé ; Enesco, lui ne paraît pas s'en apercevoir et comme imprudemment se plaint le néophyte, le maître s'indigne : « Il n'y a pas de fatigue quand on fait de la musique. On meurt, mais on n'est pas fatigué. Son regard plein de malice, quête la réaction ; on lui apporte un jus de fruits ; alors levant son verre avec une fausse gravité, il prononce solennellement : « bibendum »

Il travaille ses élèves comme une véritable pâle ; son rayonnement est extraordinaire, interprète et texte sont pour un moment sa propriété ; ses mains dessinent des signes cabalistiques : « Mystérieux le vibrato lent se faut chercher dans les compositeurs des traits similaires qui vous guident par le titre ; les paroles ; inspirez-vous de la littérature du théâtre ; de la tendresse ; c'est la prima donna ; la comtesse allemande qui attend que son mari lui revienne... » Et il mime la comtesse en attente, les mains croisées sur sa poitrine, le visage souffrant et tendu : « avec des séjours à l'italienne... La passion concentrée passée à travers ce style très sévère. » L'élève acquiesce et essaie, tour à tour d'endurer l'esprit de Figaro, de Don

Juan le mécréant de chérubin ; la physionomie d'Enesco passe de l'acharnement maléfique a la plus calme des douceurs a l'apaisement fugitif, car jamais il n'est en repos : « Connaissez-vous la nuance « perhaps », « pourquoi pas ? » Car il s'aventure jusque dans la linguistique comparée. Je l'ai même vu faire un cours entièrement en anglais. S'il s'agit des « *Danses Hongroises* » de Brahms, il parlera tzigane : « Essayez de vous représenter le tout Hongrois., la langue, les danses, la fierté de leur race de leur ascendance... » Et chacun sait que le maître, en ce moment pense à sa Roumanie... « Plus taquin ! La phrase morde s'étend du son ! Encore trop peu d'archet ! Il faut que les vibrations s'expandent. Il est de cordes sympathiques qui font écho comme dans un sous-bois... » Et l'air s'arrête en chemin pour cueillir un brin de poésie... »

Micheline Bazin

în: *Courier de l'Ouest*, Angers, 18 X 1955

Convorbiri cu Dimitrie Cuclin

În dialog cu Dan Smântânescu

D.S. – La Paris, în timpul studiilor (1907), ați fost coleg la Conservator cu George Enescu. Ce amintiri aveți despre el în această epocă ?

D.C. – Propriu vorbind, când am plecat la Paris, în 1907, am avut colegi la Conservator pe Eugène Cools, Albert Doyen, Nadia Boulanger, Marcel Dupré, Scotto, Raphael^{*)} ... Pe Enescu, nu. Cu toată plinătatea cunoștințelor pe care le căpătasem de la Castaldi, eu de-abia intram în epoca de sistematizare a lor. Prima mea lucrare de importantă formă, *Sonata I, în sol minor*, pentru pian, cântată pentru întâia oară prin 1935, la Dalles, de Maria Fotino, datează de-abia din 1909, cântată deci la 26 de ani după compunerea ei. Însă pe atunci, prin 1907, Enescu avea 26 de ani ; după o pregătire de nu mai puțin de 12 ani, pe care o începuse încă de la vârsta de 6 ani, el se afla deja în al optulea an al unei strălucite cariere de violonist și compozitor. Eu, de-abia după 1915, la vârsta de 30 de ani, dacă aș fi putut zice că intram în carieră. Acesta era anul dirijării cu răsunător succes, de

^{*)} Andreescu – Iași (Scheletty)

către Enescu, la Ateneul Român, a *Scherzo*-ului meu, scris în 1912, premiat cu premiul I Enescu, în 1913, și încadrat acum în prima mea *Simfonie*.

Am frecventat Conservatorul timp de trei luni numai, căci în ianuarie 1908, la concursul de admitere, n-am întrunit numărul necesar de voturi și, deși aceasta nu implica exmatricularea, eu m-am grăbit și am plecat, înscriindu-mă în luna februarie a aceluiași an la Vincent d'Indy, la *Schola Cantorum*. Însă de la clasa profesorului Widor m-am ales, între altele, cu una din cele mai fundamentale învățături ce pot exista în perpetuu conținut al domeniului muzical :

La joie et la douleur – spunea maestrul – *voilà toute la musique !*

Dar, numai cine a avut urechi de auzit a auzit.

În întreaga-mi epocă a Parisului, 1907 – 1914, mă vedeam uneori cu Enescu. În diferite rânduri mi-a fost de mare ajutor. Îmi descoperea mare talent în piese ca *Sonnet pour Marie* de pildă, după Ronsard (1914). Găsea extraordinară opera *Soria* (1910 – 1911) care scosese din fâțâni pe Stan Golestan. Dar, în definitiv, amândoi apucasem pe căi divergente, atât în viață cât și în înțelesul muzicii.

D.S. – *George Enescu a executat prima oară Suita I a dumneavoastră. Ce amintiri aveți despre acest important eveniment (în 1916)? Aveți programul?*

D.C. – Acum îmi aduc aminte că Enescu mi-a cântat pentru întâia oară *Suita I* pentru vioară solo, la Ateneul Român, în 1918. Tocmai mă întorsesem din refugiu, de la Iași, când nu știu când m-am pomenit cu primele două părți ale suitei, scrise. Mi s-a părut – și îmi pare și acum – natural să alerg cu ele la Enescu. Locuia pe Calea Victoriei, la Hotel *Metropol*. Mi le-a cântat numaidecât. Cum și-a manifestat mulțumirea, în mai puțin de două săptămâni, revin la el cu *Suita* întregită. La cele două părți inițiale ale ei : *Preludiu* și *Horă*, mai adăugasem o *Temă cu Variațiuni*, o mișcare lentă și un *presto*. Întreaga lucrare avea un caracter nu folcloric, dar românesc totuși, de un fel de a fi românesc cu totul propriu și de nimeni poate bănuț, în taina căruia eram singurul care începeam să intru și care, la audiția care n-a întârziat prea mult să se producă, a răscolit vijelios, spontan, întreaga sală. Succesul personal al lui Enescu a fost mai mult decât obișnuit. La ieșire se auzeau glasuri care fredonau motive... Așa ceva s-a mai întâmplat când, nu mai știu bine când, imediat parcă înainte, sau după primul război mondial, D.G. Kiriac mi-a cântat cu corul Carmen *Dor, dorule* și *Colo-n Vâlcea*. Coriștii alergau, după repetiție, ca halucinați, pe stradă, cântând în răcnet : *Colo-n Vâlcea e mândra mea ...* ca atrași de o mândră misterioasă ascunsă într-o vâlcea extracosmică. ...

Enescu a învățat *suita* pe dinafară, numai în vreo două-trei zile și, cu tot succesul, nu s-a stăpânit de a-i înjura dificultățile. Colonelul

Mărgăritescu i-a consacrat o emoționantă recenzie, iar Maximilian Costin nu s-a sfiit, în revista *Muzica* de pe atunci, să o socotească vrednică de a sta alături de *Sonatele pentru vioară solo* de Bach. Personal, nu vreau să susțin că aceste aprecieri sunt numaidecât juste ; însă ele dezvăluie o anumită stare de spirit care merită să fie luată în considerație.

Programul memorabilului concert în cadrul căruia s-a executat *Suita* l-am pierdut ; însă poate fi găsit în publicațiile zilnice ori periodice de pe atunci. Partea a 4-a a *Suitei* a cântat-o Constantin Bobescu la Paris, înainte de 1922 ; *Suita* întreagă, Sandu Albu, după 1944, într-un concert al său la *Dalles* ; finalul, Al. Theodorescu, nu-mi amintesc anume când, la Radio.

D.S. – În războiul mondial (1916 – 1918) ați cântat la Iași ca mobilizat, în orchestra simfonică George Enescu. Amintiri despre Enescu în această perioadă. Aveți programele acelor concerte ? Ce vă preocupa atunci ?

D.C. – În timpul aceluia război am fost mobilizat la Cenzura militară. Am întâlnit în această funcție, dintre compozitori, ori și altfel de muzicieni, pe I. Nonna Otescu, care după puțină vreme după strămutarea Cenzurii de la București la Iași și-a continuat pibegia, via Bergen, până la Paris. Apoi, pe Alfred Alessandrescu, smuls frontului prin străduința lui Enescu, împreună cu mulți membri ai orchestrei : Socrate Barozzi, Jean Bobescu, Leon Mendelsohn ; pe Marcel Botez. Dintre scriitori, adunați la Cenzură, îmi aduc aminte de Th. Speranția, I. Brătescu-Voinești, Al.T. Stamatiad, A. Mândru, Kiru Nanov, Cazaban, Rotică ... Dintre pictori : J. Steriadi, Camil Ressu, Dărăscu ... Sculptori : Ion Jalea, C. Medrea ... filosofi etc. : Drăghicescu, Barbat, Onisifor Ghibu, Vasile Bogrea, Maximilian Costin ... N-o duceam bine ; eram hărțuiți de superiori, cu toată protecția înțelegătoare a lui Gabriel Giurea, șeful nostru. Hărțuit, suspendat, cercetat, urmărit, pentru *indiscreții* ori poate și spionaj.

Dar niciodată în viața mea nu mi-am slăbit credința în frumusețea vieții, seninătatea, simțământul necondiționat al fericirii ... Și scriam. În această perioadă am scris 7 doine din război pentru canto și orchestră, 6 compoziții pentru canto și pian, pe poezii de Al.T. Stamatiad – ceea ce a stârnit apoi furia lui Ion Barbu ; *Partenza*, pentru canto și pian, pe poezia cu același titlu a lui Minulescu, care mai în urmă mi-a pierdut manuscrisul – acestea din urmă trecute la pian de Enescu într-o vizită pe care i-am făcut-o însoțit de A. Alessandrescu.

D.S. – Suita a II-a a fost cântată de George Enescu. Amintiri și impresii ale dumneavoastră. Programul aceluia concert ?

D.C. – A doua suită a mea pentru vioară solo se deosebește de precedenta prin aceea că într-însa specificul nostru național e mai puțin aparent, mai puțin exterior ; ceea ce va să însemne că-i mai lăuntric, mai

subtil, mai academizat, în sensul cel mai serios și mai precis, mai real, al cuvântului ; un specific mai personalizat și deci mai proiectat în spațiul veacurilor și neamurilor, prin spiritul și caracterul atmosferic, suprapus, al clasicismului, propriu și nu mai puțin real și viu totuși. Ea a fost scrisă și cântată la un an după cea dintâi. În timpul audiției, la Ateneul Român, eram în fundul sălii, ascuns printre cei 10 – 15 care, nemaigăsind locuri, se mulțumeau să asculte în picioare. Execuția mergea bine, cu mult avânt, cu multă pasiune. La un moment dat, lucru neobișnuit la Enescu, un *lapsus ... arcuși*. Dar, fulgerător, o secundă jumătate – nu mai mult – de improvizatie ; și curentul acustic și psihic e reconectat.

Ordinea, perfect restabilă până la sfârșit. Succes, desigur.

A doua-treia zi, un articol de gazetă de Alessandrescu ; un articol frumos și pentru interpret și pentru autor.

După execuție, refuzai să mă supun chemărilor publicului. Alessandrescu, care era pe undeva în stal, aleargă la mine, mă ia de braț, și mă duce târâș în față, silindu-mă astfel să mulțumesc și interpretului și publicului. Dar, întâlnindu-mă apoi pe stradă :

– Ei, ce zici de cum ți-a masacrat *Suita* Enescu ?

Chestie de conveniență.

D.S. – Cum ați făcut cunoștință cu Enescu ? Când ?

– Relații în decursul timpului, cu Enescu.

– Amintiri despre Enescu în diverse faze.

– Premieri la concursul Enescu.

D.C. – Cândva, în perioada 1904 – 1907, cu ocazia unui concert (poate chiar în toamna anului 1906) pe care Enescu l-a dat la București și despre care am amintit puțin mai înainte, Castaldi invita la clasa lui pe Enescu. În clasă mai erau Nicodim Ganea, I. Nonna Otescu, Andrian, Moiescu, Cutava, D-ra Urlăteanu, violonistă și pictoră (soră cu harpista Urlăteanu, care va mai fi fiind acum în viață în Italia), I. Croitoru, Buiuc ... cu scuze pentru inevitabile deficiențe ale memoriei, de data aceasta, odată și pentru mai multe altele. La urma urmei, e treaba muzicologilor să restabilească ... științific adevărul.

Castaldi îmi cere să-i prezint lui Enescu un început de concert pentru vioară cu acompaniament de orchestră de abia schițat la pian, în *sol minor*. De altminteri scrisesem un concert, în *Re major*, complet, în trei părți, pentru vioară cu acompaniamentul schițat la pian. Era un slab avatar al *Concertului I* de Paganini. Îl încercasem cu Fuchs, în timp ce mamă-sa îi pregătea obișnuitul pare-se la ora aceea, care va fi fost pahar cu lapte. Îi propusesem un concert.

- A! – mă dezamăgi el - nu face ! cine să ne vie ? Enescu, bietul, a dat acum 2-3 ani un concert la Ateneu, cu sala goală, și s-a jurat că nu mai calcă în București !

Atunci aflai că Fuchs, care intra statornic în atenția Palatului, ceea ce și merita cu prisosință, absolvise la vârsta de 10 ani cu nota 10 și premiul I clasele de pian și compoziție de la Conservatorul din Viena.

Și Enescu trece deci la pian. În timpul parcursului da semne de mici surprize care îl făceau să zâmbească oarecum simpatice. Dar impresia generală nu a putut fi hotărât satisfăcătoare.

Mai interesantă a părut partea I dintr-o sonată pentru vioară și pian. Maestrul – căci într-adevăr și era unul cu care nu are de glumit – și remarcă asemănarea motivului principal – bucuria geniilor originale I – cu un motiv dintr-un cvartet de Grieg. Dar trecu cu bine, ca dintr-o răsuflare, întreaga piesă, oprindu-se pe ultimul accord, privindu-ne fix, zâmbind cu înțeles și provocându-ne pe toți trei să izbucnim în râs, cu înțelesul că am dat, în fine, și de un accord consonant! De fapt, nu erau numai disonanțe în toată piesa.

Însă multe consonanțe deveneau disonanțe numai prin efectul relațiunilor, ceea ce înseamnă că încă de pe atunci aveam presentimentul realității muzicale, al rostului fecunde *funcțiuni* în confruntare cu sterilitatea și cu inexistența muzicală a elementului acustic. Și Enescu intonă la pian o măsură – două de *acompaniament galant*, spre a da, zâmbind, a înțelege că trecuserăm în sfârșit de o prea îndelungată fază elementară a progresului muzical.

Dar apoi se mai liniști :

- *C'est un peu de l'écriture !* – făcu el strâmbind puțin din buze. Și căzu într-o stare de semiperplexitate. Îl trezi Castaldi :

- *Dites-lui quelque chose !*

El, după o secundă de gândire, repede :

- *Oui !* – și se sculă brusc. Se îndreptă apoi spre mine, cu pași largi și domoliți și, cam între patru ochi, îmi șopti *ceva* și anume ce, voi fi uitat de-atunci. Grăia un grai puternic accentuat moldovenește pe care însă, în decursul anilor, și l-a atenuat gradat până la o aproape completă dispariție.

Și iată cum îmi vine-n minte și *Oedipe*. Încă de pe când eram la Paris, Enescu lucra la el. Așa se spunea. E un lucru despre care nu se putea doar visa. Și se mai spunea că el se dusese cu actul I, probabil, fie și în schiță, la d'Indy ; și că ședința nu a fost hotărât satisfăcătoare.

Numai de puțină vreme ajunsesem în America și primesc din partea fostei mele gazde de pe vremea băjeniei de la Iași un mesaj în care-mi face cunoscut că, stând de vorbă cu Teodorini, profesorul de vioară la Conservatorul moldovean, acesta mărturisi că într-o convorbire cu Enescu auzi din gura lui niște cuvinte despre mine, chiar acestea :

– *El, păcat că a plecat din țară, că niciodată țara noastră nu va mai avea un al doilea ca el.*

Acestea, ca și altele, mai mult ca sigur spuse crud, neintenționat, tot astfel sunt aici și scrise.

O ... și nu-mi aduc aminte și mai cum, cinstită față, adunase de pe la românii răspândiți prin Ohio, el ar mai fi știind pentru ce, de nu va fi plecat din lume, sumușoara de 100 de dolari pe care, ca să nu i-o fure cineva, o purta într-un plic, cusută de turul pantalonilor. O scrisoare a lui din Cleveland îmi relata că niște rânduri din partea lui D.^{*)}, secretar la Legația română din Washington, îi vestise că la o recepție, Enescu, întrebat despre mine :

– *Cuclin – a răspuns – are geniu ; dar rău a făcut că a venit în America, deoarece niciodată n-o să-i înțeleagă americanii muzica.*

Despre puținul sentiment muzical al americanilor mi-a mai vorbit și d'Indy, într-o scrisoare de la câțiva ani de după aceea. Exagerat. Căci am cunoscut muzică de valoare datorită unor compozitori americani ca Deems Taylor, Grainger, Mac Dowell ș.a.

Și pentru că veni vorba de d'Indy, una din elevele lui, după cum mi-a relatat prin 1940 la Călimănești mama ei, o excelentă fostă profesoară de canto la Conservatorul din București^{**}, întrebându-l ce părere are de elevii săi români:

– *J'ai eu un élève ...răspunse, numindu-mă...*

Și Enescu a fost auzit de L.^{***} spunând într-o situație cam asemănătoare :

– *Compozitorii noștri au toți talent ; dar geniu are numai ..., adică eu.*

Scrise cum și spuse. În ciuda Bânzoiului. Căruia să-i mai dăruim una : Miron Grindea, ziaristul, îmi telefonează, cu nu mai știu câți ani înainte de 1940.

– *M-am întors acasă de la interview-ul pe care l-am luat lui Enescu. Pomenindu-ți-se numele : – E cel mai de seamă cap muzical al țării noastre – exclamă el. Și nu numai atât. Chiar acum câteva clipe s-a luat după mine, prin telefon, strigându-mi insistent : – Bagă de seamă ! scrie : cel mai de seamă cap muzical al țării noastre ; nici o vorbă mai mult sau mai puțin !*

Am halucinația râșnetului Bânzoiului care fără îndoială e ferm convins că Palestrina, Bach, Beethoven și altă mărunțe de teapa lor au scris cu picioarele și nu cu capul.

^{*)} Gr. Dimănceni

^{**}) Doamna Anghel

^{***}) G. Lungulescu

Despre concursurile Enescu nu știu nimic. Am fost nesocotit ; nedemn de a face parte din jurii. Mă compromiseseam, desigur, grozav, cu o pagină *In memoria* publicată imediat după moartea lui Enescu în revista *Muzica*. N-a fost o urlătoare simfonie, un miorlăitor poem. O pagină. Ce răs pe savanții noștri *evoluați* ! Ce fleac !

Ella Istrate, Dan Smântânescu

Convorbiri cu Dimitrie Cuclin

Editura Muzicală, București, 1985

(Interviu realizat în perioada 1955-1958.)

Ultimii ani ai vieții lui George Enescu

VALERIU RÂPEANU: *Când l-ați reîntâlnit pe George Enescu după cel de-al doilea război mondial?*

MARCEL MIHALOVICI: În 1946 am primit o telegramă de la George Enescu, aflat la București, prin care mă înștiința că vine la Paris să dirijeze un concert cu Orchestra Colonne și că vrea să includă în program o lucrare de-a mea pe care o dirijase adeseori și la București, și la Paris, și în Statele Unite: *Cortegiul divinităților infernale*, care face parte dintr-o operă, prima mea operă, scrisă cu mult înainte, în 1928: *Intransigentul Pluton*. Eu i-am trimis o altă telegramă, rugându-l să nu dirijeze această lucrare, ci *Simfonii pentru timpul prezent*, lucrare pe care o concepusem în timpul războiului. Enescu mi-a telegrafiat din nou, spunându-mi că nu are timp să învețe pe dinafară o lucrare nouă, așa încât va dirija tot *Cortegiul divinităților infernale*. Când a sosit la Paris și a văzut afișele, a înlemnit: printr-o intrigă pe care n-am putut-o lămurii, se programase o altă lucrare, nu a mea.

De fapt, în afară de rarele articole de ziar din București pe care tatăl meu mi le trimitea la Cannes în timpul ocupației, știam foarte puține lucruri despre Enescu în acei ani de griji și de angoasă. În 1943 am primit de la el o scrisoare extrem de călduroasă, care de altfel figurează în volumul său de corespondență publicat la București.

La începutul războiului, noi tinerii compozitori parisieni de atunci am fondat o societate de muzică de cameră care dădea în fiecare duminică dimineață un concert la Passy, la Muzeul Coregrafic (astăzi dispărut) ceea ce, la Paris, era o inovație. Și unde mai pui că după concert, publicul putea merge cu muzicienii să ia masa împreună și că astfel vedea de aproape aceste animale sălbatice în libertate. [...]

V. R.: *Cum vi s-a părut Enescu după aproape zece ani?*

M. M.: L-am găsit puțin cam gârbovit dar plin de elan și de intenții minunate; mi-a spus că lucrează. Însă, era foarte discret, ba chiar misterios în privința compozițiilor sale. M-a mirat, de altfel, că în 1940 pomenea într-o scrisoare de *Simfonia sa a patra*. Apoi a plecat în America cu soția și cu un avocat, prieten al familiei.

După turneul din America s-a întors la Paris. Cânta mult, dirija mult în Franța, în Anglia, în Belgia, în Italia. În fiecare vară predă la Academia Chigeană din Siena. Era, de fapt, profesor de muzică și nu numai de vioară sau de alt instrument, se ocupa, ca și la cursurile de vioară și la el acasă, nu numai la doamna Astruc; era un om extraordinar de activ. Atunci l-am auzit cântând împreună cu vechiul său prieten și colaborator, Nicolae Caravia, *Souvenirs d'enface*. Cânta, oricât ar fi fost de obosit. Cânta însă rezemat de pian, de parcă ar fi fost lipsit de echilibru. Începând din anul 1948 ne-am văzut mereu. Cu cât trecea timpul, cu atât mai mult voia să mă vadă. Îmi cerea să mă duc la el în fiecare seară.

V. R.: *Ceea ce rezultă și din scrisorile sale.*

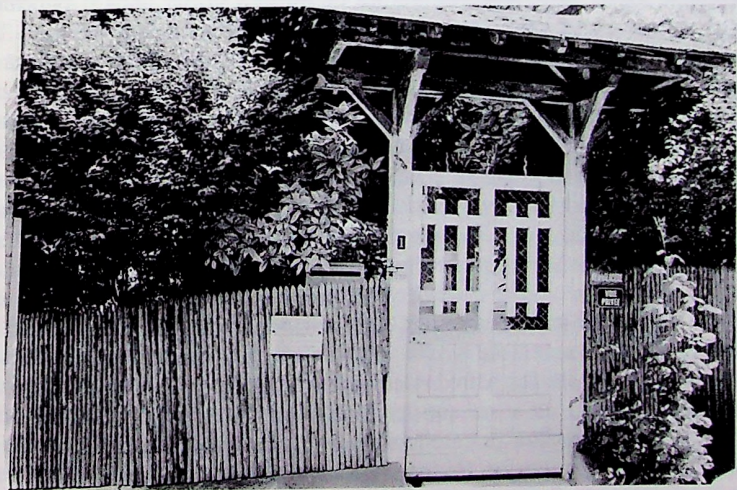
M. M.: Îmi trimitea pneumatice: „De ce n-ai venit aseară? Vino pe la mine. Dacă nu te simți bine, vin eu să te văd”. Și desigur, lăsam lucrul și o porneam în rue de Clichy, la nr. 26.

În fiecare an – între 1948 și 1952 – eram invitați – Honegger cu soția lui, Monique și cu mine – la vila lui, *Les Cytises*, la Bellevue. Acolo locuia el de fapt. Era o casă mare. În sala de muzică unde se afla pianul, un Grigorescu atârna pe un perete. În altă cameră, un tablou enorm: Enescu tânăr, în mărime naturală, cântând la vioară, lucrare destul de mediocră. Nu-mi aduc aminte numele autorului. Trebuie că era, așa cum se zice aici, un pompier francez. Mai era, în salon, un portret mare de tot al Carmen Sylvei făcut de Valdo Barbey, ginerele lui Rouché, director al Operei din Paris. Barbey fusese cândva în România. Pe geamul care proteja pictura, regina scrisese în limba germană cu cerneală aurie: „Copilului meu suflesc, George Enescu, care a cântat astăzi Bach atât de divin, așa cum îi doresc să fie cântat el, peste o sută de ani.”

Dejunurile erau admirabile și ne amuzam grozav. Honegger avea un limbaj liber care o șoca puțin pe soția lui Enescu, acesta însă se amuza, ca și noi. După prânz ne odihneam în odăile noastre, puse la dispoziția fiecăruia: pe la patru coboram să luăm ceaiul. Avea o intententă a casei la care Enescu ținea foarte mult, deoarece ea îi păstrase în timpul războiului manuscrisul partiturii de orchestră la *Oedipe*, pe care el îl credea pierdut. O chema Madame Gaillard. Într-o duminică, o zi ca cele despre care vorbeam, Enescu, din salonul de primire, se pornește a urla: „Madame Gaillard, madame Gaillard!” Aceasta, care se afla la etajul întâi, sare ca arsă și

Intrarea clădirii din Les Cytises, la marginea Parisului, unde a luat lecții violonistul Serge Blanc și unde au revenit de nenumărate ori Marcel Mihalovici, Arthur Honegger și alții.

Intrarea casei lui George Enescu din Avenue de la Glacière din Les Cytises. În stânga (pe gard) se află placa memorială ce menționează locuința compozitorului.
Colecția Ilie Kogălniceanu

întreabă: „Ce s-a întâmplat, Maestre?” – „Nimic, zice acesta, voiam numai să le dovedesc prietenilor mei că tot mai am o voce puternică.” Era un om plin de haz, așa cum îl știau toți cei care-i erau aproape.

V. R.: *Despre ce discutați cu Enescu? Despre concertele lui?*

M. M.: Niciodată. Vorbea însă despre muzica altora, despre misiunea profundă a artistului, despre cele ce știa el că sunt la baza vocației, a menirii compozitorului. Credea în reînnoirile tehnice ale artei noastre, dar le refuza pe cele ivite din senin, credea în inovațiile izvorâte din tradiție – oricare ar fi fost tradiția, oricare ar fi fost crâmpeliul rupt din enormul evantai al tradițiilor muzicale. Și eram de acord cu el. Accepta discuția. Mi-aduc aminte că, arătându-mi manuscrisul *Simfoniei de cameră*, i-am spus: „Dar de ce mai pui cei patru dieji la cheie? Pleci de la tonul mi, părăsești imediat acest ton pentru a-l regăsi abia la sfârșitul mișcării.” – „Da, mi-a răspuns, însă așa respect o tradiție.” Și eu de colo: – „Iată o tradiție care ar merita să fie uitată într-o muzică atonală ca *Simfonia de cameră*.”

O săptămână mai târziu îmi zise: „L-am văzut ieri la Florent (Florent Schmitt, fost coleg al lui Enescu, în clasa lui Gabriel Fauré: amândoi nutreau, unul pentru altul, cea mai vie admirație). Florent, căruia i-am istorisit convorbirea noastră, mi-a spus: – „Da. Cip are dreptate...”

Învățam multe de la Enescu, îmi vorbea de arta de a compune, de interpretare, de digitația la vioară, de virtutea coloristică a coardelor libere, de multe altele. Însă, repet, nu vorbea de muzica sa, iar dacă îi puneam o întrebare, răspundea prin vagi generalități. Nu vorbea despre politică. Dar istorisea multe snoave, era un om foarte spiritual. Am spus o dată că nu înțeleg de ce toți sculptorii din România îl înfățișează numai în atitudini grave, da, avea o adevărată gravitate, dar era și un om căruia îi plăcea să glumească. Există la Muzeul Enescu o fotografie, la Ambasada Americii din Paris, unde Enescu vorbește cu doamna Jacques Ibert și unde se reflectă farmecul și veselia sa incomparabile. Îmi cerea să mă duc la el să-i istorisesc snoave. – „Dar nu mai știu altele noi”, îi spuneam – „Lasă că ai să găsești, doar ai prieteni la Montparnasse”.

V. R.: *Dar vorbea de muzica românească?*

M. M.: Bineînțeles. Avea cea mai vie încredere în destinele ei. Vorbea mai cu seamă de vechii lui prieteni, în tovărășia cărora pusese bazele acestei școli. De Alfred Alessandrescu, pe care-l prețuia ca om și ca muzician (regreta, ca și noi toți, că încetase de-a mai compune după toate dovezile de compozitor pe care le dăduse), îl iubea și-l stima pe Mihail Jora și ca prieten, și ca creator. Pe Ionel Perlea, de asemenea. Vorbea de cele ce înfăptuise marele Constantin Brăiloiu, vorbea de genialul Lipatti, vorbea de muzicalitatea lui Andricu, de esteticianul și fecundul Cuclin, de fidelitatea acestuia față de gândirea muzicală expusă în tinerețe. Îl simpatiza pe

Silvestri atât în calitate de compozitor, cât și de dirijor, și regreta că și el abandonase compoziția în beneficiul dirijatului. Îl admira pe George Georgescu. Avea o adevărată prietenie față de colaboratorul său de zeci de ani, Nicolae Caravia, care era și este cel mai competent interpret al muzicii sale de cameră. Mi-a vorbit odată de unul din oratoriile lui Paul Constantinescu, pe care-l dirijase și zicea că este o adevărată capodoperă. Regreta că atât de talentatul Nonna Otescu nu și-a putut termina opera. De la Matei citire, din care dirijase adeseori două fragmente simfonice. Vorbea cu entuziasm de târzia vocație componistică a lui Ludovic Feldman, pe care-l știa altădată ca pe un remarcabil violonist. Amintea de talentul lui Constantin Stroescu. Cunoștea puțin noile tendințe ale școlii românești, îi aprecia însă pe Vancea, pe Mendelssohn (Alfred), mereu mă întreba dacă am vești de la colegii pe care-i lăsase în țară. Știa de activitatea lui Ion Dumitrescu la Uniunea Compozitorilor și era plin de speranță în rosturile Uniunii. [...]

V.R.: *Care erau părerile lui despre marii compozitori ai lumii?*

M. M: Era mai rezervat față de Mozart, ca de altfel mulți din marii muzicieni francezi ai generației sale. Pentru el Mozart nu era destul de dens. Dar când îmi vorbea de *Don Giovanni*, parcă se lumina. Vorbea cu entuziasm de această operă a operelor. Bach, Beethoven, Wagner erau zeii săi. Îmi spunea că și opereii *Pelléas* și *Mélisande* i se părea, în 1902, că-i lipsește un anumit sos. Eu: – „Sosul wagnerian?” – „Da”, mi-a răspuns. – „Dar astăzi!” – „Ei bine, astăzi găsesc *Pelléas* unic în literatura muzicală. De altfel o vezi și în prozodia lui *Oedipe*.”

Prima oară a fost la Bryanston în 1950, unde a fost și Monique. A doua oară, în 1951, m-am dus și eu. Aveam mai întâi întâlnire la Londra, unde Enescu dirija un concert închinat lui Bach, cu orchestra Boyd Neel, la care participa ca solistă și Monique. Cvartetul Amadeus din Londra, încă de pe atunci celebru în lumea întreagă, venise la Bryanston ca să lucreze cu Enescu. Nu voi uita niciodată umilința, încrederea, recunoștința, admirația cu care cei patru membri ai acestui superb cvartet ascultau graiul marelui muzician care încerca să-i îndrume.[...]

Vorbea mult despre satul, despre peisajul moldovenesc, îi era foarte dor de România. Dacă n-ar fi fost bolnav, s-ar fi întors poate în țară. Era un om cinstit, cu o extraordinară ținută morală. Am învățat de la el multe lucruri în muzică, dar și în viața zilnică, din modestia sa, spre exemplu. Mă consider mult mai mult discipolul său decât acel al lui Vincent d'Indy cu care totuși am studiat șase ani. I-am spus odată: „Regret că am fost atât de timid cu dumneata când am fost tânăr. N-am îndrăznit să-ți cer să lucrez cu dumneata.”

A fost mișcat de această destăinuire. Era foarte sentimental din fire. Era epoca în care lucra la *Al doilea Cvartet*. Era, cum am mai spus, foarte discret în ceea ce privește travaliul său. Când veneam la el, îl găseam lucrând la pian, căci compunea numai la pian. Singură *Suita a doua pentru orchestră* a scris-o la masă, căci nu dispunea atunci la Hotelul Metropol, unde locuia la București, de un pian. „Nu voi mai face însă așa ceva, adăugă el. Este prea dificil”. Cum intram în camera sa, acoperea manuscrisul cu sugativă. Într-o zi mi-a spus: „Uite, am terminat *Cvartetul al doilea*. Ia-l acasă”. L-am luat, l-am ținut cincisprezece zile, apoi i l-am adus înapoi. – „E un lucru extraordinar, i-am spus, ești primul care ai făcut asta. În partea întâi, concepută în formă de sonată, nu există reexpoziție. Reexpoziția se face abia spre sfârșitul finalului.” – „A, ai văzut! Va să zică te-ai uitat cu atenție la cvartet.”

Era pe-atunci foarte suferind și câteodată foarte trist. Eu veneam să-l văd și-l găseam uneori într-un adevărat acces de melancolie, legat probabil de sănătatea sa. Dar lucra mereu. Lucra pe-atunci la *Simfonia de cameră*, însă nu știam. În ziua când a terminat-o, mi-a arătat-o: „E o comandă a Ministerului Francez de Arte și Litere, la care m-ai văzut lucrând adesea. E gata!” Și-a doua zi mi-a scris o scrisoare cu privire la această lucrare – scrisoare care, și ea, este publicată în volumul consacrat, la București, corespondenței sale. Când am vrut să-i duc manuscrisul la minister, mi-a spus: „Lasă-mi-l. Mai am de pus la punct toate nuanțele în final.” – „Nu face nimic, cum te cunosc, o să-ți trebuiască încă trei-patru ani ca să pui toate nuanțele”. A râs.

I-am luat manuscrisul, l-am fotografiat la un specialist, l-am depus la minister, căci vroiam să i se trimită cât mai repede cecul pentru comanda lucrării. Trăia pe-atunci cu mijloace materiale destul de reduse.

Menuhin venea deseori la Paris și mergeam împreună cu el la Enescu. L-am văzut pe acesta explicând lui Menuhin tainele *Amintirilor din copilărie*. Explicația a durat vreo două ore. Apoi i-a spus lui Menuhin să reia totul de la început. – „Nu pot, Maestre, sunt obosit, i-a răspuns Menuhin. Știți, la Sinaia, când m-ați pus să cânt de patru ori la rând *Ciaccona* de Bach, dar pe-atunci aveam unsprezece – doisprezece ani, acum nu mai pot.”

Înainte de accidentul său, Menuhin și cu mine am hotărât să-l instalăm la Vallée aux Loups, în fostul castel al lui Chateaubriand, devenit sanatoriu. Casa a rămas intactă, plină de amintiri și documentele lăsate de Chateaubriand. Am stat de vorbă cu doctorul care conducea acest sanatoriu. Menuhin și-a asumat toate cheltuielile. S-a ocupat până și de instalarea unui pian. Enescu însă, delicat cum era, a refuzat, căci ar fi însemnat să se ducă acolo fără soția sa.

Am fost întâmplător de față când Enescu i-a oferit lui Yehudi Menuhin vioara sa italiană pe care a cântat în tinerețe. Poate că era un Landolfi, nu-mi aduc bine aminte. [...]

Odaia în care locuia Enescu în strada Clichy (el a murit la Hotelul Atala, din strada Chateaubriand) era foarte mică. Fotografii, unele puse în rame pirogravate de Carmen Sylva: o fotografie a tatălui său, un portret al său, tânăr, mi se pare, de Cabanel, cunoscuta fotografie Thibaud – Enescu – Kreisler, trei colegi de la Conservatorul din Paris, deveniți celebri, iar pe un perete, chiar deasupra patului o foaie de hârtie sub sticlă. Când în 1906 se cântase la examenul claselor de violă, la Conservator *Konzertstück*, care era o comandă a Conservatorului din Paris, Fauré scrisese: „C'est admirable, cher Enesco” și semnase el și ceilalți membri ai juriului. Ținea mult și la patalamaua de la Institutul Franței, unde fusese succesorul lui Cezar Cui. Azi eu ocup acel fotoliu. Sub pian ținea pachete de note și... vreo patru perechi de ghete cu nasturi. Dar în casă domnea o atmosferă extraordinară, era geniul lui care emana din toate colțurile odăilor (două în total). Avea un dulăpior cu cărți în odaia prin care se intra, dar nu știu dacă citea. Ar fi fost foarte interesant să studiezi acea bibliotecă. Scria și vorbea de altfel o franceză admirabilă, deși zicea că n-are talent scriitoricesc. Probabil că tot ce văzuse și învățase în prima sa tinerețe îi rămăsese întipărit în minte. Avea și o mască a tatălui Marioarei Ventura deasupra ușii de la intrare. Deasupra pianului – un program al unui concert dat de Paganini și un manuscris al acestuia.

V. R.: *Câtă vreme a fost bolnav?*

M. M.: A zăcut aproape un an, mai întâi la el acasă, apoi la Hotelul Atala. Mi s-a telefonat într-o zi că i s-a întâmplat ceva, că nu-i e bine, să vin imediat la el. M-am repezit în strada Clichy. În odaia sa era complet întuneric, m-am dus și m-am așezat lângă patul său. Brațul drept îi atârna la marginea patului. I-am luat mâna într-a mea. Era rece. Am crezut că s-a prăpădit. Deodată spune cu voce alterată: „Cine ești?” Mi-am rostit numele. Și el: „Mi s-a întâmplat azi. Dădeam o lecție. Am simțit ceva în brațul stâng. Am fugit și m-am întins pe pat. Și iată, s-a terminat cu mine. Nu mai pot vorbi. Cu atât mai bine, voi spune mai puține prostii.” (Umorul nu-l părăsise nici în acel moment tragic). După două-trei săptămâni și-a revenit oleacă și m-a rugat să-l ajut să pună nuanțele în finalul *Simfoniei de cameră*. Mi le-a dictat, eu șezând în căpătâiul patului. Știu că într-o revistă bucureșteană aceste afirmații de notorietate publică au fost oarecum contestate. Din păcate, nu-i pot învia pe Honegger, pe Schmitt, pe Cortot, pe Samazeuilh, pe Alessandro, pe Jora, pe Băzu Cantacuzino, pe doamna Enescu, pe toți acei care erau la curent cu această colaborare a mea și care ar putea depune mărturie – „Scrie cu creionul cele ce-ți dictez, zicea Enescu, când mă voi

face bine, voi trece deasupra cu cerneală.” Există la Muzeul Enescu o mică foaie de hârtie pe care atunci Enescu mi-a scris cu mâna-i tremurândă toate indicațiile relative la semnele de pedalizare pe care-mi cerea să le înscriu în finalul partituri. Această foaie de hârtie este un document extrem de prețios și mișcător. Eu l-am considerat ca pe-o adevărată relictă pe care, cum am mai scris cândva, nu trebuia s-o țin eu, ci s-o ofer României. În 1956, când au venit la Paris muzicienii români Jora, Alessandrescu, Ion Dumitrescu, Alfred Mendelsohn și Constantin Silvestri, am luat masa cu ei la Legația Română (invitați de ministrul Bălănescu și doamna) și le-am adus, lui Alfred Alessandrescu și lui Jora, această hârtie, rugându-i s-o depună ei la Muzeul Enescu. O lipisem pe un carton. Aceasta constituia o dovadă irefutabilă a celor ce-am afirmat.

Înainte de a cădea la pat, Enescu lucra fără încetare. Am mai dat detalii asupra ultimelor ocupații muzicale ale Maestrului într-un articol în limba franceză publicat în revista *Muzica* din București. În partitura manuscrisă a *Suitei Săteșii*, el vroia să refacă unele acorduri; dacă nu mă înșel, toate corecturile priveau latura armonică a unor fragmente din numita suită, ba și câteva modificări pe plan instrumental. Mi-a spus, de parcă ar fi avut o premoniție a celor ce trebuiau să se întâmple: „Dacă nu pot eu să termin corecturile, te însărcinez pe dumneata să le faci într-o zi”. Erau în partitură o droaie de răzături cu cuțitul. S-a așezat la pian și mi-a dat o idee a celor ce eventual el n-ar mai putea desăvârși. Apoi mi-a spus: „Acum așează-te matală la pian și arată-mi ce-ai face”. Am încercat să regăsesc acele acorduri pe care Maestrul tocmai mi le arătase. Era vorba de acorduri care, păstrându-și virtuțile funcționale, el le dorea alterate mai cu seamă în interiorul lor. Și-mi tot zicea: „Pune piper, pune mai mult piper”. Adică, adaugă mai multe note străine, mai multe disonanțe. Lucra și la o versiune definitivă a lui *Vox Maris*. Lărgise partitura, structura ei morfologică. Și schimbase multe, multe. Vreo cincizeci de pagini erau gata reorchestrate. Scrisa schițele pe foi mici, când termina una, o întorcea și, cu pixuri de diverse culori, continua să scrie pe aceeași pagină, însă, dacă pot spune, pe de-a-ndoaselea. Erau pagini – multe – pe care, de fapt, numai el le putea descifra. Mă inițiasse în misterul lor, tot pentru a termina eu lucrarea (terminată de altfel în schiță), dacă el n-ar mai fi putut-o face. Nu mai știu din ce motive sordide, care n-aveau nimic a face cu muzica, am fost împiedicat însă de a împlini dorințele Maestrului – precum am fost împiedicat de a continua, a inventaria și așeza în mod cronologic manuscrisele sale din cele trei lăzi care se aflau la el, pline, pline de manuscrise din întreaga sa viață. Începusem a face această treabă chiar sub îndrumarea Maestrului bolnav, însă totuși extrem de lucid, pentru a putea identifica file fără titlu aflate în prima și singura ladă de care m-am putut

ocupa. Și toate acestea, mi se pare că le-am mai spus la un Simpozion *Enescu* la București, în revista *Muzica* sau cea de muzicologie. Când Editura Salabert m-a însărcinat să citesc și să corectez șpalturile *Sonatei a doua pentru violoncel*, gravată după o copie făcută de un copist, dar și de Enescu în parte, mi-am dat seama că acesta nu scrisese două măsuri din partea pianului, le lăsase în alb (partea violoncelului era scrisă în întregime), și am rugat să mi se comunice manuscrisul original. Mi s-a refuzat. Nu știu de ce. Nu voiam să-l pun pe Enescu, grav bolnav, să se ocupe de toate aceste chestiuni meschine, așa încât am inventat eu acele două măsuri, încercând să mă apropii cât mai mult de concepția stilistică enesciană. Cred că manuscrisul original al acestei sonate se află azi la Muzeul Enescu, iar acele două măsuri ale mele ar putea fi ușor restabilite în redactarea lor originală.

La Hotelul Atala a avut o cameră, ba chiar un apartament și o infirmieră româncă; noi, amicii săi, i-am adus în cameră un pian, cu i-am adus un caiet de schițe cu portative largi și l-am văzut încercând să scrie, dar a dat repede caietul deoparte – „Nu mai pot, nu mai pot să scriu!” Ce-o fi devenit acel caiet, nu mai știu !

Când m-am dus să-l văd pentru ultima oară, în ajunul plecării noastre în Australia, știam că nu-l voi mai regăsi în viață. El m-a rugat să nu iau avionul, din cauza accidentelor suferite de Thibaud și Ginette Neveu, ceea ce bineînțeles era cu neputință. Ca să-i schimb ideile, am început să vorbesc cu el de elementul magic în muzică. – „Vous me parlez de magie. Mais vous savez, moi, j'en suis au potage Maggi”. Mereu jocuri de cuvinte. [...]

Vreau să mai spun că ultima dată, când Enescu a apărut pe o estradă de concert, a fost scurtă vreme înaintea bolii care ni l-a răpit. A fost un concert al soției mele cu orchestra, sub conducerea Maestrului, în Sala Gaveau. Ea cânta *Concertul în re minor* de Bach și *Concertul în La major* KV 488 de Mozart, iar între acestea două, el dirija un *Concert Brandenburgic* de Bach.

Marcel Mihalovici

în: *Amintiri despre Enescu, Brâncuși și alți prieteni*

Ediție alcătuită și studiu introductiv de Valeriu Râpeanu.

Note și comentarii de Alice Mavrodin și Valeriu Râpeanu.

Traducere de Alice Mavrodin

București, Editura Eminescu, 1987, p. 67 – 85

Le génie le plus centuplet que j'aie jamais connu

Cher Monsieur Cosma,

Toutfois je n'ai pas besoin d'avoir ses seuvres sous les yeux pour évoquer l'artiste incomparable que fait votre compatriote. Je le vis pour la première fois entre les deux guerres, lors d'un séjour qu'il fit à Budapest et durant lequel il interprêta la sonate en ut majeur de Bach avec une maîtrise qui est encore dans les mémoires. M. Brăiloiu lui avait conseillé de faire ma connaissance: il se déranja pour venir me voir. Sa modestie n'avait d'égale que sa simplicité: comme je le questionnais sur ses travaux, il se mit sans façons au piano et joua, sa dernière composition.

Je revis plusieurs fois à Paris cet ... universel qui appartenait si j'ore dire, à une compréhension magistrale de seures exécution, il était aussi un éminent pianiste et un chef d'orchestre de très grande classe. Jugeant de la musique en grand musicologue, fin connaisseur des lettres et des arts, c'est vraiment le génie le plus complet que j'aie jamais connu... el l'Académie française des Beaux-Arts, en m'élisant précisément au siège laissé vacant par Georges Enesco, ne pouvait me faire de plus grand honneur.

Veuillez agréer, cher monsieur Cosma, l'expression de mes sentiments très cordiaux .

László Laytha
Budapest, le 21 II 1956

Am avut fericirea să-l cunosc pe Enescu

Cercurile muzicale sovietice dau o înaltă apreciere minunatului muzician George Enescu. Talentul lui Enescu a fost cu adevărat multilateral. El era un eminent violonist, pianist, dirijor și un remarcabil compozitor.

George Enescu a vizitat Moscova, încântându-i pe auditorii moscoviți prin arta sa.

Concertele lui Enescu se transformau într-o demonstrație a prieteniei româno-sovietice. Atunci am avut fericirea să-l cunosc pe Enescu, și discuțiile cu el mi-au produs multă bucurie. Era o mare fericire să-i ascultți aprecierile pline de profunzime despre muzică, să fii martorul înflăcăratului patriotism și al dragostei lui pentru patria sa, pentru poporul său. Minunata sa creație își trage întreaga ei sevă din muzica populară.

Dezvoltarea continuă, de către compozitorii români, a tradițiilor sale glorioase va fi o contribuție demnă de memoria luminoasă a lui George Enescu.

Dmitri Șostakovici
Omagiu lui George Enescu, în: Contemporanul,
București, nr. 35 (517), 31 VIII 1956

El cerea sunet, sunet!

Încep prin a spune că nu l-am cunoscut pe G. Enescu pentru mult timp sau foarte îndeaproape, așa cum un elev care a studiat cu el mai mulți ani ar putea să afirme.

El reprezintă pentru mine ceea ce mi-am imaginat că un muzician trebuie să fie. Amabilitatea, răbdarea pe care le avea când preda sau dirija, idealurile sale (în ciuda celor mai extraordinare calități ca violonist, pianist, dirijor și compozitor, el era extrem de umil și modest în ceea ce privea geniul lui), toate acestea au făcut ca oricine să-l iubească și să-l respecte.

A dirijat de mai multe ori Boyd Neel Orchestra, cea mai cunoscută orchestră de cameră din Anglia, la timpul acela (1951 – 1952).

Aveam pe atunci 22 de ani și tocmai mă alăturasem grupului (orchestrei) după ce terminasem studiile muzicale la Royal Academy, din Londra. Dintre lucrările pe care le-am cântat cu Enescu, îmi amintesc foarte clar de *Simfonia Concertantă* de Frank Martin și de *Marea Fugă* de Beethoven. Încă îi mai aud vocea, cântând tema fugii cu intensitate, tristețe, tensiune, cerând alternare de accente – portato în cadrul frazei, elemente cerute de mersul suitor și coborâtor al notelor, principii de bază ale lui, în predare. A fost și încă este un model pentru mine, de neatins desigur, și un erou pe care m-am străduit să-l urmez, deși de la mare depărtare (în urma lui).

Nu a fost posibil pentru mine să petrec mai mult timp cu Enescu, lucrând. Regret aceasta, dar sunt mândru să fi avut posibilitatea să-i cânt Chausson, *Poemul*, la un curs de măiestrie 1949 – 1950. El cânta partea de pian, din memorie, spunându-mi de intervențiile orchestrei, așa cum urmau. Mi-a recomandat varianta Samazeuill, în ediția Durand, și am discutat despre diverse greșeli de tipar, în care partea de pian era diferită în toate edițiile, față de partea orchestrei.

El cerea sunet, sunet! Eram conștient de superficialitatea realizării mele muzicale, mă simțeam ca și cum valuri mari mi-ar fi măturat ființa, mă luptam cu un torent de emoții și călduri. Acesta era paradoxul acestui mare om. Sănătatea lui era la timpul acela, foarte fragilă, resursele lui fizice limitate și, totuși, focul spiritului lui era de o intensitate vulcanică, imposibil de egalat sau de satisfăcut. După această scurtă experiență, muzica a devenit pentru mine, ceva cu totul diferit, față de ce fusese înainte – pentru mine și pentru noi toți cărora ne-a expus unitatea sa de forță primordială și gustul muzical extrem de aristocratic, o formă unică de exprimare.

James Williams Trevor

în: *România liberă*, București, 1, nr.235, 25 XII 1956, p. 5

Cântec trist

Revăd hanul acela departe. Crescut din amintire
unde, -n Moldova dorului, departe,
hanul acela trăia la răscrucea furtunilor
scăldat de vesele-annotimpuri.

Revăd hanul acela. Câțiva lăutari
cu fețele-aprinse, tăiate din bronz și lumină
de seară.
treceau nevăzutele-arcușe prin flacăra-naltă-a viorii
și toți pe la mese ascultam acel cântec
și-n ritmul lui vesel, de jar
ciocneam laolaltă paharul :
"să bem așadar !"

La hanul acela, departe,
în inima serii de mai,
în zumzetu-acela de strune și nai,
cineva deodată a strigat ceva neînțeles.
Și iarăși glasul acela a mai strigat încă o dată
prin cântecul vesel, prin ritmu-i de foc.
L-au îngânat o clipă viorile. Apoi
au amuțit cu toate...

Parc-a izbit furtuna
cu fulgerele-i albe printre flori...
S-au ridicat lăutarii : smerite, triste fețe
tăiate din bronz și lumină de seară,
strivind sub pleoape-n tremur, lumina unei lacrimi

Și noi ne-am ridicat. Și țara-ntreagă
cu-o tresărire tristă-n primăvară...
Revăd prin fumul amintirii hanul acela
și-aud tăcerea gigantică, grava tăcere a țării
când privighetori și viori
amuțiră
și plopii-n liņțoliu de-argint se cerniră...

Vasile Nicolescu,

în: *Enescu suită lirică*, București,
Edit. de Stat pentru Literatură și Artă, 1958

Conference de Presse du 30 Avril 1965

Le 10-ème anniversaire de la mort de Georges Enesco

Le 4 mai 1955, mourait à Paris, où il vivait depuis de longues années, le grand musicien roumain, Georges Enesco. Cet anniversaire sera l'occasion d'une série de manifestations qui illustreront la mémoire de l'un des plus grands musiciens de sa génération et aussi les liens musicaux qui n'ont cessé d'unir sa patrie d'origine, à laquelle il ne cessa de demeurer fidèle, et sa patrie d'adoption.

Une *exposition* consacrée à sa vie et à ses oeuvres a été organisée par le ministère des Affaires Etrangères: préparée à Bucarest par les soins du musée *Georges Enesco*, elle se tiendra dans la salle *Gaveau* du 4 au 20 mai prochain, et sera inaugurée le mardi 4 mai à 17 heure, jour même de l'anniversaire, par M. Jean Basdevant, directeur général des Affaires Culturelles et Technique.

Le même jour anniversaire 4 mai, à 20h.20, *France-Culture* diffusera un concert de musique de chambre consacré à ses oeuvres. Dimanche 2 mai, à midi, à l'Eglise roumaine, aura lieu le Service anniversaire traditionnel.

Un hommage sera diffusé sur *France-Culture* le samedi 15 mai à 16 heures, et mettra en lumière la multiple personnalité d'Enesco, compositeur, chef d'orchestre, pédagogue, violoniste illustre, et à l'occasion pianiste exceptionnel.

Signalons également que l'un des plus illustre élèves d'Enesco, Yehudi Menuhin, interprétera le 3-ème Sonate de son maître lors du concert qu'il donnera le 11 mai avec sa soeur Hepzibah à la salle *Pleyel*.

Enfin plusieurs concerts et conférences publiques seront organisés à sa mémoire et donneront lieu à l'organisation de *journées musicales franco-roumaines*, aux quelles participeront des représentants de la Roumanie et dont la date sera fixée ultérieurement: elles devront en effet coïncider avec l'inauguration d'une *plaque apposée sur le domicile parisien de Georges Enesco*, 26 rue de Clichy, cérémonie dont les multiples délais d'autorisation nécessaires n'ont pas encore permis de fixer la date.

Né à Cordareni (Dorohoi) le 19 Août 1881, Georges Enesco travailla d'abord le violon à Vienne avec Hellmesberger; à l'âge de 13 ans, il entra au Conservatoire de Paris dans la classe de Marsik d'où il sortit en 1899 avec 1-er prix ayant suivi également les cours d'écriture et de composition de Gédalge, Massenet et Fauré. Ses compositions d'adolescence sont déjà d'une

surprenante maturité il avait 15 ans 1/2 quand il écrivit son Poème Roumain, que le redoutable Edouard Colonne dirigea au *Chatelet l'année suivante*, 17 lorsqu'il acheva sa 2-ème sonate pour piano et violon, 24 lors de sa 1-ère symphonie.

Dans son oeuvre importante s'équilibrent et se juxtaposent une dense et généreuse inspiration de caractère post-romantique, quoique profondément originale, et un modernisme puisé aux sources du riche folklore de son pays natal (pour qui il joue un rôle quelque peu analogue à celui que tient Bartok en Hongrie): musique de chambre, dont un octuor à cordes et un dixtuor pour vent, mélodies, dont plusieurs sur des textes de Clément Marot et Fernand Gregh, 3 suites d'orchestre, 5 symphonies, et surtout son opéra *Oedipe*, écrit de 1920 à 1931 et créé à l'opéra de Paris le 13 mars 1936. Parmi ses oeuvres "roumaines" outre, deux rapsodies roumaines de caractère franchement populaire, écrites à 20 ans, on connaît surtout l'admirable *3-ème sonate pour piano et violon* (1926).

La discographie d'Enesco, comme violoniste, compositeur et chef d'orchestre, et même pianiste, est importante, bien que la plus grande partie en soit en 78 tours. Un relevé exhaustif en a été dressé dans la monographie publiée à Bucarest en 1964.

Enesco est considéré aujourd'hui rétrospectivement comme le rénovateur et l'initiateur de la musique roumaine contemporaine, qui s'honore de compositeurs tels que Mihail Jora, Paul Constantinesco, Ion Dumitresco, Pascal Bentoiu, pour n'en citer que quelques uns d'ayant pas quitté leur pays et s'échalonant sur plusieurs générations.

(Communiqué par le Professeur Jacques Chailley, Paris)
[1965]

George Enescu. A dieci anni dalla morte, la vita e l'opera il suo capolavoro: "L'Edipo"

"La musica deve venire dal cuore e giungere al cuore degli altri, per rendere gli uomini sempre migliori e più nobili". (George Enescu).

"Chi può esprimere a parole l'effetto che la musica ha su di noi? Una specie d'inarticolato linguaggio inafferrabile che ci trasporta ai margini dell'Infinito e, per qualche attimo, ci consente di contemplarlo". (Thomas Carlyle - On Heroes...)

Il 4 maggio di quest'anno si sono compiuti dieci anni dalla morte di George Enescu, l'artista che seppe portare la musica colta romena ad un livello di risonanza internazionale.

Insigne violinista, pianista, direttore d'orchestra e compositore, egli è stato forse il musicista contemporaneo dall'ingegno più ricco e versatile. Nonostante questa vastità di orizzonti, il centro della sua attività è rappresentato dalla sua opera di compositore.

Il suo ardente desiderio di creare valori durevoli che resistessero alle ingiurie del tempo ben si riflette nelle sue parole: "Più di tutto stimo il dono di componere musica, ai mortali non è data felicità maggiore". Di tutte le attività spirituali, la composizione musicale fu per lui la più misteriosa e, nel contempo, la più elementare. Considerava la musica come l'unico mezzo capace di esprimere le gioie ed i dolori dell'uomo nelle sue più sottili e recondite vibrazioni.

Scopo di questo scritto è di far conoscere, almeno nei suoi tratti essenziali, la vita e l'opera di questo grande e nobile artista e ci soffermeremo soprattutto sul suo capolavoro, la tragedia lirica "*Edipo*".

George Enescu proveniva da una famiglia che, dai tempi dei bisnonni, godeva in una vasta cerchia di fama per le sue attitudini musicali. Nacque il 19 agosto 1881 nel villaggio Liveni - Vîrnav in Moldavia, che oggi porta il suo nome. Ottavo figlio, rimase ben presto l'unico, poichè gli altri erano morti in tenera età.

La vita in campagna, in intima comunione con la natura, lasciò indelebili impressioni nell'animo del bimbo. Più tardi esse dovevano sgorgare nella sua musica ed, infatti, vi riscontriamo spesso risonanze di quei giorni felici della prima infanzia.

Le spiccate doti musicali si manifestarono sin dai primissimi anni con una veemenza tale da indurre i genitori a portarlo, nel 1888, da Caudella, un allievo di Vieuxtemps e compositore a Iași, capitale della Moldavia. Questi, rendendosi conto delle straordinarie possibilità del fanciullo, ma anche dell'allora insufficiente sviluppo dell'insegnamento musicale in Romania, consigliò il padre di mandarlo a Vienna. Così appena settenne, Enescu giunse nella capitale danubiana, dove fu affettuosamente accolto dalla famiglia di Hellmesberger junior, figlio del direttore di quel Conservatorio e brillante musicista.

A quell'epoca Vienna, celebre centro musicale, irradiava ancora lo splendore e la gloria del passato. Infatti, vivevano i ricordi dei mirabili tempi del classicismo con Haydn, Mozart, Beethoven e Schubert. Joseph Hellmesberger senior, il cui padre era stato contemporaneo di Beethoven, raccontava spesso al piccolo allievo venuto dalla Romania le stranezze del titano di Bonn e come egli avesse diretto le sue sinfonie. Brahms assisteva

sovente alle prove dell'orchestra del Conservatorio, nel quale Enescu suonava il primo violino.

Grazie al suo talento e alla sua assiduità, egli portò a termine in due anni il triennio preparatorio e fu ammesso ai corsi superiori. Nello stesso tempo studiò armonia e contrappunto con Robert Fuchs e si dedicò intensamente allo studio del pianoforte. Dopo altri tre anni, nel 1893, sostenne con distinzione l'esame finale per la materia principale, il violino.

Segui poi un breve periodo in Romania, e qui Enescu esordì davanti al pubblico di Bucarest, che gli riservò un'accoglienza trionfale. Per consiglio di Hellmesberger junior, si trasferì, nel 1894, a Parigi.

Nell'ambiente artistico parigino, tanto diverso da quello viennese, Enescu giunse all'età di 13 anni, animato dalla ferrea volontà di imparare e di perfezionarsi sempre di più. Il contatto con la tradizione e la cultura francese gli diede un forte impulso.

Per lo studio del violino entrò nella classe di Marsick, allievo dei grandi maestri Léonard, Massard e Joachim; il contrappunto lo seguì con Gédalge e la composizione con Massenet e Fauré, che lo misero a contatto con la musica di quasi tutta l'Europa. Durante il soggiorno parigino strinse amicizia con Maurice Ravel, col quale collaborò anche in seguito. Era appena diciassettenne quando il suo "*Poema Romeno*" fu eseguito, per la prima volta, sotto la direzione di Colonne. Sebbene non avesse ascoltato musica romena che durante le vacanze estive trascorse in Romania, il suo primo lavoro fu ispirato alla musica del suo Paese natio.

Nel 1899, vinse all'unanimità il "*Grand Prix du Conservatoire*", ciò che costituì il coronamento dei suoi studi violinistici.

Alle soglie della sua carriera artistica, le prospettive per la professione di compositore – persino a Parigi con la sua intensa vita musicale – non erano affatto incoraggianti. In questo dilemma, Enescu doveva scegliere. Abbracciò la professione di violinista per assicurarsi, come disse più tardi in un'intervista concessa nel 1935, l'indipendenza della carriera di compositore.

L'11 febbraio 1900 egli diede il suo primo gran concerto pubblico, eseguendo il *Concerto per violino* di Beethoven con accompagnamento dell'Orchestra Colonne. Ottenne la consacrazione di sommo violinista e, da allora, il suo prestigio di strumentista di gran classe si diffuse sempre più in tutta l'Europa. Apparve spesso insieme con eccelsi artisti, come Casals, Cortot, Ysaye, Thibaud, Kreisler, il già nominato Ravel e, più tardi, Bartók.

Con gli introiti dei suoi concerti istituì nel 1912 un "*Premio di composizione George Enescu*", per aiutare e stimolare i giovani compositori romeni.

Parallelamente alla sua rapida e gloriosa ascesa come violinista, si affermò anche come compositore.

Durante la prima guerra mondiale, Enescu diede prova del suo alto spirito patriottico e di sacrificio: interruppe i suoi giri artistici e rimase in Romania, dove svolse una vasta e oltremodo proficua attività concertistica. In questi anni, tentò anche di dare rappresentazioni di opere liriche con la collaborazione esclusiva di cantati romeni. Nello stesso tempo, continuò la sua opera creatrice, componendo, sotto l'impressione degli anni sanguinosi della guerra, la *III Sinfonia*.

Cessate le ostilità, Enescu riprese la vita nomade di concertista, estendendo il suo raggio di azione anche all'America del Nord. Oltre che come violinista cominciò ad imporsi come direttore, dirigendo le più celebri orchestre di Nuova York, di Filadelfia, di S. Francisco e, in seguito, dei grandi centri europei Parigi, Roma, Londra, ecc. Dopo ogni giro tornava nel suo Paese e riprendeva la sua missione di far partecipe delle gioie della sua nobile arte un numero sempre maggiore di uomini.

Intrecciò i lieti successi della sua attività concertistica con l'opera creativa. Durante il periodo tra le due guerre scrisse alcuni dei suoi lavori più importanti: le *Sonate per pianoforte*, il *Quartetto d'archi n. 1*, la *II Sonata per violoncello e pianoforte* e la *III Sonata per pianoforte e violino*, che i musicologi romeni considerano una pietra migliore non soltanto della creazione di Enescu, ma di tutta la musica romena. Nel 1932 terminò pure la sua tragedia lirica "*Edipo*", i cui inizi risalgono sino al 1906. Torneremo su di essa con maggiori particolari nella parte che riguarda la sua opera.

Nel 1930 tenne lezioni all'Università di Harvard negli Stati Uniti; grandissima fu l'affluenza ai suoi corsi d'interpretazione sull'esecuzione d'opere violistiche classiche e moderne, tenuti a Parigi, a Londra e a Siena. In quest'ultima città, all'Accademia Musicale Chigiana, dove insegnò negli anni 1950 – 53, gli fu eretto recentemente in busto in segno di ammirazione.

In questo periodo si svolse anche la sua attività di maestro di Yehudi Menuhin, che si trasferì con i genitori appositamente a Sinaia nelle Alpi Transilvaniche per prendere lezioni di violino. Anche Arthur Crumiaux è stato, tra altri celebri violinisti, suo allievo.

Lo scoppio della seconda guerra mondiale limitò nuovamente la sua attività alla patria. Come un quarto di secolo prima, egli si dedicò anima e corpo alla diffusione, sin nei piccoli centri provinciali, dei capolavori musicali, organizzando serate di musica da camera e di violino e dirigendo concerti sinfonici. In mezzo al suo popolo sentì rinnovarsi la vena creatrice. La "*Suite rustica*" per orchestra e la *Suite per violino e pianoforte* dal titolo "*Impressioni dall'infanzia*" sono frutto di questi anni.

Nell'immediato dopoguerra entrò in un vivo scambio artistico con musicisti dell'Unione Sovietica. David Oistrach, Lev Oborin, Sciostacovici, Kaciaturian sono stati i suoi collaboratori a Mosca. Negli anni successivi si recò negli Stati Uniti, dove, dopo un'assenza di sette anni, venne festeggiato dagli esponenti della vita musicale americana.

Una vecchia malattia, della quale sperava di venir curato dagli specialisti stranieri, si aggravò e lo costrinse a ridurre la sua attività concertistica; continuò a dare lezioni di interpretazione alla "Mannes Music School" di Nuova York e all'Università dell'Illinois.

Tornato in Europa, diede ancora concerti a Parigi, a Londra, a Strasburgo, ecc., ma ben presto dovette rinunciare a qualsiasi attività strumentale e dedicarsi esclusivamente alla composizione: il "*Quartetto d'archi N. 2*", il "*Poema sinfonico - Vox Maris*" - incompiuto - e la "*Sinfonia da camera*" sono i suoi ultimi lavori.

Il male feroce che minava la sua forte fibra lo condannò alla inazione, inchiodandolo a letto. Il 4 maggio 1955, questa laboriosa vita d'artista, sorretta dal più alto idealismo, si spense a Parigi, lontano dalla patria, come aveva presagito nei suoi *Ricordi*: "Questa storia comincia di lontano, nella pianura della Moldavia e finisce qui nel cuore di Parigi. Per andare dal mio villaggio natale nella grande città, dove termino il mio cammino, ho battuto una strada piena di polvere, vigilata da alberi che vanno nell'Infinito. Era lungo, certamente, questo cammino. Come mi è sembrato breve..."

Per valutare, nel suo giusto valore, l'importanza dell'opera di Enescu compositore, occorre dare un sguardo allo sviluppo della musica colta romena del secolo XIX.

Il fatto che la Romania, come anche altre nazioni del Sud-Est europeo, sia stata sottomessa per tre secoli all'Impero Ottomano, spiega il prolungato distacco della musica romena da quell'occidentale. La nobiltà coltivava la letteratura e la poesia greca moderna e si diletta di musica turca. Attaccatissima alle forme di via orientale, fu ostile a qualsiasi riforma sociale e culturale di tipo occidentale. Soltanto i contraccolpi ai rivolgimenti politici europei, seguiti alla Rivoluzione Francese e alle guerre napoleoniche, diedero l'avvio ad un risveglio culturale nazionale.

I primordi della musica colta romena risalgono all'inizio del secolo XIX. In questa connessione ricorderemo tre compositori: Teyber, Wachmann e Flechtenmacher, d'origine e discendenza straniera, ma assimilati all'ambiente romeno; nelle loro opere si riscontrano elementi di musica popolare cittadina. Pur cercando di rispondere alle crescenti esigenze del pubblico romeno, non raggiunsero un livello artistico veramente

significativo: e ciò non tanto per la mancanza di ingegno creativo, quanto per la carenza di un linguaggio musicale evoluto.

La musica popolare cittadina era eseguita quasi esclusivamente dai musicisti popolari, i cosiddetti "*lautari*", rappresentanti nella loro stragrande maggioranza da zingari, poichè ancora cent'anni fa era molto fare musica nell'alta società romena. Creato nel secolo XVII e XVIII, questo genere di musica fu il risultato della fusione degli elementi autoctoni con quelli turchi e di pochi influssi melodici occidentali; limitato ad alcune formule melodiche stereotipe al ritmo e dall'armonia uniformi, non poteva costituire una base adeguata per la creazione di uno stile di musica nazionale colta.

Alla musica popolare cittadina si contrapponeva quella dei pastori e dei contadini, le cui melodie rispecchiano tutta l'anima e tutta la sensibilità del popolo romeno. La più tipica canzone è la "*doina*", nella quale si effonde liricamente quella tranquilla e tanta caratteristica malinconia che viene definita in romena con una parola intraducibile: "*dor*" – un misto di dolore e di struggimento nostalgico, che forse trova, in certo qual modo, riscontro solo nel portoghese "*saudade*". Questo soffio malinconico spira anche su gran parte dell'opera d'Enescu. A quell'epoca, la musica contadinesca era ancora del tutto ignota o, dato il suo carattere diverso, considerata primitiva e inadatta alle forme musicali più elevate.

Oggi sappiamo che le canzoni popolari romene – come quelle di tutti i popoli – non si inscrivono nel quadro delle tonalità tradizionali con i suoi "modi" maggiore e minore. Esse hanno quasi sempre una struttura modale e, accanto alle loro particolarità melodiche ed armoniche, adoperano ritmi assai vari, sconosciuti tanto alla musica occidentale colta quanto a quella popolare.

Come già detto, il filone di musica cittadina era troppo esile e superficiale per poter servire come punto di partenza per composizioni sinfoniche di maggiore mole. Per queste regioni, i tentativi dei compositori della seconda metà del secolo scorso, come il già nominato Caudella, Stephanescu, Porumbescu ed altri, dovevano naufragare. Occorreva una personalità forte e originale che sapesse fondere in una vera sintesi la melica e la ritmica romena con le forme armoniche occidentali; in George Enescu il destino ha dato alla Romania quest'alto ingegno che doveva adempiere questo sogno del popolo danubiano.

Sin dall'inizio però va ricordato che anche Enescu, nel primo periodo di creazione che va fino all'anno 1926, data della composizione della *III Sonata per pianoforte e violino* a carattere popolare romeno, attinge alle stesse fonti dei suoi predecessori, cioè alla musica popolare cittadina. A differenza di altri grandi esponenti di scuole nazionali, come Bartók, Kodály, Janacek, De Falla, Enescu non conobbe che una parte del folclore

romeno quella praticata dai "Lautari", che consisteva appunto, principalmente, nella musica popolare cittadina.

La causa di questo fatto è da ricercare nella stessa vicenda biografica del maestro. Com'è noto, tanto l'ambiente quanto l'educazione possono esercitare un influsso decisivo. Non dimentichiamo che, all'età di sette anni, il fanciullo Enescu lasciò la patria per seguire a Vienna lo studio del violino. Colà ascolto i classici viennesi e subì il fascino della musica di Brahms e di Wagner, i cui influssi le accompagnarono per tutto il primo periodo di creazione; come confessa poi nei suoi "Ricordi", stentò a lungo a liberarsene.

Ma proprio qui si rivela la sua vigorosa personalità che non si lascia irretire nella scialba imitazione di un epigono, ma seppe creare un linguaggio musicale suo e questo fu romeno.; prova ne è la sua produzione del secondo periodo.

Abbracciando con lo sguardo l'opera musicale di Enescu, ci sorprende il numero relativamente piccolo delle composizioni. L'elenco citato dal suo biografo Tudor Andrei finisce col numero 32. Prescindendo da alcune riduzioni, trascrizioni ed opere giovanili, vi sono ancora altre opere non numerate, che ammontano a ventuna. Comunque sia, rimane, il fatto che l'opera complessiva di Enescu è poco copiosa.

Due ne sono le cause: in primo luogo l'attività di concertista di fama internazionale che richiedeva la sua continua ed intensa applicazione allo strumento. Ciò vale tanto per il violino quanto per il pianoforte. In secondo luogo Enescu giudicava se stesso con la massima severità. "Se il numero delle mie composizioni", osserva il compositore Enescu, "è relativamente esiguo, ciò si spiega col fatto che – e lo dico senza voler lodarmi – intendevo dare soltanto il meglio di me. Non ho pubblicato che lavori che consideravo relativamente compiuti".

Per farci un'idea pur sommaria della sua opera e dalla sua evoluzione, analizzeremo fuggacemente alcune composizioni appartenenti rispettivamente al periodo iniziale, centrale e finale della sua attività creativa, lasciando per ultimo il suo capolavoro "*Edipo*".

Il folclore dei "lautari" costituisce il principale fondo di musica popolare di cui Enescu si è servito e al quale si è ispirato. Questo fatto si può osservare tanto nei suoi primi lavori, come il già menzionato "*Poema Romeno*" o nelle due "*Rapsodie*", quanto in un'opera di maturità, come la "*III Sonata per pianoforte e violino*", a carattere popolare romeno.

E' degno di nota che, sebbene Enescu costruisca dapprima sulla musica dei "lautari", con le sue alte qualità musicale e creatrici gli riesce di "nobilitare e di individualizzare la sostanza di questa specie di musica popolare, e ciò in un grado mai prima raggiunto. Anche nelle opere in cui

si avvale esclusivamente del materiale di musica popolare di provenienza cittadina, come nelle due "*Rapsodie*", egli raggiunge, grazie alla ricchezza del suo tessuto armonico, al suo spiccato senso formale e alla sua brillante arte di orchestrazione, una unità di stile, una grandiosità di forme ed una intensificazione del patrimonio della musica popolare che a tutt'oggi possono considerarsi esemplari".

Le due "*Rapsodie*", composte rispettivamente nel 1901 e 1902, si dovrebbero annoverare tra la musica a programma, poiché con la loro potenza espressiva e la loro vivacità dipingono quadri smaglianti della vita del popolo romeno. La prima "*Rapsodia in La maggiore*", per lo splendore di colore dell'orchestrazione ed i folgoranti ritmi di ballo, rievoca una gaia festa popolare, mentre la seconda in "*Re maggiore*" ha carattere di ballata epica. I canti popolari accolti dal compositore nella sua opera non vengono minimamente alterati nella loro struttura melodica. Enescu era, a quell'epoca, dell'opinione che una canzone popolare dovrebbe rimanere invariata, che soltanto allo stato di citazione autentica potrebbe conservare tutta la sua fragranza, tutta la sua perfezione.

"Il valore particolare di queste *Rapsodie* consiste nel fatto che le melodie intessute con somma varietà sono state fuse e magistralmente ridotte per l'orchestra". Questa schiettezza congiunta alla signorilità della ispirazione furono le ragioni per cui i due lavori sono ormai universalmente ammirati.

Nell'evoluzione creatrice di Enescu le *Rapsodie* costituiscono soltanto una tappa, in cui si riflette la sua concezione iniziale sull'impiego del folclore nella creazione. Non torno più allo stile e ai mezzi adoperati in esse. Tormentato dal problema dell'impiego del folclore nella composizione, Enescu espose ripetutamente i suoi pareri sull'argomento. Faceva una netta distinzione tra il canto popolare, cioè la creazione di una melodia propria nello spirito popolare o di linguaggio personale con elementi e intonazioni folcloristici. Tutti questi modi di impiego del folclore si riscontrano nell'opera di Enescu.

Gia nell'anno successivo alla composizione delle *Rapsodie* egli oltrepassò la fase della citazione nella *I Suite per orchestra*, che è appunto del 1903.

Il *Preludio* all'unisono, che apre la *Suite*, ne è un esempio. L'intera linea melodica, una monodia originale di una particolare espressività, che non trova riscontro in tutta la letteratura musicale universale, è improntata ad un genuino carattere folcloristico. La altre parti, senza avere lo stesso carattere, promanano pure un certo sapore romeno, grazie ad un motivo del *Preludio* che ricorre in ogni arte della *Suite*.

Questa composizione fu eseguita per la prima volta, a Parigi, il 11 dicembre 1924, sotto la direzione di Gabriel Pierné e, più tardi a Boston, da Gustav Mahler.

Nei lavori successivi, composti intorno alla prima guerra mondiale, il maestro mira alle grandi forme musicali. Scrisse, infatti, nel 1905, la sua *I Sinfonia*, un anno dopo il *Decimino per strumenti a fiato*, quindi il *Quartetto per pianoforte N. 1* e ancora nel 1913 la *II Sinfonia*.

All'età di 24 anni, Enescu avvertì che il suo modo di concepire eroicamente la realtà era andato affermandosi a tale punto da maturare una visione unitaria della vita. La sinfonia era il genere di musica più adatto per una tale concezione. Enescu decise perciò che la sua *I Sinfonia* avrebbe dovuto essere consacrata alla lotta dell'uomo per l'ideale.

Sin dalle prime battute della *Sinfonia* si nota l'applicazione di questo proposito. Le trombette ed i corni annunciano brevemente il brillante tema, che è un appello alla lotta e domina tutta la prima parte. I temi che si affiancano all'idea fondamentale e quelli che contrastano con essa rivelano l'impetuoso slancio e l'esuberanza giovanile che pervade tutta l'opera.

Nella *I Sinfonia* Enescu si rivela come musicista-pensatore, tormentato dai problemi del senso dell'esistenza e dell'atteggiamento dell'uomo di fronte ad esso. Come nel caso di Beethoven, questo modo di concepire la vita è eroico tocca pressoché tutta la vastissima gamma dei sentimenti umani nella massima intensità. Persino la tonalità delle due sinfonie eroiche è la stessa: "Mi bemolle maggiore".

Enescu riprese lo spirito beethoveniano, filtrandolo però attraverso l'intera tradizione del romanticismo eroico. Questa filiazione è talvolta abbastanza evidente nella sostanza musicale della sinfonia di Enescu che, qua e là, assume l'aspetto di reminiscenza, soprattutto della musica di Wagner e di Brahms.

Del resto era del tutto da escludere che, in un campo come quello della sinfonia romantica, nel quale era detto praticamente tutto ciò che era possibile dire, un giovane di 24 anni potesse giungere a scoperte assolutamente inedite. Si deve tuttavia sottolineare che queste reminiscenze non lo dominano, e perciò non gli impediscono di manifestare la sua possente e originale sensibilità.

Come già detto, la *III Sonata per pianoforte e violino, a carattere popolare romeno* segna una svolta decisiva nell'attività creativa di Enescu e rappresenta, senza esagerazione, l'opera più importante di musica da camera romena. Porta la data del 1926 e Honegger la considerava "un lavoro fondamentale nel repertorio violinistico degli ultimi trent'anni". Agganciandosi nuovamente al filone folcloristico, il maestro fornisce con quest'opera un esempio della vera elaborazione artistica del canto popolare.

Enescu stesso così si è espresso a riguardo: "Nella mia ultima sonata per violino intravedo un possibile sviluppo in avvenire: di suonare alla maniera popolare senza essere asservito al motivo". Ciò significa la creazione di un materiale tematico proprio, concepito nello spirito della musica popolare, attraverso una assimilazione completa dei suoi caratteri essenziali.

Il compositore della seconda fase si distingue fondamentalmente da quello della prima. Sempre più si convince che lo spirito melodico che pervade la canzone popolare romena costituisce per lui, compositore romeno, l'elemento primordiale. Dalla *Sonata a carattere popolare romeno* fino alla *Sinfonia da camera*, riscontriamo tutta una gamma di maniere in cui il canto popolare ha fecondato la sua fantasia creatrice.

Nelle opere della maturità, Enescu crea melodie e temi che rendono l'essenza e lo specifico del canto popolare, la sua espressività, nobiltà e concisione. Le inflessioni modali della melodia hanno ora una leggera impronta arcaica, ora un sorprendente carattere inedito, grazie alla fusione di elementi diatonici e cromatici, la cui provenienza non è d'ordine armonico occidentale, ma appartiene ai mezzi di espressione eminentemente monodici di derivazione orientale.

In questa linea si inscrivono le sue composizioni di questa seconda fase, delle quali ne abbiamo scelto due appartenenti all'ultimo periodo dell'attività creativa: il *Quartetto d'archi N. 2 in Sol maggiore* ed il suo canto del cigno: la *Sinfonia da camera*.

Il *Quartetto*, scritto nel 1954, è di grande importanza per l'evoluzione artistica del compositore. Egli si trovava da sei anni in terra straniera. La lontananza dalla patria – lungi dal diminuire i legami spirituali col suo popolo – acuì sempre più il desiderio di un riavvicinamento alla terra natale, la cui immagine insistentemente lo perseguiva. Per evadere dalla tetra realtà del dopoguerra, Enescu si immerse in un sublime sogno di contemplazione della propria vita.

I primi due movimenti si svolgono sotto il segno della meditazione e del sogno: il pensiero malinconico che domina il tema principale della prima parte e il ricordo nostalgico dell'infanzia del tema secondario, lievemente baldanzoso, contrastano con l'inaspettata esplosione di vitalità degli altri movimenti di sapore folcloristico.

Le vette più alte del pensiero musicale Enescu le raggiunge però nella *Sinfonia da camera per 12 strumenti*, che è la sua ultima opera compiuta. Fu scritta a Parigi nel 1954, poche settimane prima che la malattia mortale lo cogliesse. Le ultime correzioni alla partitura si dovettero fare, secondo le istruzioni verbali del maestro, ad opera di altri, e cioè dal compositore romeno Marcel Mihailovici, che andava spesso a trovarlo.

Il linguaggio musicale che Enescu parla in quest'opera lo mostra all'apice del suo stile personalissimo. La trama sonora reca l'impronta della massima spiritualizzazione.

Musica problematica, persino astratta, ma che non cessa di essere espressiva ed umana. Le indicazioni del tempo dei quattro movimenti: Poco moderato, un poco maestoso. Allegretto molto moderato – Adagio (funebre). Allegro molto moderato impongono la moderazione e la compostezza, frutto della maturazione e della serenità della vecchiaia: lo sguardo è rivolto verso quelle lontananze che dovevano segnare il destino di Enescu.

Sotto una invenzione tematica – soprattutto nel tema iniziale – che non è tributaria di alcuna citazione folcloristica, si nasconde, sempre velato da un tratto di malinconia, quella straziante nostalgia per la patria lontana, che egli amava tanto e che non gli fu più dato a rivedere.

In fin di vita, Enescu non poté assistere alla prima esecuzione della sua *Sinfonia da camera*, avvenuta il 23 gennaio 1955. Essa fu incisa su dischi e riprodotta davanti a lui sul letto di dolore: Mihalovici, testimone oculare, riferisce: “Mai dimenticherò la commovente scena, allorché vedemmo il maestro ascoltare profondamente commosso questa musica, che, ahimè, doveva essere il suo canto del cigno”.

Dopo questa rapidissima rassegna di alcune fra le più importanti composizioni strumentali di Enescu, ci soffermeremo brevemente sul suo capolavoro “*Edipo*”, terminato nel 1932 dopo lunghi e faticosi anni di lavoro. “Non spetta a me di dichiarare che l’*Edipo* sia o non sia il più compiuto dei miei lavori”, dice Enescu. “Ciò che posso però affermare con certezza è che mi è fara tutti il più caro”.

Dalle sue origini ai nostri giorni, il mito d’*Edipo*, con i problemi filosofici, morali e letterari che racchiude, ha costituito materia costante di meditazione e di rovello per gli uomini. Subì varie modificazioni e adattamenti secondo la caratteristica di ciascuna epoca; il mito si tramandò e si perpetuò fino al presente.

La drammatica storia del figlio di Laio, re di Tebe, fornì alla letteratura, ancora dei tempi più remoti, ricco materiale. La tragedia greca trovò in questa leggenda una feconda fonte di ispirazione, ed è risaputo che il capolavoro del teatro antico è l’*Edipo Re* di Sofocle. In seguito questo soggetto esercitò una forte attrazione su innumerevoli scrittori di tutti i Paesi.

L’idea di scrivere musica drammatica preoccupò Enescu sin dal 1906, ma nessuno dei libretti presentatigli lo accontentava. Fu nel 1910, allorché, vedendo la tragedia sofoclea impersonata dal grande attore tragico Mounet – Sully, che Enescu, sotto la profonda impressione provata, si

decise a cimentarsi sul grande te: "Uscendo dalla *Comédie Française*, narra Enescu nei suoi "Ricordi", "io ne fui allucinato, ossessionato. Un'idea fissa si era impadronita di me: scrivere un mio Edipo".

Ebbe la fortuna di scoprire il librettista che cercava nella persona di Edmondo Fleg, scrittore, poeta, ellenista e musicista, ma, nel 1914, lo scoppio della prima guerra mondiale interrompe la loro collaborazione.

Fu ripresa dopo oltre un decennio. Nel frattempo Fleg aveva rimangiato il progetto iniziale, proponendo al maestro un dramma in quattro parti: un prologo, due atti ed un epilogo, corrispondenti alla nascita, alla giovinezza, alla maturità ed alla morte di Edipo, il tutto presentato in sei quadri. "Per permettere al compositore", osserva Fleg, "gradazioni, contrasti, cambiamenti di ritmo e di ambiente, invece di attenermi all'*Edipo Re*', mi sono proposto di esporre tutta la vita dell'eroe, cominciando con la parte gioiosa e attraversando quella dell'orrore, per giungere infine a quella della serenità". A differenza della tragedia di Sofocle, nella quale non si presenta che un solo episodio del mito di Edipo, il libretto abbraccia tutta l'esistenza dell'eroe.

Ecco il riassunto dei sei quadri dell'opera, dato da Enescu stesso nei suoi "Ricordi".

Primo quadro. Il popolo tebano è radunato intorno alla culla di Edipo. Il sommo sacerdote di Apollo asperge il neonato con alcune gocce di Dirce. I pastori intrecciano ghirlande di foglie, mentre le donne offrono stoffe di porpora ed i guerrieri, archi d'oro e frecce. Tutto ciò avviene nel palazzo di Laio e di Giocasta. Ma si cerca un nome per il bambino reale; allora il vecchio Tiresia, accecato dalla collera di Era, predice che il bambino sarà l'uccisore di suo padre e lo sposo di sua madre. Atterrito, il popolo si disperde. Laio, colto dal timore, affida la culla ad un pastore che ha l'incarico da uccidere il bimbo fra le rocce del Cicerone. Seguono cori, danze e movimenti di folla.

Secondo quadro. A Corinto, un giovane, in piedi presso una colonna, sogna, alla luce del sole al tramonto. E' Edipo: essendo stato raccolto da Polibo e da Merope, fuggì da quelli che credeva i suoi genitori, sapendo che l'oracolo, lo condannava ad uccidere l'uno di essi ed a sposare l'altra. Rifiutandosi di diventare un criminale, Edipo accetta la lotta col Fato.

Terzo quadro. Ecco Edipo all'incrocio di tre vie. Un vecchio temerario (è Laio) lo sorpassa col suo carro e dà un pugno a Edipo. Il giovane a sua volta, gli dà una mazzata in testa, Edipo ha ucciso suo padre, il destino riporta la sua prima vittoria.

Quarto quadro. Davanti ad una delle sette porte di Tebe dorme la Sfinge con le ali ripiegate. La guardia canta sotto le stelle. Edipo

sopraggiunge e desta il mostro. La Sfinge gli domanda chi sia più forte del destino. Edipo scopre la verità a risponde: "L'uomo è più forte del destino...".

La Sfinge ride, singhiozza e sparisce. Spunta il giorno, tutta la città esce dalle porte, levando grida di gioia al salvatore che ha vinto il mostro, Edipo, coronato d'oro, vede Giocasta dirigersi verso di lui. Le loro mani si toccano...

Quinto quadro. Questo quadro da solo riassume l'*Edipo Re* di Sofocle. Nel corso di una epidemia di peste, Tiresia esige, per far cessare il flagello, la punizione dell'ignoto uccisore di Laio. Edipo scopre il mistero della sua nascita, il suo parricidio ed il suo involontario incesto. Per la disperazione si cava gli occhi. Scacciato dalla città, si allontana, appoggiato sulle spalle della figlia Antigone.

Sesto quadro. Questo riassume tutto l'*Edipo a Colono*. Edipo, irresponsabile, non è criminale, bensì una vittima. Il destino l'ha vinto, ma è innocente, poichè ha fatto tutto per sfuggire alla sua condanna. Edipo è una specie di vittima espiatoria. Il suo corpo, sepolto in terra d'Attica, proteggerà la città e le darà la vittoria.

In questa versione, la tragedia di Edipo riveste un nuovo aspetto, più umano, più ottimistico e più fiducioso nelle virtù dell'uomo, la cui forza morale lo fa trionfare sul destino. Nel finale di Fleg, Edipo, riconciliato con sé stesso, conscio della propria innocenza, recupera la vista per andare incontro alla morte con serenità, con gli occhi ricolmi di luce.

Una volta avendo fissato il testo letterario, Enescu stabilì lo schema musicale dell'opera. Per trasporlo in musica, si impose tre principi fondamentali:

1) L'opera deve procedere speditamente. Nessuna enfasi, nessuna ripetizione, nessun discorso superfluo, l'azione si deve svolgere rapidamente.

2) Il pubblico non si deve annoiare.

3) L'auditore deve comprendere il testo. "E' mia convinzione", afferma Enescu, "che non si va all'Opera per ascoltare soltanto musica. Un dramma lirico riuscito deve avere un'azione ed un testo intelligibili".

Per quanto riguarda la musica, va innanzitutto tenuto presente che Enescu è un compositore moderno che visse dopo Wagner e perciò, trovandosi di fronte alla "questione Wagner", si pose la domanda cosa avrebbe dovuto prendere dall'estetica wagneriana, cosa lasciare.

Per quanto originale fosse la personalità di Enescu, anch'egli doveva subire la legge, secondo la quale le conquiste, ottenute in seguito al progresso, si trasmettono di generazione in generazione. Tutti i grandi compositori, persino i sommi, non potevano ignorare i loro predecessori e lo

stesso Wagner può servire di esempio a questo riguardo. Se è anche, fino ad un certo punto, possibile stabilire la filiazione wagneriana di Enescu, ciò non diminuisce i suoi eccezionali meriti.

E' vero che adottò alcuni principi fondamentali del Maestro di Bayreuth, come il mito, la sinfonia orchestrale, il leitmotiv, la melodia infinita; in cambio arricchì le possibilità di espressione musicale mediante procedimenti originali, creando un linguaggio musicale personalissimo, diverso anche da quello da lui adoperato nelle *Sinfonie*.

La melodia espressiva non ha nulla a che fare con la facilità e lo splendore artefatto di tante arie d'opera. Enescu voleva anzi sottrarsi a questa tentazione, cercando "l'espressione di stile che conveniva meglio al suo carattere e a quello dei personaggi".

Parlando degli elementi del suo linguaggio musicale, Enescu sottolinea che "aveva deciso di ignorare i vecchi modi greci, poichè nulla gli pareva più noioso del *pastiche d'époque* e della ricostituzione storica. Edipo è un personaggio universale, di tutti i tempi e di tutti i luoghi; per questa ragione il suo dramma si può tradurre in linguaggio moderno. Enescu fece ricorso a tutte le innovazioni della musica contemporanea, adoperando nei passi declamati – in parte cantati, in parte parlati – quarti di tono, che rendono a meraviglia certi effetti speciali. Senza dubbio, queste innovazioni pongono problemi oltremodo ardui al cantate che sostiene la parte di Edipo".

A questi mezzi di espressione sonora si aggiunge ancora il frequente uso del flauto, strumento degli antichi Greci, che insieme con i quarti di tono appare nei momenti più tragici dell'azione.

Enescu non ha voluto rispettare la fedeltà storica, né rendere il colore locale, poichè la musica degli antichi Greci ci è nota soltanto dalla ricostituzione dei musicologi. Se ciò nondimeno Enescu è riuscito a dare alla sua opera un contenuto vivo, nuovo e accessibile alla nostra sensibilità, lo si deve al fatto che nella sua musica c'è il soffio del canto popolare.

In questa connessione vorremmo ricordare che vi sono anche reminiscenze di musica popolare romena.

La musica dell'*Edipo* è ora idilliaca e soave, ora tetra e piena di dolore, ora serena e sublime; spesso ci imbattiamo in passi tormentati e agitati con brevi motivi che, dato il carattere tragico del soggetto, creano una atmosfera di grande tensione.

Una delle più spiccate qualità dell'opera è costituita, indubbiamente, dalla bellezza dei cori: sono numerosi e partecipano all'azione, rappresentando come nel teatro antico la voce molteplice e la saggezza del popolo.

Senza volerci addentrare in un'analisi approfondita, ricorderemo che l'essenza del dramma è praticamente racchiusa nei tre "leitmotiv" principali del "*Preludio*": il motivo del destino, quello della vittoria dell'uomo e quello del parricidio.

Il primo "in Sol maggiore" è grave od ossessionante; il secondo "in Fa diesis", derivato dal primo, mentre il motivo del parricidio, brutale e tagliente, è costituito da brevi note. Tutt'e tre circolano attraverso l'intera opera in un perpetuo processo di trasformazione, che illustra da vicino il testo.

La prima rappresentazione avvenne il 10 marzo 1936 all'Opéra di Parigi, sotto la direzione di Philippe Gaubert, con André Pernet nel ruolo principale di Edipo.

Fu un grande successo: i più notevoli musicisti e critici si espressero con parole di elogio e di ammirazione. Fra tanti citeremo un brano dell'articolo del critico Emile Vuillermoz che, come dice Enescu, "meglio di ogni altro compresse la mia ambizione la tradusse in termini che sottoscrivo senza riserva, soprattutto per quanta riguarda l'orchestrazione: Non c'è misura comune per giudicare l'orchestrazione dell'*Edipo*". Gli strumenti parlano uno strano linguaggio diretto, ingenuo e grave, che nulla deve alle polifonie tradizionali. Questo linguaggio è, per le più, discreto, disadorno, sussurrato, persino nelle circostanze terribili. Altra sorpresa per molti spettatori: nei primi quadri, la musica non è discorsiva e rifiuta l'eloquenza. L'orchestra non commenta gli avvenimenti con ampiezza; li subisce con una specie di passività trepida. Freme, rabbrivisce, ha brevi riflessi di angoscia; non si preoccupa di una logica costruttiva e di una retorica sinfonica. Sotto la scena, l'orchestra stessa appare come uno specchio d'acqua, illuminato o offuscato dagli dei. E poi, nell'ultimo atto, nella tecnica di sussulti cede il posto ad un lirismo serrato, riccamente tessuto che esalta l'umano sotto il Fato, ricordando che Enescu fu un discepolo del maestro di "*Penelope*".

Dopo questa rapida presentazione della vita e opera di Enescu, vorremo aggiungere alcune parole sull'uomo Enescu e sulla sua alta concezione etica dell'arte.

Lavoratore appassionato e instancabile, tutta la sua esistenza è stata un inno al lavoro, servizio alla patria e all'umanità, alla quale voleva svelare quanto vi è di grande e di bello nell'arte dei suoni. Artista di fama internazionale, non disdegnava di dare concerti persino nelle più piccole cittadine di provincia, per rendere accessibile ai suoi compatrioti, in un'epoca in cui i mezzi di diffusione moderni non erano ancora noti, i capolavori dei sommi della musica. Istituì con i suoi stessi mezzi un premio di composizione per promuovere lo sviluppo della musica romena.

Nulla riflette meglio la sua alta concezione etica delle sue parole proferite in un'intervista con colleghi più giovani: "La musica deve sgorgare dal cuore e giungere al cuore degli altri, per rendere gli uomini sempre migliori e più nobili".

Possa questo commovente messaggio di umanità tramandarsi alle nuove generazioni come testamento di un grande e nobile artista e suonare alto al di sopra del crescente strepito di effimeri clamori.

Traian Sofonea

in: *Iniziativa*, Milano, nr. 3-4, V – VIII, 1965

Il était une encyclopédie vivante de la musique

Ma première rencontre avec Enescu, remonte à 1951, en Italie. Il avait été invité à Sienne, pour donner un cours d'interprétation pendant l'été, à l'Accademia Chigiana.

J'avais été sélectionné avec cinq autres violonistes, pour participer, en tant qu'exécutant à ce cours d'interprétation et pendant tout l'été, nous avons eu le privilège de faire le tour musical de toute la littérature du violon, de Bach à Debussy, en passant par les grands romantiques.

Cette première rencontre fut une révélation. Enescu était une encyclopédie vivante de la Musique. Il connaissait tout. Sa mémoire était incroyable. Il ne regardait aucune partition. Toute la musique s'était inscrite dans sa mémoire, avec la plus grande précision, jusqu'au moindre signe. Lorsqu'on s'émerveillait de cette faculté, il répondait que c'était tout naturel, car il n'avait jamais exercé d'autre métier dans sa vie.

Ce qui frappait le plus dans l'enseignement d'Enescu, c'était avant tout le respect qu'il attachait à l'écriture. Il avait connu personnellement à peu près toutes les grandes figures de la musique et était capable de resituer avec la plus haute fidélité leurs intentions. En fait Enescu, qui avait fait une carrière de violoniste de premier ordre, s'intéressait beaucoup plus à la Musique qu'aux virtuoses. Comme il aimait à le répéter c'est le contenu de la musique qui retenait son attention profonde. Jamais il ne se projetait sur elle.

Après 1954, j'ai eu la chance de travailler, en particulier avec lui, à Paris. Ce fut alors l'occasion de le connaître plus intimement et de faire un travail plus poussé avec lui, notamment sur sa *3ème Sonate dans le caractère populaire roumain*, dont je devais faire un enregistrement. C'est une des œuvres qui incarne le mieux, à mon avis, l'attachement qu'Enescu

portait à son pays, à son village, à la campagne roumaine qu'il aimait tant. C'est une oeuvre difficile à exécuter, si l'on veut tenir compte de toutes les intentions et les finesses que le compositeur a noté scrupuleusement. Il faut beaucoup de patience, pour l'exécuter correctement. C'est à cette occasion que j'ai découvert le vrai caractère d'Enescu. Il était assis au piano, pendant des heures, m'aidant à trouver l'inflexion, l'accentuation, la signification profonde de chaque note, chaque détail. Il ne ménageait aucun effort pour arriver à „l'expression juste”. En effectuant patiemment ce travail avec lui, j'ai senti toute l'intensité et l'authenticité de la poésie cachée derrière cette oeuvre, dont le fil aimait à le répéter fièrement: „Je suis avant tout un compositeur”. Enescu laisse une oeuvre qui toutefois ne traduit que partiellement l'importance de sa personnalité, et l'impression prévaut parmi ceux qui l'ont bien connu, qu'il n'a pas dit tout ce qu'il avait à dire.

Une des raisons profondes, a été sans doute, l'exil dans lequel il a été contraint de vivre, à la fin de sa vie, malade et sans la perspective de revenir au pays. Il restait souvent silencieux pendant de longs instants, songeant mélancoliquement à ses souvenirs. Parfois, d'une voix lointaine, il disait: „Ah, si seulement je pouvais rentrer au pays et revoir ma maison et tel ou tel endroit.” Cette séparation et les conditions difficiles dans lesquelles il était obligé d'accepter l'exil ont lourdement attristé ses dernières années et sans doute l'ont empêché de se consacrer, comme il l'avait toujours souhaité, à la composition.

Parmi les traits de caractère les plus attachants de la personnalité d'Enescu, j'ai été frappé par la fidélité qu'il portait à ses maîtres et ses amis. Il avait une grande vénération pour Hellmesberger, avec lequel il avait appris à jouer du violon, à Vienne, dans sa jeunesse. De sa période d'étude, à Paris, il gardait un souvenir profond de Gédalge, qui restait pour lui le Maître, qui lui avait tout appris. De Brahms, qu'il avait bien connu et avec lequel il avait fait beaucoup de musique, il aimait à montrer sa façon inimitable de se mettre au piano et de laisser ses mains se promener sur le clavier, dans une atmosphère méditative, d'improvisation lointaine. Quand il parlait de Debussy, c'était au contraire pour montrer sa façon extrêmement précise de traduire sa pensée musicale, qualité bien française qu'il admirait. Il répétait souvent: „Quand vous exécutez Debussy, il faut faire exactement ce qu'il a noté; il a tout écrit. Il n'y a rien à rajouter.”

Parmi les amis de toujours, c'est évidemment Menuhin qui revenait le plus souvent dans la conversation. Il l'avait suivi, pas à pas tout au long de sa carrière et des liens exceptionnels les unissaient dans la musique et l'amitié. C'était un peu comme son fils et il aimait à mettre en évidence ses qualités de coeur et d'être humain.

Enescu reste pour moi une des plus grandes figures de la Musique de notre siècle et je suis heureux de lui rendre à l'occasion du centenaire de sa naissance un hommage vibrant.

Blaise Calame

Paris, mai 1981

Manuscris autograf (dactilografiat) în colecția Viorel Cosma

Filele mele de calendar

... Am găsit programul de sală și notez:

Era luni, 30 aprilie 1956. Fusesem la Bruxelles pentru *Oedipe*, descinsesem la Paris și, în așteptarea comemorării din 5 mai, aveam câteva zile bune la dispoziție. Locuiam lângă Madeleine, prânzeam în restaurantele doldora de bunătați, trăiam într-un oraș-minune, la marginea paradisului. Înotam într-o mare de euforii, n-aveam timp să mă satur.

Era un Paris de luna mai, înmugurit, înverzit, înflorit. Furnicarul care umplea străzile, magazinele, cafenelele, înviase cu soarele și briza proaspătă dinspre ocean. O lumină difuză tremura sub bolta transparentă. Colindam de dimineața și până noaptea muzeele, monumentele, sălile de concert și de operă, scotoceam librăriile. Strada, vitrinele, circulația mă amețeau. Odată, când ieșeam din Luvru, în fața perspectivei care se lungia până dincolo de Étoile, mi-am șoptit: „Ioane, băiatule, de-acum ești cetățean al lumii!” (Rog pe cei care n-au fost încă la Paris să mă creadă!)

Un nor, unul singur, a trecut peste Arcadia noastră, și tocmai în dimineața de 5 mai. Când am ajuns la poarta cimitirului, ne-a înconjurat poliția. Am urcat dealul în compania autocarelor negre, încărcate cu agenți. Împrejurul cavoului se ținea un cordon de pază. Am aflat pe urmă că un grup de români ofuscați de prezența noastră lângă mormântul lui Enescu ne plănuiise o primire contondentă. Și așa, după ce am plecat, coroanele au fost împrăștiate și în locul lor au apărut *écritouri* injurioase... Dar norul s-a risipit repede.

Ion Dumitrescu

Marți 21 X 1986

în: *Muzica*, București, IV, nr. 1 (13), I – III 1993

Filele mele de calendar

Se împlinesc azi 32 de ani de la moartea lui George Enescu în acel 5 mai 1955.

Am participat de atunci, pieptiş, la toate acţiunile întreprinse pentru cinstirea lui. Începând de a doua zi după deces, cu şedinţa convocată de Petru Groza, am continuat în **crescendo** până-ntr-o zi când elanurile s-au frânt. Iar când, în 1977, am fost poftit la odihnă, sediul Uniunii a fost părăsit, concursul şi festivalul suspendate, concurenţii şi oaspeţii din „cinci continente şi patruzeci şi cinci de ţări” rămaşi la casele lor, contractele de editare anulate, *Oedipe* în cartoane, Tescanii în paragină, Jora, Alfred Alessandrescu, Brăiloiu, George Georgescu, Ionel Perlea, Silvestri, Paul Constantinescu, Ciomac, Mihalovici s-au grăbit spre alte zări...

Dacă ştiam că rămân melancolic, evitam bilanţul. Aş fi aşteptat un alt prilej. Poate...

Ion Dumitrescu

Marţi 5 V 1987

în: *Muzica*, Bucureşti, 13, nr. 3 (51), VI – IX 2002

Ediţie critică de Ilinca Dumitrescu

Mă aşez lângă mormântul maestrului meu şi cânt...

Am fost elevul lui George Enescu din 1947 – 1952. Tatăl meu văzuse la cunoscuta profesoară Yvonne Astruc, fostă elevă a lui Enescu, un afiş care anunţa cursuri date de maestrul român. Luând legătura cu Enescu, tatăl meu care dorea să iau lecţii particulare, stabilise o întâlnire la domiciliul maestrului în 26, rue de Clichy. El nu locuia acolo în acei ani, ci în casa sa de la Bellevue, lângă Paris. Dar păstra apartamentul parizian compus din două camere, pe care-l avea din tinereţe, folosindu-l pentru lecţii, întâlniri, corespondenţă. Îmi deschisese uşa chiar dânsul, afabil, surâzând şi m-a introdus în camera care corespundea cu prima uşă pe dreapta din vestibul...

Lecţiile le luam doar în rue de Clichy. Din prima zi i-am spus maestrului că doresc să studiez *Sonata a 3-a* în caracter românesc, atras pesemne de un sentiment nostalgic, cu gândul că bunicii mei odihnesc în Cimitirul Evreiesc din Bucureşti. Zâmbea şi mi-a spus că pentru această

sonată va trebui să iau lecții în primul rând cu pianistul Nicolae Caravia, care va fi în măsură să-mi indice ritmurile românești ca nimeni altul. Caravia, colaboratorul lui Enescu de mulți ani, locuia la Paris, rue de Flandre. I-am urmat sfatul și Caravia, recunosc, mi-a fost de un real folos. Reîntorcându-mă la Enescu, am continuat să studiez sonata, dânsul ținând interpretarea la pian. La concursul George Enescu din București, în 1958, am interpretat sonata cu pianistul Vozlinski, fiind premiat cu locul doi. Primul premiu l-au luat frații Gheorghiu.

Vă fac o mărturisire, lipsită de modestie: la sfârșitul anului 1951, mi-a sugerat să dăm împreună un recital de sonate pe care le studiasem cu dânsul. N-aș fi îndrăznit niciodată să solicit acest lucru. Am considerat că este semnul că nu l-am decepționat. La 11 ianuarie 1952 a avut loc concertul în sala Gaveau, unde au răsunat sunetele viorii sale sau ale pianului său timp de aproape jumătate de secol. În program, sonatele de Brahms, Schumann și *Sonata a 3-a* în caracter românesc. Pe afiș și program se punea numele meu cu titlul de „violonist”, iar la Enescu nu s-a pus titlul de „pianist”, ci doar „la pian G. Enescu”. Enescu nu era pianist, nici violonist, nici dirijor, era compozitor! Aceasta era dorința sa, să fie considerat compozitor! Cred că acest concert a fost ultima sa manifestare concertistică, ca pianist. Mi-a dedicat fotografia care-l reprezintă cu mine cu aceste cuvinte atât de măgulitoare (în franceză): „Lui Serge Blanc, în amintirea remarcabilei sale execuții a Sonatei mele române.”

Au trecut anii. Mă gândesc cu recunoștință la acest mare muzician, cu o afecțiune care nu s-a alterat în pofida timpului care trece. O dată pe an, mă duc la Cimitirul Père Lachaise. Aștept un timp senin și o oră la care nu sunt mulți vizitatori. Vin cu vioara și mă așez lângă mormântul unde odihnește marele meu maestru și cânt o parte dintr-o sonată de Bach pe care am învățat-o cu el, la sfaturile sale.

Serge Blanc

apud: Ilie Kogălniceanu

în: *Adevărul literar și artistic*, București, 7 III 2000, p. 3

Omagiu maestrului meu

Au soir d'une vie riche en rencontres de qualités artistiques et intellectuelles de haut niveau que je m'honore d'avoir faites en toutes circonstances depuis les années quarante jusqu'à ce jour, George Enesco est

sans conteste la personnalité la plus profondément marquante qu'il m'ait été donné de bien connaître.

Ce serait une vérité première que de passer en revue tous les talents artistiques dont il avait fait preuve sur scène en tant que musicien complet comme violoniste (le tout premier de son époque), pianiste d'une valeur musicale réservée aux compositeurs de génie, chef d'orchestre reconnu par les meilleures formations du monde... De ce bilan exceptionnel chacun est conscient depuis ses plus jeunes années!

Le génie indiscutable du compositeur fait partie de l'Histoire universelle de la Musique.

Ceux qui comme moi ont eu la chance et l'honneur de connaître pendant cinq années l'homme et le pédagogue avec assez d'assiduité pour aboutir à l'exceptionnel, l'extraordinaire évènement d'un récital avec lui au piano, encore écoutable aujourd'hui grâce au miracle de l'enregistrement, ne peuvent en croire leurs oreilles, ni se dire qu'encore vivants, ils sont déjà dans l'Histoire!...

De cela je suis parfaitement conscient et je lui en garde une reconnaissance qui ne cesse de croître avec l'âge et la découverte toujours plus profonde de la vie et de ses difficultés. Ayant aujourd'hui l'âge qu'il avait lorsqu'il m'offrit généreusement ce qu'il appelait sa „collaboration”, je me rends compte encore bien davantage de l'effort physique et mental que je ne pouvais imaginer à vingt deux ans!

C'est pourquoi je continuerai aussi longtemps que mes forces me le permettront d'aller célébrer sa mémoire sur sa tombe, en la seule compagnie de celui qu'il m'apprit à connaître et cultiver, Jean Sébastien Bach.

Serge Blanc

2001

Manuscris în colecția Viorel Cosma

Bibliografie*

- Alessandrescu, Alfred – *Înălțătoarea pildă a lui George Enescu*, în: *Scânteia*, București, 24, nr. 3277, 7 V 1955
- Andricu, Mihail – *Amintiri despre George Enescu*, în: *Steagul roșu*, București, 7 V 1955
- Andricu, Mihail – *George Enescu așa cum l-am cunoscut*, în: *Muzica*, București, nr. 5, 1955
- Antropov, Serafim – *La moartea marelui muzician*, în: *România liberă*, București, 13, nr. 3292, 7 V 1955
- Arghezi, Tudor – *George Enescu și Ștefan Luchian*, în: *România liberă*, București, 11 V 1955
- Basarab, Mircea – *O minunată muzică închinată patriei și poporului*, în: *Scânteia tineretului*, București, 7 V 1955
- Beniuc, Mihai – *Maestrul cântecului*, în: *Gazeta literară*, București, 2, nr. 19 (61), 12 V 1955
- Bobescu, Constantin – *O uriașă putere de muncă închinată artei*, în: *Scânteia*, București, 7 V 1955
- Botez, Dumitru – *Lui George Enescu, neștearsă amintire*, în: *Munca*, București, 10 V 1955
- Breazul, George – *George Enescu*, în: *Îndrumătorul cultural*, București, V 1955
- Brediceanu, Tiberiu – *Gânduri despre George Enescu*, în: *Muzica*, București, nr. 5, 1955
- Camilar, Eusebiu – *George Enescu*, în: *Gazeta literară*, București, 2, nr. 19 (61), 12 V 1955
- Chirilă, D. – *George Enescu*, în: *Crișana*, Oradea, 20 V 1955
- Ciortea, Tudor – *Cel care și-a câștigat nemurirea*, în: *Contemporanul*, București, nr. 19 (449), 13 V 1955
- Ciortea, Tudor – *Sonata a III-a pentru vioară și pian de George Enescu*, în: *Muzica*, București, nr. 5, 1955
- Comissiona, Sergiu – *George Enescu, pildă nemuritoare*, în: *Munca*, București, 11, nr. 2349, 8 V 1955

* În dorința de a oferi o imagine cât mai completă a necrologiei din 1955, am citat articolele cu același titlu, de același autor, însă în publicații diferite. Unele texte dispun de minime modificări. Am preferat să le menționăm pe toate, mai ales că – deși exacte – au apărut la date diferite. Revista *Muzica*, nr. 5, mai 1955, s-a tipărit cu o întârziere de peste două luni după moartea lui George Enescu, spre a prelua o serie de articole publicate în presa cotidiană. Unele articole (necroloagele) au intrat în *Antologia de texte* a prezentului volum.

- Constantinescu, Mihai – *Cum l-am cunoscut pe maestrul Enescu*, în: *Informația Bucureștiului*, București, 2, nr. 551, 9 V 1955
- Constantinescu, Paul – *George Enescu, geniu al muzicii românești*, în: *România liberă*, București, 13, nr. 3293, 8 V 1955
- Constantinescu, Paul – *George Enescu, geniu al muzicii românești*, în: *Muzica*, București, nr. 5, 1955
- O.L.C. [Cosma, Octavian Lazăr] – *Arhiva. Răscolind arhivele*, în: *Muzica*, București, nr. 4, 1999
- Cosma, Viorel – *Moștenirea muzicală a lui George Enescu și datoria de a o studia științific*, în: *Contemporanul*, București, 9 IX 1955
- Cosmovici, George – *George Enescu în lumea muzicii și în familie*, București, Editura Muzicală, 1990
- Cuclin, Dimitrie – *În memoria marelui muzician*, în: *Muzica*, București, nr. 5, 1955
- Dobronăuțeanu, D. și Iancovici, A. – *Amintiri despre George Enescu*, în: *Steagul roșu*, Bacău, 25 V 1955
- Drăghici, Romeo – *George Enescu, muzicianul-patriot*, în: *Muzica*, București, nr. 5, 1955 (supliment)
- Drăgoi, Sabin – *Caracterul popular al operei lui George Enescu*, în: *Scânteia*, București, 25, nr. 3281, 12 V 1955
- Drăgoi, Sabin – *Caracterul popular al operei lui George Enescu*, în: *Muzica*, București, nr. 5, 1955
- Drăgoi, Sabin – *Enescu, marele animator al muzicii românești*, în: *România liberă*, București, 13, nr. 3295, 11 V 1955
- Dumbravă, Paul – *În satul unde s-a născut George Enescu*, în: *Steagul roșu*, București, 2, nr. 346, 11 V 1955
- Dumitrescu, Gheorghe – *George Enescu, marele maestru al muzicii românești*, în: *Informația Bucureștiului*, București, 2, nr. 550, 7 V 1955
- Dumitrescu, Ion – *Amintiri despre George Enescu*, în: *Scânteia*, București, 8 V 1955
- Dumitrescu, Ion – *Amintiri despre George Enescu*, în: *Muzica*, București, nr. 5, 1955
- Enacovici, George – *George Enescu violonist*, în: *Muzica*, București, nr. 5, 1955
- Faur, Sanda – *Geniul muzicii românești*, în: *Flacăra*, București, 1 VI 1955
- Filip, Vasile – *Pildă a unei munci neobosite*, în: *Muzica*, București, nr. 5, 1955
- Georgescu, George – *Amintiri despre George Enescu*, în: *Scânteia*, București, 8 VI 1955

- Gherjovici, Adia – *Ascultându-l pe Enescu, învățând de la Enescu*, în: *Gazeta literară*, București, 12 V 1955
- Ghircoiașu, Romco – *În legătură cu drumul creației enesciene*, în: *Muzica*, București, nr. 5, 1955
- Golestan, Stan – *Lui George Enescu*, în: *Muzica*, București, nr. 5, 1955
- Haciaturian, Aram – *Numele lui Enescu va trăi în amintirea muzicienilor din toată lumea*, în: *România liberă*, București, 18 V 1955
- Haciaturian, Aram – *Numele lui Enescu va trăi în amintirea muzicienilor din toată lumea*, în: *Muzica*, București, nr. 5, 1955
- Hoffman, Alfred – *Învățătura lui Enescu*, în: *România liberă*, București, 25 V 1955
- Iarosevici, Gheorghe – *Amintiri despre George Enescu*, în: *Făclia*, Cluj, 15 V 1955
- Jerea, Hilda – *Eminentul dascăl al generației noastre de muzicieni*, în: *Scânteia tineretului*, București, 7 V 1955
- Jora, Mihail – *Vraja enesciană*, în: *Contemporanul*, București, nr. 19 (449), 13 V 1955
- Jora, Mihail – *Vraja enesciană*, în: *Muzica*, București, nr. 5, 1955
- Kodaly, Zoltan – *Pierderea lui Enescu ne doare și pe noi*, în: *Muzica*, București, nr. 5, 1955
- Kogălniceanu, Ilie – *Destăinuiri despre George Enescu*, București, Editura Minerva, 1996
- Kuby, Percivale P. – *Amintindu-mi de George Enescu*, în: *Muzica*, București, nr. 5, 1955
- Long, Marguerite – *Îi păstrez o amintire credincioasă*, în: *Muzica*, București, nr. 5, 1955
- Macovei, Grigore – *Exemplul lui George Enescu*, în: *Zori noi*, Suceava, 18 V 1955
- Mendelsohn, Alfred – *Marelui nostru artist*, în: *Muzica*, București, nr. 5, 1955
- Merișescu, Gheorghe – *Concert comemorativ George Enescu*, în: *Făclia*, Cluj, 5 VI 1955
- Mihalovici, Marcel – *Amintiri despre Enescu, Brâncuși și alți prieteni*, Ediție alcătuită și studiu introductiv de Valeriu Râpeanu, București, Editura Eminescu, 1987
- Missir, Nicolae și Voicana, Mircea – *Viața și activitatea lui George Enescu. Mențiuni cronologice*, București, Editura Muzicală, 1964
- Muradelli, Vano – *George Enescu*, în: *Muzica*, nr. 7 – 8, 1955 (articol reprodus din *Sovetskaia Muzika*, Moscova, nr. 8/1955)
- Muzicescu, Florica – *Gând despre Enescu interpret*, în: *Muzica*, București, nr. 5, 1955

- Pandulescu, Jean Victor – *Geniul interpretativ al lui George Enescu*, în: *Informația Bucureștiului*, București, 2, nr. 552, 10 V 1955
- Popescu, Radu – *Enescu e aici, în popor*, în: *Gazeta literară*, București, 2, nr. 19 (61), 12 V 1955
- Pricope, Eugen – *Emisiunile muzicale radio, închinat lui George Enescu*, în: *Muzica*, București, nr. 7 – 8, 1955
- Ralea, Mihail – *La moartea lui George Enescu*, în: *România liberă*, București, 17 V 1955
- Sarvaș, Anton Adrian – *Artă interpretativă a lui George Enescu*, în: *Muzica*, București, nr. 7 – 8, 1955
- Săvulescu, Traian – *O uriașă operă creatoare închinată adevărului, frumosului și binelui*, în: *Scânteia*, București, 18 V 1955
- Săvulescu, Traian – *O uriașă operă închinată adevărului, frumosului și binelui*, în: *Muzica*, București, nr. 5, 1955
- Stroescu, Constantin – *Cum l-am cunoscut pe George Enescu*, în: *Muzica*, București, nr. 9, 1955
- Teclu, Liviu – *Concertul Filarmonicii de Stat „Gh. Dima” închinat memoriei lui George Enescu*, în: *Drum nou*, Brașov, 15 V 1955
- Teodoriu, C. – *Geniul multilateral al lui George Enescu*, în: *Scânteia tineretului*, București, 11, seria II, nr. 1875, 11 V 1955
- Toduță, Sigismund – *La mormântul marelui dispărut*, în: *Făclia*, Cluj, 15 V 1955
- Tudor, Andrei – *Mesajul marelui artist*, în: *Gazeta literară*, București, 2, nr. 19 (61), 12 V 1955
- Tudor, Andrei – *George Enescu, strălucit reprezentant al culturii muzicale românești*, în: *Munca*, București, 11, nr. 2348, 7 V 1955
- Țugui, Pavel – *George Enescu și „Săptămâna Muzicii Românești” din 1951*, în: *Steaua*, Cluj, 44, nr. 7 (554), iulie 1993
- Țugui, Pavel – *Rememorări. Primul Festival internațional „George Enescu”*, în: *Rostirea românească*, Sibiu, 2, nr. 11 - 12, 1996
- Țugui, Pavel – *Istoriografie. George Enescu și regimul democrat-popular (1944 – mai 1955) I.*, în: *Muzica*, București, 14, nr. 2 (54), IV/VI 2003
- Țugui, Pavel – *George Enescu și regimul democrat-popular (1944 – mai 1955) II.*, în: *Muzica*, București, nr. 3, 2003
- Țugui, Pavel – *„Săptămâna Muzicii Românești” din 1951 între muzică și politică*, în: *Muzica*, București, 15, nr. 2 (58), IV/VI 2004
- Vancea, Zeno – *Rolul lui George Enescu în dezvoltarea muzicii românești*, în: *Contemporanul*, București, nr. 19 (449), 13 V 1955

- Vancea, Zeno – *Rolul și locul creației lui George Enescu în muzica românească*, în: *Muzica*, București, nr. 5, 1955
- Vasilescu, Ion – *Marele nostru îndrumător*, în: *Muzica*, București, nr. 5, 1955
- Vencov, Ștefan – *George Enescu, prieten al Uniunii Sovietice*, în: *Muzica*, București, nr. 5, 1955
- Vescan, Mauriciu – *George Enescu, geniul muzicii românești*, în: *Scânteia tineretului*, București, 11, seria a II-a, nr. 1873, 8 V 1955
- Vînătoru, Sorin – *George Enescu deschizător de drumuri în muzica românească*, în: *Flacăra Iașului*, Iași, 12 V 1955
- Vladigherov, Pancio – *Enescu – un patriot care și-a slujit poporul*, în: *România liberă*, București, 18 V 1955
- Vladigherov, Pancio – *Enescu – un patriot care și-a slujit poporul*, în: *Muzica*, București, nr. 5, 1955
- Voiculescu, Lucian – *George Enescu și opera sa Oedip*, București, ESPLA, 1956
- Willer, Iosif – *Amintiri despre George Enescu*, în: *Muzica*, București, nr. 5, 1955

CUPRINS

Studiu introductiv

Argument - prefață. "Concertul de adio", o posibilă sintagmă	5
Preludiul tragediei	9
Moartea ca un spectacol	25
Imaginea trunchiată a unui muzician singular	39
Alfred Cortot	46
Pablo Casals	47

Antologie de texte

Eseuri, articole și necroloage publicate în țară și peste hotare.....	49
*** George Enescu (Prezidiul Academiei R.P.R. ...)	51
*** Hotărârea Consiliului de Miniștri privind unele măsuri pentru cinstirea memoriei lui George Enescu	53
Nicolae Tăutu: <i>Requiem</i>	54
Vasile Nicolescu: <i>Măinile</i>	55
Nicolae Tăutu: <i>Mulajul mâinilor (I)</i>	56
Nicolae Tăutu: <i>Mulajul mâinilor (II)</i>	57
*** George Enescu, renumit compozitor și violonist român, a murit la Paris	58
*** Depunerea unor coroane de flori la catafalcul lui George Enescu de către ministrul României la Paris	59
Nicolae Tăutu: <i>Mormântul</i>	60
Nicolae Tăutu: <i>Père Lachaise</i>	60
*** (Institut de France. Académie de Beaux-Arts).....	61
Traian Săvulescu: <i>O uriașă operă creatoare închinată adevărului, frumosului și binelui</i>	62
Sabin Drăgoi: <i>Caracterul popular al operei lui George Enescu</i>	66
Mihail Andricu: <i>George Enescu, așa cum l-am cunoscut</i>	68
Ion Dumitrescu: <i>Amintiri despre George Enescu</i>	71
Alfred Mendelsohn: <i>Marelui nostru artist</i>	74
Ștefan Vencov: <i>George Enescu - prieten al Uniunii Sovietice</i>	76
Aram Hacıaturian: <i>Numele lui George Enescu va trăi în amintirea muzicienilor din toată lumea</i>	81
Zóltan Kodály: <i>Pierderea lui Enescu ne doare și pe noi</i>	82
Marguerite Long: <i>Îi păstrez o amintire credincioasă</i>	83
Pancio Vladigherov: <i>Enescu – un patriot care și-a slujit poporul</i>	83
Percivale P. Kuby: <i>Amintindu-mi de George Enescu</i>	84

*** Omagii lui George Enescu (Comitetul Organizației pentru Pace a Muzicienilor din Marca Britanic)	85
Tiberiu Brediccanu: <i>Gânduri despre George Enescu</i>	86
Stan Golcstan: <i>Lui George Enescu</i>	88
Ion Vasilescu: <i>Marele nostru îndrumător</i>	89
George Enacovici: <i>George Enescu violonist</i>	89
Florica Musicescu: <i>Gând despre Enescu interpret</i>	94
Dimitrie Cuclin: <i>În memoria marelui muzician</i>	94
Vasile Filip: <i>Pilda unei munci neobosite</i>	95
Paul Constantinescu: <i>George Enescu, geniu al muzicii românești</i> ..	97
Iosif Willer: <i>Amintiri despre George Enescu</i>	98
Serafim Antropov: <i>La moartea marelui muzician</i>	102
Gheorghe Dumitrescu: <i>George Enescu - marele maestru al muzicii românești</i>	105
Hilda Jereca: <i>La moartea lui George Enescu. Eminentul dascăl al generației noastre de muzicieni</i>	106
Alfred Alessandrescu: <i>Înălțătoarea pildă a artei lui Enescu</i>	106
Mircea Basarab: <i>O minunată muzică închinată patriei și poporului</i>	108
Andrei Tudor: <i>George Enescu - strălucit reprezentant al culturii muzicale românești</i>	109
Sergiu Comissiona: <i>George Enescu - pildă nemuritoare</i>	112
M. Vescan: <i>George Enescu - geniul muzicii românești</i>	113
*** Funeraliile lui George Enescu	115
*** Articol consacrat marelui maestru al muzicii George Enescu de ziarul "L'Humanite"	116
*** Poporul român cinstește memoria lui George Enescu	116
Mihai Constantinescu: <i>Cum l-am cunoscut pe maestrul Enescu</i> ..	119
J. V. Pandelescu: <i>Geniul interpretativ al lui George Enescu</i>	121
Sabin V. Drăgoi: <i>Enescu, marele animator al muzicii românești</i> ..	123
Pavel Dumbravă: <i>În satul unde s-a născut George Enescu</i>	125
C. Teodoriu: <i>Geniul multilateral al lui George Enescu</i>	129
*** George Enescu	133
Andrei Tudor: <i>Mesajul marelui artist</i>	134
Mihai Beniuc: <i>Maestrul cântecului</i>	138
Eusebiu Camilar: <i>George Enescu</i>	139
Radu Popescu: <i>Enescu e aici, în popor</i>	143
Adia Gherțovici: <i>Ascultându-l pe Enescu, învățând de la Enescu</i>	147
David Oistrach: <i>Compozitorul, interpretul, dirijorul</i> ...	151

Zeno Vancea: <i>Rolul lui George Enescu în dezvoltarea muzicii românești</i>	151
Pablo Casals: <i>Compozitorul, interpretul, dirijorul</i> ...	156
*** Annonces Liegeoises	156
Mihail Jora: <i>Vraja enesciană</i>	156
Arthur Honegger: <i>Compozitorul, interpretul, dirijorul</i> ...	159
Tudor Ciortea: <i>Cel care și-a câștigat nemurirea</i>	159
Mihail Ralea: <i>La moartea lui George Enescu</i>	161
*** Scară închinată memoriei lui George Enescu	162
G. C.: <i>Hommage à Georges Enesco</i>	163
Yvonne Astruc: <i>Georges Enesco</i>	163
Bernard Gavoty: <i>À la mémoire de Georges Enesco. «Œdipe»</i> ..	164
Alfred Hoffman: <i>Învățătura lui Enescu</i>	165
O. Temneanu: <i>În satul unde s-a născut George Enescu</i>	170
Sanda Faur: <i>Geniul muzicii românești</i>	173
Bernard Gavoty: <i>Hommages à Georges Enesco. Les deux Œdipe</i>	179
Traian Săvulesco: <i>Une immense oeuvre créatrice consacrée à la vérité, à la beauté et au bien</i>	182
*** Hommage roumain à Georges Enesco	184
Céliny Chailley - Richez: <i>In memoriam. Une visite parmi les dernières à Georges Enesco</i>	184
*** Georges Enesco. In memoriam	187
Gustave Samazeuilh: <i>Adieu à Georges Enesco</i>	188
Octavian Temneanu: <i>Amintiri dragi</i>	191
René Dumenil: <i>La vie musicale. Remarques sur l'art lyrique à propos d'Œdipe de Georges Enesco</i>	194
Françoise Perret: <i>Les Livres "Les Souvenirs de Georges Enesco" par Bernard Gavoty</i>	198
Norman Demuth: <i>Remarques sur la musique en Angleterre</i>	198
Anton Adrian Sarvaș: <i>Artă interpretativă a lui George Enescu</i> ...	200
Vano Muradeli: <i>George Enesco</i>	204
*** À la mémoire de Georges Enesco	207
Marc Pincherle: <i>Un musicien parmi les plus grands</i>	207
Guido Chigi Saracini: <i>Grande uomo e musicista</i>	209
Yvonne Astruc: <i>Celui qui a personifié la Musique</i>	210
Guido Agosti: <i>"Tocca l'essenza misteriosa dell'arte"</i>	211
Gustave Samazeuilh: <i>Ses amis de connaître leurs devoirs</i>	211
*** Il y a dix-neuf ans	212
*** Ședința solemnă a Academiei R.P.R. consacrată memoriei lui George Enescu	214
Nicolae Tăutu: <i>In memoriam</i>	216

Nicolae Tăutu: <i>În loc de elegie</i>	216
Eugen Pricope: <i>Emisiunile muzicale radio, închinat lui George Enescu</i>	217
Octavian Temneanu: <i>Gânduri despre marele muzician</i>	224
Octavian Temneanu: <i>Geniul muzicii românești. 1881 – 1955</i>	226
Constantin Stroeșcu: <i>Cum l-am cunoscut pe George Enescu</i>	229
Viorel Cosma: <i>Moștenirea muzicală a lui George Enescu și datoria de a o studia științific</i>	233
S. M. La Regina Elisabeth del Belgio: <i>George Enescu</i>	241
Micheline Bazin: <i>Ce maître incomparable: Georges Enesco</i>	241
Ella Istrate, Dan Smântănescu: <i>Convorbiri cu Dimitrie Cuclin</i>	245
Marcel Mihalovici: <i>Ultimii ani ai vieții lui George Enescu</i>	251
László Laytha: <i>Le génie le plus centuplet que j'aie jamais connu</i>	260
Dmitri Șostakovici: <i>Am avut fericirea să-l cunosc pe Enescu</i>	260
James Williams Trevor: <i>El cerea sunet, sunet!</i>	261
Vasile Nicolescu: <i>Cântec trist</i>	262
*** Conference de presse du Avril 1965. Le 10-ème anniversaire de la mort de Georges Enesco	263
Traian Sofonea: <i>George Enescu. A dieci anni dalla morte, la vita e l'opera il suo capolavoro: "L'Edipo"</i>	264
Blaise Calame: <i>Il était une encyclopédie vivante de la musique</i>	279
Ion Dumitrescu: <i>Filele mele de calendar</i>	281
Serge Blanc: <i>Mă așez lângă mormântul maestrului meu și cânt.</i>	282
Serge Blanc: <i>Omagiu maestrului meu</i>	283
Bibliografie	285

Notă: Necroloagele sunt selective întrucât cercetarea – mai ales în străinătate – se află abia la început. Unele articole din presa românească din provincie reproduc (cu stângăcie și comentarii banale) comunicatul oficial din ziua de 4 mai 1955, fapt care ne-a determinat doar să le menționăm, fără a le publica. Suntem recunoscători și aducem mulțumiri celor care ne-au semnalat câteva materiale interesante: Ilie Kogălniceanu (Paris), Constantin Sandu (Lisabona), Anders Edling (Uppsala – Suedia), Marcel Mihalovici (Paris), Antoine Golea (Paris), Cornel Bedișeanu (Basel), Mircea Bude, Romeo Drăghici, Lucian Voiculescu, Gheorghe Firca, Vasile Tomescu, Pavel Țugu, Gheorghe Adoc (București), Remus Rizeșcu (Sibiu),.

ATENEUL
MEȘTERUL MANOLE

EDITURA
FÂNTÂNA LUI MANOLE

inaugurează prin volumul

GEORGE ENESCU
CONCERTUL DE ADIO

de
VIOREL COSMA

colecția
PANTEONUL ROMÂN

În această colecție vor apărea cărți despre mari personalități ale culturii noastre, care au marcat profund și durabil devenirea ei și care au înscris, prin opera lor, spiritul românesc în patrimoniul de valori al umanității.

Cartea consacrată celui mai mare muzician al românilor va fi urmată de volume dedicate altor spirite tutelare ale panteonului român, luminat de vocația jertfei creatoare și aspirația spre desăvârșire ale meșterului Manole.

Editura **FÂNTÂNA LUI MANOLE** așteaptă propuneri de subiecte și oferte de lucrări. Autorii potențiali pot contacta editura pe adresa de pe verso.

ATENEUL
MEȘTERUL MANOLE
EDITURA
FÂNTÂNA LUI MANOLE

ALTE COLECȚII:

- * CARTEA DE ÎNVĂȚĂTURĂ
- * CARTEA OMULUI
- * **DATINA** - CARTEA TRADIȚIEI
- * **TEZAU** - CARTEA DE INFORMAȚIE CULTURALĂ
- * CARTEA ARTELOR
- * **MEȘTERUL MANOLE** - CARTEA MITURILOR ESENȚIALE
- * **DIMITRIE GUSTI** - CARTEA ȘTIINȚEI ÎN ACȚIUNE
- * **MIHAI POP** - CARTEA SEMNELOR CULTURALE

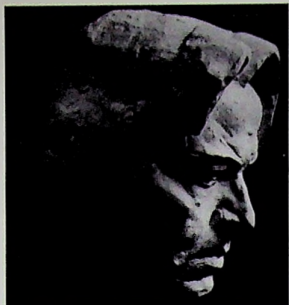
Cea dintâi carte a Editurii **FÂNTÂNA LUI MANOLE**,
apărută în anul 2005, a deschis colecția **CARTEA DE ÎNVĂȚĂTURĂ**:

MEȘTERUL MANOLE

Antologie, comentarii și bibliografie de
NICOLAE CONSTANTINESCU ȘI GHEORGHE DEACONU
Studiu introductiv de NICOLAE CONSTANTINESCU

Cărțile Editurii **FÂNTÂNA LUI MANOLE**
pot fi procurate prin comenzi adresate firmei
ATENEUL MEȘTERUL MANOLE :

240284. Râmnicu Vâlcea, jud. Vâlcea, România
Calea lui Traian, nr. 209, bl. 7, sc. C, ap. 10
Tel. 0250/740327; 0250/760118; 0724/652138; 0727/870069
Fax. 0250/760118
E-mail: ateneulmesterulmanole@yahoo.com

„Enescu îmi apare mai mult decât un mare simbol al unei minunate personalități. Pe măsură ce trec anii de la despărțirea definitivă, înțeleg tot mai bine rostul și însemnătatea profilului său în istoria artei noastre. Gigantică plămadă a modestiei și geniului artistic, floare sănătoasă, crescută în pajiștea umplută de aromele câmpiei românești, arta lui George Enescu rămâne alături de arta nemuritorilor Eminescu, Luchian, Brâncuși, Sadoveanu, Arghezi - o esență înaltă în răzoarele bogate ale culturii noastre.”

Mihail Jora

„Enescu va rămâne pentru mine, întotdeauna, *Absolutul*, etalonul cu ajutorul căruia îi judec pe ceilalți... Enescu m-a purtat pe piscurile concepției sale despre muzică.”

Yehudi Menuhin

„George Enescu este nu numai cel mai mare compozitor al României. Este muzica însăși.”

Gustav Samazeuilh

„Enesco m'a toujours inspiré une tendre affection et je le place sans la moindre hésitation dans le tout premier rang des compositeurs de notre époque... Enesco a été le musicien, parmi ceux que j'ai connus, qui m'a donné l'impression d'être le plus complet, celui qui voyait en grand et qui atteignait, dans ses créations artistiques, les hauteurs de la perfection.”

Pablo Casals

„Ceea ce pune Enescu în muzica lui sunt măreția sa liniștită, belșugul fără iubire de sine, al firii proprii, întemeiate pe adevăr și pe o tărie nedesmințită față de idealuri... Modestia lui înăscută și neașteptată l-a scăpat de primejdia îngâmării. Valoarea lui era prea temeinică. Eu însă, obosită de a fi silită să admir pe rând atâtea ființe fără nici o însușire, nu-mi dădui seama că în George Enescu era aur adevărat.”

Regina Maria a României

„Enescu avea un enorm talent. Era un geniu muzical, *Oedipul* lui e o operă minunată, pur și simplu uluitoare.”

William Saroyan

„George Enescu a fost ceea ce se poate numi în cea mai înaltă accepție a cuvântului: un artist complet, unic... Trebuia să-l fi ascultat, ca să-i realizezi genialitatea.”

Corneliu Baba

ATENEUL
MEȘTERUL MANOLE
EDITURA
FÂNTÂNA LUI MANOLE

ISBN
973-87314-1-0

